

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRK ULUS-DEVLET PARADİGMASININ İNŞASINDA ETNİK
SÖYLEM: TÜRK TARİH YAZIMINDA KÜRTLERİN KÖKENİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Muhlis TURAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali ASKER**

**Karabük
HAZİRAN/2019**

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRK ULUS-DEVLET PARADİGMASININ İNŞASINDA ETNİK
SÖYLEM: TÜRK TARİH YAZIMINDA KÜRTLERİN KÖKENİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Muhlis TURAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ali ASKER**

**Karabük
HAZİRAN/2019**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
ULUSÇULUK VE TARİH YAZIMI	14
1.1. Ulusçuluk	14
1.1.1. Tarihi Süreçte Ulus Kavramı.....	14
1.1.2. Ulusçuluk ve Modern Uluslar	17
1.1.3. Ulus-Devlet	26
1.1.4. Etnisite ve Ulusçuluk İlişkisi.....	29
1.1.5. Ulus İnşası ve Asimilasyon	36
1.2. Tarih Yazımı.....	44
1.2.1. Modern Bilimsel-Siyasi Tarih Anlayışı.....	44
1.2.1.1. Romantizmin Etkisi.....	44
1.2.1.2. Alman Tarihselciliğinin Etkisi.....	47
1.2.1.3. Pozitivizmin Etkisi.....	50
1.2.1.4. Ulusçuluğun Etkisi.....	53
2. İKİNCİ BÖLÜM	59
TÜRK ULUSÇULUĞU VE TÜRK TARİH YAZIMI	59

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	59
2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Ulusçuluğunun Gelişimi ve Türk Etnik Kimliğinin İnşası.....	59
2.1.2. Cumhuriyet Öncesi Türk Tarih Yazımı	77
2.1.2.1.5. Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve Miras Bıraktığı Yöntem ve Öğeler	77
2.1.2.1.6. Cumhuriyetten Önceki Türkçü Tarih Yazımı.....	80
2.2. Cumhuriyet Dönemi.....	87
2.2.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Ulusçuluğu ve Türk Ulus Kimliğinin İnşası.....	87
2.2.2. Atatürk'ün “Türk Tarih Tezi”	90
2.2.3. Türk Ulusçuluğu ve Türk Tarih Yazımında “Türk-İslam Sentezi”	110
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	123
TÜRK ULUSÇULUĞU ETKİSİNDEKİ KÜRT POLİTİKASI VE TÜRK TARİH YAZIMINDA KÜRTLER.....	123
3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	123
3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Ulusçuluğunun Etkisindeki Kürt Politikası ve Söylem Pratiği	123
3.1.2. Cumhuriyet Öncesi Türk Tarih Yazımının Kürtlerle İlgili Misyonu ve Kürtlerin Kökenlerine Yönelik Tezler.....	130
3.2. Cumhuriyet Dönemi.....	138
3.2.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Ulusçuluğunun Etkisindeki Kürt Politikası ve Söylem Pratiği	138
3.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Tarih Yazımının Kürtlerle İlgili Misyonu ve Kürtlerin Kökenlerine Yönelik Tezler.....	162
3.2.2.1. Kürtler “Turani” Bir Kavimdir Tezi	166
3.2.2.2. Kürtler, “Türk Irkının” Bir Koludur Tezi	167
3.2.2.3. Kürtler, “Dağlı Türklerdir” Tezi.....	169
3.2.2.4. Kürtler, “İskit Türklerinin” Bir Boyudur Tezi.....	171
3.2.2.5. Kürtler, “Gur Türklerinin” Bir Koludur Tezi.....	173
3.2.2.6. Kürtler, Türklerin “Kürt Türkleri” Uruğudur Tezi	175
3.2.2.7. Kürtler, “Sümer ve Hitit Türklerinin” Soyundan Gelirler Tezi	175
SONUÇ	178
KAYNAKÇA.....	181

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Muhlis TURAN'a ait "Türk Ulus-Devlet Paradigmasının İnşasında Etnik Söylem: Türk Tarih Yazımında Kürtlerin Kökeni" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Doç. Dr. Ahmet EFİLOĞLU	
Danışman Üye	: Doç. Dr. Ali ASKER	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Yuliya BİLETSKA	

Tez Sınavı Tarihi: 17.06.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntuların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Muhlis TURAN

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türk ulusçuluğunun tarihsel süreçte Kürtler ile ilgili söylemi ve bu yöndeki politikalar incelenerek, bu söylem ve politikaların yansıdığı bir alan olarak Türk tarih yazımında Kürtlerin kökenlerine ilişkin tezler ortaya konulmuştur. Çalışmanın konusunun gerektirdiği şekilde ve subjektif yorumlardan kaçınma kaygısıyla sadece resmî ideolojinin eksenindeki kaynaklardan yararlanılmış ve bu yöndeki iddialar aktarılmıştır. Dolayısıyla, bilinçli bir tercihle karşı tezlere yer verilmemiş ve söz konusu iddiaları çürütmeye yönelik karşıt bilgi ve yorumların aktarılmasından genel olarak kaçınılmıştır. Çalışmada, bazı doğrudan alıntılarının haricinde genel olarak “millet” sözcüğü ve türevleri yerine “ulus” sözcüğü ve türevleri tercih edilmiştir.

Çalışmanın tamamlanması sürecinde desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Ali ASKER ile tez savunma jürisinde yer alan Doç. Dr. Ahmet EFİLOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Yuliya BİLETSKA hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak baştan beri ortak vaktimizden fedakârlık ederek motivasyonumu sağlayan eşim Gönül’ün varlığı için tüm teşekkür sözcükleri sönük kalacaktır.

Muhlis TURAN

Haziran/2019

ÖZ

Ulus kavramının evrimi ve sonuç olarak ulus-devlet ile özdeşleşen modern anlamını kazandığı süreçte gelişen ulusçuluk akımlarının tek ve ortak bir ulusal kimlik inşasına yönelik söylem ve pratikleri ele alınmıştır. Ulusal kimlik inşası sürecinde ulusun dayandırıldığı etnik grubun ezeli varlığını vurgulayan bakış açısıyla romantik, pozitivist ve tarihselci yaklaşımların egemen olduğu bir tarih yazımının oluşturulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda alt etnik gruplar ile inşa edilen ulus arasında kültürel ve tarihsel bağlantıların kurgulandığı; dilsel ya da coğrafik olarak farklılık gösteren diğer etnik grupların ya söz konusu farklılıklarının yok sayıldığı ya da bu farklılıkların talihsizlikler sonucu gerçekleşen tarihsel sapmalara dayandırıldığı görülmüştür. Her iki durumda da farklı etnik gruplar ile ulusun dayandırıldığı etnik grup arasında ortak kökene dayanan farazi soy bağlarının oluşturulduğu bir tarih yazımının meydana getirilerek; ulusal kimliğin, asimilasyonu istenen gruplar için tarihsel bir söylemle teşvik edildiği görülmüştür.

Batıdaki ulus-devletlerin oluşum sürecinde oluşan bu paradigma, Türk ulusçuluğunun bir eseri olan Türk ulus-devlet inşası sürecinde de model olmuştur. Türk ulus-devlet paradigmasının inşasındaki etnik söylem, Türklüğe dayalı ulusal kimliği esas alarak Kürtlerin asimilasyonu üzerine kurulmuştur. Türk tarih yazımı ise, Türklerin medeniyet kurucu kadim bir ulus olduğu kabulü üzerinden Türk ulusuna modern çağa hitap edecek bir öz güven kazandırma kaygısı taşımanın yanında Kürtlerin de “Turani bir kavim oldukları”, “Türk ırkının bir kolu oldukları”, “Dağlı Türkler oldukları”, “İskit Türklerinin bir boyu oldukları”, “Gur Türklerinin bir kolu oldukları”, “Türklerin ‘Kürt Türkleri’ uruğundan oldukları” ve “Sümer ve Hitit Türklerinin soyundan geldikleri” gibi karmaşık tezlerle Türk kökenli bir grup oldukları iddia edilerek Türk ulusal kimliği içerisinde asimile olmaları teşvik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulus-devlet; Milliyetçilik; Asimilasyon; Tarih yazımı; Türk tarih tezi; Kürt sorunu; Kürtlerin kökeni.

ABSTRACT

The evolution of the concept of nation and consequently the modern meaning associated with the nation-state has been discussed and the discourses and practices of developing nationalism currents towards the construction of a single and common national identity are discussed. In the process of building national identity, it is observed that the historiography, which is dominated by romantic, positivist and historicalist approaches, is created from the point of view that emphasizes the eternal existence of the ethnic group on which the nation is based. In this respect, cultural and historical connections between sub-ethnic groups and the nation built are established; other ethnic groups that differ in language or geography have either been ignored or are based on historical deviations as a result of misfortune. In both cases, it was seen that a historiography was created in which hypothetical lineages of common origin were established between different ethnic groups and the ethnic group on which the nation was based, and that national identity was encouraged with a historical discourse for the groups to be assimilated.

This paradigm shaped in the formation process of the nation-states in the West has also been a model in the Turkish nation-state construction process which is a work of Turkish nationalism. The ethnic discourse in the construction of the Turkish nation-state paradigm is built on the assimilation of Kurds based on Turkish national identity based on Turkishness. Turkish historiography, on the other hand, is concerned with providing the Turkish nation with a self-confidence that will appeal to the modern era through the acceptance of the Turks as a constituent ancient nation, while the Kurds are encouraged to assimilated within the Turkish national identity by asserting that “they are Turani tribes”, “they are a branch of Turkish race”, “they are mountainous Turks”, “they are a tribe of Scythian Turks”, “they are a branch of Gur Turks”, “they are the Turks’ Kurdish Turkish nationality” and “they are descendants of Sumerian and Hittite Turks”.

Keywords: Nation-state; Nationalism; Assimilation; Historiography; Turkish history thesis; Kurdish question; Origin of Kurds.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Türk Ulus-Devlet Paradigmasının İnşasında Etnik Söylem: Türk Tarih Yazımında Kürtlerin Kökeni
Tezin Yazarı	Muhlis TURAN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Haziran/2019
Tezin Alanı	Uluslararası İlişkiler
Tezin Yeri	KBÜ SBE / KARABÜK
Tezin Sayfa Sayısı	194
Anahtar Kelimeler	Ulus-devlet; Milliyetçilik; Asimilasyon; Tarih yazımı; Türk tarih tezi; Kürt sorunu; Kürtlerin kökeni.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Ethnic Discourse in the Construction of the Turkish Nation-State Paradigm: The Origin of the Kurds in Turkish Historiography
Author of the Thesis	Muhlis TURAN
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	June/2019
Field of the Thesis	International Relations
Place of the Thesis	KBÜ SBE / KARABUK
Total Page Number	194
Keywords	Nation-state; Nationalism; Assimilation; Historiography; Turkish history thesis; Kurdish question; Origin of Kurds.

KISALTMALAR

- age.** : Adı Geen Eser
agm. : Adı Geen Makale
TKAE : Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Türk ulus-devlet paradigmasının inşasındaki etnik söylem ile bu söylemin bir yansıması olarak Türk tarih yazımında Kürtlerin kökenine yönelik tezler araştırılmıştır. Bu noktada ulusçuluk ve tarih yazımı kavramları teorik çerçevede ele alınarak pratikte Türk ulusçuluğu ve Türk tarih yazımına yansıması ortaya konulmuş; Türk ulusçuluğunun Kürtlere yönelik etnik söylemi ile Türk tarih yazımının Kürtlerin kökenine yönelik tezleri üzerinde durulmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kürtlerin köken olarak “Dağlı Türkler” oldukları ve isimlerinin “kart-kurt” sesinden türediği yönünde toplumda yaygınlaştırılmış olan karikatürize bilgilerin teorik dayanaklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Türk ulusçuluğunun tek bir ulusal kimlik inşası politikasına dayalı etnik söylemi ve bu söylemin bir yansıması olarak Türk tarih yazımında Kürtlerin asıl olarak Türk kökenli olduklarının ispatına yönelik tezler ulusçuluk ve tarih yazımı kavramları çerçevesinde ortaya konulmuştur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Ulusçuluk ve tarih yazımı kavramlarına ilişkin Türkçe ve çeviri kaynaklara başvurularak teorik çerçeve çizilmiştir. Türk ulusçuluğunun gelişimi ve Türk ulus-devlet paradigmasının oluşum süreci ele alınarak, bu süreçte Kürtler özelindeki etnik söylem ve politikalar Türkçe ve çeviri kaynaklar aracılığıyla ortaya konulmuştur. Etnik söylemin bir yansıması olarak Türk tarih yazımında Kürtlerin kökenlerine yönelik tezlerin açığa çıkarılması amacıyla konuyla ilgili Türkçe kaynaklar bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Ulus-devlet ile özdeşleşen modern uluslar için tek ve ortak bir ulusal kimlik inşasını öngören ulusçuluklar, farklı etnik grupların ulusal kimlik içinde asimilasyonunu amaçlayarak bu doğrultuda söylemler üretirler. Bu söylemlerin bir yansıması da tarih yazımı alanında görülür. Ulusun dayandırıldığı etnik grup ile ulusal kimliği benimsemesi istenen diğer farklı etnik gruplar arasında farazi soy bağları kurularak asimile olmaları teşvik edilir.

Batıdaki ulus-devletlerin oluşum sürecinde oluşan bu paradigma, Türk ulusçuluğunun bir eseri olan Türk ulus-devlet inşası sürecinde de model olmuştur. Türk ulus-devlet paradigmasının inşasındaki etnik söylem Türklüğe dayalı ulusal kimliği esas alarak Kürtlerin asimilasyonunu mümkün kılma üzerine kurulmuştur. Türk tarih yazımında, Kürtlerin Türk kökenli bir grup oldukları iddia edilerek Türk ulusal kimliği içerisinde asimile olmaları teşvik edilmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Ulusçuluk ve tarih yazımı kavramları gibi iki ana ekseninde yürütülen bu çalışmada konunun birden fazla teoriyi barındırması sebebiyle kapsamı genişlemiştir. Bu bağlamda bütüncül yaklaşımları barındıran kaynakların hemen hemen hiç bulunmaması sınırlılık oluşturmuştur. Kapsamın genişlemesinden kaynaklı olarak kavramların birbirleriyle ilişkilendirilmesi noktasında doğan metodolojik güçlükler, kavramların birbirleriyle olan spesifik ilişkilerinin doğru kurgularla kurulmasıyla aşılmaya çalışılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSÇULUK VE TARİH YAZIMI

1.1. Ulusçuluk

1.1.1. Tarihi Süreçte Ulus Kavramı

Bir Orta Çağ kavramı olan “ulus” (*natio*), her ne kadar etnik ve dilsel bir algılama çağrıştırmışsa da aynı zamanda “verili bir alanda nesillerin birikimi” ile ilişkilendirilmiştir.¹ Fransız devriminden önce aileden büyük; ancak kabile ve kavimden daha küçük topluluklara ya da doğuştan benzerlik gösteren insan gruplarına konuşma dilinde ulus deniliyordu. Orta Çağ’da üniversiteler dahi uluslara bölünmüştü. Paris Üniversitesinde “Şerefli Fransız Ulusu, Sadık Picardie Ulusu, Muhterem Normandiya Ulusu ve Sebatkâr Alman Ulusu” şeklinde eyaletleri gösteren bir ayırım mevcuttu; fakat bu ayırım bile gerçekte ne modern anlamıyla bir coğrafi bölümü ne de modern “ulus”u ifade etmiyordu. Ayrıca, Fransız Ulusundan İtalyan ve İspanyollar dahil bütün Latin halklar; Picardie Ulusundan kasıt Hollandalılar; Normandiya Ulusundan kasıt köken olarak Kuzeydoğu Avrupalı olanlar; Alman Ulusundan kasıt ise öz Alman olanlarla birlikte İngilizler anlaşılmaktaydı.²

Ulus sözcüğü, 17. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da başlıca siyasi birimi ifade etmek için kullanılan en pratik kelime olageldi. “Devlet” sözcüğü çok sayıdaki küçük Alman ve İtalyan devletlerini, ulus olmayan Habsburg ve Romanov imparatorluklarını ve Batı Avrupa uluslarını kapsamaya rağmen; “Devlet” sözcüğü ve eş anlamlı türevlerinin yerine “ulusal” ya da “ulusallaştırma” sözcükleri kullanılmıştır. Orta ve Doğu Avrupa’daki ırksal ya da dilsel gruplar için de “ulus” sözcüğü ve eş anlamlı karşılıkları kullanılmış olsa da 19. yüzyılda bu grupların siyasi bağımsızlık ve devlet kurma hakkını elde etmelerine kadar hiçbir siyasi önem taşımamıştır.³

---

¹ Yves Santamaria, “Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, içinde, haz. Jean Leca, (İstanbul: Metis Yay., 1998), 21.

² Elie Kedourie, *Avrupada Milliyetçilik*, çev. M. Halûk Timurtaş, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 5.

³ Edward Hallett Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev. Osman Akınhay, (İstanbul: İletişim Yay., 2012), 12.

Belirli bir ulusun tarihine ait olmayan, görünürde özgün bir etnik kişiliği bulunmayan siyasi birimleri de kapsayan; birbirlerinden nitel olarak farkı, kendinden sonrakileri içermeyen ve zamanla ileri ya da geri kaydırılan olaylar çokluğundan oluşan yapılar ulusal oluşumun “tarihöncesi” gibi görünse de aslında ulusçuluğun referans aldığı “doğrusal kader miti”nden farklıdır. Dolayısıyla, bu olaylar zorunlu bir evrim sürecinin sonucu olmasından değil; bir konjonktürel ilişkiler zincirinin sonucu olduğu için ulus biçiminin tarihöncesi olarak kabul edilmektedir.⁴ “Ulus-devlet” kurgusuyla farklı yaşam biçimlerini yansıtan topluluk üyeleri arasında siyasi bir bütünlük sağlanarak yeni bir topluluk türü olan “modern uluslar” oluşturulmuştur.⁵

“Uluslararası ilişkiler” teriminin ise, yakın zamanlardaki savaflara benzeyen uluslararası savafların yapılmaya başlandığı ve modern “uluslararası hukuk”un ilk defa şekillendiği 16. ve 17. yüzyıllara dayandığı varsayımlarını genel hatlarıyla doğru kabul eden Carr, modern uluslararası ilişkiler tarihini, ulusun siyasi varlığının birbirinden farklı görüşlerle ifade edildiği ve birbiriyle kısmen örtüşen üç döneme ayırmaktadır: Fransız Devrimi, Napoleon Savafları ve Viyana Kongresi süreciyle sona eren birinci dönem; asıl olarak Fransız Devrimi’nin ürünü olan ve Birinci Dünya Savaflına kadar süren ikinci dönem ile ana özellikleri 1870’ten sonra şekillenmeye başlayan 1914 ile 1939 yılları arasında doruk noktasına ulaşan üçüncü dönem.⁶

Avrupa kavimlerinin Orta Çağ boyunca göçler ve savaflar sonucu belli topraklara yerleşmeleriyle birlikte, Orta Çağ sonlarından itibaren vatan ve tarih düşünceleri doğmaya başlamıştır. Rönesans; eski Yunan’a dönüş, bilim ve sanatın zaferini temsil ettiği gibi aynı zamanda tarih bilincinin de ilk kıvılcımı ve olgunlaşma dönemi olmuştur. Küçük devletler birleşerek “Kilise devletleri”ni, monarşileri ve ulus devletlerini yaratmışlardır.⁷ Marc Bloch’un “ikinci feodal çağ” olarak anlattığı süreç boyunca, insanlar daha geniş cemaatler halinde toplanma gereksinimi duymalarından ve kendileriyle ilgili daha açık bir toplumsal bilinç düzeyine ulaştıklarından dolayı;

---

⁴ Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev. Nazlı Ökten, (İstanbul: Metis Yay., 2007), 108-109.

⁵ Numan Durak Aksoy ve Halis Adnan Arslantaş, “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet”, *TÜBAR Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXVIII (2010), 35. erişim 23 Mayıs 2019 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/157023>

⁶ Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, 11-12.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2008), 207-208.

“ulusallık”, yeni gerçeklerin yaratılmasına doğru geçiş sağlayabilecek şekilde dışa vurulur hale gelmiştir. “Ulusal duygu” ise dil, gelenek, toplumca anlaşılabilmiş tarihsel anı birliği ve siyasi kadroların kendi amaçları doğrultusunda rastlantıların bir araya getirdiği insanlara zorla kabul ettirdikleri ortak kader duygusu gibi henüz yurtseverliği yaratamayan daha karışık kaynaklardan beslenmekteydi.⁸

Bu süreç, ulusal monarşilerin doğusuyla beraber mevcut topraklar üzerindeki insanları modern ulus olarak birleştirmiş; böylece modern ulus bilinci, farklı etnik kökenlerden gelen egemenlerin belli bir coğrafi mekânı yönetmesine olumlu bakmamış; yöneten ve yönetilen tüm toplumsal etnik grupların türdeşliğini şart koşmuştur. Ulus ve ulusçuluk kavramları bu şart üzerine inşa edilerek bir bütünsellikle ulus-devlet kurgusunun da tanımlama araçları olmuşlardır.⁹ Latin kavimlerinin kendi köklerini arama sevdası toplumsal hafızayı uyandırmıştır. İtalyan, Fransız ve İspanyollar gibi Latin kavimleri için çok önemli olan Rönesans, Cermen ve Anglo-Sakson kavimlerinde anlamını yitirmiş; vatan ve tarih bilinci onlarda Rönesans’a karşı toplumsal tepkileri, Reform’u, ulusal kiliseleri ve en sonunda romantizmi doğurmuştur.¹⁰

Ulusal oluşumun köklerinden biri sayılan ve hem ruhban sınıfının dinsel dilinden hem de yerel dillerden ayrı olarak idari amaçla kullanılan “devlet dili”, monarşik iktidarların özerk ve kutsal nitelik kazanmalarına bağlı olarak Orta Çağ sonlarından itibaren Avrupa’da kurumsal olarak varlık göstermeye başlamıştır. Mutlak monarşinin kademeli oluşum süreci, beraberinde parasal tekel, mali ve idari merkezileşme, hukukun standart hale gelmesini ve iç barışı sağlayarak sınır ve toprak kurumlarında köklü değişimler meydana getirmiştir. Devlet ve Kilise arasındaki rekabetin doğurduğu reform ve karşı reformlar sonucunda bu iki olgu birbirini tamamlamış ve “devlet dini”ne geçiş hızlanmıştır.¹¹

Ulusların günümüzdeki fonksiyonlarıyla birlikte anlaşılmasının tarihte çok yeni bir durum olduğunu belirterek Mısır, Çin ve Kalde gibi eski uygarlıkların ulus

---

⁸ Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: Savaş Yay., 1983), 542.

⁹ Aksoy ve Arslantaş, “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet”, 36.

¹⁰ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 207-208.

¹¹ Balibar ve Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, 108-109.

olamadıklarını vurgulayan Renan, 1882 yılında Sorbonne’da konferansta şunları söyler:

12

Bir milletin esası, bütün fertlerinin birçok müşterek şeyleri olması ve hepsinin birçok şeyleri unutmüş bulunmalarıdır. Hiçbir Fransız vatandaşı kendisinin Burgonde mu, Alain mi, Taifale mi, Visigofh mu olduğunu bilmez; her Fransız vatandaşının Saint-Berthelemy’y III. yüzyıldaki Güney katliamlarını unutmüş olması lâzımdır. Fransa’da menşenin Franc olduğunu ispat edebilecek on aile yoktur; bu on ailenin göstereceği deliller de, aile şecerecilerinin bütün sistemlerini bozabilecek bir sürü tesalüp yüzünden yanlış olur. Şu halde, bugünkü millet, aynı istikamete yönelen bir sürü olayın doğurduğu tarihi bir sonuçtur. Birlik, kâh Fransa’da olduğu gibi bir sülâle tarafından, kâh Felemenk’te, İsviçre’de ve Belçika’da olduğu gibi eyaletlerin kendi istekleriyle, kâh İtalya ve Almanya’da olduğu gibi derebeylik kalıntılarına yenen geniş görüşlü bir zekâ tarafından gerçekleştirildi. Bu kuruluşa daima derin bir sebep hâkim oldu. Bu gibi halterde prensipler en umulmadık sürprizler halinde belirir. Zamanımızda, İtalya’nın uğradığı bozgunlar sayesinde birleştiğini, Türkiye’nin zaferleri yüzünden dağıldığını görüyoruz. Her bozgun İtalya’nın işlerini yürütüyordu, her zafer Türkiye’yi mahvediyordu; çünkü İtalya bir millettir, Türkiye ise Anadolu dışında bir millet değildir.¹³

1.1.2. Ulusçuluk ve Modern Uluslar

Modern ulus kavramının teorileştirilmesine yönelik tartışmalar 19. yüzyılda Avrupa’da birbirine zıt yorumların art arda ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Fransız yazarlar, 1789 devriminin değerlerini referans alarak ulusu, bireysel bağlılıkların kabulünü temel alan evrensel bir oluşum olarak tanımlarken; Alman yazarlar, ortak doğrudan bir dile, hatta etnik guruba ait olma esasına dayanan bir cemaatin (*gemeinschaft* anlamında) ancak ulus olabileceğini savunmuşlardır. 20. yüzyılın başında ve iki dünya savaşı arasında Marksizm’in etkisiyle, ulusallığın kodlarını “toprak hukuku” ile “kan hukuku” gibi bayağı basite indirgenmiş temalar çerçevesinde yürütülen Fransız-Alman tartışması neredeyse yok olacak kadar cılız bir hal almıştır.¹⁴ Ulusçuluk tanımlamalarında farklılıklar Fransız ve Alman ulusçulukları söz konusu olunca daha bir belirginlik sergilemiştir. Avrupa aydınlanmasının maddi ve entelektüel öncülü olarak kabul edilmesi Fransız ulusçuluğunun ayırt edici özelliği olmuştur. Alman ulus-devletinin kurulmasından yarım yüzyıl önce ortaya çıkan Alman ulusçuluğu ise,

¹² Ernest Renan, “Millet Nedir?” *Nutuklar ve Konferanslar (Discours et Conférences)*, yaz., Ernest Renan, çev. Ziya İSHAN, (Ankara: Sakarya Basımevi, 1946), 99.

¹³ Renan, agm., 104-105

¹⁴ Christophe Jaffrelot, “Bazı Ulus Teorileri” *Uluslar ve Milliyetçilikler*, içinde, haz. Jean Leca, çev. Siren İdemen, (İstanbul: Metis Yay., 1998), 54-55.

Batı ya da Fransız karşıtlığı olarak ortaya çıkmış; aydınlanma karşıtı ve romantik öncüllere sahip etnik ve kültürel bir nitelik sergilemiştir.¹⁵

Ulusçuluk kuramlarına ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, ulusçuluk kuramcılarının ilkçiler (primordialist), modernistler ve etno-sembolcüler olmak üzere üç gruba yerleştirildiği literatürde yaygın olarak görülür. Modernistler olarak gruplandırılan kuramcılar, ulusçuluk açıklamalarında farklı etkenleri vurguladıklarından birbirlerinden ayrışır. Birleştikleri nokta ise, ulusların ve ulusçuluğun kökenlerini kapitalizm, endüstrileşme ve merkezileşme gibi son yüzyıllarda etkisini sürdüren modernleşme süreçlerinde aramalarıdır.¹⁶

Modernist kuramcılara göre, ekonomik, siyasi ve toplumsal şartlarının değişmesine karşılık eski tip siyasi örgütlenme biçimleri yetersiz kaldığından yeni örgütlenme modelleri tasarlamak için zemin oluşmuştur. Yeni oluşturulan örgütlenme modeliyle birlikte dine ve hanedanlara dayalı meşruiyet anlayışları da ortadan kalkmıştır. Ortaya çıkan yeni seçkinler de destek için halka yönelmişlerdir. Kitle iletişimindeki teknolojik gelişmelerle birlikte ihtiyaç duyulan desteğin temininde başarı sağlanmıştır. Böylelikle insanların bireysel bağlılıkları, daha önce yüz yüze iletişim kurdukları küçük topluluklardan uzaklaşarak; bireylerin birbiriyle karşılaşmadıkları nispeten geniş ölçekli, hayal edilmiş ve kurgulanmış soyut topluluklara bilinçli ya da bilinçsiz olarak yönelmiştir.¹⁷

Etno-sembolcüler ise ulusçuluğun modern çağa ait bir gelişme olduğunu kabul ederek ve ulusların ortaya çıkmasında modernist sayılan pek çok ögeyi sebep göstermelerine rağmen; etnik kültürlerin kalıcı olduklarını ve modern uluslar ile etnik atalarının benzeştiğini ve aralarında devamlılık olduğunu iddia ederler.¹⁸ Örneğin etno-sembolcü yaklaşımın temsilcilerinden Smith, ulusal kimliğin unsurlarını tarihi bir ülkeye sahip olmak, ortak mitleri ve tarihi belleği paylaşmak, topluluk üyesi bütün bireyler için geçerli olacak yasal hak ve görevlerin varlığı ve topluluk üyesi bütün

---

¹⁵ Ayşe Kadioğlu, "Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, haz. Taml Bora ve Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yay., 2008), 4: 285.

¹⁶ Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları "eleştirel bir bakış"*, (Ankara: Doğu Batı Yay. 5. bs., 2015), 253-56.

¹⁷ Özkırmı, age., 258.

¹⁸ Özkırmı, age., 253-56

bireylerin ülke içerisinde serbest dolaşım hakkına sahip oldukları ortak bir ekonominin varlığı şeklinde sayarak; ulusu tüm bu özelliklere sahip bir insan topluluğu olarak tanımlar.¹⁹ Bağımsız ve tek bir siyasal birlik ile türdeş ve tek kültürel kimlik isteyen ulus-devletlerin bu açıdan yurttaşlık veya etnik ulus modellerine dayanmaları arasında da bir fark yoktur.²⁰

Ulusları doğal oluşumlar ya da ilk çağlardan beri varlığını sürdüren yapılar olarak gören primordialist yaklaşım ise, ulusçuluk kuramından çok bir bakış açısını ifade eder.²¹ Ulusları insan gruplaşmalarının doğal birimleri sayan ve ulusların sonsuza kadar var olacağını savunan primordialistler ile ulusal yapılanmanın özünde modern bir nitelik taşıdığı konusunda ısrarcı olan modernistler arasındaki klasik tartışmanın sebebinin, terimlerin tanımlanmadığından kaynaklanabileceğini düşünen Schnapper'e göre:

Eğer etnik topluluktan söz etmek yerine, her çeşit tarihsel topluluk şekline ulus dersek, insanların, zaman içinde şekilleri büyük ölçüde değişikliğe uğramış olsa da, daima topluluklara ait olduklarını kabul edebiliriz. Böyle bakıldığında, uluslar, yani etnik topluluklar her zaman var olmuştur. Buna karşılık, benim yaptığım gibi, çağdaş demokratik çağın siyasal şekline ulus dersek, bunun, bir hiçten doğmadıysa da, kendisinden önce var olmuş etnik duyguları ve kurumları, bunlara aşkın bir halde sürdürüyorsa da, yeni bir yapı olduğunu kabul edebiliriz. Tarihi bir topluluğa ait olma duyguları yüzyıllardan beri varlıklarını sürdürmüş olabilirler, ama bunların siyasal örgütlenmenin tikel bir şeklini kurlmaları ve bu şekli doğrulamaları modern çağa rastlar.²²

Modern ulusçuluk fikrinin gelişimi Fransa, İngiltere ve Almanya'da gerçekleşen tarihi tecrübeye çok şey borçlu olmakla birlikte ulusçuluk, Fransız kökenli ulusçuluk olarak adlandırılmıştır. Batı Avrupa'daki gelişimiyle ulusçuluk kavramlarının temeli, ulusal monarşilerin doğuşuyla birlikte mevcut topraklar üzerindeki bütünleşen halkların kendilerini birleştirici ve diğer toplumlardan ayrı tutabilecekleri yeni bir kimlik ihtiyacına dayanmıştır.²³ Smith, bu kimlik ihtiyacının bireysel duyguların kolektif duygularla özdeşleştirilmesi şeklinde gerçekleşmesiyle karşılandığını ve bu kolektif

¹⁹ Anthony D. Smith, *Millî Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, (İstanbul: İletişim Yay., 1994), 31-32.

²⁰ Erol Kurubaş, "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 44 (2008), 18.

²¹ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları "eleştirel bir bakış"*, 79.

²² Dominique Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, çev. Özlem Okur, (İstanbul: Kesit Yay., 1995), 36-37.

²³ Aksoy ve Arslantaş, "Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet", 34.

kimliğin önceden var olan tarihsel kültürler ile etnik bağların çerçevesinde meydana geldiğini savunur.²⁴

Ulusçuluk kavramının farklı anlamlarda ve birkaç şekilde kullanıldığını ifade eden Smith, bunları şu şekilde sıralamıştır:

- 1- Bütün olarak ulus ve ulus-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,
- 2- Bir ulusa ait olma bilinci ve ulusun güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak,
- 3- Ulus ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm,
- 4- Uluslar ve ulusal irade hakkında bir kültürel doktrin ile ulusal emellerin ve ulusal iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri içeren bir ideoloji,
- 5- Ulusun amaçlarına ulaşacak ve ulusal iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket.²⁵

Ulusçuluğu bir ideolojik hareket olarak tanımlayan ve asıl olarak devletin değil ulusun ideolojisi olduğunu savunan Smith, ulusçuluk için “hal-i hazırda ya da potansiyel olarak bir ulusu kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket” tanımını yaparak ulusçuluğun çekirdek doktrinindeki merkezi önermeleri şu şekilde belirtmiştir:

- 1- Dünya, her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan uluslara bölünmüştür.
- 2- Ulus, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve ulusa bağlılık bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir.
- 3- Şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa insanların bir ulusla özdeşleşmeleri zorunludur.
- 4- Dünyada barış ve adalet hâkim olacaksa ulusların özgür ve güvenlik içinde bulunmaları gerekir.²⁶

Ulusçuluğu bir doktrin olarak tanımlayan Kedourie'ye göre, 19. yüzyılın başlarında Avrupa'da güç kazanan bu doktrin, insanlığın doğal olarak uluslara bölündüğü; ulusların da tespit edilebilen belirli özellikleriyle tanındığı iddiasıyla kendi hükümetini kurmak için gerekli nüfus birimini belirleme; ulusların kendi kendilerini idare etmelerinin tek meşru yönetim şekli olduğu iddiasıyla devlet gücünü meşru olarak kullanma ve devletler topluluğunu da kendi ölçütlerine göre düzenleme amacı taşır.

---

²⁴ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, (Ankara: Dost Kitabevi, 2002), 36.

²⁵ Smith, *Millî Kimlik*, 119.

²⁶ Smith, *age.*, 121-22.

Ulusçuluğun, ulus kelimesine 18. yüzyıla kadar hiçbir şekilde bilinmeyen bir anlam ve ivme kazandırması zaferinin göstergesidir.²⁷

Ulus olarak kurgulanma biçimleri ve buna bağlı olarak da oluşan devlet yapıları üç temel gruba ayırmak mümkün olmuştur. Birinci grup, Avrupa ve yakın çevresi merkezli olarak kurgulanmış; ikinci grup Amerika kıtasında gözlenen ve çeşitli coğrafi bölgelerden gelen göçmenlerin bir araya gelmesi sonucunda kurgulanmış; üçüncü grup ise Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların yıkılması ile bağımsızlıklarını kazanarak ortaya çıkmışlardır. Her üç grup ulus ve ulus-devlet kurgusunun yapılanma biçimi olarak kendine özgü ve kendisini diğer grubun kurgusundan ve yapılanma biçiminden belirgin bir biçimde ayıran her grubun oluşumundaki özgül koşullardan kaynaklanan nitelikler içermiştir. Her üç gruptaki ulus-devlet kurgusunun özgül koşulları farklı olsa da bu özgül koşulların ortak hedefi ulusçuluk aracılığıyla ulusu ayakta tutabilme çabası olmuştur.²⁸

Carr, Orta Çağ Hristiyanlık aleminin ulus-öncesi birimleri arasındaki düzenin bozulması sonucunda oluşan modern anlamdaki ulusların, “Rönesans’ın maceracı ve mağrur bireycilik ruhunun bütünleyici bir ulusal düzlemdeki yansımaları temsil ettiği” kanısının yaygın olarak kabul edildiğini söyler.²⁹ Eriksen’e göre ise, “ulusçuluk, yaşam alanlarının bölündüğü ve insanların kökenlerinden koptuğu bir zamanda güvenlik ve gözle görülür bir istikrar vaat eder.”³⁰ Fransa ve İngiltere’de gelişen ulus fikri, ulusal monarşilerin doğusuyla birlikte mevcut topraklar üzerindeki insanların birleşmelerini sağlamıştır.³¹ Ulus-devletin belirmesi ile Fransız ulusçuluğunun ortaya çıkması eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir.³²

18. yüzyılda Avrupa’da etkili olan “Aydınlanma felsefesi”, dünyanın insan aklıyla keşfedilip kavranabilecek belirli ve sabit bir doğa kanununa tabi olduğu; toplumun bu kanun hükümlerine göre dizayn edilmesi halinde rahatlık ve mutluluğa ulaşacağı fikrini esas alıyordu. Doğa kanununun genelliği, insanlar arasında bağ kuracak

---

²⁷ Kedourie, *Avrupada Milliyetçilik*, 1-8.

²⁸ Aksoy ve Arslantaş, “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet”, 34.

²⁹ Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, 11-12.

³⁰ Thomas H. Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, çev. Ekin Uşaklı, (İstanbul: Avesta Yay., 2002), 155-60.

³¹ Aksoy ve Arslantaş, “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet”, 34.

³² Kadioğlu, “Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik”, 4: 285.

ortak özellikleri farklılıklarından daha önemli hale getiriyordu. Böylece, insanların eşit doğduğunu varsayarak; yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama haklarına sahip olduğunu; en iyi toplumsal düzenin de insanların acılarını azaltacak ve mutluluğunu arttıracak özellikte olmasını savunuyordu.³³

Fransız Devrimi'nin hemen öncesi ve sonrasında meydana gelen ulusçuluk, aristokrasiden aldığı burjuvazinin egemenliğini ulusa devrettiği ve iktidarını kurumsallaştırdığı sürecin ideolojisini yansıtmıştır. Önceki toplum tiplerinde böyle bir unsur söz konusu olmamıştır.³⁴ Ulusçuluk çağından önce yönetici sınıflar genellikle kozmopolit bir yapıya sahipken, ulusçuluğun karakteristik özelliği olan kentli-köylü dayanışma fikri siyasi bir yenilik getirmiş ve zengin ile fakir, mülksüz ile kapitalist arasında her ikisini de buluşturacak bir dayanışmayı vurgulamıştır. Böylece ulusçuluk, siyasi dışlama ve dahil etmenin tek ilkesi olarak aynı kültürü paylaşan üyeler şeklinde tanımlanan insan kategorisinin sınırlarından ibaret olan ulusun sınırlarını belirlemiştir.³⁵

Doktrinin ifade edilme şekli bir yana bu felsefi düşüncenin vardığı sonuca göre; devlet, kendi refahını sağlamak amacıyla birlikte yaşamının daha iyi olduğunu düşünen bireylerin topluluğudur. Devlet yöneticilerinin görevi bu topluluktaki insanların azami refahını sağlamayı hedefleyecek bir idare tesis etmektir. Hükümdarlarla vatandaşlarının hak ve ödevlerini belirten bu toplumsal sözleşme insanlar arasında bağ kurar. Felsefecilerce genel geçer sayılan bu görüş, "aydın istibdadı" tarafından da resmi doktrin olarak kabul edilmiştir.³⁶

Ticaretin ve sanayinin dünya çapında yapılabilir boyuta gelmesi, ulus-devletlerin yükselişi ve Avrupa devletler sisteminin tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişlemesi sürecinde hemen her ülkede siyasi kargaşalar ve sosyo-ekonomik dönüşümler yaşanmıştır. Ancak, Fransız Devriminden itibaren, temel değişimlerin hem toplumsal yapıda hem de siyasal yapıda pekiştirici bir biçimde karşılıklı olarak birlikte meydana

---

³³ Kedourie, *Avrupada Milliyetçilik*, 1-8.

³⁴ Kadioğlu, agm., 4: 285.

³⁵ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 155-60.

³⁶ Kedourie, *Avrupada Milliyetçilik*, 1-8.

gelmesiyle dünya üzerinde toplumsal devrimler ortaya çıkmıştır. Devlet örgütlenmelerini, sınıf yapılarını ve egemen ideolojileri dönüştürerek geçmişlerine kıyasla çok daha başarılı uluslar doğuran toplumsal devrimleri yaşayan ülkeler benzer ülkeleri siyasi, askeri ve ekonomik gibi birçok alanda geride bırakmıştır.³⁷ 1789'da teşekkül eden Fransız ulus-devleti Avrupa kıtasının diğer kesimlerine bireysel özgürlük, eşitlik ve kozmopolit bir bakış açısı üzerine kurulu bir ulusun modernliğini göstermiştir.

38

Fransız Devrimi, başlangıçta yönetici kadroyu değiştirmek amacıyla yapılan bir darbe ya da basit bir halk ayaklanması zannedilmiş olsa da amaç bunun çok ötesindeydi. Fransız Devrimi, yöneticilerin “meşru” hedeflerini değiştiriyor ve siyasi iktidarın kullanılmasında halkın lehine yeni imkanlar getiriyordu. Vatandaşlar artık toplumlarının siyasi düzenini tasvip etmiyorlarsa, başka düzenlerle değiştirme hakkına ve yetkisine sahip olacaklardı: "Hâkimiyet aslında ulusa aittir; hiçbir birey veya kurum, açık olarak bu kaynaktan çıkmayan bir yetkiyi kullanamaz."³⁹

Burada “ulus” tabirinden hükümdar ve aristokrasinin ötesinde; aynı yasaya bağlı olarak yaşayan ve aynı yasama kuvveti tarafından temsil edilen vatandaşlar anlaşılıyordu. Bu şartın varlığı, bir toplumun siyasetini gerektiğinde köklü değişikliklerle nasıl yürüteceğini ve hedeflerini nasıl gerçekleştireceğini tespit etmek isteyen ulusçuluk doktrini için bu girişimlerin mümkün olduğunu göstermiştir. Zira aydınların topluma aşılama çalıştığı reformların barındırdığı siyasi huzursuzluk eğilimi Fransız Devrimiyle büyük ölçüde kuvvetlenmiştir. Bu reformların bir plan çerçevesinde yapılacağı ve toplumun bütününün bu plana uyum sağlayıncaya kadar devam etmesi tasarlandığından; toplumda, sürekli olarak bir değişiklik bekleme ve ön yargılı olarak bunun taraftarlığını yapma hevesinin diri tutulmaması halinde devletin yaşama gücünü kaybedeceği inancı oluştu.⁴⁰

---

³⁷ Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, çev. S. Erdem Türközü, (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), 23-26.

³⁸ Kadioğlu, “Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik”, 4: 285.

³⁹ Kedourie, *Avrupada Milliyetçilik*, 1-8.

⁴⁰ Kedourie, *age.*, 1-8.

Ulusçuluğun gelişmesi ve yayılması için bu tarz bir düşünce iklimi gerekiyordu. Savaşların, tesadüflerin ya da hanedan anlaşmalarının sonucunda şekillenen ve ittifak, itilaf, dostluk ya da düşmanlık düzenleriyle yönetilerek güç dengesinin mümkün kılındığı 18. yüzyıl Avrupası'nda, o zamanki bütün hükümetlerin idare yetkisini tartışmalı hale getirecek şekilde ortaya konan bu prensip; hakimiyet kaynağını tebaasından almayan devletlere karşı itaat zorunluluğu bulunmayan halkı isyan ettirecek; uluslararası savaflara sebep olacak ve mevcut uluslararası ilişkileri altüst edecek şekilde kaos çıkarması doğaldı.⁴¹

James Anderson'a göre, bütün toplumsal örgütlenmeler özel bir coğrafi alan üzerinde hak iddia ederler ve bu coğrafi alan üzerinde kurulurlar. Bu durumun bir göstergesi olarak "modern devletler, uluslar ve ulusçuluk tamamen toprağa dayalıdır. Ancak, bu toprak üzerinde kurulu devletler siyasal kurumlardan oluşurken uluslar siyasal ve kültürel olgulardır."⁴² Giddens'a göre ulus, üniter bir yönetimi olan bir devlet tarafından belirlenerek gözetilen ve diğer devletler tarafından denetlenen sınırlara sahip bir bölgede varlık gösteren bir ortaklıktır. Ulus, sadece bir devletin egemenlik iddiasıyla hüküm sürdüğü bölgede birleşik idari yapıyı kurduğu durumda mevcut olabilir. Ulus, siyasi iradenin oluşturduğu bu idari yapı içerisindeki bireylerin diğer üyelerle arasındaki toplumsallığı oluşturan ortak geçmiş ve ortak kültürü vurgulayan semboller ve inançlar dizisine duyulan psikolojik bir bağlılık duygusu ve bilincini sürdürdüğü ölçüde varlığını devam ettirir. Ulusçuluk ise, bu ilişkiyi sürdüren mekanizma görevini üstlenir.⁴³

Ulusların özgürlüğünün sadece kendi bağımsız devletlerine sahip olduklarında gerçekleşeceği fikrinin zorunlu ve evrensel bir kabul olmadığını iddia eden Smith, ulusçuluk ideolojisi ile ulusçu dil ve sembollerin toprak/ülke, tarih ve topluluk olmak üzere üç temel duygu ve emel uyandırdığını vurgular. Her ulusun kendi devletine sahip olması gerektiği yönündeki anlayışın genel geçer bir söylem olmakla birlikte ulusçuluğun çekirdek doktrininden böyle bir zorunluluğa dair bir çıkarımın yapılamayacağını; bu

---

⁴¹ Kedourie, age., 1-8.

⁴² Recep Boztemur, "Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 38 (Ağustos, Eylül, Ekim 2006), 165.

⁴³ Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, çev. Cumhuriyet Atay, (İstanbul: Kalkedon Yay., 2008), 159-63.

durumun da ulusçuluğun esasında odağında kültürel bir doktrinin bulunduğu siyasi bir ideoloji olduğunu savunur.⁴⁴

Hugh Seton-Watson, hakkında herhangi bir bilimsel tanımın yapılamayacağını düşündüğü ancak, ortada var olan ve var olmaya devam edecek bir fenomen olarak tarif ettiği ulus⁴⁵ için şunları söyler: "Bir toplulukta önemli sayıda kişi kendilerinin bir ulus oluşturduğunu varsayıyorlarsa ya da böyle olduğunu düşünerek ulus gibi hareket ediyorlarsa ulus ortaya çıkmış demektir."⁴⁶ Ulusçuluk, her ne kadar sıklıkla modern öncesi kültürel gelenekleri referans gösterse ve çoğunlukla pre-modern ve hatta bazen ezeli bir soy kütüğü iddiasında olsa da özünde modern bir fenomendir. Ulusçuluk, önemli bir tarihsel güç olarak 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Ulusçuluk kendisiyle yaklaşık olarak aynı zamanlarda ortaya çıkmış olan liberalizmle birlikte modern dünyanın bir yapıtıdır.⁴⁷

Gellner, ulusçuluğu temel olarak siyasi birim ile ulusal birimin örtüşmesini öngören siyasi bir ilke olarak tanımlar. Ulusçu duygular bu ilkenin ihlal edilmesinden dolayı duyulan kızgınlık ya da bu ilkenin gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanır. Bu duygular aynı zamanda ulusçu akımın hareket kaynağıdır.⁴⁸ Gellner'in ulusçuluk tanımına katılan Hobsbawm ulusu, asli ya da değişmez bir toplumsal birim olarak görmediğini; sadece özgül ve tarihsel olarak yakın bir döneme ait olduğunu ve ancak toprak esasına dayanan modern bir "ulusal devlet" ile ilişkilendirildiği ölçüde toplumsal birim sayılabileceğini; bununla ilişkilendirilmediği takdirde ulusu ve ulusallığı tartışmanın hiçbir faydasının bulunmadığını savunur.⁴⁹

Ulusçuluklar, tarihi kendi işlerine geldiği gibi çarpıtmak suretiyle bir eylem planı geliştirirler ve hedef olarak tespit ettikleri bir düşmana karşı propaganda yoluyla kitleleri seferber ederler. Tarihin çarpıtılması, ulusçuluklar için çoğu durumda "zorunlu"

---

⁴⁴ Smith, *Millî Kimlik*, 119-29.

⁴⁵ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, (İstanbul: Metis Yay., 2017), 17.

⁴⁶ Boztemur, "Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi", 163.

⁴⁷ Ross Poole, *Ahlak ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 1993), 130-31.

⁴⁸ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul: İnsan Yay., 1992), 19.

⁴⁹ Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akinhay, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 1993), 23-24.

olmaktadır. “Ulusçuluk seferberlik çağrısı yaparken bir tehdide yaslanır: ideolojik düşman, değerleri çürüten ve dejenere olan dünya, tahammül edilmez baskılar, ya da hiçe sayıldığı, hakarete uğradığı için aidiyetin acilen ifade edilmesi ihtiyacı.”⁵⁰ Ulusu oluşturan birliğin ilk başta şiddet ve sertlikle oluşturulduğunu vurgulayan Renan, bu sebeple unutma ve tarihte yanılmanın her ulusun teşekkülünde önemli bir etken olduğunu söyler. Bu sebeple objektif tarih araştırmalarının, olumlu sonuçlanmış olsa dahi siyasi oluşumların başlangıcında meydana gelen şiddet hareketlerini aydınlatacağından bir ulus için çok defa tehlike arz eder.⁵¹

1.1.3. Ulus-Devlet

Santamaria, Paul Valéry'nin ulusu, tamamen bir devletin varlığıyla tanımlayarak; “siyasi varlık olarak kristalleşen olayların saf bir ürünü” olarak gördüğünü ve bu yüzden ulusu hiçbir şekilde ebedi bir olgu şeklinde tahayyül etmediğini aktarmaktadır. Kendisine tanınan sınırlı coğrafyada meşru şiddetin tek sahibi olan modern devlet, ulusun egemen siyasal iradesini uygulamasının teminatı olur. Günümüzde bu konudaki temel referansı oluşturan ideal tip, Batılı kökenlerinin damgasını taşıyan, ulusal ve toprağa dayalı olan ulus-devlet modelidir.⁵²

Sosyal bilimciler devletin tanımı noktasında genellikle şu üç öge üzerinde dururlar. Birincisi, en önemlilerinin zor kullanma işlev ve yetkisiyle donatıldığı ve devletin kendi kadrolu bürokratlarınca yönetilen bir kurumlar bütünü olmasıdır. İkincisi, bu kurumların genellikle bir toplumla özdeşleştirdiği ve merkez aldığı coğrafı olarak sınırlanmış bir bölgenin (territory) içindeki ulusal topluma bakmak, bununla birlikte dışarıda da içinde varlık göstererek ilgilenmek zorunda olduğu uluslararası sistemle ilgilenmek zorundadır. Devletin kendi ulusal toplumuna davranışı ancak uluslararası sistemle olan ilişkileriyle tanımlanabilir. Bunun tam tersi durumu da geçerlidir. Üçüncü olarak, devlet sınırları içerisinde düzen kurma ve yönetme tekeline sahiptir. Burada

---

⁵⁰ Gil Delannoi, “Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz”, *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde haz. Jean Leca, çev. Siren İdemen, (İstanbul: Metis Yay., 1998), 32-33.

⁵¹ Renan, “Millet Nedir?”, 103.

⁵² Santamaria, “Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi”, 20-21.

sistemin vatandaşlarca kabul edilerek içselleştirilmesiyle birlikte ortak siyasal kültürün oluşması eğilimi esastır.⁵³

Devletin coğrafi, dilsel, etnik ve kültürel olarak kendi içinde benzeşen, aynı zamanda bu özellikler bakımından başkalarından farklı olan ve bu farklılığa siyasal güvence ve ifade olanağı arayan ulusal bir toplum tarafından kurulduğu iddiası çoğu örnekte görüldüğü gibi teorisyenler tarafından geçersiz kabul edilmektedir. Zira birçok devletin ne kurulmadan önce ne de kurulma sürecinde böyle bir toplumun varlık gösterdiği kanıtlanmış değil.⁵⁴ Ancak ulusçuluk, üniter bir devlet tasarımı, yasal ve kurumsal bir çerçevede oluşturulmuş ve standartlaştırılmış bir politik topluluk, etkin bir haberleşme dilinin belirlenerek önerilmesi, ataletin tasfiye edilmesi ve tehdit unsuru dış dünyanın hedeflerini boşa çıkaracak bir kitle hareketinin sağlanması gibi sosyolojik doğrultularla ulus-devlet kurgusunu yapar ve ulus-devletle özdeşleşen bir toplumun “ezeli” varlığını ortaya koymaya çalışır.⁵⁵

Son yüzyıllarda kurulan ulus-devletlere bakıldığında, bazılarında hanedanın menfaatleri, bazılarında ulusal bütünleşme, bazı örneklerde ise büyük pazarlara duyulan ihtiyaçlar gibi bir devletin ortaya çıkmasına yol açan; çoğunlukla da deneysel ve dolambaçlı bir şekilde süregiden; amaçlanan ile sonuçlanan arasında büyük farklılıkların olduğu; bir devletin tarih sahnesine çıkışına yol açan somut tarihsel süreçlerin yaşandığı görülebilir.⁵⁶ Modernist kuramcılar; modern ulus-devletlerin, ulusların ve ulusal kimliğin kurgulamanın, hayal etmenin veya icat etmenin hem mümkün hem de zorunlu olduğu bir sürecin ürünü olduğunu savunurlar.⁵⁷ Feodal toplum yapısının çözülüşü ve kapitalizmin gelişim süreciyle beraber siyasal, ekonomik, kültürel ve düşünsel alanda görülen toplumsal değişimler, ulus-devlet olarak nitelenen yeni bir toplum biçimine dönüşümle sonuçlanmıştır.⁵⁸

---

⁵³ John A. Hall ve G. John Ikenberry, *Devlet*, çev. Yeşeren Olgu Alibeygil ve Murat Şipal, (Ankara: Doruk Yay., 2000), 11.

⁵⁴ Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, çev. Şule Kut ve Binnaz Toprak, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 6. bs., 2012), 120-21.

⁵⁵ Ahmet Bekmen, “Türk Milliyetçiliği: Var Kalmanın Teyakkuz Hali” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* içinde, haz. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yay., 2008), 4: 325.

⁵⁶ Poggi, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, 4: 120-21.

⁵⁷ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları "eleştirel bir bakış"*, 258.

⁵⁸ Aksoy ve Arslantaş, “Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet”, 35.

Yaşanan pratikler her ne kadar gerçekte olanın çoğunlukla tam tersi olduğunu ispatlasa da devletler, kurdukları düzeni ezeli ve ebedi bir özellik taşıyormuş gibi sunarlar.⁵⁹ Gerek devlet kurma süreçleri gerekse de kurulan devletler katılanlarda “*gesellschaft*”tan⁶⁰ ziyade “*gemeinschaft*”⁶¹ hissi ve bağlılığını doğurur ve toplum üyeleri arasında bir “kardeşlik” duygusu oluşturur.⁶² “Son iki yüzyıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey, son kertede bu kardeşlikti.”⁶³ Yine de ulus-devletlerin kuruluşlarında toplumlarının homojen görünmesi arzulandığı halde buna verilebilecek kusursuz bir örnek yoktur.⁶⁴ Ulusçuluk, ilk olarak bir kültürün homojenliği adına yönetimi ele geçirir ve sonrasında siyasal kaynakları bu kültürü daha fazla homojenleştirmek için sarf etme yoluyla daha özgül bir sürece geçer. Bu aşamalarda ulusçuluk, fiili bir program, iktidarı ele geçirme ve meşrulaştırma aracı olarak işlev görür. Zaten ulusçuluğun asli vasfı barındırdığı bu araçlar ve çekim gücüdür.⁶⁵

Devlet tanımıyla ilgili olarak “devlet aygıtı” ile “devlet iktidarı” ayrımına işaret eden Althusser, devletin ancak iktidarın bir işlevi olarak anlam kazandığını vurgular. Devlet aygıtını ise “devletin baskı aygıtı” ve “devletin ideolojik aygıtları” olarak sınıflandıran Althusser’e göre hükümet, güvenlik güçleri, yargı sistemi gibi kamu alanını oluşturan ve daha çok güç kullanarak işleyen kurumlar devletin baskı aygıtını; eğitim kurumları, dini/siyasi/kültürel kurumlar, basın-yayın ve aile gibi daha çok özel alanı oluşturan ve öncelikli olarak ideoloji kullanarak işleyen kurumlar ise devletin ideolojik aygıtlarını oluşturur.⁶⁶

Devletin baskı aygıtları devlet iktidarını elinde bulunduran sınıfların varlığında merkezileşmiş örgütlü bir bütün oluştururken; devletin ideolojik aygıtları çeşitli, birbirlerinden bağımsız ve nispeten özerk yapıları ile sınıflar veya gruplar arasındaki çatışmaların sonucu oluşan çelişkilerin sınırlı veya kısmi şekilde dillendirildiği nesnel

---

⁵⁹ Balibar ve Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, 108-109.

⁶⁰ “Ortaklık” anlamında.

⁶¹ “Topluluk” anlamında

⁶² Poggi, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, 120-21.

⁶³ Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 22.

⁶⁴ Steve Fenton, *Etnisite*, çev. Nihat Şad, (Ankara: Phoenix Yay., 2001), 242-43

⁶⁵ Delannoi, “Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz”, 32-33.

⁶⁶ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, (İstanbul: İletişim Yay., 1994), 27-46.

alanlar sağlamaya uygundurlar. Egemen sınıf ideolojisinin devletin baskı aygıtı ile devletin ideolojik aygıtları ve hepsi aynı hedefe yönelen devletin ideolojik aygıtlarının kendi aralarındaki uyumlu birliğini çelişkili olmak pahasına sağladığını belirten Althusser'e göre, devletin baskı aygıtının görevi "sömürü ilişkileri olan üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini siyasal koşullarını sağlamaktır."⁶⁷

Ulusçuluk, insanların kendi kültüründen adeta değişmezmiş gibi bahsetmelerini sağlayacak şekilde kültürü somutlaştırarak sınırlandırılmış kültürel nesnelere inşa etmeye girişir.⁶⁸ Althusser'e göre, devlet iktidarını elinde bulunduran egemen sınıf ideolojisinin etkisinin yoğunlaştığı alan olan ve devletin baskı aygıtının sağladığı zırhın ardında üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini işlevini büyük ölçüde yerine getirenler devletin ideolojik aygıtları olmuştur. Siyasi kurumlar, devletin siyasal ideolojisine bireylerin uymasını sağlar; basın-yayın organları ve kültürel kurumlar vatandaşları ulusçuluk, şovenizm, liberalizm ve ahlakçılık söylemleriyle besler; dini kurumlar ise çeşitli törensel mekanizmalarla "kardeşler" arasındaki sevginin ve/veya sevgisizliğin ödül ve cezalarını hatırlatarak güçlü bağlar oluşturmaya çalışır. Bütün bu enstrümanların birlikte dillendirdikleri ezgiye ulusçuluk, ahlakçılık ve ekonomizmden oluşan egemen sınıf ideolojisinin partiyonu hâkimdir.⁶⁹ Ulusçuluk, mutlaka bir ulusa dayanmakla birlikte; biçimsel olarak dini bilgilerin bazı özelliklerini taşıyan, bazı bakımlardan mukaddes sayılan, bünyesinde bireysel ve kolektif selamete ilişkin bazı unsurlar bulundurarak kendisini ve amacını meşrulaştıran ve bu uğurda seferber eden bir ideolojidir.⁷⁰

1.1.4. Etnisite ve Ulusçuluk İlişkisi

Etnisitenin tanımlanmasına dönük tüm yaklaşımlar, etnisitenin insanların sınıflandırılması ve grup ilişkileriyle ilgili olduğu konusunda fikir birliği içindedirler. Gündelik konuşmada "azınlık sorunları" ve "ırk ilişkileri"ni tanımlamakta kullanılsa da "sosyal antropolojide kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan ve başkalarınınca da bu şekilde tanınan gruplar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir." Etnisiteye ilişkin söylem; "ulus-altı birimler", "azınlıklar" veya "öteki" ile ilgili olsa da "çoğunluklar" ve "baskın

---

⁶⁷Althusser, *age.*, 27-46.

⁶⁸ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 155-60.

⁶⁹ Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 27-46.

⁷⁰ Delannoi, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", 32-33.

kişiler” de en az onlar kadar etniktirler.⁷¹ Etnik toplulukların biçimleri insanların toplumsal örgütlenmeleri kadar çeşitli olmakla beraber, her durumda bir mensubiyet grubu olma ve siyasal ifadesinin zorunlu olmaması gibi iki temel özelliği vardır.⁷²

Etnik kimlik niteliklerinin belirtilerine rastlanan toplumların tarihsel bir kültürü ve ortak bir kimlik duygusunu paylaştığına işaret eden Smith, benzersiz kalıtsal biyolojik özelliklerin zihinsel nitelikleri belirlediği düşünülen ırksal gruplardan ayırt edilmesi gerektiğini savunur.⁷³ Etnisite grupları tanımlamakla ilgili, ırk ise insanların sınıflandırılmasını ifade eder. “İrk” hakkındaki düşüncelerin etnik ideolojilerde yer alması zorunlu olmadığı gibi, varlığı veya yokluğu da etnik-içi ilişkilerde belirleyici etken değildir.⁷⁴ Kültürel özgüllüğe sahip olma ve tarihsel topluluk olma gibi iki boyutu olan etnik topluluktan çoğu zaman ulus diye söz edilmesinden doğan karışıklık, günümüzde etnik topluluk olarak nitelendirilen unsurların, 13. yüzyıldan modern demokratik ulusun doğuşuna kadar olan zamanlarda ulus diye adlandırılmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁵

Etnik grubun temas ve karşılıklı ilişkiyle tanımlanması onu daha izole bir görünüm sergileyen “kabile”den ayırır. Zira terminolojik olarak “kabile”den bahsedildiğinde araştırmacının kendisiyle üzerinde çalıştığı insanlar arasında dolaylı bir şekilde keskin, nitel ve genellikle modern ile geleneksel ya da “ilkel” toplumlar arasındaki mesafeyle örtüşen bir mesafe oluşur. Oysa, ister Avrupa’da isterse dünyanın başka bölgelerinde olsun hatta antropologların kendileri dahil tüm insanlık, etnik gruplara ve uluslara tabidirler. Böylece; etnisite kavramı sosyal antropolojinin iki önemli boşluğu arasında köprü oluşturur: “Statik yerine dinamikler üzerine odaklanmayı gerektirir ve “biz” ile “onlar”, modernler ile kabile hayatı yaşayanlar arasındaki sınırları görelî kılar.”⁷⁶

Etnik bir topluluğun temel niteliklerini “kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu” olarak sıralayan

---

⁷¹ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 15-27.

⁷² Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 33-35.

⁷³ Smith, *Millî Kimlik*, 42-43.

⁷⁴ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 15-27.

⁷⁵ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 33-35.

⁷⁶ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 15-27.

Smith, bir topluluğun ne oranda ideal bir etnik topluluk olduğunun bu niteliklerden ne kadarını taşıdığıyla ölçülebileceğini belirtir.⁷⁷ Etnik gruplar bir ölçüde farklıdırlar; fakat diğer etnik grupların üyelerinin varlığından haberdarlar ve onlarla ilişki içindedirler. Üstelik grup kimlikleri de bu temas sonucunda gruba üye olmayanlarla kültürel olarak farklı oldukları algısı üzerinden tanımlanır. “Etnisite, kendilerini asgari düzeyde düzenli bir ilişki içinde oldukları grupların bireylerinden kültürel açıdan farklı kabul eden kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin bir unsuru” olduğundan; diğerleriyle bir zıtlığa dayanan “metaforik ya da hayali bir akrabalıkla özelleştirilmiş bir sosyal kimlik olarak tanımlanabilir.”⁷⁸

Temel özgüllüğü, bünyesindeki halkları devletin içteki ve dıştaki etkinliğini meşru kılacak bir yurttaşlar cemaati şeklinde kapsaması olan ulus, tüm siyasal birimler gibi içerde bünyesinde bulundurduğu halkları kapsayıcı; dışarda da siyasal ulus-birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üstüne kurulu dünya düzeninde kendisini tarihsel bir özne olarak kabullendirmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanır. Bu özelliği ulusu, çoğu zaman bir soy birliğinden ileri gelen tarihsel ve kültürel bir topluluğun varisleri olarak yaşayan ve bu mirasın geleceğe yönelik sürekliliğini devam ettirme isteğini paylaşan siyasal olarak örgütlenmemiş topluluklar olan etnik gruplardan ayırır.⁷⁹

Teknoloji, nüfus ve iş bölümünün genişlemesi ve yoğunlaşmasından dolayı küçük toplulukların, nispeten daha büyük, daha rasyonel ve daha merkezi olan modern ulus devletler benzeri birimlerin içinde emilerek dağılacağı yönündeki bakış açısı uzun bir süre etkili olmuş ve St. Simon, Comte, Spencer ve Durkheim gibi isimlerin sunduğu toplum teorilerinde ağırlık kazanmıştır. Bu düşünceye etnik kimliğin geçmişe ait olduğu ve kabile bağlarının da ulus inşası sürecinde eridiği inancı eşlik etmiştir.⁸⁰ Etnik topluluklar birer öz olmadığından ekonomik ve siyasal şartlar doğrultusunda bölünme, bir araya gelebilme, birbirine karışma, birbirini sindirme, hızla çoğalma gibi süreçlerden geçip yeni toplumsal "sınırlar" tanımlamak suretiyle yeniden örgütlenebilirler. Ancak,

---

⁷⁷ Smith, *Millî Kimlik*, 42.

⁷⁸ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 15-27.

⁷⁹ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 33-35.

⁸⁰ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, 199.

etnik topluluğun kendine özgü bir siyasal örgütlenmesi bulunmasa dahi, bireyler o etnik topluluğa mensubiyeti doğal bir veri olarak yaşayabilirler.⁸¹

Tarihsel kültür ve atadan kalma anavatanın etnisizmin ikiz amaçları olduğunu söyleyen Smith, tarihsel kültür ve vatan kavramının yabancı tehdidi ve toplumsal çürümeden uzak bir şekilde yeniden canlandırılmasının etnik yerlilerin uğruna mücadele verdiği ve ardıllarının yaşamlarını feda etmeye hazır olduğu bir ideal olduğunu vurgular. Koşulların değişmesiyle farklılaşabilen hareketlerin, atalarının kaybedilen veya tehdit altında olan toprak, soy kütüğü veya kültür gibi bir veya birden fazla yönü üzerine odaklanabildiğini belirten Smith, bütün bunların topluluk kimliğinin kaynaklarının yeniden keşfedilmesini ve topluluğun geçmişteki gibi canlandırılmasını hedeflediğini savunur.⁸²

Renan, ırk veya dil üzerine kurulmuş etnik toplulukların ulusla karıştırıldığını, bu durumun da etnik topluluklara, aslında uluslara has olan egemenlik hakkının tanınmasına yol açtığını vurgular.⁸³ Uluslar, etnik topluluk ve ulusçuluk terimlerinin toplumsal hayatta birbirleriyle karıştırılmaları rastlantı eseri değil bilinçli olarak yapılır. Zira sözcükler, ideolojik ve siyasal çatışmaların araçları olduğu kadar aynı zamanda konularıdır. Bu sebeple ister istemez aynı anlamda kullanılıyorlar. 19. yüzyıldan beri toplumsal ve siyasal hayatta etnik topluluklar halk terimiyle belirtiliyor. Bilimsel bir kavram olan etnik topluluğun, siyasal bir terim olan halk olarak ifade edilmesi açıktan veya üstü kapalı bir biçimde etnik topluluğa siyasi bağımsızlığını isteme ve siyasi ulus-birim olma hakkını tanımak anlamına gelir. Eğer bilim literatüründe dahi açıkça ulus ve etnik topluluk karıştırılıyorsa, bu her etnik topluluğun, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakları adına ulusçuluklar çağında siyasal ulus-birim olarak tanınmayı isteyebileceği anlamına geliyor.⁸⁴

Ulus, ne etnik toplulukla ne de devletle karıştırılmamalıdır. Ancak ulus, hem etnik topluluk hem de devlet ile toplumsal gerçeklikte somutlaşan bir ikili diyalektik

---

⁸¹ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 33-35.

⁸² Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, 199.

⁸³ Renan, "Millet Nedir?", 110.

⁸⁴ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 41-42.

ilişki içerisinde. Ulusun içinde bütünleşen etnik toplulukların siyaseten tanınması güçsüzlüğe ve parçalanmaya sebep olurken; devletin çok güçlü, baskıcı veya totaliter bir rejime sahip olmaya başladığında ise bir yurttaşlar cemaati olan ulusu kendi içinde eriterek yok eder. Dolayısıyla etnik topluluk ile devlet arasında makul bir yerde ulusa alan açmak gerekir. Zira ulus, devletin iç ve dış etkinliğini meşru hale getiren bir yurttaşlar cemaati şeklinde toplumlarla bütünleşir.⁸⁵

Ulusçuluk, etnik sınırların siyasi sınırlarla örtüşmesi talebiyle etnisite ile devlet arasında etnisitenin lehine özel bir bağlantıyı ifade eder. Ulusçuluklar, kendi gruplarının devlete hâkim olması gerektiğini savunduğundan, bu bakış açısıyla etnik ideolojilerdir. Uluslar ise, kendi geçmişlerini oluşturan hanedan devletlerinden veya akrabalık bağına dayanan topluluklardan daha farklı bir düzene sahip soyut topluluklar yaratan ve kültürel grup ile devlet arasında bağ kurmaya çalışan ideolojik yapılardır. Ulus, modern devletle ilişkili olduğundan etnik kategoriden ayrılır. Ulus-devlet de, dil ve din gibi kimlik işaretleri resmi sembolizm ve meşrulaştırma içine gizlenmiş bir etnik grubun egemen olduğu devletlerdir.⁸⁶ Ulusçuluk, bir çok durumda ulusun önceki bağımsız dönemlerine ait siyasi anılara ve tarihsel coğrafyayı işaret etse de bu durum iddia edilen ataların akrabalık bağları, tarihi kayıtlar ve filoloji aracılığıyla izlerinin sürülmesi; din, dil ve gelenekleri içeren yerli kültürün yüceltilmesi; halkın seferberliğinin teşvik edilmesi ve eşsiz ortak geçmişe, kadere ve özerk ortak iradeye vurgu yapılarak tarihin yeniden yazılması yoluyla etnik bağların ve etnik duyguların yeniden keşfedilip canlandırılması süreciyle tamamlanmaktadır.⁸⁷

Hem etnik grup hem de ulus tarihsel biçimlerdir ve her ikisi de siyasal durumun ürünleridir. Etnik toplulukların uluslardan daha doğal olması söz konusu olmamakla birlikte; etnik kimliğin de ulusal duygudan kaçınılmaz olarak daha temelli, sağlam ya da sürekli olması gibi bir durum söz konusu değildir.⁸⁸ Etnik ya da ulusal kimliklerin “doğal” değil; birer inşa oldukları gerek yerel topluluklar düzeyindeki etnisite çalışmaları gerekse devlet düzeyindeki ulusçuluk çalışmalarınca vurgulanmıştır. Üstelik, belirli bir kimlik ile kültür arasındaki bağın birebir bir ilişki olmadığı; etnisite

---

⁸⁵ Schnapper, *age.*, 41-49.

⁸⁶ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 152-54.

⁸⁷ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, 189-90.

⁸⁸ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 33-35.

ve nesnel kültür arasındaki benzerliklere dair varsayımların ise her iki durumda da kültürel inşalar olduğu aynı çalışmalarca gösterilmiştir.⁸⁹

Bunun dışında ulus ya da etnik çoğunluk aynı dili konuşan bir grup, aynı dinin mensubu olma veya kültürel ve ırksal karakteristiklerin bir bileşimine dayalı kavramlarla da tanımlanabilir. Soy, din veya dil ile tanımlanan ulus kavramı zorunlu olarak toplumun bir kısmını kucaklarken diğer kısmını da dışlayacaktır. Bu durumda etnik çoğunluk kavramı beraberinde azınlık kavramını getirdiği gibi; azınlığın öz kavrayışını çoğunluk, çoğunluğun öz kavrayışını azınlık biçimlendirir ve her ikisi de birbirleriyle olan ilişkileri üzerinden tanımlanır.⁹⁰ Bauman, ırksal, etnik ve sınıfsal ayrımların fazla olduğu toplumlarda ötekilerden kuşku duymak, farklılıklara karşı tahammülsüz olmak, yabancılara öfke duymak, paranoyaklığa varan bir kanun ve düzen kaygısı taşımak, yabancılara ayırma ve uzak tutma taleplerinin en üst seviyelere ulaştığını söyler.⁹¹

Ulusçuluk, kişilerin kendi kültürel farklılıkları üzerindeki yansımaları uyarmak ve bu yolla ulus hissi yaratmak maksadıyla varsayılmış tipik etnik sembollerini kullandığı gibi⁹² devlete sadakat ve devletin otoritesi karşısında disipline edilme şeklinde bir açılımı içererek toplumun tümünü kapsayan baskıcı bir yön sergiler. Ulusçuluk, baskıcı yönüyle ulusu kuşatan sembollerin oluşturulmasını zorunlu hale getirerek en azından belirli bir derecede de olsa bireyin kişiliğinin değişmesini sağlayacak yeni bir kolektif kişilik oluşturur. Yarattığı kolektif kişilik sayesinde toplum içerisindeki farklı gruplar için ulusçuluk; birleştirici, bütünleştirici bir sembolizm işlevi görür. Bu bağlamda endüstri toplumunun tipik özelliği olarak merkezi devlet olan politik birim ile eğitim sistemi içinde topluma yayılan yaratılmış yüksek kültür olan kültürel birimin iç içe geçmiş kavramlar olarak ayrılmaz bütünlüğü oluşur. Ulusçuluk bu iki birimin etkileşiminden etkili bir politik resmiyet ve toplumsal kontrol mekanizmasını ortaya çıkarır.⁹³

---

⁸⁹ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 152-54.

⁹⁰ Fenton, *Etnisite*, 242-43.

⁹¹ Zygmunt Bauman, *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, çev. Abdullah Yılmaz, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2010), 52.

⁹² Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 155-60.

⁹³ Aksoy ve Arslantaş, "Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet", 33-34.

Ulusçuluk, etnik grupların tarihi ve kültürel topluluklarının ulus olarak tanınması için siyasi örgütlenmeye kavuşturmak istemelerini ya da mevcut ulusların başkalarının zararına olacak şekilde kendilerini kanıtlayabilmeleri adına oluşturmuş oldukları güç istenci olarak tanımlanır. Dolayısıyla, ulusları hedef alan eleştiriler çoğu zaman ulusçulukla ilgili eleştirilerdir. Schnapper'a göre "yakın tarihteki İngiliz-Amerikan siyaset bilimi ulusçuluğu, ulusların kendileri olarak değil, ulus yaratmak istemeleri anlamında ele alıyorlardı."⁹⁴ Ulusçuluk, siyasi örgütlenmenin özünde etnik olması gerektiğini ve belli bir etnik grubun çıkarlarını temsil etmesi gerektiğini savunarak etnik örgütlenme ile etnik kimlik arasında billurlaşmış bir bağ kurarken; ulus-devletin bünyesindeki popüler kalabalıklara siyasi meşruluğu için vurguladığı önemli bir unsur, onları gerçekten de kültürel birim olarak temsil ettiğine inandırmaktır.⁹⁵

Modernleşmenin de gerekli bir parçası olarak görülen kültürel homojenleşme projesi, ulus-devletlerin kucakladığı veya dışladığı kültürel azınlıkların farklılıklarını kaybetmemeleri veya farklılık iddialarından vazgeçmemeleri sebebiyle hiçbir zaman tam anlamıyla başarıya ulaşamadığı gibi; bu nüfuslar etnik dayanışmanın siyasi ifadesiyle birlikte yeni bir devlet kurarak ya da çok-uluslu bir devlette özerk bir ulus olarak kendi kendini yönetme hakkını siyasi bir ifadeyle talep ettiklerinden dolayı "proto-uluslar" sayılırlar.⁹⁶ Etnik toplulukların, siyaset sahnesine çıkmış olan modern siyasi ulustan farkı özerk bir siyasal örgütlenmeye sahip olmamalarıdır. Dolayısıyla, "etnik topluluğu ulusla karşı karşıya getiren şey, sayı ya da başka herhangi bir nesnel özellik değil, insanları birbirine bağlayan bağın niteliğidir."⁹⁷

Akrabalık, bir dine tabi olmak, belirli bir dili ya da lehçeyi konuşmak gibi belirli toplumsal uygulamaları izlemekle oluşan ve kültürle iç içe geçmiş şekilde toplumsal varoluşun varsayılan verilerinin ilksel bağlılıkları ifade ettiğini aktaran Geertz; kan, dil, gelenek gibi niteliklerin anlatımı mümkün olmayan ve bazı zamanlar da ezici bir baskıcılığa sahip olduğunu; insanların bu bağlara sadece kişisel bağlılık, ihtiyaç, ortak çıkar veya zorunlu yükümlülüklerden dolayı bağlılık duymayıp büyük oranda bağın

---

⁹⁴ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 41-42.

⁹⁵ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 152-54.

⁹⁶ Fenton, *Etnisite*, 242-43.

⁹⁷ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 33-35.

kendisinin taşıdığı mutlak ve açıklanamaz bir anlamdan dolayı bağlılık duyduklarını vurgulamıştır.⁹⁸

Bu tür bağların siyasi üstünlük seviyesine çıkarılmasının modern toplumlarda örneklerinin görülmeye devam edilmesine rağmen anormal olduğu gerekçesiyle giderek daha fazla reddedildiğini belirten Geertz, ulusal birliğin kan ya da toprak bağı yerine sivil devlete olan belirsiz ve rutin bir bağlılığa atfedildiğini; bu durumun yönetimin belli ölçülerde polis gücü ve ideolojik baskı kullanması ile desteklendiğini ifade ederek; sivil siyaset geleneğinin zayıf olduğu ve refah sağlamaya yönelik etkin bir yönetimin teknik araçlarının yeterince anlaşılmadığı modernleşme sürecindeki toplumlarda otonom siyasi birimlerin sınırlarını belirleyecek temeller olarak ilksel bağlılıkların tercih edilerek önerildiğini savunmuştur.⁹⁹

Orta ve Doğu Avrupa ile Ortadoğu bölgesindeki 19. yüzyılda görülen ulusçuluk hareketlerini inceleyen Smith, günümüzde etnisitenin ve etnik ulus modellerinin uluslaşma süreci ve kavramları üzerinde artan bir etkisi olduğunu vurgular.¹⁰⁰ Dolayısıyla etnik ideolojilerin ulusları tanımlaması gibi, etnisite de ulus-devletlerdeki yurttaşlığı tanımlayabilmektedir.¹⁰¹

1.1.5. Ulus İnşası ve Asimilasyon

Ulusların doğal ve Tanrı'nın belirlediği bir sınıflandırma olduğu ve doğuştan var olmakla birlikte uzun süre ertelenmiş siyasi bir kadere sahip oldukları tezinin bir efsane olduğunu savunan Gellner, gerçekte olanın ise ulusçuluğun önceden var olan kültürleri ulusa dönüştürmesi, bazen de ulusu kendi yaratması ve çok defa da önceden var olan kültürleri yok etmesinden ibaret olduğunu söyler.¹⁰² Hobsbawm, Gellner'in ulusların oluşumuna dair yaptığı yapaylık, icat ve sosyal mühendislik kavramlarını barındıran bu açıklamalarına vurgu yaparak şu ifadeleri kullanır: "Ulusçuluk uluslardan önce gelir. Uluslar devletleri ve ulusçulukları yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir."¹⁰³

⁹⁸ Clifford Geertz, *Kültürlerin yorumlanması*, çev. Hakan Gür, (Ankara: Dost Kitabevi, 2010), 285-90.

⁹⁹ Geertz, *age.*, 285-90.

¹⁰⁰ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, 189-90.

¹⁰¹ Fenton, *Etnisite*, 242-43.

¹⁰² Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, 94.

¹⁰³ Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, 24.

Anderson ise, Gellner'in ulus inşası için kullandığı “icat” kavramının uydurma ve sahtekarlık olarak değil; “hayal” ve “yaratım” anlamında kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Bu formülasyondan yola çıkan Anderson'a göre hayal edilmiş siyasal bir topluluk olarak görülen ulus, “kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”¹⁰⁴ Ulusçu ideoloji, Fransız devrimi döneminde modern Avrupa'da ve Avrupa diasporasında gelişen modern bir ideoloji olmasına rağmen gelenekçiliği savunur. Ancak, gelenek ile gelenekçilik farklı olgulardır. Ulusçuluk, ulusun üyelerinin ataları tarafından paylaşılan görünüşte eski gelenekleri yücelterek ve yeniden tanımlayarak somutlaştırır. Fakat bu yöntemle geleneği yeniden yaratamaz.¹⁰⁵

Ulus *hayalidir*; çünkü en küçük ulusun üyeleri dahi birbirlerini tanımayacak, tanışmayacak birbirleri hakkında hiçbir şey duymayacak olmalarına rağmen her birinin zihninde toplamlarının hayali canlanmaya devam edecektir. Ulus *sınırlı* bir hayalin ürünüdür; çünkü “hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez.” Mutlaka ötesinde başka uluslara üye olan insanların yaşadığı sonlu sınırları vardır. Üstelik bu sınırların esneklik gösterdiği durumlar bile kapsamı değiştirmez. “Ulus *egemen* olarak hayal edilir, çünkü kavram, Aydınlanma ve Devrim'in ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuştu.” Ulusun meydana geldiği topluluk bir *cemaat* olarak hayal edilir ki, her ulusun kendi içinde mevcut olan ekonomik ve yönetsel eşitsizlik ve sömürü ilişkilerinde fiilen dikey bir ağ geçerli olsa da “ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır.”¹⁰⁶

Polonya'nın bağımsızlığında önemli rol oynayan Josef Pilsudski kesin bir ifadeyle şu tespitte bulunmuştur: “Ulus oluşturur devlettir, yoksa, ulus-devleti oluşturmaz.” Karl Marx, 1808 yılında Napoleon'un işgaline karşı ayaklanan İspanyol ulusunu için, aslında devletin görevi olan ulusal egemenliği savunma fonksiyonunu onların

---

¹⁰⁴ Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 20-22.

¹⁰⁵ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 155-60.

¹⁰⁶ Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 20-22.

yerine getirdiğini söylemiştir.¹⁰⁷ Birliğini yeni sağlayan İtalya'nın ilk parlamento oturumunda Massimo d'Azeglio'nun "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız" sözü de teoriyi örnekleyen vakalardan biridir.¹⁰⁸ Ancak, bağımsız kurumlarla donanmış modern ülkeler dahil egemen ülkelerin tamamı bu teorik modelin gereklerini yerine getirememişlerdir. Öyle ki tarif edilen modern ülkelerde dahi, ulusun "ıcat" edilmeyi bekliyor olması hali ulus-devlet ikilisinde devlet ögesinin daha önce var olduğunu gösterir.¹⁰⁹

Ulus-devlet tarafından kurulan cemaati "kurgusal etniklik" olarak adlandıran Balibar'a göre:

Bu kurgu teriminin, ... tarihsel sonuçları olmayan basit ve katıksız bir yanılsama anlamında değil, aksine kuramsal bir sonuç, bir "türetme" anlamında, hukuksal geleneğin *persona ficta*'sı olarak düşünülmesini gerektiren, bilinçli olarak karmaşık bir ifadedir. Hiçbir ulusun doğal olarak etnik temeli yoktur, fakat toplumsal oluşumlar ulusallaştıkça, içerdikleri, paylaştıkları ya da hükmettikleri topluluklar da "etnikleşir"; yani sanki kendiliğinden bir ilk kimliğe, kültüre, çıkarlara sahip olan, bireyleri ve toplumsal koşulları aşan doğal bir cemaat oluşturmuşçasına geçmişte ya da gelecekte temsil edilir hale gelir.¹¹⁰

Ulus-devletlerin oluşumu beraberinde etnik bir kültürel çoğunluk tanımını zorunlu hale getirir. Soya ya da biyolojiye dayalı ulus fikrinde ya ulus içindeki çok etniklik reddedilir ya da azınlıkta kalan etnik grupların vatandaşlığı daha düşük bir konumla tanımlanır.¹¹¹ Etnik kimlikler çoğunlukla akışkanlık ve değişimin yaşandığı; kaynak rekabeti ve sınırların tehdit edilmesi durumlarında önem kazanma eğilimi gösterir. Dolayısıyla, modernleşme sürecindeki toplumlarda kültürel kimliğe dayalı siyasi akımların, ulusçu akımlara dönüşün ya da dönüşmesin güçlü bir varlık göstermesi şaşırtıcı değildir.¹¹²

Emerson'un, ulusun kriz anlarında dahi üyelerinin sadakatlerini bir şekilde elinde tutan; bünyesinde barındırmış olduğu ve bazılarının birbiriyle kesiştiği ya da bazılarının daha küçük olanları kapsadığı çeşitli toplulukların taleplerini aşan en büyük

¹⁰⁷ Santamaria, "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi", 20-21.

¹⁰⁸ Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, 63.

¹⁰⁹ Santamaria, "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi", 20-21.

¹¹⁰ Balibar ve Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, 119.

¹¹¹ Fenton, *Etnisite*, 242-43.

¹¹² Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik*, 152-54.

ve nihai topluluk olduğu yönündeki tanımından¹¹³ yola çıkan Geertz, bu tanımın belirsizlik konusunu ulus teriminden sadakat terimine aktardığını belirterek, bazı ülkelerin ulus olup olmadıklarının gelecekte karşılaşacakları nitelikleri kestirilemeyen tarihsel krizler sonucunda anlaşılabilirliğini savunur.¹¹⁴ Belli bir toplumda dünyaya gelen bireyin gereklilikleri içselleştirmesi, ortak değerleri edinmesi ve topluluğun sürdürülmesini sağlayan davranış ölçülerini benimseyerek ulusal topluluğun bir üyesi olma süreci toplumsallaşma kavramıyla ifade edilebilir. İnsanların ortak yaşam olan ulusal yaşama katılımlarını sağlayacak özellikleri edinme kapasiteleri bu ve buna benzer kavramlarla daha kolay çözümlenebilir.¹¹⁵

Gellner, ortak bir kültürün kazanmış olduğu önemin insanı ulusçu kimlikle donattığını; ancak ulusçuluğun ideolojik sahnedeki tek aktör olmadığını ve insanların “ulusçu olsunlar ya da olmasınlar din, geleneksel kurumlar, iktisadi gelişme zorunluluğu, evrensel hakikatin olabilirliği ya da bunun tam tersi bir şekilde göreceli yerel hakikatlerin geçerliliği ile ilgili belirli tutumları” olduğunu; bu konularda takındıkları tavrın farklı şekillerde ulusçuluk ile birleştirilebileceği gibi ihtilaf halinde de olabileceğini belirterek insanın aidiyet duygusunun tartışmalı olduğuna işaret eder.¹¹⁶ Ulus-devletin, ulusu oluşturan bireylerin kültürel bakımdan bazı durumlarda da soy bakımından türdeş olması gerektiği inancı ve bu türdeşliği sağlama ya da pekiştirme çabasında olması; belirlenen ve tüm ulusu kapsadığı ileri sürülen tek ve tekil ulusal kimlikle vatandaşlarını tanımlayarak sadakat ve aidiyet hissinin sadece bu kimliğe yöneltilmesini istemesi gibi bazı kurgusal özelliklerinin etnik sorunlara zemin hazırladığı söylenebilir.¹¹⁷

Aynı zamanda ortak bir kültür geliştirilmesinin süreci olan ulus inşası süreci, beraberinde kültürel asimilasyonu getirir. Siyasal kültürün tek temsilcisi olarak ulusal topluluk görüldüğünden, azınlık gruplar ulus-devlet çatısı altında asimilasyona zorlanır. Egemenlik, ulus-devletin tutarlılığı için elzem görüldüğünden, ulusçu ideolojiler

---

¹¹³ Rupert Emerson, *From Empire To Nation The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples*, (London: Harward University Press, 1962), 95-102.

¹¹⁴ Geertz, *Kültürlerin yorumlanması*, 285-90.

¹¹⁵ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 41-49.

¹¹⁶ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarık, (İstanbul: İletişim Yay., 2012), 8-9.

¹¹⁷ Kurubaş, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, 18.

toprakla birlikte kültürün de kalıcı biçimde ulusallaşmasına çalışır ve böylece modern devletler bünyelerindeki bütün nüfusu homojenleştirmek için ortak ulusal kültüre asimile etmeye çalışırlar. Böylece farklı etnik gruplar, bu asimilasyon politikalarının hedefi olurlar.¹¹⁸ Ulus-devletler, ulusu oluşturmak için ulusçuluk ideolojisi ve bu çerçevede eğitim, askerlik, hukuk, dil gibi uluslaştırma araçlarını kullanarak; nüfusun sadakatini etnisite, bölge gibi küçük birimlerden daha büyük merkezileşmiş siyasi sisteme aktardığı asimilasyoncu bir sürecin gerçekleştiği ulus inşası çabasına girişirler.¹¹⁹

Eğitim; bireyleri modern toplumların bir özelliği olan teknik donanıma sahip kılabilirdiği gibi okulun, modern toplumların yurttaşını şekillendirdiği başlıca araç olmasından dolayı önemli bir fonksiyondur. Böylece insan, bir kamu alanının varlığı fikrini içselleştirebilecek; kamu yaşamının uygulamalarının varlığından haberdar olarak bunlara uymayı öğrenmesiyle doğuştan gelen gerekircilik hissi özgürlük duygusuna dönüşecektir. Kişisel kimliği, kolektif kimliğe sıkıca bağlı biçimde tanımlayan bir kültürel modeller bütününe içselleştirilmesiyle birey, ulusunu kendi içinde bularak ulusal mensubiyet ve ulusal duyguya kavuşur.¹²⁰ Okul, diğer aygıtlar içerisinde ön planda görünmese de aslında devletin ideolojik aygıtları içerisinde egemen rolü oynar. Etkilere en açık olduğu dönemde aile ve eğitim aygıtları arasında sıkışan çocuklar, üstelik zorunlu olarak yıllarca egemen ideolojiyle kaplı dil, edebiyat ve pozitif bilimler gibi beceriler edinmenin yanında ahlak, felsefe, vatandaşlık gibi doğrudan egemen ideolojiyi tekrarlayarak benimser. Kapitalizm öncesi dönemlerde devletlerin egemen ve öncelikli ideolojik aygıtı dini mâbedler (kilise, cami) iken, modern kapitalist devletlerde bu işlevi eğitim kurumları yerine getirmektedir. Dini mâbed-aile ikilisinin yerini okul-aile ikilisi almıştır.¹²¹

Uluslaşma süreci, yeterince bütünleşmiş; belli ölçüde demokratik güce ve ulusal bağımsızlık kavramına sahip; genellikle bir ırkın, bir uygarlığın, bir dilin veya bir ahlakın oluşturduğu ulusal niteliğin sınırlarına sahip bir toplum olunmasıyla tamamlanır.

---

¹¹⁸ Kalaycı, Hüseyin Kalaycı, "Etnisite ve Ulus Karşılaştırması" *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 44 (2008), 93.

¹¹⁹ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, çev. Ahmet Fethi, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1997), 14-16.

¹²⁰ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 41-49.

¹²¹ Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 27-46.

Ancak, kültürel türdeşlik toplulukların siyasal bir topluma dönüşmesini kolaylaştırmakla birlikte hiçbir zaman ulus oluşturmak için yeterli bir etken değildir. Ulusun varlığı için, yurttaşların kişisel çıkarlarının dışında bir siyasal alanın varlığını kabullenip, bu alanın işlemesi için belirlenen kurallara uymak gerektiği fikrini paylaşmaları gerekir.¹²²

Yeni devletlerdeki etnik köken, dil ve ırk açısından doğal bir çeşitlilik gösteren toplumlar böylelikle kendileri için yakın, somut ve kendilerine göre anlamlı olacak doğal bir ayrımı kendi bireyliklerinin asli içeriği olarak değerlendirme eğiliminde olduklarını belirten Geertz, bu özel ve bilinen kimliklerin daha kapsayıcı ve biraz da yabancı bir sivil düzene duyulacak genel bir bağlılık uğruna ikinci plana atılmasının otonom bir birey olarak tanınma olanaklarını kaybetme riskini göze almak anlamına geleceğini savunur. Bu durumun ise, kültürel özelliklerini koruyan bir kitle içinde soğurma yoluyla veya diğer “rakip etnik, irksal ya da dilsel topluluğun egemenliği altına girmek yoluyla” gerçekleşebileceğini belirtir.¹²³

Bu tür toplumlardaki üyelerin çoğunluğu büyük bir hevesle elde etmek istedikleri toplumsal reform ve maddi ilerleme imkanlarının geniş, bağımsız ve sistemli bir siyasi örgütlenme içinde yer almaları ile karşılanabileceğini her geçen zamanda daha da farkına vardıklarını belirten Geertz, “görünür ve önemli biri olarak tanınma konusundaki ısrarcılık ile modern ve dinamik olma isteğinin” bu durumda sapma eğilimi gösterdiğini; bunları aynı çizgide tutma çabasının yeni devletlerdeki siyasal ilerleme sürecinin büyük bir kısmını kapsadığını; bundan dolayı yeni devletlerin toplum şeklinde düşünüldüğünde ilksel bağlılıklara karşı ciddi bir düşmanlığa açık olduklarını ifade eder.¹²⁴

Modern ulus devletler, yerel aidiyet bağlarını ötesinde bir ulusal aidiyet sembollerini üretme ve bunları kiteselleştirmek için enerjilerinin büyük bölümünü harcamışlardır. Etnik, dinsel ve dilsel bir birlik ve homojenlik yaratmak uğruna kültürel farklılıkları törpüleyerek ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Ulus inşa süreçleri, kolektif anlatılar ve bellek inşası, etnik farklılıkların ortadan kaldırılarak homojenleşmenin

---

¹²² Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 41-49.

¹²³ Geertz, *Kültürlerin yorumlanması*, 285-90.

¹²⁴ Geertz, age., 285-90.

sağlanması ve hayali bir cemaat ideolojisinin yurttaşlara benimsetilmesi faaliyetlerini gerekli gören bir süreç olarak işlemiştir.¹²⁵

Devlet, ulusun bir aracı olarak toplumları yurttaşlık bağıyla bütünleştirmek yoluyla siyasi ulus-birimler dünyasında etkinliğini sürdürebilir. Ulus, bir bütünleşme sürecinin sonucunda oluşarak varlığını sürdürür. Ulusun, bir sistem ya da toplumun bütünü tanımlayacak şekilde kendi içerisindeki bütünleşmesi toplumsal ya da sistematik bütünleşme olarak tanımlanabilir. Aynı durumda bireylerin ya da alt sistemlerin bu toplumsal bütünleşmedeki yeri ise daha geniş bir sistemle olan bağlarını belirtecek şekilde toplumla bütünleşme veya mecazi bütünleşme olarak tanımlanabilir. İlk tanım grubun kendi bütünü içerisindeki özelliği iken, ikinci tanım bireyin ya da belli bir grubun nispeten daha geniş bir bütün içindeki özelliğini yansıtır.¹²⁶

Ulus-devlet kuramsal olarak sınırları belirlenmiş bir ülke içinde; yönetimi altındaki toplulukları ve bunlara ait bölgesel, etnik, dilsel ve dinsel farklılıklarına ilişkin alt kimlikleri ile gelenek ve soy mitlerini canlandırarak ve hatta uydurarak; ortak kültür, semboller ve değerler çerçevesinde türdeş hale getirmeye çalışan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirilmiş üst ve üstün kimlik olan ulus içinde onları örgütleyen siyasi yapılarıdır. Ulus-devletin bu amacı, devlet ile ulusun örtüşmesiyle tam ve mutlak bir dayanışma duygusunun ortaya çıkacağı ve böylece sağlam bir siyasal örgütlenmenin gerçekleştirilebileceği varsayımına dayanır.¹²⁷

Geertz, yeni devletlerin halklarının, birbirine bağımlı olmakla birlikte birbirinden farklılık arz eden ve çoğu zaman da karşıt iki güdü olan “istekleri, eylemleri, umutları ve görüşleri anlam taşıyan sorumlu unsurlar olarak tanınma ve etkili, dinamik bir modern devlet inşa etme arzusu” tarafından harekete geçirildiği düşünüldüğünde iki amacın fark edildiğini belirtir. İlkinin bir kimlik arayışının ve bu kimliğin bir anlam taşıdığı düşüncesinin tanınarak kişinin bu dünyada bir birey olduğunun toplumsal açıdan onaylanması talebi olduğu; ikinci amacın ise uygulamaya yönelik olduğu ve “ilerleme,

---

¹²⁵ Ümmet Erkan, “Ulusçu Asimilasyon/Entegrasyon Politikalarından Medeniyet Perspektifine Dayalı Dirimsel Diyalojik Etkileşime” *Göç Sosyolojisi* içinde, haz. Rıdvan Şimşek, (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018), 57.

¹²⁶ Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, 41-49.

¹²⁷ Kurubaş, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, 18.

yaşam standartlarının yükselmesi, daha etkili siyasal düzen, daha fazla toplumsal adalet” ile bunların daha da ötesinde “dünya siyasetinin daha geniş arenasında bir rol oynama” ve “diğer uluslar üzerinde etki yapabilme” talebi olduğunu savunur.¹²⁸

Bu iki amaç arasındaki gerilimin yeni devletlerin doğal evrimi içerisinde merkezi bir güdü oluşturduğunu, üstelik bu gerilimin tuhaflıkla özdeşleştirilebilecek kadar ciddi ve kronik bir hal alarak söz konusu evrimin karşısında en büyük engellerden birisini oluşturduğunu belirten Geertz, bu halklardaki benlik duygusunun büyük oranda “kan, ırk, dil, bölge ya da geleneğin mutlak gerçekliklerine” olan bağlılığın sürdürülmesinin yanında egemen devletin de bu yüzyılda kolektif amaçların gerçekleştirilmesi için pozitif bir araç olarak öneminin artmasının bu durumun sebebi olarak gösterir.¹²⁹

Kültürel farklılıkların toplumsal konumların sınırlarını çizdiğini vurgulayan Gellner, ortak kültürün, bir yandan toplumsal konumları içselleştirerek meşruluğunu sağlarken; diğer yandan bunları oldukça görünür kılarak ihtilaflara engel olduğunu vurgular. “Modern insana fayda veya zarar verecek türde kesin sınırlarla belirlenmiş ve güçlendirilmiş bir atfedilmiş statünün” bulunmadığını ve insanın kendi konumunu kendisinin yarattığını belirterek ortak ve tek tipleştirilmiş bir kültürün, insanların aynı topluluğun etkin üyeleri olabilmek uğruna spesifik statülerin müzakere edildiği açık bir platformda yer almak için uygun ve yeterli olduğunu savunur.¹³⁰ Bireysel kimlik ve özsaygı kazanmak uğruna belli bir toplulukla kendini tanımlama ihtiyacının bir ölçüde tarihsel kültür topluluğundaki toplumsallaşmanın bir işlevi olduğunu vurgulayan Smith, ortak kimlik oluşturmanın amaçları ve biçimlerinin grup ile grubun kolektif gelenek yaratan geçmiş tecrübeleri tarafından belirlendiğini vurgular.¹³¹

Kuramsal olarak ulus inşasında asimilasyon, entegrasyon ya da kültürel çoğulculuk gibi farklı bütünleşme biçimlerinin gerçekleşebileceği ileri sürülse de beklenen ve öncelikle uygulamaya konulan bütünleşme biçimi asimilasyondur. Özellikle dil ve kimlik bakımından tek tip bir vatandaşın arzulandığı asimilasyon

---

¹²⁸ Geertz, *Kültürlerin yorumlanması*, 285-90.

¹²⁹ Geertz, *age.*, 285-90.

¹³⁰ Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, 7-8.

¹³¹ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, 37.

yöntemi, azınlıkların etnik ve kültürel kimliklerini bir şekilde ulusal kimlik içinde eriterek çoğunlukla kaynaşmasını öngörür.¹³²

1.2. Tarih Yazımı

1.2.1. Modern Bilimsel-Siyasi Tarih Anlayışı

1.2.1.1. Romantizmin Etkisi

İnsan hayatına özgü sanat, edebiyat, mimari gibi pek çok alanda etkili olan Romantizm, 18. yüzyılın ortalarından itibaren Aydınlanma hareketinin akılcılığına karşı bir tepki olarak doğmuştur. Aydınlanmacıların evrenselliği, insanlığı, akıl ve ürünlerini ön plana çıkarmasının aksine; Romantikler, her ulusun tekil ve özgün olduğunu düşünmüş ve ulusal kültür üzerinde durmuşlardır. Romantik tarih anlayışı, ulusçuluk akımlarının gelişmeye başladığı 19. yüzyıl başından itibaren Avrupa’da ulusçu akımların üzerindeki en etkili düşünce olmuştur. Romantik yaklaşım, 19. yüzyılda ulusal tarih yazımında en ileri safhaya varmış ve böylece bütün uluslar ulusal kimlik ve kendine güven için tarih araştırmaları ve faaliyetleri seferberliğine girmiştir.¹³³

Romantizmin en önemli göstergesi ulusların uyanışı olmuştur. Romantizm hareketi, tarih ve vatan şuuru sayesinde irili ufaklı bütün ulusların kendine has kimlikler edinmelerini sağlamış; onlara ardı gelmeyen yeni ufuklar açmış ve dünya medeniyetinin eski temalarının basit bir tekrarcısı olmaktan kurtararak uluslara sürekli olarak yenilenen içerikler getirmiştir. Romantizm, insan anlayışını zenginleştirmiş; soyut ve şekilci medeniyet yerine sürekli olarak yeni manalar ve yeni yorumlarla genişleyen ve her zaman kültürle ilişkili olan bir medeniyet anlayışı getirmiştir.¹³⁴ 19. yüzyılda uluslar geçmişlerini tanımlamak için yoğun olarak tarih araştırmasına giriştiler. Bu dönemde ulusal tarihte romantik yaklaşım doruk noktasına çıkmıştır. Almanlar, dil ve kültür üzerinde yoğun bir şekilde çalıştılar. Fransızlar ise ulusal ve siyasi zaferlerini ön plana

¹³² Kurubaş, “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, 23.

¹³³ Nevzat Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002), 33-34.

¹³⁴ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 209.

çıkardılar.¹³⁵ Fransız toplumu için en uygun yönetim modelini bulma arayışı, Almanlar için ise ulusal birliği sağlama arayışı kendi tarihçilerini tarih yazmak için teşvik eden önemli etkenler olmuştur.¹³⁶

Ulusçuluğun barındırdığı tarih bilinci, 19. yüzyılda tarihi hesaba katmayan soyut insanlık bilincine karşı tepki olarak başlamıştır. Düşünce hareketlerinde, sanatta ve siyasette romantizm hareketleri ulustan ulusa geçerek bütün Batı'ya yayılmıştır. Her tarafta edebiyat ve düşünce dünyasında romantizm hareketi olarak başlayan bu tepki, tarihe ve duyguya yani büyük kitle olan halka dönmek; soyut kavramlardan ve köklerinden kopmuş aydınların düşüncelerinden kurtulmak ve ulusal kitlenin köklerine inerek yükselmeyi amaçlayan ulusçuluk hareketlerine dönüşmüştür.¹³⁷ Ulus, günlük hayatın birçok faktörünü etkileyen soyut fakat güçlü bir laik din fonksiyonuna dönüştürülmüştür. Romantik çağın tarihçilikteki iki yönlü etkisinden birincisi; romantikler geçmişi olduğu gibi ve sempatiyle ele alıp içeriden çalışmak istemeleridir. İkincisi ise, tarih eğitime ve yazımına “ulusal kişilik” kavramını katmalarıdır. Romantik akımdaki bir başka eğilim de ulusal kimlik ve özgüven inşa etmek adına nostalji yaparak geçmişe özlemlerle bakmalarıdır.¹³⁸ Özellikle Alman Romantikler, ulusun özelliklerini yansıtan ulusal kültür çalışmalarını halkın saf bir kültüre sahip olduğu kozmopolit olmayan köylerde ve kırsal bölgelerde yürütmüşlerdir.¹³⁹

Romantik tarih anlayışında önemli yeri olan Alman felsefecisi Gottfried von Herder ve izleyicileri, her halkın ortak bir “halk ruhu” (volksgeist) olduğunu öne sürerek ulus teorisini bu kavrama dayandırmışlardır. Bu anlayışa göre her ulusta kendine özgü gelenek, davranış tarzı ve yaşam koşullarından oluşan *volksgeist* (halk ruhu) ya da *nationgeist* (ulusal ruh) olduğunu varsayılır. Bu kültürel bütünlüğün ulusun bütün üyelerince paylaşılan ve tarihi tecrübelerden oluşan bir tarih akışı içerisinde biçimlendiğini ve her ulusun kendine özgü bu mirasına sahip çıkmaları gerektiğini savunmuşlardır. Herder, tarihteki her dönemin, hedefi kendi içinde bulunan birer tarihi

---

¹³⁵ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, (İstanbul: İletişim Yay., 2003), 32.

¹³⁶ Ernst Breisach, *Tarihyazımı*, çev. Hülya Kocaoluk, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2012), 306.

¹³⁷ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 144-45.

¹³⁸ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 32-33.

¹³⁹ Suavi Aydın, “Kültür-Kimlik Modelleri Açısından Türk Tarih Yazımı”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1997), 93-94.

bütünlük olduğu görüşündedir. Bu görüşe göre, doğadaki canlıların durumuna benzer bir süreci uluslar, “gelenek” içinde yaşarlar ve yüzyıllar boyunca yabancı etkisinde kalmış otantik kimliğin arkeoloji, tarih, filoloji gibi bilimler vasıtasıyla köklerinin geçmişte aranmasıyla ortaya çıkmasının mümkün olacağı savunulur.¹⁴⁰

Romantizm, Cermen kavimlerinin dışındaki uluslarda da kök salmış; bütün genç uluslar kendi tarih şuurları sayesinde medeniyet sahnesinde sırayla yerlerini almışlardır. Fransız devriminin soyut rasyonalist ruhuna karşı bu somut ve derin görüşün geçmesi 20. yüzyıl başına kadar sürmüştür. Ulusal tarihler yazılmış, eski destanlar canlandırılmış, yeni destanlar yaratılmış, folklor meydana çıkarılmış, örf ve adetler incelenmiş ve halk kültüründen opera ve operetler yapılmıştır.¹⁴¹ Alman Romantiklere göre uluslar, Allah’ın iradesinin tecellisi olan birbirlerinden farklı doğal varlıklardır. En iyi siyasal düzenin, her ulusun kendi devletini kurmasıyla birlikte sağlanacağını düşünerek; ancak doğal akrabalık ve bağlılığın oluşturduğu ulusların gerçek devamlı devleti kuracağını varsaymışlardır. Bünyesinde birden fazla ulusu barındıran devletlerin ise doğal olmadıklarını; böyle devletlerin zulmedeceklerini ve en sonunda çürümeye mahkûm olduklarını öne sürmüşlerdir.¹⁴²

Romantizm hareketleri, ulusal kültürlerin doğuşunda en büyük rolü aldıkları gibi ulusal dillerin doğuşunda da önderlik etmişlerdir.¹⁴³ 18. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’da etkili olan romantik anlayış etnoloji, filoloji, folklor çalışmaları ve sosyal bilimlerde görülen faaliyetlerle halkların kökenlerine, farklılıklarına ve kendi tarihlerine yönelmelerine sebep olmuştur.¹⁴⁴ Romantik tarih anlayışı tahkiyeli olarak yani bir olayın hikâye edilişi şeklinde sunulmuş; tarih, o zamanlar için bilimden ziyade günlük hayatı yansıtan edebi bir tür olarak bir sanat şeklinde anlaşılmıştır. Tarihe aşırı hayranlık duymak Romantizmin önemli özelliği olmuş; yerellik ve pitoresk detaylar önemsenmiştir. Objektiflik ise bu tarihçiler için hiçbir zaman tarih merakının son sınırı

---

¹⁴⁰ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 34.

¹⁴¹ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 209.

¹⁴² Kedourie, *Avrupada Milliyetçilik*, 51-52.

¹⁴³ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 218.

¹⁴⁴ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 34.

olmamış; büyük tarihçiler dahi araştırmaya yeni yöntemler bulmaktansa vatanı veya devrimi övmeyi öncelemişlerdir.¹⁴⁵

1.2.1.2. Alman Tarihselciliğinin Etkisi

19. yüzyılın başlarında ilk olarak Almanya’da ortaya çıkıp süratle bütün Batı dünyasına yayılan tarihselciliğin (*historisizm*) temelindeki ilkeye göre her çağ, kendi kültürü ve kendi değerleriyle insan ruhunun eşsiz bir belirtisidir. Aradan geçen zamanda hayat şartlarının, insan zihniyetinin ve hatta insan tabiatının değiştiğini kabul ederek önceki bir çağı bugünün değerlerinden bağımsız olarak içeriden görmek gerektiği savunulur. Bununla birlikte bu akımı savunanlar kendi zamanlarındaki kültürü ve kurumları anlamının birbirini izleyen çağlardaki büyüme ve gelişmelerin kavranmasını sağlayacak tarihsel bir bakış açısıyla mümkün olabileceğini öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla akıl yerine tarihin dünyayı kavramanın püf noktası olduğunu savunmuşlardır.¹⁴⁶ İnsan ile ilgili olan her şeyin aynı zamanda tarihi olduğunu ve bütün kültür taşıyıcısının tarih olduğunu iddia eden tarihselcilik anlayışı, insanın varoluş koşullarını ulusun varoluş koşullarıyla aynılaştırarak insanın varlığını ulusun varlığına bağlamıştır.¹⁴⁷

Tosh’a göre, yaklaşımdaki bu değişikliğin nedenlerinden biri Aydınlanma’nın akılcılığına tepki ise de bir nedeni de Batı uygarlığının ilkel dönemlerdeki köklerine duyulan ilgidir. Bunların aynı zamanda 1800 yılı civarında Avrupa düşüncesindeki baskın hareket olan Romantizmin özellikleri olduğunu ve Fransız Devriminde radikallerin geçmişe sırt çevirmesi sonucunda yaşanan aşırılıkların, toplumun kökleri geleneğe uzanan organik bir bütün olduğunu savunan muhafazakârlar açısından ürkütücü olduğunu; miras kalan kurumlara saygı gösterilmeden uygulamaya konulacak ilkelerin toplumsal düzenin dokusunu bozacağı yönündeki düşüncelerin devrimin çığırından çıkmasıyla radikallerin bir çoğu tarafından da paylaşıldığını belirtmiştir. Böylece, Fransız Devrimi tarihselciliğin gelişiminde en büyük rolü oynamıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Léon-E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev. Bahaeddin Yediyıldız, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2000), 82.

¹⁴⁶ John Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, çev. Özden Arıkan, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2013), 13.

¹⁴⁷ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 37.

¹⁴⁸ Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, 13.

Kaynağını “Alman idealizmi”nden alan ve romantizmin, ulusçuluğun ve muhafazakârlığın ortak paydası konumundaki Alman tarihselciliği devlete atfedilen değer ve rol ile ulusların orijinallliğini belirtme gibi iki temel özelliğe sahiptir. Romantik akımdan doğan Alman tarihselciliği, ulusçuluk ve devlet kavramına ahlaki ve manevi bir güç katarak yüceltmıştır. Ulusu bir organizmaya benzeterek devletin de bu organizmanın yaşamasını sağlayan ve temel işlevi yerine getiren organ olduğunu öne sürmüştür. Devlet aynı zamanda tarihi değişimin başlıca aracı olarak görülmüştür. Devletin idealize edilişi Alman tarihselciliğinin temel özelliklerinden birini oluşturmuştur. Devletin birliği ile paralel ilerleyen ulusun inşası meselesi, Alman tarihselciliğini Alman ulusunun ve devletinin birliğini pratik amaç olarak ortaya koymaya ve bu amaçla Alman tarihini yoğun olarak araştırmaya yöneltmiştir. Sonuç olarak Alman ulusunun ulusal ve düşünsel kaynaklarla ulusal ideal etrafında toplanmasını sağlayarak Alman siyasi birliğini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.¹⁴⁹

Almanların Antik Çağ, İlk ve Orta Çağ tarihleri üzerine arkeoloji ve antropoloji alanındaki çalışmaları 19. yüzyıl ortalarında gelişerek devam etmiştir. Bu çalışmalar destansı mitolojik açıklamalara sebep olmasının yanında, bilimsel kazılar ve antropolojik araştırmalar vasıtasıyla tarihçilikte bilimsel yöntemlerin gelişmesine öncülük etmiştir.¹⁵⁰ Tarihselciler, programlarını gerçekleştirmek için bilimsel tarih çalışmalarına büyük önem vermiştir.¹⁵¹ Fransızların Almanya’yı işgaliyle sonuçlanan devrimi ve Aydınlanma’nın ilerleme kültürünü reddeden Leopold von Ranke, devrime karşı yapılan muhafazakâr tepkinin biçimlenmesinde en önemli rolü oynamış ve tarih alanındaki akademik araştırmalarda tarihselciliğin hakim akım haline gelmesini sağlamıştır.¹⁵²

19. yüzyılın ikinci yarısında Batının en itibarlı tarihçisi olarak kabul edilen Ranke, tarih araştırmalarında kullanılan kaynaklarda ve uygulanan metodlarda büyük bir yenilik yapmıştır. Akademik tarihin modern bir disiplin olarak onun kurduğu kabul

¹⁴⁹ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 36-37.

¹⁵⁰ Erganlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 43.

¹⁵¹ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 38.

¹⁵² Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, 14.

edilir.¹⁵³ Kopernik Devrimi'nin sonuçlarından biri, 19. yüzyılda tarih alanında Ranke ile özdeşleştirilen toplumsal ve kültürel tarihin yeniden marjinalleştirilmesi olmuştur. Kendi uğraşlarını siyasi tarihle sınırlamayan Ranke, Reform hareketi ve Karşı Reform hakkında yazmıştır. Sanat, edebiyat ve bilim tarihini reddetmeyen Ranke'nin öncülük ettiği hareket, formüleştirdiği yeni tarih paradigmasıyla 18. yüzyıldaki yeni tarih tarzını sarsmıştır. Arşiv kaynaklarının incelenmesine önem veren Ranke, toplumsal ve kültürel tarih üstüne çalışan yazarların birer amatör gibi görünmelerini sağlamıştır.¹⁵⁴ Tarihi araştırmaların arşiv kaynaklarına yönelmesi klasik Alman tarihselciliğinin önemli unsurlarından biri olmuştur. Almanlar, bir taraftan bilimsel tarihin gelişmesine katkı sağlarken, diğer taraftan da Alman ulusunun “üstün ırk” olduğunu ispatlamaya uğraşmışlardır.¹⁵⁵

Iggers, 19. yüzyıldaki “bilimsel” tarih ile öncesindeki edebi tarih gelenekleri arasında o dönemin tarihçilerinin sandığı kadar büyük bir kopuş yaşanmadığını; bilimsel tarih söyleminin aynı zamanda edebi hayal gücünü içerdiğini; öncesindeki edebi geleneğin de gerçeği aslına uygun bir geçmişin yeniden kurulmasında aradığını savunur. Iggers'a göre, Ranke'den beri varlığını sürdüren bilimsel yönelim, Thukydides'ten Gibbon'a kadar sürdürülen edebi gelenekle arasında şu üç temel varsayımı paylaşmaktadır:

(1) Her ikisi de, tarihin gerçekten var olan kişileri ve gerçekten icra edilmiş eylemleri ortaya koyduğunu benimsemişle, gerçekle örtüşme kuramını kabul ediyordu. (2) Her ikisi de, insani eylemlerin aktörlerin niyetlerine ayna tuttuğunu kabul ediyor ve tutarlı bir tarihsel anlatı kurmak istiyorsa, tarihçinin görevinin, bu niyetleri kavramak olduğunu öngörüyordu. (3) Her ikisi de, sonraki olayların tutarlı bir silsile içinde öncekileri izlediği tek boyutlu, diakronik bir zaman içinde ilerliyordu. Bu gerçeklik, kasıtlılık ve silsile varsayımları, Herodot ve Thukydides'den Ranke'ye, Ranke'den de 20. yüzyılın epeyi ileri yıllarına değin tarih yazmanın yapısını belirledi.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 38.

¹⁵⁴ Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, çev. Mehmet Küçük, (İstanbul: Doğu Batı, 2006), 31-32.

¹⁵⁵ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 38.

¹⁵⁶ Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten PostModernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011), 2-3.

1.2.1.3. Pozitivizmin Etkisi

Bilim, sanayileşme, kitle özgürlüğü ve küreselleşmenin doğuşu gibi modern yaşamı yeniden şekillendirmeye başlayan dinamikler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarih yazımını da etkilemiştir. Geçmişini yeniden kurup canlandırmak isteyen tarihçiler geleneksel tarih yazımı felsefesi ve yöntemlerinin dışında dünyanın düzenine ilişkin kendi felsefelerini geliştirmek ve bunun ifadesi için de uygun yöntemleri bulma arayışına girdiler. Böylece, o zamanlarda oldukça saygın bir konumda olan doğa bilimleri, kesin ve tüm zamanlar için geçerli doğrulara ulaşmayı uman bilginleri cezbediği gibi; bu bilimin yaklaşım ve yöntemlerini sosyal bilimler sahasına nakletmeyi isteyen tarihçiler de bu cazibeden kurtulamamıştır.¹⁵⁷

19. yüzyıldaki bilim kavramının ifade ettiği anlam her türlü bilimsel bilginin temeli olarak gerçekliğin tarafsız ve pasif bir gözlemci tarafından titizlikle gözlemlenmesi ve aynı fenomenin tekrar gözlemlenmesi neticesinde bilinen bütün olgulara uyan ve gözlemlenen düzenliliğe açıklama getiren bir genelleme veya yasa ortaya konabilmesi şeklinde kabul edilmiştir. 19. yüzyılda bilim uygulamalı dallarda ilerlediği mesafeyle büyük bir prestij kazanmış ve bilimin yöntemlerinin doğa alemlerinin sırlarını ortaya çıkardığı gibi toplumu ve kültürü anlamada da kullanılabileceği yaklaşımını ifade eden bilgi felsefesi olan *pozitivizm* yaygınlık göstermiştir. Bu yaklaşımın temelindeki kabule göre tümevarım yönteminde genellemeler verilerden mantıksal olarak çıkarılır ve bilim adamlarının işlerine önyargısız ve ahlaki kaygılardan arınmış olarak yaklaşacağı savunulmuştur.¹⁵⁸

Bilimin felsefe ile olan mücadelesinde vurgulanan bilim adamının tarafsızlığı, nesnel ve bilinebilir gerçek dünya, ampirik kanıt gibi pozitivizmin kilit kavramlarını açık bir şekilde yansıtan bu formülün uygulayıcıları için elde edilen bilginin nesnel olabileceği ve toplumsal gerçekliğin bilinebilir olduğu inancı oluşmuş; tarihçilerin gerçekte olduğu gibi tarih yazmakla yükümlü olduklarını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla, tarihçilerin öne sürdükleri önermeler için ampirik araştırmaya dayalı kanıtlar sunmaları gerektiğini savunmuşlardır. Söz konusu kanıtlardan ise arşivlerdeki birincil kaynaklar

¹⁵⁷ Breisach, *Tarihyazımı*, 341-42.

¹⁵⁸ Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, 128-29.

kastedilmiştir. Tüm bunlarla tarih disiplininin pratiklerini sınırlamak ve tarihten spekülâtif, tündengeline dayalı unsurların çıkarılması amaçlanmıştır.¹⁵⁹

Pozitivizm, romantik akımı reddeden bir antitez değil; aksine romantizm, pozitivist tarihçilik akımının şekillenmesinde katkı sağlayarak romantik eğilimlerin abartılı bir şekline sokmuştur. Pozitivizm, tarihselcilik alanına, romantik akımdan pragmatik ve sonrasında ahlaki ulusçuluk akımlarına doğru bir değişimin yaşandığı 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da gerçekleşmeye başlamıştır.¹⁶⁰

Auguste Comte'un 1839 yılındaki *Cours de philosophie positive* adlı eserinden esinlenerek gelişen tarihte pozitivizm, tarih incelemesinde toplumsal ve doğa bilimlerinin yolunu takip etmekten doğmuştur. Materyalizmle ilgisi bulunmasa da bu bakış açısı tarihte metafizik etmenlerin etkisini reddetmiştir.¹⁶¹ Comte'a göre, Avrupa devletleri insanlığın kaçınılmaz evriminin yaşanılması için özel şart ve kapasitelere sahiptiler. Tarihin başlıca konusu ise ne tek başına uluslar ne de uluslara özel *Volksgeist*'ler, siyaset, savaş ve birey değil; tam da bu Avrupa merkezli evrim olmalıydı.¹⁶² Comte, ulusların medeniyet tarihinde geçirdiği devirleri ve genel olarak insanlık medeniyetinin ulaştığı aşamaları sosyo-psikolojik koşullara göre belirtmiş; ulusların geçirdiği bu devirlerin niteliğinin diğer ulusların geçirdiği medeni hayatın gelişim koşulları ile genel ve geniş ölçüde karşılaştırılmasıyla belirlenebileceğini varsayar. Bireysel faaliyetlerin genel durum ve koşullara bağlı olarak gerçekleştiğini; dolayısıyla şahıslara fazla rol atfederek yazılmış tarihlerin bilimsel olmayıp roman benzeri edebi eserler olarak sayılması gerektiğini düşünür. Tarihin ancak olayların gerçekleşme sebeplerini ve etkilerinin incelenerek parçalı biçimde anlaşılabilirlik kazanacağını savunur.¹⁶³

Tosh, pozitivizmin tarih pratiği açısından meydana getirdiği sonuçları şu şekilde belirtmiştir:

---

¹⁵⁹ Erdem Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı*, (Ankara: Tan Kitabevi Yay., 2010), 29.

¹⁶⁰ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 33-35.

¹⁶¹ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, (İstanbul: Enderun Yay., 1981), 139.

¹⁶² Breisach, *Tarihyazımı*, 346-49.

¹⁶³ Togan, *Tarihte Usul*, 139.

Tarihçinin ilk görevi, geçmiş hakkında olguya dayalı bilgi toplamaktır; birincil kaynaklara eleştirel yöntem uygulayarak doğrulanmış olgulardır bunlar ve geçmişin nasıl açıklanacağını ya da yorumlanacağını belirlerler. Bu süreçte tarihçilerin inançlarına ve değerlerine yer yoktur; onları ilgilendiren yegâne şey olgular ve olgulardan mantıksal olarak çıkan genellemelerdir. 19. yüzyılın en etkili filozofu, Auguste Comte, tarihçilerin de vakti geldiğinde tarihsel gelişim “yasalar”ını ortaya çıkartacağına inanmıştı.¹⁶⁴

Comte, insanlığın üç ayrı fikri dönemden geçtiği yönündeki düşüncesini tarih anlayışına uyarlamıştır. Buna göre tarihin kronolojik gelişimi; insanların yaşamlarını tanrısal güçlerle açıkladığı teolojik aşama, insanların yaşamlarını idealarla açıkladığı metafizik aşama ve son olarak olayların sebeplerini ve sosyal psikolojik şartlarını tespit edip aralarındaki ilişkileri geniş karşılaştırma yoluyla açıkladıkları bilimsel aşama şeklinde üç safhalı bir sınıflandırma yapmıştır.¹⁶⁵ İnsanların artık pozitif bilimler aşamasına geçtiğini, teolojik ve metafizik dönemlerin geride kaldığını ve bu sebeple dini ve metafizik problemlerle uğraşmanın gereksiz olduğunu savunmuştur.¹⁶⁶

Bu fikirler daha sonra İngiliz ve Alman düşünürler tarafından da paylaşılmıştır.¹⁶⁷ Örneğin, Henry Thomas Buckle, tarihçilerin doğa bilimcilerini taklit ederek insan hayatına hükmeden sabit yasaları keşfetmeye çalışması taraftarıydı. Ona göre, insan davranışlarının doğal olaylardan bir farkları bulunmadığından ve metafizik güçlerle belirlenmediğinden bu çalışmalar başarılı olabilirdi. Çünkü insan davranışları iç olgular ile iklim, yiyecek, toprak ve genel olarak doğa gibi bilimsel olarak incelenebilir dış olguların çarpışması sonucu ortaya çıkıyorlardı.¹⁶⁸

1898’de Langlois ve Seignobos birlikte yazdıkları ve Fransız pozitivismi tarih yazımı yöntemine yansıttıkları başyapıt niteliğinde olan *Introduction aux Etudes Historiques* adlı eserinde tarihin, belgelerin işlenmesinden ibaret olduğunu; tarih bilgisinin doğrudan doğruya gözlemlenerek kayda geçmiş tarihi olayların meydana gelişlerindeki şartlar hakkında bilgi sahibi olduktan sonra karşılaştırmalı muhakeme yoluyla elde edilebileceğini vurgulamışlardır.¹⁶⁹

---

¹⁶⁴ Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, 129.

¹⁶⁵ Togan, *Tarihte Usul*, 140,

¹⁶⁶ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 36.

¹⁶⁷ Togan, *Tarihte Usul*, 139-40.

¹⁶⁸ Breisach, *Tarihyazımı*, 346-49.

¹⁶⁹ Charles Victor Langlois ve Charles Seignobos, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, çev. Galip Ataç, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010), 306-307.

Langlois ve Seignobos, tarihin tarihçiler için değil, tarihe ilgi gösteren halk için yazıldığını söylemişlerdir.¹⁷⁰

Geçmiş olayların pozitivist anlayışına göre yorumlanması, Avrupa’da tarih biliminin siyasi akımların içinde bir araç olarak kullanılmaya başlamasına sebep olmuştur.¹⁷¹ Örneğin; Seignobos, on yıl kadar sonraki bir konferansta tarih dersine bir araç statüsü verilerek öğrencilere ulusları, devleti ve hükümetlerini tanıtmakla görevlendirildiğini vurgulayacaktı. Tarihin buradaki işlevi fikirlerin, ülkelerin ve geleneklerin bilgisini aktarmak şeklinde olacaktı. Bu bilgiler siyasal hayatı anlama ve siyasal hayata katılmada bir hazırlıklı olma durumunu sağlayacaktı. Tarih dersinin okutulma metodu bir yurttaşlık bilgisi şeklinde olacak ve tarih öğretmenleri de bir misyon üstlenerek gelecek kuşakları ve geleceğin yurttaşlarını eğitmelilerdi. Pozitivizm ile ulusçuluğun ilke ve kurallarıyla bütünleşmiş bu tarih öğretisi, tarihsel açıklamalara önem verilmesi sebebiyle tarihsel; toplumun organizma olarak seçilmesi noktasında pozitivist; toplumu açıklamak için tamamen ulusal olan bir değerler yumağını seçtiğinden dolayı da ulusçudur.¹⁷²

1.2.1.4. Ulusçuluğun Etkisi

19. yüzyılda Almanya’nın yanında diğer birçok Avrupa ülkesinde tarih araştırmalarına ve tarih eğitimine büyük önem verildiği görülmüştür.¹⁷³ Tarih biliminde 19. yüzyılda görülen büyük sıçramada siyasal ve toplumsal ortamın da etkisi olmuştur. Fransız Devrimi ile başlatılan ve tarih yazımı için uzun bir sürecin meydana geldiği 19. yüzyılda devrimin etkisiyle yayılan ulusçuluk ve liberalizm ideolojileri çok uluslu imparatorlukları tehdit ederek ulusal devletlerin kurulma süreçlerine ivme kazandırmıştır. Ulusçuluk, liberalizm, sosyalizm gibi modern ideolojilerin oluşan yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkardığı kitlelerin eylemlerine yoğun biçimde etkide bulunduğu bir dönem olmuştur. Dolayısıyla, *ancien régime* döneminin aksine kitlelerin siyasallaştığı ve ulusçuluğun doruğa çıktığı 19. yüzyılda tarih, Avrupa hükümetlerince ulusal birliği sağlamanın ve kuvvetlendirmenin aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu

¹⁷⁰ Langlois ve Seignobos, *age.*, 14.

¹⁷¹ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 36.

¹⁷² Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 36-38.

¹⁷³ Köken, “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)”, 38.

süreçte ulusal tarihin okul ve üniversitelerde öğretilmesi bazı Avrupa devletlerinde siyasal bütünleşmeyi pekiştirdiğinden “devletin tarihi” hükümetlerin giderlerini üstlenerek teşvik ettiği bir tarih türü olmuştur.¹⁷⁴

Ulusçu, etnik ya da fundamentalist ideolojiler geçmişini asli öğelerden biri olarak gördüklerinden geçmişin amaçlarına uygun olmaması durumunda geçmişini yeniden icat etmişlerdir. Öyle ki geçmişini, kendilerince övünülecek fazla bir şeye sahip olmadığını düşündükleri şimdiye göre daha şerefli bir arka plan sunacak hale getirmişlerdir. Bu sebeple tarih, bu ideolojiler için ham madde niteliğinde olmuştur. Böyle durumlarda tarihçiler beklenmedik bir şekilde kendilerini politik aktör rolünde bulmuşlardır.¹⁷⁵

Tekrar yaşanabilir canlı bir tarihe ihtiyaç duyan entelektüeller, arkeoloji ve filoloji disiplinlerinden yararlanarak ulusun kendisini içine yerleştirebileceği altın çağlar ve şiirsel mekanlar inşa ettiklerini aktaran Smith, böylece “anıları canlı tutan doğa ve tarih eserleri ve kahramanlık kültürleri, yeni ulusu düş kırıklıklarından uzak tutmaya ve yeniden canlandırdıkları moral değerler ve etnik haritalar yoluyla biçimlendirmeye yardımcı olduğunu” vurgular.¹⁷⁶

Bir ülkenin geçmişinin tanımlanmasında siyasal kültürün belirleyici bir etkisi vardır. Büyük devrimler ve dönüşümler o ülkeye yeni bir kimlik kazandırır. Böylelikle betimlemenin ve tanımın unsurları değişir. Tarih de tamamen olmasa bile büyük ölçüde değiştirilir. Dolayısıyla siyasal düşünce akımlarına paralel olarak tarih yazımında da yeni akımlar gelişme göstermiştir. 19. yüzyıl Fransız tarih yazımı, Fransız Devriminin etkisi altında şekillenmiş ve ilham aldığı siyasal düşünce akımı da büyük oranda ulusçuluk olmuştur.¹⁷⁷

Ranke'den başlayarak büyük siyaset tarihçilerinin çoğu, insanın kaderini şekillendiren ulus olma, devlet, anayasal özgürlükler ve din ile düşüncelerin gücünün tarihe tutarlılık ve süreklilik kazandırdığı konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu geleneğin

¹⁷⁴ Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı*, 30.

¹⁷⁵ Eric Hobsbawm, *Tarih Üzerine*, çev. Osman Akınhay, (Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1999), 9-10.

¹⁷⁶ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, 25.

¹⁷⁷ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 21-23.

kökleri 19. yüzyılda kesin olarak yerleşmiştir.¹⁷⁸ Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısında ulusçuluğun yayılmasıyla birlikte okullarda ve üniversitelerdeki tarih eğitimi de artmış ve ulusal kimlik yaratmak ve güçlendirmek için bir araç işlevi verilmiştir. Tarih yazımının altın çağı olarak nitelenen bu dönemde tarihçiler devlet yöneticilerine danışmanlık, siyasi partilere rehberlik ediyorlar ve adeta halkın sözcüleri olmayı üstlenmişlerdir.¹⁷⁹

Bu dönemde çeşitli Avrupa ülkelerinden tarihçiler, ulusal köklerini bulmak için Orta Çağ tarihini tekrarlı bir şekilde değerlendirmişlerdir. Ranke ve çağdaşlarına göre tarihsel sürecin doruğunu döneme damgasını vuran hükümler ulus devletler oluşturmuş; devlet, tarihsel değişimin başlıca aracı kabul edilerek insanın kaderinin de devletler arasında değişen güç dengesiyle belirlendiği varsayılmıştır. Dolayısıyla tarih araştırmasının siyasal olana odaklanması ve devlet kurma vazifesine yardım etmesi gerektiğini savunan Ranke ve çağdaşlarınca 18. yüzyıldaki toplumsal tarihin küçük görülmesinin sebebi, bu tarih türünün devlet kurma misyonuna katkıda bulunmamasıdır.¹⁸⁰ İlginin bu yönü tarihselcilikte, doğa bilimlerinin açıklamalarından mı yararlanacağı yoksa özgün ve bireysel-ulusal açıklamalardan mı yararlanacakları çelişmesini doğurdu. Üstelik bu çalışmaların özendirilmesinde evrensel manada bilimsel amaçlar taşımadığı; sadece ulusun *urvolk* (üstün ırk)'u için yapıldığı anlaşılacaktı.¹⁸¹

19. yüzyılda tarih bilimindeki büyük yükseliş siyasal ve toplumsal ortamlarla ilişkili olmuş; Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da devletin finanse ettiği üniversiteler ve enstitülerde tarihsel araştırmalar yürütülmüştür. Ranke, tarihi eğitim görmüş profesyonel tarihçiler tarafından icra edilen pozitif bir bilime dönüştürmeyi amaçlamış; ancak yeni tarih mesleği, belirli kamusal ihtiyaçları karşılaması ve siyasal amaçlara hizmet etmesiyle belirli bir toplumsal düzeni sorgulamadan doğru kabul eden siyasal bir işlev kazanmıştır. Mesleğin siyasal işlevi ile önyargılardan ve değer yargılarından bağımsız olmayı gerektiren mesleğin bilimsel etiği arasında baştan itibaren bir gerilim oluşmuştur. Böylece profesyonelleşme, bilimsel etik ve bilimsel uygulamalar gelişmiş olmakla birlikte; her yerde giderek artan düzeyde tarih yazımı ideolojileştirilmiş;

¹⁷⁸ Tosh, *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*, 80.

¹⁷⁹ Breisach, *Tarihyazımı*, 334.

¹⁸⁰ Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı*, 30-31.

¹⁸¹ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 43.

tarihçiler kendi ulusçuluklarını ve sınıfsal görüşlerini destekleyecek, onlara bilimsel bir yetke halesi sağlayacak kanıtlar bulmak amacıyla arşivlere gitmişlerdir. Dolayısıyla *historisizm* terimiyle ifade edilen yeni tarihsel bakış genel olarak entelektüel bir gelişme olarak görülmüş; bilim, özellikle de beşeri ya da kültürel bilimler kavramı ile siyasal ve toplumsal düzen kavramının benzersiz bir bileşimi olan bütüncül bir yaşam felsefesi olarak tarih kuramından öte bir şey olmuştur.¹⁸²

Modern ulusların tarihi, genellikle bir öznenin geçmişten günümüze ve hatta geleceğe uzanan sürekliliğini atfeden bir anlatı olarak sunulur. Oysaki bu durum irdelendiğinde, tarihçilerin tarafı olarak adeta ulusal kişiliği yansıtacak şekilde özdeş bir şema içine yerleştirdiği bilinçlenmelerden ve aşamalardan oluşan ve asırlık bir projenin tamamlanmasından ibaret sayılabilecek bir tarih yazımı görülmektedir. Böyle bir temsil zorlayıcı kurumsal gerçeklikleri dile getirmekle beraber geçmişe ilişkin iki yanlı bir yanılısma meydana getirir. Sabit bir toprak üzerinde, tek bir manası olan bir isim altında, asırlardır birbirini izleyen kuşakların her birinin sonrakilere değişmez bir töz aktardıklarına inanmaya dayanan; görünümünü ise, kendilerini geçmişe yönelik ayıkladığı evrimin sonuca ulaşması olarak kavramalarını sağlayacak; üstelik bunun olabilecek tek evrim olduğuna ve kaderlerini temsil ettiğine inanmaya dayanır. “Proje ve kader ulusal kimlik yanılısmasının simetrik iki yüzüdür.”¹⁸³

Modern tarih anlayışı *theoria-historia* arasında yapılan ayırım ve *poetika-historia* arasında yapılan ayırımın farklı açılardan önemli ölçüde kırılmaya uğratıldığı bir süreç neticesinde şekillenmiştir. Aydınlanma felsefesinin özünü teşkil eden rasyonalizm *theoria-historia* ayırımını anlamsız hale getirmiş; Aydınlanma felsefesinin hem karşıtı hem de benzeri olarak gelişen 19. yüzyıl romantizminin ürünü olan tarih felsefeleri ise tarihte bir tür düzenlilik arayışının merkezine şiirselliği yerleştirmiştir. Rasyonel kurgularla tarihte evrensellik ve dolaylı olarak *theoria* tanımlanmaya çalışılmış; “romantizmin tesirinde gelişen tarih felsefeleri bu evrenselliğin öznesini (genelde batı, özelde Germen), dolayısıyla da subjektiviteyi ve şiirselliği, merkez alan bir düşünce biçimini şekillendirmiştir.”¹⁸⁴

¹⁸² Iggers, *Bilimsel Nesnellikten PostModernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, 23-29.

¹⁸³ Balibar ve Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, 107.

¹⁸⁴ Ahmed Davutoğlu, “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 7 (Aralık 1999), 7.

Yeni tarih disiplininin önceki tarihsel araştırmanın altındaki zemini sarsarak marjinalleşmesinin sebeplerinden biri, tarihçilerin sosyal bilim disiplinleriyle aralarına mesafe koyma istekleri olmuştur. 19. yüzyıldaki tarihçiler, teoriye dayalı tarih yazımını benimseyen tarihçilerin kendi modellerini geliştirmek yerine sosyolojinin, sosyal antropolojinin ve iktisadın teorik bulgularını uyguladıklarını öne sürmüşlerdir. Oysa ki, bunların geçmişi değil bugünü odak alan disiplinler oldukları ve tarihle sadece kendi kuramlarını sınavacakları bir alan olarak ilgilendikleri gerekçesiyle teoriye dayalı tarih yazımının tarihi diğer disiplinlere bağımlı kıldığını ve teorik tarihçilerin tarih disiplininin özerkliğine zarar verdikleri görüşünde olmuşlardır.¹⁸⁵

Hobsbawm, 19. yüzyıldaki tarihçiler için tarihin hamurunu oluşturan esansın geçmişten yapılan seçimler olduğunu vurgulayarak; bunların geçmişte politik olanla modern çağda ise ulus devletlerin politikası ve özellikle de dış politikayla ilgilenmek olduğunu ve “büyük adamlara” odaklandığını belirtmiştir. Geçmişin diğer yönlerinin de araştırılabileceğini kabul etmekle birlikte bu diğer yönleri tarihle asıl ilgilenme sebepleri olan politik kararların malzemesini oluşturmadıkları müddetçe belirsiz olan kültür tarihi ya da iktisadi tarih gibi alt disiplinlere havale etme eğiliminde olmuşlardır. Bununla birlikte bu seçimler özellikle de politikayı ekonomik ve toplumsal faktörlerden ve her şeyden önce insan toplumlarının evrimiyle ilgili modeli olan yani tarihsel gelişmenin aşamaları modelinden türetmeye yönelik girişimler olan geçmişin çeşitli yönleri arasında sistematik bir yapısal ya da nedensel ilişki kurma çabalarını reddetmiştir. Bu tür yöntemler doğa bilimcileri, felsefeciler, iktisatçılar, hukukçular ve hatta teologlar arasında popüler olmakla birlikte tarih alanında reddedilmiştir.¹⁸⁶

19. yüzyıla kadar “sadece geçmişte olanları yazma” iddiasındaki vakanüvis gelenekle başlayan ve pozitivist bilim geleneği ile metodolojik bir kimlik kazanan modern tarihle devam eden serüvende iktidar vurgusunu her hâlükârda görmenin mümkün olduğunu vurgulayan Şimşek, tarih çalışma alanının epistemolojik ve hatta ontolojik olarak bundan kaçınma imkânının neredeyse olmadığını vurgular. Üstelik 19. yüzyılda tarihin bilimselleşme serüveni ile paralel ilerleyen ulusçu düşüncenin rüştünü

---

¹⁸⁵ Sönmez, *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı*, 34.

¹⁸⁶ Hobsbawm, *Tarih Üzerine*, 92.

ispat etme çabası, modern tarih düşüncesini hem metodolojik hem de ilgi alanı yönünden etkileyerek biçimlendirmiştir. Bu çerçevede her ulus kendisine ait “eski ve şanlı” tarihini araştırarak kanıtlara dayalı bir biçimde ortaya çıkarma; bunları ulusuna ve dünya toplumlarına gösterme çabasına girmiştir. “Ulusun “eski ve şanlı geçmişi” ortaya çıkarıldıkça ulusçu düşünce güç kazanmış, ulusçu düşünce güç kazandıkça ve iktidar olma imkânı buldukça da modern tarihçilik çerçevesinde ulusal bir tarih yaratmak için çalışmalara hız verilmiştir.” Böylece, tarih ve ulusçuluk arasındaki ilişki ikili bir sarmal şeklinde işlemiştir. “Bu devirdeki ulusçu tarih çalışmaları, “ulusal gerçekliğin” yeniden üretimi için adeta bir lokomotif görevi üstlenmiştir.”¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Ahmet Şimşek, ““Türk Tarih Tezi” Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 111 (2012), 1. erişim 21 Mayıs 2019
https://www.academia.edu/5081816/T%C3%BCrk_Tarih_Tezi_%C3%9Czerine_Bir_De%C4%9Ferlendirme

2. İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ULUSÇULUĞU VE TÜRK TARİH YAZIMI

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Ulusçuluğunun Gelişimi ve Türk Etnik Kimliğinin İnşası

Türk ulusçuluğunun bir fikir hareketi haline geldiği zamandan beri kendisine arka arkaya üç ifade şekli bulduğunu ifade eden Ülken, bunları “Hayali Türkçülük”, “İlmî Türkçülük” ve “Felsefi Türkçülük” şeklinde sıralar. İlkinin *Türk Yurdu* Dergisi ve edebi Turancılar tarafından; ikincisini sosyolojiye ve Ural-Altay kavimlerine dair kültür araştırmalarına dayanan Ziya Gökalp tarafından; üçüncüsünün ise ulusal değerleri insani bir hamle şeklinde yorumlayan Mehmet İzzet tarafından temsil edildiğini; *Turancılık* olarak bilinen birinci akımın Avrupa’da *Pan-Slavizm* ve *Pan-Cermenizm* hareketlerini örnek alan kısmen siyasi kısmen de edebi bir fikir olduğunu söyler.¹⁸⁸

İsmail Gasprinski’nin önderliğinde Rusya’daki Tatar aydınları başlangıçta kültürel esaslara dayalı, sonrasında giderek artan bir şekilde siyasal nitelikte bir çeşit pan-Türkist harekete girişmiş; bu fikirler, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali Bey gibi Rusya’dan gelen göçmenler tarafından Osmanlı’daki Türk aydınları arasında yayılmıştır. *Turan* ve *pan-Turanizm* deyimleri sık kullanılmamakla birlikte, hareketin gerçekte *pan-Türk* olduğunu söyleyen Lewis, bu iddiasının gerekçesi olarak Türkiye ve Orta Asya’daki Müslüman Türklerin, Macaristan’daki veya Moğolistan’daki Hristiyan ve “putperest” kardeşlerine pek ilgi göstermemelerine işaret eder.¹⁸⁹

Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlere karşı Osmanlı tepkisi, Rusya’nın körüklediği pan-Slavizm hareketine karşı Tatar ayaklanması ve Avrupa ulusçuluğunun ortaya koyduğu yeni fikirler ve örnekler karşısında Türk ve Tatar aydınlarının etkilenmeleri;

¹⁸⁸ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 182-83.

¹⁸⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1993), 346-47.

Türkoloji alanındaki bulgularla Türk gururunun beslenmesi gibi etkenlerle; Osmanlıların yenilgiler yaşadığı ve Müslümanların bazı durumlarda küçük düştüğü bir dönemde bir hanedan, din veya devlete değil de “Avrupa'dan Pasifik'e uzanan geniş topraklarda yaşayan Türk halkına” dayalı yeni bir siyasal akım olarak Türkçülük teşvik edilmiştir.¹⁹⁰

Avrupalıların 1838'deki Ticaret Antlaşmasıyla artış gösteren ve daha sonraki benzer anlaşmalarla sürdürülen ekonomik ve hukuki imtiyazlar yerli Hristiyan aracı ve temsilcilere de tanınmıştır.¹⁹¹ 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yabancı sermayeye bağlı olarak hızla gelişen kapitalizm, Osmanlı İmparatorluğunda ekonomik gelişme meydana getirmiş; ancak bu durum daha çok ülkedeki yabancılar ve gayrimüslim azınlıkların lehine olarak gerçekleşmiş;¹⁹² Tanzimat dönemiyle birlikte Avrupa'yla yaşanan yoğun ticari ilişkilerden en kazançlı çıkanlar imparatorluktaki Hristiyan unsurlar olmuştur. Avrupalıların, Osmanlı topraklarındaki ticari etkinliklerini genellikle yerli Hristiyan tüccarlar aracılığıyla sürdürmeyi tercih etmelerinin bu durumun gerçekleşmesindeki etkisi büyüktür. Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde dahi Hristiyan meslektaşlarına bağımlı hale getirilen Müslüman tacirler ise, Avrupa ile yapılan bu kârlı ticaretteki paylarını arttırmak istemişlerdir.¹⁹³

Öte yandan, Hristiyanların ağırlıkta olduğu Balkan topraklarında ise aksine bir durum olarak Hristiyan köylüler, Müslüman toprak sahipleriyle benzer bir çatışma içinde olmuş; Osmanlı yönetimi, Hristiyan köylülerin Tanzimat hükümlerine uyarlı biçimde daha adil bir tutumla davranılması isteklerini dikkate almakla birlikte bazı durumlarda bu istekleri şiddetle bastırmaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, bu politikasına rağmen Hristiyanlar arasında burjuvallaşmış grupların liderlik ettiği ve çoğunlukla da bir Avrupa devletinin desteklediği ulusçu hareketlerin gelişmesine ve bağımsızlıklarını elde etmelerine engel olamamıştır.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Lewis, *age.*, 346-47.

¹⁹¹ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, haz. Füsün Üstel ve Sabir Yücesoy, (İstanbul: İletişim Yay., 1993), 24-25.

¹⁹² (Georgen 1986, 12)

¹⁹³ Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, 24-25.

¹⁹⁴ Parla, *age.*, 24-25.

Jön Türklerin çoğu Balkanlar, Ege ve İstanbul’da yetişmiştir. Bu bölgeler, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa ekonomisiyle bütünleşmeye başlamış ve 19. yüzyılın sonlarında sanayi kurumlarının çoğu yerli ve yabancı Hristiyanların eline geçmiştir. Özellikle Osmanlı vatandaşı Hristiyan burjuvazinin artan zenginliğine, nüfuzuna, eğitim ve yaşam tarzlarındaki modernliğe şahit olan Jön Türkler, kendileri de şehirli kökene sahip olmalarına ve laik okullarda eğitim görmüş olmalarına rağmen onlara kıyasla kendilerini daha aşağı bir konumda hissederek o hayatın kıyısında yaşamışlardır. Jön Türkler Selanik, İzmir, İstanbul gibi Osmanlı şehirlerinde modern ve zengin kent hayatı yaşayan; Avrupa ile bütünleşmiş ve bir kısmı da Avrupalı güçlerin himayesinde olan Hristiyan burjuvaziye tehdit olarak gördükleri gibi, onların sosyal yaşamlarını da kendileri için modernlik modeli olarak benimsemişlerdir.¹⁹⁵

Jön Türkler, Batı tipi okullarda eğitim alarak bilim odaklı ve materyalist bir dünya görüşüne sahip olmuş; Fransız edebiyatını takip ederek romantik, büyük ve kahramanca eylemlere girişme ve gençliğe saygı gibi eğilimler edinmiş; anayasa ve meclis adına bir siyasal muhalefet söylemiyle beraber bilim ve rasyonelliğin odak alındığı bir yenilenme çağrısı yapmışlardır.¹⁹⁶ Ülken, Tanzimat’ın soyut şekilciliğinin ulus fikrini besleyen öz kaynak olan romantizme nüfuz edeceği yerde ondan çok uzak bir felsefeye olan Aydınlanma felsefesi ve akılcılığa saplanarak ondan medet beklediğini ileri sürer. Aydınlanma felsefesinin 18. yüzyıl akımı olarak devrini tamamlamış olduğunu belirten Ülken, Namık Kemal’in Avrupa’ya gittiği sıralarda ulusçuluk hareketinin en güçlü hamlesini yaptığını; felsefede ve sanatta romantizmin Batı’nın bütün ülkelerinde ulusçuluğu ifade ettiğini; “bu sırada Fransa’da Hugo, Madame de Stael, İngiltere’de Byron, Coleridge, Godwin ve Carlyle, Almanya’da Herder, Goethe, Fichte, Hegel, Wagner, İtalya’da Manzini, Alfieri” ve diğer küçük uluslarda uluslaşma hareketinin birçok temsilcisinin yetişmiş olduğunu vurgulayarak, Namık Kemal’in Batı’nın bu esaslı akımından habersiz kalmasının hakiki ulusal hareketi temsil etmediğinin göstergesi olduğunu söyler. Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın Hugo’ya ve Fransız romantik şiirine temas etmiş olmasına rağmen, fikir konusunda hakiki romantik felsefeye yabancı kalmalarına Tanzimat ruhunun Aydınlanma felsefesinin akılcılığına

---

¹⁹⁵ Erik J. Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, çev. Lütfi Yalçın (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2015), 172-74.

¹⁹⁶ Zürcher, *age.*, 175-77.

son derece elverişli olması ve Tanzimat'ın formalizminin Batı'da kendisine en elverişli olan bu dünya görüşü ve felsefeyi seçmiş olmasını sebep gösterir.¹⁹⁷

İmparatorluğu kurtaracak ve topluma yeniden bir diriliş kazandıracak bir çözüm arayışında olan Jön Türklerin bazıları muhakkak bir Avrupalı düşünürü keşfetmeye ve fikirlerini sorgusuzca benimsemeye önem vermişlerdir. Örneğin, Ahmed Rıza, Auguste Comte'un pozitivist felsefesine inanmış biri olarak bu alanda birçok çalışma yapmış;¹⁹⁸ Abdullah Cevdet için Gustave Le Bon ve Ludwig Büchner, Ziya Gökalp için Emile Durkheim gibi düşünürler fikirlerine sorgusuzca sarılan filozoflar olmuştur.¹⁹⁹ Abdullah Cevdet, kendisini en çok etkileyen Fransız sosyoloğu olan Gustave Le Bon'un görüşlerinin Osmanlı toplumuna benimsetilmesi ve uygulanması gerektiğine inanmış ve Meşrutiyetten sonraki çalışmalarının çoğunu bu konuya ayırmıştır.²⁰⁰

Osmanlı aydınlarını etkileyerek kabul gören Batılı fikirler ilk olarak Fransız devrimiyle mümkün olmuştur. Bu fikirlerin laik karakterde olması, başlangıçtaki çekiciliklerinde önemli bir etkidir. Zira Avrupa'da entelektüel ifadesi tamamen din dışı kavramlarla yapılan ilk sosyal ayaklanma Fransız devrimi olmuştur. Üstelik, Hristiyan olmayan ve hatta Hristiyanlık karşıtı olup, bizzat öncüleri tarafından Hristiyanlıktan ayrılışın vurgulandığı bir Batılı hareket olmasından dolayı; Osmanlı aydınları da kendi toplumlarının inanç ve gelenekleri için bir tehlike algısı yaratmadan Batı'nın büyük gücünün sırrını Fransız Devriminin fikirleri çerçevesinde keşfedebilmeyi ummuşlardır.

201

Batıdan edinilen fikirlerle yeni özdeşlik ve bağlılık kalıpları oluşmuş ve yeni istek ve hedeflerin şekillenmesi sağlanarak grup dayanışması temelden etkilenmiştir. Fransız Devriminin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” sloganıyla özetlenebilecek bu fikirler Osmanlı aydınlarınca “özgürlük, eşitlik, ulusallık” biçiminde benimsenmiştir. Özgürlük, siyasi anlamda hem ülke içindeki despotizme hem de Türkler için dışardan

---

¹⁹⁷ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 179.

¹⁹⁸ Halûk Y. Şehsuvaroğlu, “Ahmed Rıza Bey Kimdir?”, *Anılar* içinde, yaz. Ahmed Rıza, (İstanbul: Cumhuriyet, 2001), 6.

¹⁹⁹ Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, 178.

²⁰⁰ Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981), 182.

²⁰¹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 55-56.

gelen emperyalist hamlelere karşı mücadelenin söylemi olmuş; eşitlik, kişilerden daha çok gruplar üzerinde etkisini göstererek diğer etnik grupların Türklerle eşit olma isteğini arttırmış ve zamanla tüm gruplar için yine bir Batılı ilke olan ulusal bağımsızlık isteğiyle bütünleşmiştir.²⁰²

Osmanlı aydınlarının Türklerin tarihi ve dillerine olan ilgileri Türkçe konuşan coğrafyalardaki halklarla ilişkilerini artırmaları, İmparatorluğun içinde ve dışında yaşayan Türkler arasında bir kardeşlik duygusu uyandırmıştı. Bu duygular ilk olarak 1860-1870 yıllarının sonlarında Orta Asya'daki Türk hanlıklarının Rus Çarlığı'nın işgaline uğraması sırasında ifade edilmişti. Ali Suavi, 1873 yılında Paris'te sürgündeyken hazırladığı *Hîve* adlı kitabında, işgale uğrayan Hîve Hanlığı hakkında tarihi bilgiler verdikten sonra Sultan II. Abdülhamid Han'a, "*bizim dinimizden, ulusumuzdan ve ailemizden*" şeklinde tarif ettiği Türk-Müslüman bilinciyle Hîve Türklerine yardım çağrısında bulunanlardan biri olmuştur. O dönemde yardım çağrılarıyla beraber Osmanlı kamuoyunda derin bir duygu birliği oluşmuştur. Dış coğrafyalardaki Türklere olan ilgi Sultanın *İslamcılık* politikasıyla birlikte ele alınınca daha da gelişmiştir. Böylece, Osmanlılar arasında ulusal bilincin gelişmesi amacıyla imparatorluk sınırları dışında kalan Türklerle ilgili sözlük, gramer ve dil konularında birçok makale yazılmış ve Orta Asya'ya yapılan seyahatler sonucunda seyahatnameler yayımlanmıştır.²⁰³

Bu durumda Türk aydınları, Hazar denizinin doğusundaki "soydaş" halkların bilincine varmıştır. Bu bilinç aynı zamanda "*pan-Türk*" duygusunun hareket noktası olmuştur. 19. yüzyılın son 30 yılında Türk ulusal duygusunun doğuşuyla birlikte Sibirya'daki arkeolojik buluşların kesişmesi sonucu Türkler kendi geçmişlerini yeniden keşfetmişlerdir. 1870'lerde Batı Avrupa'da yayımlanan ve Osmanlı aydınlarını önemli ölçüde etkileyen çalışmalar da bu süreci hızlandırmıştır. Böylelikle, hem Müslüman Arap-İran kültürünü hem de kozmopolit Osmanlı kültürünü reddeden *Türkçülük*

---

²⁰² Lewis, *age.*, 55-56.

²⁰³ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem ve Fahri Erdem, (İstanbul: Kervan Yay., 1979), 64-65.

akımının yükselişi kolaylaşmıştır. Osmanlının son dönemlerinde yükselişe geçen bu akım özellikle Cumhuriyet döneminde resmi olarak uygulanma olanağı bulmuştur.²⁰⁴

Jön Türkler, II. Abdülhamid dönemini devletin ve toplumun geri bırakıldığı kayıp yıllar olarak gördüğünden bu durumu telafi etme telaşıyla hayatın hemen her alanında aktif olmuşlardır. Siyasal sistemi değiştirmekle yetinmeyerek, toplumu yeniden biçimlendirmek için Batıyı, geçmişe oranla daha fazla örnek almışlardır.²⁰⁵ Jön Türkler, 1908 ihtilalinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl kurtarılacağı konusunda yoğun olarak meşgul olmuş; bunun için devletin dönemin büyük güçleri arasında yerini alabilmesi için en kısa zamanda ve yeterince nasıl modernleştirileceği sorunu ile devletin üzerinde inşa edileceği ve bağlayıcı unsur olacak ortak siyasal kimlik sorunu için cevap aramışlardır. Ortak siyasal kimlik sorununa ilişkin tartışmada, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları arasındaki mücadelenin belirleyici olduğu Türk tarih yazımında geleneksel olarak kabul edilmiştir.²⁰⁶

Sürgündeki Jön Türkler arasında pan-Türkist fikirler çok az destek bulmuş; Yusuf Akçura'nın 1904 yılında yayımlanan *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı makalesindeki fikirleri yeterince önemsenmemiştir. Jön Türkler, Türkçülükten ziyade Osmanlılığa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun birliği ya da ortaklığı fikrini savunmuşlardır. Ancak, meydana gelen olayların gidişatı bir başka yöne çevrilmiş; Balkanlardaki eyaletlerin art arda kaybedilmesiyle Hristiyan unsurlar bağımsızlıklarını elde etmiş; geriye yalnız Müslümanların egemen olduğu ve aynı zamanda Müslümanların çoğunluğunu oluşturduğu bir imparatorluk kalmıştır. Müslüman Arnavutların ayrılması ve Müslüman Araplar arasında ayrılıkçı kışkırtmaların yaşanması geriye kalanlar için Türklük direncini teşvik ettiği gibi bu direnç aynı zamanda Türkçülük hareketlerince de teşvik edilmiştir. Böylece gerek yurt içinde ve gerek yurt dışında "Osmanlılığın, idari uygulamada zorlayıcı bir Türkleştirme anlamına geldiği" yönünde kuvvetli bir izlenim doğmuş; diğer taraftan da canlı bir gazete ve dergi edebiyatı ve Türkçü kulüpler ağıyla kültürel ve kısmen de siyasal pan-Türkist faaliyetler artış göstermiştir.²⁰⁷

²⁰⁴ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: İletişim Yay., 2013), 30-35.

²⁰⁵ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Kaynak Yay., 2002), 44.

²⁰⁶ Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, 340.

²⁰⁷ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 346-47.

İttihat ve Terakki hareketi, Türk düşünce hayatı ve siyasi tarih araştırmalarınca genellikle kendi içinde bir bütünlük sergileyen, Jakoben ve Bonapartist nitelikleriyle ön plana çıkan bir oluşum olarak kabul edilmesinin aksine hareket, kendi evrimsel süreci içerisinde düşünsel olarak birbirlerinden temelden ayrışmış iki farklı gruptan oluşmuştur. Harekete bütünsel görünümünü kazandıran olgular ise, her iki düşünce grubunun da ileri sürdüğü görüşlerin çağın koşullarında “devrimci” nitelikte olması ve Sultan II. Abdülhamid karşıtlığının iki düşünce grubunu buluşturmalarıdır.²⁰⁸

İttihat ve Terakki hareketinin ilk ve tarihsel olarak daha eski olan kanadının kökleri, 1877 yılından önce başlayan *Yeni Osmanlılar*, Batı’daki ismiyle *Jön Türkler* hareketine kadar uzanmaktadır. Ana hedefi siyasi iktidarın kuvvetler ayrımı ilkesiyle kurumsal olarak paylaşılması ve güç dengesini sağlamak olan bu hareket, “*meclis-i meşveret*”in kurulmasını isteyerek mutlak monarşinin yerine anayasal bir rejimin kurulmasını savunmuştur. *Yeni Osmanlılar*, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1877 yılında çeşitli ülkelere sürgün edilerek faaliyetleri kısıtlanmış ve 1899 yılına kadar önemli siyasi etkileri olmamıştır.²⁰⁹

Sultan II. Abdülhamid’e karşı oluşan zihniyet uyuşmazlığı nedeniyle meydana gelen muhalif kesimin kalesi konumuna gelmiş olan *Mekteb-i Tıbbiye*’de bu konuda ilk örgütsel adımların atıldığı görülmektedir. Bu kurum, özellikle biyolojik materyalizme olan büyük ilgi sonucunda, gerçeklik ve idealize edilen hedef arasındaki farkın uçuruma dönüştüğü bireyler yaratılması konusunda başı çekmiştir. Bu okulda, 1880’lerin ortalarından itibaren yönetime karşı oluşturulabilecek örgütlü bir muhalefetin faydalarına yönelik görüşme ve tartışmalar süregelmiş ve bu faaliyetler diğer okullar tarafından da heyecanla takip edilmiştir.²¹⁰

---

²⁰⁸ Suavi Aydın, “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* içinde, haz. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yay., 2009), 1: 117.

²⁰⁹ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, (İstanbul: İletişim Yay., 1994), 31-32.

²¹⁰ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, (İstanbul: İletişim Yay., 1986), 173-80.

Tıbbiye öğrencilerince Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi şair, yazar ve düşünürlerin özgürlük ve vatan sevgisi temalı eserleri elden ele dolaşmış,²¹¹ benimsenen fikirler *Mekteb-i Mülkiye* ve *Mekteb-i Harbiye* öğrencilerince de paylaşılmış ve üç yıl süre içerisinde Sultan II. Abdülhamid karşıtı bir fikir hareketine zemin hazırlamıştır. Örneğin, İbrahim Temo anılarında okula getirdiği Namık Kemal'in el yazması *Rüya* adlı eserini İshak Sükûti'nin görüp okumak için kendisinden istemesiyle gerçek dostluklarının oluştuğunu yazmıştır.²¹² İshak Sükûti, Namık Kemal'in görüşlerini okuyup benimsemiş ve sürekli olarak halk arasında yayamaya çalışmıştır.²¹³ Kurumdaki faaliyetler sonucunda 1889'da İbrahim Temo, İshak Sükûti, Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşid tarafından *İttihad-i Osmanî Cemiyeti*'nin kurulması kararlaştırılmış ve kısa sürede okul çevresinde efsanevi bir nitelik kazanmıştır.²¹⁴

Jwaideh, cemiyetin hem kuruluşunda hem de sonrasındaki süreçlerde Kürt üyelerinin etkili roller üstlendiğini aktarmıştır.²¹⁵ İbrahim Temo Arnavut, Mehmed Reşit Çerkez,²¹⁶ İshak Sükûti ve Abdullah Cevdet ise Kürt'tür.²¹⁷ Birkaç toplantıdan sonra ise yine bir Tıbbiye öğrencisi olan Bakülü Hüseyinzade Ali beşinci üye olarak katılmıştır.²¹⁸ Sonrasında *Mekteb-i Mülkiye* ve *Mekteb-i Harbiye* mensuplarının katılımıyla cemiyet yaygınlaşmaya başlamış; Maarif Nazırı Münif Paşa da cemiyete kaydolmuştur. 1894 yılında ise *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti* adını almıştır.²¹⁹

1895 yılının birinci yarısında yazıldığı anlaşılan Cemiyetin "*Nizamname*"sinde amacın toplumun ulus, kavmiyet, cinsiyet ve mezhepsel ayrıma tabi tutulmaksızın ortak menfaatini savunarak insan haklarının korunması; medeniyetin gelişmesinin kaynağı olarak görülen "usul-û meşveret"nin, yani danışmaya dayalı yönetimin esas alınması ve

---

²¹¹ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, (Ankara: Bilgi Yay., 1974), 172.

²¹² İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, (İstanbul: Arba Yay. 2. bs., 2000), 9.

²¹³ Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, 173.

²¹⁴ Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, 173-80.

²¹⁵ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*. çev. İsmail Çekem ve Alper Duman, (İstanbul: İletişim Yay., 8. bs., 2014), 207-209.

²¹⁶ Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, çev. Nuran Ülken, (İstanbul: Sander Yay., 1972), 32.

²¹⁷ Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 208.

²¹⁸ Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, 176.

²¹⁹ Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, 173-80

toplum eğitiminin geliştirilmesi için faydalı eylemler yapmak olduğunu beyan etmiştir. Osmanlı'nın saltanat ve hilafet makamlarının garantörlüğünü üstlenmekle birlikte, hukuka aykırı davranmaları ve “*usul-û meşveret*”i kabul etmemeleri halinde haklarında hukuki her türlü yaptırımın yapılacağı belirtilmiştir.²²⁰

Cemiyet, 30 Eylül 1895 yılında Ermeni *Hınçak* örgütünün Sultan II. Abdülhamid'in Ermeni bölgelerine dönük ilan edilen reformları gündeme alması için İstanbul'da gerçekleştirdiği eylemlerle ilgili ve meydana gelen kanlı olaylara tepki olarak, 30 Ekim'de Paris'te yayınladığı *Vatan Tehlikede* bildirisıyla²²¹ siyasi olarak adını ilk defa duyurarak varlığını hissettirmiş²²² ve yönetimi telaşlandırmıştır.²²³ Bildiride, hükümet karşıtı Ermeni örgütlerinin tek başlarına harekete geçmelerine karşı çıkılmış; despot rejimle mücadele etmek için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm halklar, ortak savaşa çağrılmıştır. Petrosyon, bildirideki bu politik tavrın düşünsel arka planında Yeni Osmanlılar'ın “ortak vatan” fikri olduğu görüşündedir.²²⁴ Cemiyetin faaliyetlerini artırmasıyla birlikte, Saray tarafından darbe tehlikesi yarattıkları gerekçesiyle neredeyse bütün önemli üyeleri yurt dışına sürgüne gönderilmiştir.²²⁵

Kökeni Yeni Osmanlılar'a dayanan birinci İttihat Terakki Hareketi, daha çok Fransız Devriminin insan haklarını temel alan anayasa hareketinden etkilenmiş; bünyesinde imparatorluktaki her etnik kimlikten üye barındırmış; Sultan II. Abdülhamid karşısında Ermeni örgütleriyle ittifak kurmuş; demokratik tartışma geleneğini benimsemiş; yerli burjuvaziyi teşvik edecek ekonomik liberalizmin uygulanması taraftarı olmuş ve “Osmanlı vatani” düşüncesini savunan, içerisinde askerlerin azınlıkta bulunduğu bir aydın hareketi niteliğiyle varlığını sürdürmüştür.²²⁶

---

²²⁰ Ali Birinci, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 2 (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999), 404-405.

²²¹ Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, (İstanbul: İletişim Yay., 2008), 52-53.

²²² Birinci, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)”, 404.

²²³ Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, 181-87.

²²⁴ Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, 179-80.

²²⁵ Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, 181-87.

²²⁶ Aydın, “İki İttihat-Terakki: İki Ayır Zihniyet, İki Ayır Siyaset”, 117-18.

Cemiyetin önde gelenleri Avrupa'nın çeşitli ülkelerine iltica etmiş; ancak kendi aralarında ikili bir gruplaşmaya gitmişlerdir. Zaten Sultan II. Abdülhamid'e muhalif olmak dışında aralarında pek ortak nokta bulunmayan Jön Türkler'i bir araya getiren şey yönetime olan karşıtlıktır.²²⁷ Paris'e gidenler Ahmed Rıza'nın öncülüğünde Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olacak *Meşveret* gazetesini çıkarmışlardır.²²⁸ *İttihad-ı anasır* politikasını savunan Ahmed Rıza'ya karşılık, Cenevre'de *Osmanlı* gazetesi etrafında toplanan ve aralarında daha İslamcı politikayı benimseyen Mizancı Murat'ın olduğu ikinci bir fraksiyon oluşmuştur. 1899 yılında Paris'e gelen Prens Sebahattin ise liberalizmin esas alındığı, federalizm ve özel girişim yanlısı cemiyet üyeleriyle birlikte üçüncü bir grubu oluşturmuştur.²²⁹

1902 yılında yapılan Cemiyetin ilk kongresinde Ahmed Rıza etrafında toplanan Türkçü grup, liberal Prens Sabahaddin'in öncülüğünde toplanan ademi merkezîyetçiler karşısında azınlıkta kalmış; yabancı devletlerin dış müdahalesi fikri çerçevesinde yapılan tartışmalar iki grup arasındaki ayrılığı iyice belirginleştirmiştir. Otoriter bir merkezîyetçi sistemi savunan Türkçüler ile buna karşılık Ermenilerin başını çektiği diğer etnik grupların desteklediği ademi merkezîyetçiler olarak ikili bir gruplaşmaya gitmişlerdir. Kongre sonucunda, Prens Sebahaddin'in öncülüğündeki çoğunluk grup *Osmanlı Hürriyetperverân Cemiyeti* ismiyle örgütlenmiş; ancak bünyesinde çok farklı düşüncelere sahip insanlar bulunmuştur. Üstelik bu grup içindeki etnik azınlık örgütleri ile Jön Türkler arasında ortak hedefler yok denecek kadar az olmuştur. Dolayısıyla Ermeni örgütleri kısa bir süre sonra desteklerini çekmiş, Rum örgütleri ise zaten güçten yoksun bir durum sergilemiştir.

Buna karşılık, Ahmed Rıza Bey'in etrafında toplanan ve *Terakki ve İttihat Cemiyeti* olarak örgütlenen azınlıktaki grup kendi içerisinde türdeş bir nitelik sergilediğinden etkinlik olarak çoğunluk özelliklerine sahip olmuştur. 1906 yılına kadar Tıbbiyeliler merkez yayın organlarına hâkim iken, cemiyetteki dağılma Subayların ilgisinin azalmasına neden olmuş;²³⁰ ancak bu tarihten itibaren Subayların ağırlığı hissedilmiştir. Cemiyet Avrupa'da mülteci durumundayken 1906 Eylül ayında

²²⁷ Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, 29-46.

²²⁸ Ahmed Rıza, *Anılar*, (İstanbul: Cumhuriyet, 2001), 16-17.

²²⁹ Aydın, "İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset", 119.

²³⁰ Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, 29-46.

Makedonya’da aralarında Talat Paşa’nın da bulunduğu çoğunluğu Türk ve asker üyelerin oluşturduğu *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* kurulmuştur. Daha çok Selanik’te örgütlenen cemiyetin²³¹ Manastır şubesinin ise, 1908 ihtilalinin öncesinde Enver Paşa tarafından bir grup subayla birlikte kurulduğu anlaşılmaktadır.²³²

1900 yılından itibaren başta Abdullah Cevdet olmak üzere Jön Türkler’de sadece yayınlar yoluyla yönetimi devirmenin mümkün olmadığı düşüncesi belirmeye başladığından Ahmed Rıza Bey ve arkadaşları yönlerini orduya ve mektepli subaylara dönmüş; 1906 yılında *Terakki ve İttihad Cemiyeti* ile *Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin* birleşmesi sağlanmıştır. Bundan böyle Jön Türk hareketi, aydın ve bürokratlar yerine mektepli subayların kontrolüne geçmiştir. *Hürriyetperverân Cemiyeti*’ni kuran ve sonrasında *İttihat ve Terakki*’yi sürdüren kadroyu nerdeyse bir bütün olarak içine alan *Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsî Cemiyeti* ise aydın muhalefeti devam ettirmiştir. Dolayısıyla 1889-1908 yılları arasında süreklilik gösteren bir örgütün varlığı yerine düşünce yapıları ve üyelerinin nitelikleri itibariyle gevşek bağlantılı yapılar söz konusu olmuştur.²³³

1907 yılında Paris’te gerçekleştirilen kongrede Jön Türkler ile ulusçu azınlık örgütleri arasında yüzeysel bir birliktelik sağlanmakla birlikte cemiyette görülmeye başlanan ihtilalcilik eğilimi iyice belirginlik kazanmıştır.²³⁴ 1906 yılında *Terakki ve İttihad Cemiyeti* ile *Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin* birleşmesine ilk olarak *İttihat ve Terakki* ismi önerilmiş ve bu yapının yurt içi merkezi Selanik, yurt dışı merkezi de Paris olmuştur. İkinci İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak nitelendirilebilecek olan bu yapının kökeni olarak, birincisinden organik olarak bağımsız bir şekilde Talat Paşa tarafından Selanik’te Sultan II. Abdülhamid’in idaresinden rahatsız olan subay ve memurların paramiliter denilebilecek bir yapıda örgütlendiği *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* kabul edilmektedir. Bu birleşmeyle inisiyatif Paris grubundan tamamen Selanik’teki ulusçu fikirlere sahip ve paramiliter eylemlerde bulunacak olan subay ve memurlardan oluşan gruba geçmiştir.²³⁵ Öyle ki cemiyetin ismi dahi yetkilerin kendilerinde olduğunu

²³¹ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 53-54.

²³² Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), 1: 284-85.

²³³ Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, 282-83.

²³⁴ Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, 58-59.

²³⁵ Aydın, “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, 124.

gösterircesine Selanik grubu tarafından Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti olarak değiştirilmiştir.²³⁶

Selanik, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın ithalat ve ihracatına dayalı başlıca limanlarından biri olmuş; serbest ticaretin uygulandığı bir bölge olması sebebiyle sanayi gelişme göstermiş ve hem İmparatorluk içindeki bazı etnik gruplardan hem de yabancılardan oluşan bir tüccar sınıfı oluşmuştur.²³⁷ 1858 Arazi Kanunnamesi, tarımda kapitalist ilişkilerin güçlenmesine yol açarak tarımsal kesimde tüccar-tefecî mekanizmasının etkinliğini artırmış ve toprağın kontrolü büyük oranda ticaretle ilişkili kredi mekanizmasını kullanan kişilerin eline geçmiştir. Bu durumun kırsal kesimde neden olduğu toprak ve mülk kaybıyla birlikte çevreden Selanik şehir merkezine Yunan, Arnavut, Türk, Bulgar göçü olmuş; böylelikle ağırlık Yunan ve Yahudilerde olmakla birlikte tüm etnik gruplar şehirde okullar açarak eğitilmiş bireyler yetiştirmiş; Selanik tüm bu sayılan etnik gruplar için kültür ve eğitim merkezi olmuştur.²³⁸

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın geleneksel İngiltere-Fransa siyasetinden ayrılarak Almanya'ya yanaştığı görüntüsünü veren, Almanya ile Osmanlı arasında geliştirilmeye başlanan ticari ilişkiler askeri alanda da geliştirilmeye başlanmıştır. Silahlanma kredilerinin yanında Von der Goltz Paşa gibi kurmay askeri eğitimcilerin Osmanlı subaylarını eğitmesi sonucu Osmanlı SFubaylarına Alman eğitim yöntemi ve disiplini verilmiştir. Özellikle Enver Paşa, Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalar gibi Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde aktif rol oynayan kurmaylar ve subaylar, 1900-1908 arasındaki Alman eğitim sisteminin uygulandığı devrede yetişmişlerdir. Sultan II. Abdülhamid, okul yıllarında bu subayları kontrol altında tutarak mezuniyetlerinden sonra ise Rumeli gibi ülkenin en çetin çatışma sahalarında görevlendirmiş; ancak bu bölgeler onlar için yetişme ve hayat okulu niteliğinde olmuştur.²³⁹

---

²³⁶ Temo, *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, 172-73.

²³⁷ Aydın, "İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset", 125.

²³⁸ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selânik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi, 1071-1920: Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri* içinde, haz. Osman Okyar ve Halil İnalcık, (Ankara: Meteksan, 1980), 26-32.

²³⁹ Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, 1: 161-62.

Mürzşteg anlaşmasıyla Makedonya'ya konuşlanan Fransız, İngiliz, İtalyan, Avusturya ve Rus jandarma kuvvetlerinin subayları ile yakın ilişkiler kuran 3. Ordu subayları daha iyi eğitim imkanları bulmuş ve bunun yanında hem Avrupalı subayların sahip olduğu imkanlardan dolayı onlara imrenmiş; fakat aynı zamanda onları işgalci konumda gördükleri için de kızgınlık hissetmişlerdir.²⁴⁰ Makedonya köylüsüne dayatılmış ağır ekonomik koşullar sonucunda özellikle 1902-1903 yıllarında ayaklanmalar olmuş; toprak mülkiyetindeki dengesizlik, ağır vergi yükleri ve idarenin keyfi yönetim tarzı ile Sultan II. Abdülhamid tarafından körüklenen ulusal ve dinsel çelişkilerin etnik gruplar arasında sebep olduğu çekişmeler sonucunda Makedonya, anti feodal ve anti Türkçü hareketlerin merkezi haline gelmiştir. Büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki politik ve ekonomik pozisyonlarını güçlendirmek için Makedonya'nın çok etnikli durumundan yararlanıp çeşitli bahanelerle bu bölgeye müdahalelerde bulunarak kendi politik ve diplomatik savaşlarında çok fonksiyonlu bir araç haline getirmeleri durumu hepten karışık hale getirmiştir.

1902-1903 ayaklanmasından sonra yürürlüğe konulan *Mürzşteg* programı ile Makedonya mali bakımdan Avrupa devletlerinin fiili kontrolüne girmiş; ayrıca halkın etnik mensubiyetleri oranında yönetime katılması ve bölgeye yerleştirilen Avrupalı jandarma subayları aracılığıyla sürekli müdahalede bulunmaları, Avrupa devletleri ile Sultan II. Abdülhamid rejimi arasındaki bazı dış meseleleri düzene koyup bölgede rejimin sağlamlaştırılmasından öteye bir çözüm getirmemiştir. Sultan II. Abdülhamid'in geleneksel yönetim anlayışıyla Yunan, Bulgar, Sırp ve Arnavutları sürekli birbirlerine karşı kışkırtmasıyla birlikte, 1908 yılına gelindiğinde bölgedeki durum son derece gerginleşmiş ve birçok etnik grup arasında sürekli kanlı çatışmalara sahne olmuştur.²⁴¹

Büyük devletlerin Makedonya üzerindeki saldırgan ve emperyalist hırsları ise durumu daha da kötüleştirmiştir. Özellikle İngiltere ve Rusya'nın bu karışıklıktan yararlanarak Makedonya'yı Osmanlı denetiminden koparacağı korkusu hâkim olmuştur.²⁴² 1908 yılı Ocak ayında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sultan II. Abdülhamid'den Selanik'e demiryolu yapma imtiyazını alması, İngiltere ve Rusya

---

²⁴⁰ Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, 136-37.

²⁴¹ Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, 296-97.

²⁴² Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, (İstanbul: Kaynak Yay. 3. bs., 1996), 7.

tarafından Makedonya'nın bu ülkenin egemenliği altına girmesi şeklinde yorumlanmış; böylece Makedonya sorunuyla ilgili yeni bir reform planı yapmak için iki ülke arasında görüşmeler başlamıştır.²⁴³ 9 Haziran 1908'de İngiltere ve Rusya arasında Finlandiya'nın Reval limanında "uzak ve yakın doğuda tampon bölgeler kurma ve Almanya'ya karşı denge politikası uygulama konusunda anlaşmış" ve yayımlanan bildiriye Makedonya sorunundan ve reformlardan da bahsedilmiştir.²⁴⁴ Bu durum ülke içinde Rumeli'nin paylaşılacağı, buna karşılık Padişahın herhangi bir tepkide bulunmayacağı şeklinde yorumlanmıştır.²⁴⁵ İngiltere ve Rusya'nın Makedonya'yı koparacağı korkusunu haklı çıkaran bu olay, İttihat ve Terakki hareketinin hız kazanmasını sağlamıştır.²⁴⁶

Yaşanan tüm bu gelişmeler, Selanik'i ikinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yeşereceği bir ortama dönüştürmüştü; buradaki ulusçu rekabet ve modernleşme hareketlerin beslediği refleks bir Türk ulusçuluğu doğmuş; tüm bu olaylarla yakından ilgili Selanik'teki Osmanlı subayları ve buradaki modern eğitimle yetişmiş bürokratlar, devam etmesi uluslararası politikalara bağlı hale gelmiş Osmanlı egemenliğini sağlamlaştırmak ve özgürlüğe engel olarak gördükleri Sultan II. Abdülhamid rejimini yıkmak için tavır almaya yönelmiştir. Birincisinden daha farklı bir toplumsal tabana sahip olarak Selanik'in özgün koşullarında subay ve bürokratlar tarafından oluşturulmuş olan ikinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin benimsediği ideoloji ve kullandığı yöntemler de birincisinden farklı olmuştur. Türk ulusçuluğu ideolojisini benimseyen ikinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yöntemi "komitacılık" yani paramiliter güçleri harekete geçirmek olmuştur.²⁴⁷

Osmanlı'nın kendiliğinden gönüllü olarak reformları uygulama isteğinde ve bunu yapacak güçte olduğu izlenimini verip bu konularda yabancı müdahalesinin gereksizliğini ispat ederek Reval anlaşmasının hayata geçmesini önlemek için 1876 Anayasası'nın (1876 yılında kabul edilen ve 1878 yılında yürürlükten kaldırılan Kanun-

---

²⁴³ Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, 296-97.

²⁴⁴ Jwaideh'i ise, bu anlaşmanın reformların nasıl uygulanacağından sürecin sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl paylaşılacağına kadar kapsamlı bir plan içerdiğini aktarmıştır. Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 209.

²⁴⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1988), 2: 23.

²⁴⁶ Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, 7.

²⁴⁷ Aydın, "İki İttihat-Terakki: İki Ayır Zihniyet, İki Ayır Siyaset", 125-26.

i Esasi) yürürlüğe konulması gerektiği inancıyla²⁴⁸ Enver Paşa tarafından başlatılan askeri ayaklanma, Sultan II. Abdülhamid'in 24 Temmuz 1908'de Anayasayı tekrar yürürlüğe koyarak ikinci defa Meşrutiyet düzenine geçilmesini sağlamıştır. ²⁴⁹ Kürtler de dahil olmak üzere Osmanlı imparatorluğu bünyesindeki halkların ilerici güçlerinin 1908 ihtilalini sevinçle karşıladığını vurgulayan Ahmed, yoksulluğun arttığı, şiddete dayalı bir rejimden kurtulma olasılığının sevinçle karşılaşmasının tarihin mantığıyla son derece uyumlu bir tavır olduğunu aktarmıştır.²⁵⁰ Yine de bu durum aynı yılın Ekim ayı başlarında Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Girit'in kaybedilmesini engelleyememiştir.

Kasım-Aralık 1908 aylarında düzenlenen seçimlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Prens Sabahaddin'in başkanlığındaki Osmanlı Ahrar Fırkası karşısında mecliste ezici çoğunluğu elde etmiştir. Birkaç ay sonra ise padişah yanlısı bir grup tarafından İstanbul'da Cemiyet karşıtı bir eylem düzenlemiştir.²⁵¹ “31 Mart Vakası” olarak anılan bu olay İttihatçıların “velinimet-i bî-minnet-i hazret-i hilâfetpenahi” olarak niteledikleri Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirerek yerine Sultan V. Mehmed Reşad'ı geçirmesi için bahane olmuştur. Yürütmenin başı olan Sultan V. Mehmed Reşad, Sadrazamlık ve Bakanlıkların İttihat ve Terakki denetimine geçmesiyle siyasi olarak zayıflamış; meclisin de çoğunluk yoluyla İttihatçılar tarafından denetlenmesiyle birlikte otoriter bir rejim meydana gelmiştir. İttihatçılar Sultan V. Mehmed Reşad'dan daha çok “*İttihad-ı Anasır*” simgesi olarak yani İmparatorluğun farklı etnik unsurlarını bir arada tutan özelliğinden faydalanmışlardır.²⁵²

Kansu, 1876'daki I. Meşrutiyetle uygulanan Anayasal düzeni, Kanun-i Esasi'nin Avrupa'nın en tutucu anayasaları örnek alınarak hazırlanmış olması ve siyasi gücü monarşi ile bürokrasi arasında paylaşması sebebiyle mutlak Osmanlı monarşisine kısıtlı etkide bulunan bir hareket olarak kabul etmiştir. Bu düzende Meclis-i Mebusan'ın halkın istemlerini biraz olsun temsil etse de, anayasal düzenleme içindeki yerinin monarşi ve bürokrasiden sonra geldiğini vurgulamıştır.²⁵³ 1908'de II. Meşrutiyete geçilmesiyle

²⁴⁸ Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 209.

²⁴⁹ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 55.

²⁵⁰ Kemal Mazhar Ahmed, *1. Dünya Savaşında Kürdistan*, çev. M. Hüseyin, (İstanbul: Doz Yay., 1996), 107.

²⁵¹ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 55.

²⁵² Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, 25.

²⁵³ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, çev. Ayda Erbal, (İstanbul: İletişim Yay., 1995), 1-2.

beraber 1909 yılında *Kanun-i Esasi*'de yapılan değişikliklerle birlikte Padişahın yetkileri azaltılmış Meclis daha ağır basmıştır.²⁵⁴ Kansu, bu özellikleriyle yeni dönemin bir “devrim” olduğunu ve bir önceki dönemden çok farklı nitelikler taşıdığını; bu sebeple “sanki 30 yıllık tatilden sonra kaldığı yerden tekrar başlıyormuş” izlenimini veren *II. Meşrutiyet* isminin yeni dönem için kullanılmasını devrimi “küçülttüğü” için yanlış bulmuştur.²⁵⁵

İttihatçılar için hala öncelikli amaç olmaya devam eden “devletin bekası” düşüncesiyle İslami imparatorluk şeklindeki bir yapının kalıntıları arasındaki uyum eksikliği, bazılarını devlet ve İslamiyet arasındaki birliği korumanın gerekliliğini sorgulamaya sevk etmiş; ancak dinin köylüler, zanaatkarlar ve şehirli eşraf için hala çok önemli olduğunu ve gündelik hayat içinde merkezi bir yer işgal etmeye devam ettiğini fark ettiklerinden bu düşüncelerini mümkün olduğunca saklı tutmuşlardır.²⁵⁶ Bir imparatorluğa ve hanedana bağlılık olan Osmanlılığın ve Osmanlıcılığın imparatorluğun parçalanmasıyla açıkça can çekişmeye başlaması, Türk halkının bağlılık ve birliğinin temeli olarak İslamı mı yoksa Türklüğün mü alacağı sorunu ortaya çıkarmıştır.²⁵⁷

Osmanlılık politikaları karşısında eleştirel yeni bir siyaset yapma tarzı geliştiği sıralarda Türkçü ve İslamcı düşünceleri savunan kadrolar ve siyasi oluşumlar birbirlerinden ayrılmaktaydı.²⁵⁸ Yusuf Akçura'nın başı çektiği Türkçüler, Türk ulusçuluğunu Osmanlılığı sürdürmek için bir araç olarak kullanmak yerine, Osmanlılığı tüm Türklerin çıkarlarını koruyacak bir araç saymaya başlamıştır.²⁵⁹ Lewis'e göre hem İslamcılığın hem de Türklüğün ortak yönü her ikisinin de toprak esasına dayanması olmuş; ancak henüz herhangi biriyle tanımlanan hiçbir ülke ve devlet mevcut olmamakla birlikte “Türkiye'nin Müslüman Türkleri dinen ve hukuken kendilerini Müslüman, dil ile gerçek veya hayali soy bakımından da Türk olarak sınıflandırabilirlerdi; henüz kendilerini bir ülkenin -Türkiye'nin- halkı olarak tanımlamayı düşünmemişlerdi.”²⁶⁰

²⁵⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, 24-25.

²⁵⁵ Kansu, *1908 Devrimi*, 3.

²⁵⁶ (Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset* 1991, 94-5)

²⁵⁷ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 349-50.

²⁵⁸ Çiler Dursun, “Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 25 (2003), 64-65.

²⁵⁹ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çev. Tansel Demirel, (İstanbul: İletişim Yay., 2008), 102.

²⁶⁰ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 349-50.

Gökalp, II. Meşrutiyet dönemindeki fikir ayrılıklarını gidererek Türk ulusçuluğu doktrinine dönüştürmeyi amaçlamıştır. Osmanlılık ve Liberalizme şiddetle karşı çıkan Gökalp, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük arasında bir sentez oluşturmuştur. Daha önce Bakülü Hüseyinzade Ali Bey'in önerdiği bu sentez 1918 yılında *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak* başlığıyla yayımlanmıştır.²⁶¹ Ülken, Batı'da romantizmin hedefinin ulusal tarihin köklerine inmek olsa da bir yandan kendini bütün diğer uluslardan üstün görmek, diğer yandan da emperyalizm salgınının bu hareketin abartılı ve hatalı yorumlarına sebep olduğunu; kuramsal sahada “beyaz ırkın üstünlüğü” şeklinde başlayan bu akımın kendisi için elverişli imkanlara kavuştuğunda istilacı ve zararlı bir düşünceye dönüştüğünü; bu tarz fikirlerin ne derecede siyasi akımların hükmü altında olduğunu anlamak için Gökalp'ın Birinci Dünya Savaşı sürecinde birkaç yıl içinde Turan ve Türklük hakkındaki fikirlerinin geçirdiği ani biçim değişikliklerini gözden geçirmenin yeterli olduğunu söyler.²⁶²

Jön Türklerin içindeki liberal kanadın savunduğu statükoyu koruma fikri, ittihatçı kanat tarafından intihar olarak değerlendirilmiş; İttihatçılar, çöküş halindeki devlet yapısını kurtarmak ve yenilemek için ülkeyi modern dünyayla entegre edecek bir toplumsal devrimle toplumun dokusunun bir bütün olarak dönüştürülmesi gerektiğine inanmışlardır. İttihat ve Terakki Komitesi Birinci Dünya Savaşı sürecinde radikal toplumsal reformları uygulama fırsatı bulmuştur.²⁶³ İttihatçılar, Osmanlı Müslümanlarının özellikle de nüfusun en güvenilir kısmı olan Türklerin konumunun güçlendirilmesiyle devletin kurtarılabilceği görüşünü benimsemiş; üstelik bu amaçla alınabilecek her önlem ve yapılacak her iş, devleti kurtarma iddiasının kendisi tarafından meşrulaştırılmıştır.²⁶⁴

31 Mart vakasından sonra yönetime tamamen egemen olan İttihat ve Terakki, zorunlu eğitim süresini arttırarak parasız eğitim ilkesini getirmiş ve okulu hem devletin

---

²⁶¹ Hamit Bozarslan, “M. Ziya Gökalp” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, haz. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yay., 2009), 1: 314-19.

²⁶² Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 182-83.

²⁶³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 54.

²⁶⁴ Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, 183.

hem de partinin ideolojik organı haline getirmiştir. Ders müfredatlarında ve kitaplarında kendi iktidarını ve meşrutiyetini pekiştirecek nitelikte değişiklikler yaparak Tanzimat'tan beri süregelen siyasi gelişmeler bir demokratikleşme tarihi çizgisinde aktarılmıştır. Sultan II. Abdülhamid yönetimi için ise keyfi ve kötü bir idarenin sergilendiği, istihbarat ve zulmün kol gezdiği, devlet itibarı ve onurunun mahvedildiği, devletin iyileşme isteğini dile getirenlerin sürgün ve hapse maruz kaldığı ve sonuç olarak devletin çökeceğinin kesinleşmiş bir “istibdad” dönemi olduğu ifadeleri bu anlatımın ana hatlarını oluşturmuştur.

Jön Türkler, bu istibdada karşı çıkarak Sultan II. Abdülhamid'in el koyduğu anayasayı yeniden yürürlüğe koymak ve kapattığı meclisi yeniden açmak isteyen vatansever gençler olarak sunulmuş; buna karşılık 31 Mart ayaklanması, ülkenin ilerlemesini ve yükselmesini sindiremeyen Sultan II. Abdülhamid taraftarı bir grubun irtica talebinde bulunma hareketi olarak tanıtılmıştır. İttihat ve Terakki'nin Jön Türkler tarafından kurulma hikayesi ise, İstanbul'da değil Rumeli'de başlatılmıştır. Anlatımın tümünde Askeriye ve Rumeli öne çıkarılmıştır. Meşrutiyete giden sürecin aktarıldığı bu anlatım şekli, içinden İttihat Terakki'nin ve isminin dahi çıkarılması istisnasıyla Cumhuriyet dönemine miras bırakılmıştır.²⁶⁵

Ahmed, İttihatçıların sonradan uyguladıkları politikalarla halk kitlelerini kendilerinden uzaklaştırmasalar da Türk olmayan unsurların İttihatçılara olan desteğinin devam etmesinin kuvvetli bir ihtimal olduğu görüşündedir.²⁶⁶ İttihat ve Terakki Cemiyetinin uyguladığı politikaların Osmanlı bünyesindeki halklar üzerinde büyük etkisi olmuş ve cemiyetin farklı uluslara mensup taraftarları kendilerini daima çıkar çatışmaları içinde bulmuşlardır.²⁶⁷ Bu gelişmeler yine de Kürtler ve Türkler arasında bir çatlak oluşturmamış; gelecek ve geçmiş algıları farklılaşan bu iki halkın, bir çok Kürt liderinin İttihatçılara muhalefet eden ve ademi merkezîyetçiliği savunan Osmanlı Ahrar Fırkası ve onun ardılı olan Hürriyet ve İtilaf Partisini desteklemesiyle siyasi birliklikleri devam etmiştir.²⁶⁸

---

²⁶⁵ Mehmet Ö. Alkan, “Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, haz. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yay., 2009), 1: 396-97.

²⁶⁶ Ahmed, *I. Dünya Savaşında Kürdistan*, 107.

²⁶⁷ Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 207-209.

²⁶⁸ Ahmed, *I. Dünya Savaşında Kürdistan*, 107-108.

İmparatorluğa bağlılıkları zayıf olan gayrimüslim cemaatlere daha da artan bir güvensizlik içinde olan Jön Türkler, kendi anavatanları olan vilayetleri kaybettiklerinde, kaybedilen vilayetlerin geri alınmasına odaklanmak yerine Anadolu'nun "yeni anavatan" olarak seçilmesi şeklinde tepki vermişlerdir. 1912'den itibaren Anadolu'nun yeni anavatan olarak keşfine ve onunla yetinilmesine duygusal olarak yönelmişlerdir. Hem İttihatçıların hem de Kemalistlerin Anadolu'daki nüfusu homojen hale getirmek ve Anadolu'yu yalnızca "Türkler"ın vatanına dönüştürmek için yaptıkları girişimlerde Anadolu'nun "Türklerin son sığınağı" ve bedeli ne olursa olsun korunması gereken anavatan olduğu duygusu temel dayanak noktası olmuştur.²⁶⁹

İkinci İttihat ve Terakki hareketi, Meşrutiyet talebini sadece Padişahı devirmeye yönelik bir araç gibi kullanarak parlamentoyu ve hukuku işlevsiz hale getirmiş ve devleti parti ve ordu diktatörlüğünde yönetmiştir. Ahmed Rıza kanadının savunduğu merkezîyetçi ve ulusal ekonomi sistemini miras almakla birlikte korporatist ve dayanışmacı bir ekonomi ideolojisi uygulamıştır. İleri düzeyde bir Alman yandaşlığını benimseyerek, devletin varlığını korumayı her türlü moral değerın üstünde tutan ve devletin bekası ve menfaatleri için hareket eden unsurların hukuk dışı ve parlamenter meşrutiyetten bağımsız geliştirilen uygulamalarını meşru sayan Alman devlet anlayışını rehber edinerek, legal ve illegal Türkçü uygulamalarla imparatorluğun ortak kültür kavramıyla birleştirilmiş Müslüman Türk etnisitesi etrafında restorasyonunu amaç edinmiştir.²⁷⁰

2.1.2. Cumhuriyet Öncesi Türk Tarih Yazımı

1.2.1.5. Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve Miras Bıraktığı Yöntem ve Öğeler

İslam dönemlerinde tarih yazıcılığında Allah iradesiyle meydana gelen ve kadere bağlı olarak gelişen olayların anlatıldığı dini bakış açısı etkin olmuştur.²⁷¹ Olaylar hakkındaki bilginin öyküsü, aktarımı ve yansımalarını ifade eden ve anlatmaya ya da

²⁶⁹ Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, 187-88.

²⁷⁰ Aydın, "İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset", 127-28.

²⁷¹ Togan, *Tarihte Usul*, 145.

aktarmaya değer olayların öyküsü olarak algılanan İslami tarih anlayışı Osmanlı tarih yazıcılığını etkileyen esas anlayış olmuştur.²⁷² Efsanenin, menkıbenin, rivayetin çarpıcılığını doğrudan aktaran bu yöntem; olayı tarihin yardımcı bilimleriyle yorumlayarak aktaran problematikle henüz tanışmamıştır.²⁷³ Klasik devir Osmanlı tarihçiliği toplumda var olan resmi ideolojinin ihtiyaçlarına cevap veren bir *vakanüvislik* memuriyetidir. Buradaki resmi ideoloji bir kalıp düşünce olarak düşünülmemelidir. Bundan kasıt Osmanlı tarih yazıcısının belli bir kültür atmosferinin şekillendirdiği bir dünya görüşüne sahip olmasıdır.²⁷⁴

Osmanlı tarihçiliği konu olarak tek başına İslam'a, din propagandası yoluyla yayılan etnik gruba ya da Türkler gibi tek bir ırka hasredilmemiş; İmparatorluk siyasetlerinin bir ürünü olarak hepsinin karışımından meydana gelmiştir. Genellikle gelecekte hatırlanmak amacıyla olayların destansı bir aktarımı yapılarak siyasal meşruluk için bir temel oluşturan bu tarihçilik, özel bir zamanın ve belirli bir toplumsal grubun siyasi hatırası ve itibarından meydana gelmiştir.²⁷⁵ Bir İmparatorluk tarih geleneğine sahip Osmanlı tarih yazımında, Anadolu'da ilk beyliklerin kuruluşundan önceki Türk tarihinden kısaca bahsedilerek ve genellikle Türklerin Müslüman olmadan önceki tarihleri ihmal edilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda Türklerin katkısının çok olduğu izlenimi verilmemeye çalışılmıştır.²⁷⁶ Osmanlı tarihçileri, eski Türklerin uygarlıklarına nispeten askeri ve siyasi tarihlerine daha çok önem vermişlerdir. Bunun sebebi de çoğunlukla Osmanlı askeri ve siyasal seçkinleri ve onların zaferlerinin imparatorluğun siyasal kimlik sınırlarını belirlemesidir.²⁷⁷

Osmanlı tarih yazıcısı için devletin varlığı, süregelen düzeni, meşru yönetim kurallarının gözetimi gibi klasik devlet prensipleri önemlidir. Saltanatın meşrutiyetinin tartışma konusu yapılmadığı, isyan benzeri hususların devletin lehine daha da karalanarak işlendiği ve hatta dini konularda dahi yönetici kararlarının tartışılmaz biçimde kaleme alındığı bir terminoloji kullanılmıştır.²⁷⁸ Tarihçinin zaman ve mekan

---

²⁷² Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 50.

²⁷³ İlber Ortaylı, *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, Tarih Yazıcılık Üzerine*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2009), 86.

²⁷⁴ Ortaylı, *age.* 81-82

²⁷⁵ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 52-53.

²⁷⁶ Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*,

²⁷⁷ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 48.

²⁷⁸ Ortaylı, *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, Tarih Yazıcılık Üzerine*, 84.

anlayışı da imparatorluğu başka ortamlardan veya zaman dilimlerinden karşılaştırma yapılarak gözlemleyecek şekilde geniş tutulmamıştır.²⁷⁹ Zaman ve mekanın tarih yazıcının kendi dünyasıyla sınırlı olduğu; geleneğin yeni alanlara, yeni tekniklere, yeni yorum ve bakış açılarına ihtiyaç duymadığı; nesilden nesile aktarılan bir sanat olan Osmanlı tarihçiliğinde, ilerleyen zamandaki değişim ile yarattığı biçimlenme ve atmosfer değişikliği tarih yazıcılarının tahayyülü dışında kalmıştır.²⁸⁰

Osmanlılar, Avrupalılar karşısında özellikle de askeri alandaki iki asırlık gerileyişleri ve kaybedilen topraklar sebebiyle kendilerini bir tür “savunmacı modernleşme” sürecine zorlayarak birtakım reformlar başlatmışlardır. Osmanlı, kendisinden güçlü olan Avrupa’ya direnebilmek için kendisini Avrupa’yla özdeşleştirdiğinden; modernleşmeyi de Batılılaşmayla eşdeğer görmüştür. Osmanlı ilk olarak 1718-1839 yılları arasında Batı’nın askeri alandaki teknik, silah, eğitim ve örgütlenme sistemlerini uyarlamaya yönelmiş; ikinci aşama olarak da 1829-1876 yılları arasında yönetim ve eğitim alanlarında Batı modellerinin temel alındığı kapsamlı reformlar yapmıştır.²⁸¹ Osmanlı’daki entelektüel gelişme, Batı’da gelişmekte olan pozitif bilimlere duyulan hayranlık neticesinde oluşmuş; ilerlemeye ve pozitif bilimlere katkılarından dolayı Descartes, Voltaire, Condorcet, Turgot gibi düşünürler 19. yüzyılın ilk yarısında okunmak ve yararlanılmak için özellikle tercih edilmiştir.²⁸²

19. yüzyılda Osmanlı tarih yazıcılığında, Osmanlı’yı kendisinin dışında başka toplumlarında bulunduğu bir dünyanın içinde anlamaya çalışmak; vakayiname ve rivayetlerin yanında belgeleri de incelemek ve yabancı dildeki tarihleri de okumak gibi bilimsel ve tarihi bir dönüşüm başlamıştır.²⁸³ Avrupa’da tarihçiler, tarih araştırmalarını geçmişlerini anlama ve açıklama noktasındaki araştırmalarını yeni siyasi emellerinin kaynaklarını bulabilmek için yapıyorken,²⁸⁴ Osmanlılar, toplumlarında her alanda yaşanan duraklama ve tıkanmayı çözümlayebilmek ve imparatorluğun çöküşüne sebep olan faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik siyasi çareler üretecek reformlar yapmak için Osmanlı tarihinin araştırılmasına başlamışlardır. Ancak yapılan araştırmalar, Osmanlı

---

²⁷⁹ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 49.

²⁸⁰ Ortaylı, *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, Tarih Yazıcılık Üzerine*, 85-86.

²⁸¹ Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, 19.

²⁸² Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 59-65.

²⁸³ Ortaylı, *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, Tarih Yazıcılık Üzerine*, 87.

²⁸⁴ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 58.

yaşam tarzıyla ilişkilendirdikleri belirli değerleri topluma sevdirmeye duyularıyla yapıldığından geçmişin ağına takılarak kuşatılmışlardır. Dolayısıyla, Osmanlıların tarihi yeniden inşa etme çabaları çoğu durumda başarısız olmuştur.²⁸⁵

Ortaylı, dönemin tarihçisi Cevdet Paşa'nın toplumun halini değerlendirmek ve geleceğini planlamak için tarih bilgisinin iyi bir bilgi ve düşünce platformu olduğu noktasında önemini kavradığını söyler.²⁸⁶ Önceleri okul programlarında bağımsız bir konu olarak işlenen tarih, artık bir eğitim aracı olarak politikacılar ve eğitimciler yetiştirmek için kullanılmaya başlanmıştır; böylelikle Osmanlı aydın ve tarihçileri üzerinde ulusal tarihe bakış konusunda hem romantik hem de pragmatik yaklaşım etkili olmuştur. Tarihin pragmatik ve eğitsel amaçlarla Osmanlı'da kullanılmaya başlanması Fransızların etkisiyle meydana gelmiştir. Ancak Osmanlı aydınları, henüz Aydınlanma Çağı'nın pozitivism görüşüyle sınırlı bir pozitivist anlayışa sahip olduklarından; döneme asıl olarak damgasını vuran tarihin ulusçulukla bağlantılı pozitivist yorumuyla henüz yakınlaşmamışlardır. Tarih eğitimi ve yazımı hem Fransız uzmanların gözetimi altında hem de Türkçeye çevrilmiş Fransız tarihçilerinin çalışmalarının etkisinde kalarak yapılmıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğuna ulus ve modern devlet terimleri girmiş ve ulusçuluk ile tarih eğitiminin yakın bağı vurgulanmıştır. Ancak Osmanlı'nın resmi tarihlerinde Türkçülük, siyasi ve tarihi bir konu olarak 20. yüzyılın ilk on yılına kadar hissedilmemiştir.²⁸⁷

1.2.1.6. Cumhuriyetten Önceki Türkçü Tarih Yazımı

Tanzimat ve I. Meşrutiyet, Osmanlı toplumunu ortak değerler üzerinde birleştiremediğinden ulusçuluk akımlarını önleyememiş ve imparatorluk içinden türlü bağımsız devletlerin çıkmasına da engel olamamıştır.²⁸⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan bazı siyasi gelişmeler Türklerde ulusal bir bilinçlenme oluşturmuş; Kırım Savaşı, Ayastefanos Antlaşması, Berlin Konferansı, Balkan Savaşları ve Türklerin Avrupa'dan tamamen çıkarılmasının onaylanması sonucunu doğuran Londra

---

²⁸⁵ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, haz. Ömer Laçiner, çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan, (İstanbul: İletişim Yay., 1996), 151.

²⁸⁶ Ortaylı, *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, Tarih Yazıcılık Üzerine*, 90.

²⁸⁷ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 59-65.

²⁸⁸ Enver Ziya Karal, "Atatürk'ün Türk Tarihi Tezi", *Atatürkçülük (II. Kitap)* içinde, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1988), 157-64.

Konferansından oluşan yenilgi dizisinin doğurduğu düşünce Türkçü tarih yazımını hazırlamıştır.²⁸⁹ Bazı Türk aydınları ulusçu tarih anlayışına geçmek gereğini hissederek Türklerin İslam ve Osmanlı tarihi içindeki önemini vurgulamanın yanında bu iki tarihin öncesindeki Türk tarihinin kaynaklarına gidilmesi gerektiğini hissetmişlerdir. Daha çok II. Meşrutiyet döneminde gelişen bu yeni tarih anlayışı,²⁹⁰ mevcut iktidar tarafından benimsenmediğinden kendisini ifade olanağı bulamamış ve gayri resmi olarak işlemiştir.²⁹¹

Ülken, bu dönemdeki Türk tarihi araştırmalarını iki kısma ayırarak, ilkinin ulusal gurur hissiyatı ve taşkın bir romantizmle beslenerek tarihi bilgileri incelemeyi ve objektif olma esaslarını unutacak kadar ileri giden ve Mustafa Celâlettin Paşa gibi isimlerle özdeşleşen “hayali araştırmalar” hareketi olduğunu; ikincisinin ise Türkologların incelemelerini örnek alarak, olumlu ve kesin incelemelerin sonuçlarına dayanarak Türk tarihinin genel kadrosunu oluşturmaya çalışan alimlerin yaptığı “bilimsel araştırmalar” hareketi olduğunu vurgular. Bilimsel araştırma yapanların da henüz çalışmalarının başlangıcında oldukları için Türk tarihiyle ilgili eski kaynaklara bağlı kalmaları; İlk Çağdaki Turani kavimlere ait yeni tarih araştırmalarına temas etmemeleri; Türk tarihine ve dillerine dair araştırma yapanların çoğu zaman bu iki yolu birbirine karıştırmaları gibi sebeplerle Türklük hakkında tam ve olumlu bir fikir edinemediklerini belirten Ülken, böylece bilimsel araştırma yolunu takip edenlerin de bazen hayali Türkçülük yoluna saptıklarının söyler.²⁹²

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıda ulusçuluğa hizmet eden eserlerden biri, Polonya asıllı mülteci Mustafa Celâlettin Paşa'nın, Türklerin Avrupalı ırklardan biri olduğu; üstelik İslam öncesi tarihlerden beri dünya tarihine önemli katkı sağladıklarını iddia ettiği ve bir nevi laik Avrupa ulusçuluğunun Türkçe çevirisi özelliğini taşıyan *Les Turcs Anciens et Modernes* adlı eseridir. Bir diğeri ise, Süleyman Paşa'nın yeni bir tip Türk ulusçuluğunu işlediği *Tarih-i Âlem* adlı eseridir. Bu iki eserin tarih bilgisi ve

---

²⁸⁹ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 38.

²⁹⁰ Karal, “Atatürk’ün Türk Tarihi Tezi”, 157-64.

²⁹¹ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 38.

²⁹² Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 166-67.

yöntem açısından katkı sağlayıcı nitelikte oldukları şüpheli olmasına karşılık ulusçu düşüncenin öncüleri sayılabilirler.²⁹³

Osmanlı'da Türk tarihinin İslam öncesi dönemleri unutulmuş, geçmişle olan kültürel bağlar kesilmiştir. Öyle ki 19. yüzyılın ortalarına kadar Göktürk ya da Uygur dönemlerini bilen ya da duyan Türk aydını neredeyse yoktur. Mustafa Celâlettin Paşa'nın 1869'da yayımlanan *Les Turcs Anciens et Modernes* adlı eseri ile Süleyman Paşa'nın 1874'te yayımlanan *Tarihi Âlem* adlı eserinin piyasaya çıkmasıyla Türklerin İslamiyet'ten önce de yaşadıkları ve devlet kurdukları gerçeği yeniden keşfedilmiş oluyordu.²⁹⁴

Mustafa Celâlettin Paşa, Türklerin medeniyete olan hizmetlerinden bahsetmiş; ayrıca ırksal asılları üstünde epeyce durmuştur. Türklerin, Hunlar ve Moğollarla ırksal akrabalıkları olduğu görüşünü çürütmeye çalışan Mustafa Celâlettin Paşa, Türkleri ve Avrupalıları “büyük Touro-Aryan ırkı”nın üyeleri olarak göstermeye çalışmıştır. Mustafa Celâlettin Paşa'nın İstanbul'daki dostları arasında da yayılan bu görüşleriyle Türkler ve Avrupalılar arasında ırksal bir bağlantı ispat etmek istemesinin sebebi ise, Balkan halklarının Osmanlıya karşı olan isyanlarını bertaraf etmek; Avrupa'nın Türklere karşı olan geleneksel düşmanlığını azaltmak²⁹⁵ ve Türklerin Batılılaşmasını kolaylaştırmak amaçlarını taşımıştır.²⁹⁶

Sabah, *Tercüman-ı Hakikat*, *İkdam* gazeteleri gibi Osmanlı basını, dışarıdan gelen siyasi veya kültürel düşünceleri aktarma rolünü üstlenmişlerdir. Türkçülük ile tarihsel duygunun buluşması da burada yankılanmıştır. Bu sayede Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura gibi dışarıdan gelen Türki halklara mensup aydınlarının getirmiş olduğu Tatar ya da Azeri Türkçülüğü de ifade olanağı bulmuştur. Özellikle Buhara ve Semerkand'ın işgal edilmesi heyecan yaratmış; hem dilbilimsel ve tarihsel sorunlara dönük hem de bu bölgelere yapılmış seyahatlere ilişkin yayınlar yapılmıştır. Böylece Türkler ile Türkistanlılar arasında dinsel ve etnik ortak kimlik duygusunun doğuşu

²⁹³ Ortaylı, *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, Tarih Yazıcılık Üzerine*, 93.

²⁹⁴ Bozkurt Güvenç v.dğr., *Türk-İslam Sentezi*, (İstanbul: Sarmal Yay., 1991), 59..

²⁹⁵ Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, 13.

²⁹⁶ Şimşek, ““Türk Tarih Tezi” Üzerine Bir Değerlendirme”, 6.

gerçekleşmiştir.²⁹⁷ Ahmet Mithat, 1878’de Osmanlıların her ne kadar bilmiyor olsalar da kökenlerinin Orta Asya olduğunu; Fransızların “*Mère patrie*” yani “*asli vatan*” olarak adlandırdıkları anavatanın Osmanlılar için Orta Asya olduğunu söyleyerek *anavatan* kavramının doğuşunu vurgulamıştır. Ondan yirmi yıl sonra Necip Asım, Türklerin “*Turanlı*”, dillerinin de “*Turani*” olduğunu belirterek kendi anadillerine dönmelerini zorunlu görmüştür.²⁹⁸

1870’den sonra çok defa Osmanlıyı ziyaret eden Arminius Vambery’nin basında yayımlanan Osmanlı-Macar ilişkilerinin geçmiş ve geleceği üzerine yazdığı dikkat çekici yazılarında Türklerin ve Macarların ortak yarattığı Asya medeniyetinin üstünlüğünü vurgulaması, Avrupa karşısında kendi kültür ve tarihinden gurur duymak isteyen Osmanlıları heyecanlandırmıştır. Ahmet Mithat, 1895’te Budapeşte’de açılan bir sergiye Osmanlıların çok ilgi gösterdiğini belirterek Macarların Türklerle olan ırksal yakınlıklarına dikkat çekmiş ve Macarların kuvvetli karakter, cesaret ve diğer özellikleriyle Türklere benzediğini vurgulamıştır. Böylece Osmanlı aydınları, Macarları siyasi, coğrafi ve ırksal temellere dayalı bir birliğin üyeleri olarak görmeye başlamışlardır.²⁹⁹ Gündemdeki Türk karşıtı kampanyaların etkisiyle güçlü ve erdemli bir ırka mensup olma ve bir üstünlük duygusunun doğuşu meydana gelmiştir. Bu anlayış, Türkleri evrensel uygarlığın kökeni sayacak düşüncüyü doğurmuştur. Üstelik bu üstünlük düşüncesi, Greko-Romen mirasını sahiplenen Batı ile Araplar gibi komşu, düşman ya da rakip olarak görülen halklara karşı ifade edildiğinden bu metinlere bir nevi polemik gerginliğin yansıtıldığı bir içerik taşımıştır.³⁰⁰

O dönem gazetelerinde Türklerin İslam’dan binlerce yıl önce Hindistan, İran ve Babil bölgelerini fethederek Mısırlılara, Asurlulara ve Babillilere büyük ilerletmeler yaptırdığı; Türklerin medeniyetleri birbirleriyle tanıştırmaları sayesinde Çin, İran ve Arap fikirlerinin kendi sınırlarının ötesine yayıldığı iddiaları yer almıştır. Ayrıca Avrupa’daki çağdaş ulusların eski dönemlerindeki ataları ile Türkler karşılaştırıldığında; Türklerin ahlak, erdem ve medeniyet olarak çok daha üstün olduklarının açığa çıkacağı vurgulanmıştır. Özellikle de Orhun yazıtlarını Batı kültürü ile karşılaştırarak, yazıtlar

²⁹⁷ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 39.

²⁹⁸ Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, 65-67.

²⁹⁹ Kushner, *age.*, 69-70.

³⁰⁰ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 39-42.

döneminde Avrupalıların henüz okuma yazma bilmedikleri ve cehalet içinde buldukları söylemi üzerinde durulmuştur.³⁰¹ Bu yapılırken de Batılı yazarlardan alıntılar eklenerek bir tür uzman görüşüne başvurulmuştur.³⁰² Örneğin, Orhun yazıtlarının keşfedilmesinden sonra 1896'da Léon Cahun, *Introduction à l'histoire de l'Asie : Turcs et Mongols, des origines à 1405* adlı eserinde arkeolojik buluş ile romantik Türkoloji'yi bir araya getirerek hukuk anlayışı, kadın erkek eşitliği, örgütlenme, hiyerarşik düzen ve disiplin ruhu konularında yazıtlar üzerinden eski Türkleri yücelten ve ulusal hisler uyandıran bazı sonuçlara varmıştır. Cahun'un bu görüşlerini daha sonraları Türk tarihçiler de benimsemiştir.³⁰³

Şimşek, Türkiye'de modern tarihçiliğin benimsenmesi ve kurumsallaşması bakımından Dünya'dakilerle paralel bir gelişmenin yaşandığını; Osmanlı'da pek çok alanda olduğu gibi tarih alanında da çeşitli yeniliklerin denendiğini; bu yeniliklerin metodolojik açıdan modern bir tarzın benimsenmesinin yanında aynı zamanda Osmanlı tarihi düşüncesinden Türk ulus tarihi düşüncesine geçilmesini de içerdiğini söyler. Osmanlı'da modern tarih yazımının Ahmet Cevdet Paşa ile başlayarak, Ahmet Hilmi Efendi, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa ile devam ettiği bilinmekle birlikte Osmanlı döneminde ilk Türk Tarihi kitabının Necip Asım tarafından 1900 yılı gibi geç bir tarihte yayımlandığını belirten Şimşek'e göre bunun sebebi ayakta kalma mücadelesi veren Osmanlı Devleti ve aydınlarının "İttihad-ı Osmani" fikrine önem ve öncelik vermesidir. Ancak, 1912 yılında yaşanan "Balkan felaketi" ile Türklük düşüncesinin daha fazla itibar görmesi sonucunda Türk tarihi konusu artık daha sistemli bir şekilde ele alınmaya başlamıştır.³⁰⁴

19. yüzyıl sonlarında gerek Rus İmparatorluğunda uygulanan Ruslaştırma politikası ve pan-Slavizm tehdidine karşı Rusya'daki Türki halklara mensup aydınlarca yapılan ulusal direniş; gerekse Osmanlı İmparatorluğunda Sultan II. Abdülhamid karşıtı Jön Türklerin hürriyetçi hareketinin gençliğine damga vurduğu Yusuf Akçura,³⁰⁵ 1904 yılında Kahire'de yayımlanan *Türk Dergisi*'ndeki *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı yazısında

³⁰¹ Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, 47-49.

³⁰² Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 39-42.

³⁰³ Copeaux, *age.*, 36.

³⁰⁴ Şimşek, "“Türk Tarih Tezi” Üzerine Bir Değerlendirme”, 1.

³⁰⁵ François Georgen, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura-(1876-1935)*, çev. Alev Er, (Ankara: Yurt Yay., 1986), 18.

Türkçü düşünceleri ilk olarak açık bir şekilde kendisi dillendirmiştir. Türk tarihi için Léon Cahun'un etkisini taşıyan bir bakışla yaptığı önermede;³⁰⁶ Türk tarihi için Orta Asya, Kuzey Avrupa, Kafkasya, Anadolu ve Balkanlardan oluşan kendisine ait bir coğrafya ve yeni bir kronolojik sınıflandırma sunmuştur. Akçura, genel olarak Antik Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ olarak bölümlenen kronolojiyi reddederek; Türk tarihini, “Moğol hükümdarlığından önceki Türk uygarlıkları”, “Türkler ve Moğolların Cengiz Han önderliğinde birleşmesi”, “Cengiz Han imparatorluğunun dağılmasından doğan devletler” ve son olarak da “Türklerin çağdaş dönemdeki ulusal uyanışı” şeklinde dört dönemece ayırmıştır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesini ise Türklük tarihinin başlıca dönemeçlerinden biri olarak saymamıştır.

Üç Tarz-ı Siyaset'te Türklerin çoğunun geçmişlerini unutmuş olduklarından bahseden Akçura, 1906 tarihli *Ulum ve Tarih* adlı eserinde dünyadaki tüm halkların ve devletlerin tarihin ulusal duygu ve bilinç için ne kadar önemli olduğunu anladığını; bir tek Osmanlı Türklerinin tarihin ulusların yaşamında taşıdığı önemi fark etmediğini ve bu sebeple kendi ulusal tarihlerinden habersiz olduklarından yakınmıştır. Böylece Akçura, Türklerin tarihinden habersiz olarak Osmanlıların geçmişini ulusallıkla bağdaşmayacak şekilde emperyalist bir biçimde ele alan Osmanlı vakanüvislik geleneğinin yerine Türklere tarih konusunda ulusal bir bakış açısı, bir Türk perspektifini yerleştirme görevini üstlenmiştir. Akçura'nın düşüncesi, tarihin Türklüğün ufuklarına doğru açılması ve etno-politik bir kavram olarak ortaya çıkan Türklüğün içerik, perspektif ve yönelim olarak yeni bir tarihe karşılık gelmesi gerektiği şeklinde olmuştur.³⁰⁷

Türkçü tarih yazımının bir sonraki halkası olan sosyolog Ziya Gökalp de kısmen Léon Cahun'ü okuyarak Türkçülük akımına yönelmiştir. Geçmişteki Türk siyasi topluluklarının hepsini kıta ölçeğinde egemenliğe sahip, özgür, birleşik ve son derece teşkilatlı devletler şeklinde tarif eden Gökalp, Türk devletlerinin Hunlardan beri süreklilik içinde olduğu düşüncesini taşımıştır. Avrupa'nın tarih boyunca neredeyse tamamen Türklerin egemenliği altında olduğu konusunda Akçura ile aynı görüşte

³⁰⁶ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 42-43.

³⁰⁷ Georgen, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura-(1876-1935)*, 68-69.

olmuştur.³⁰⁸ Gökalp, dünyanın en demokrat ve en feministlerin eski Türk devletleri ve kavimleri olduğunu,³⁰⁹ eski Türklerin mağlup uluslara kapitülasyon izni vermelerinin barış dinine mensup ve hoşgörülü olmalarından kaynaklı Türk kültüründeki uluslararası ahlakının neticesi olduğunu; hatta gelecekte gerçek bir uluslar cemiyetinin oluşturulması halinde en samimi üyesinin Türkiye Devleti ve Türk ulusu olacağını vurgulamıştır. Gelecekte oluşacak bütün gelişmelerin örneklerinin eski Türk kültüründe mevcut olduğunu; Türklerin dünyadaki misyonunun ahlakın en yüksek erdemlerini uygulamak ve imkânsız sanılan fedakarlıkların ve kahramanlıkların mümkün olduğunu kanıtlamak olduğunu ifade etmiştir.³¹⁰ Ülken, romantik akıma en çok yaklaşan Türk aydını olan Gökalp'in ırkın tarihini ulusun tarihiyle karıştırdığını; ulusun bugünkü varlığının doğrudan temeli olmayan ve sadece objektif bilimsel araştırmaları ilgilendiren konuları, ulusun en mahrem köklerini birbirinden ayırmadığını belirtir.³¹¹

19. yüzyılda Avrupa'da gelişen tarih anlayışları, Tanzimat döneminden beri Batılılaşma hareketlerinin başladığı Osmanlılarda ve sonrasında da Cumhuriyet dönemi Türk tarih yazıcılığı üzerinde etkili olmuştur. Aydınlanmacı tarih anlayışı yanında, pozitivist ve romantik tarih anlayışlarının da Türkiye'de ulusal tarih anlayışının ortaya çıkmasında ve ulusal kimlik arayışında önemli payı vardır. Pozitivist felsefi düşünce, Türk aydınları arasında en çok ilgi çeken Batılı düşünce akımı olmuştur. Empirist bilgi anlayışını, faydacı ahlak öğretisini ve liberal unsurlar taşıyan politika öğretisini barındıran düşünce; Osmanlı aydınları kadar, Cumhuriyet dönemi aydınları üzerinde de etkili olmuştur.³¹²

Avrupa'da gittikçe gelişen Türkoloji çalışmalarının ve Rusya'dan gelen Türk asıllı aydınların yanı sıra Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı gibi cemiyetlerin ve bu cemiyetlerin siyasetten edebiyata kadar pek çok alandaki Türkçü düşünceleri barındıran yayınların Cumhuriyeti kuran aydınlar üzerinde etkisi olmuştur. Cumhuriyet döneminde adı konan tarih tezinin hazırlıkları, II. Meşrutiyet döneminde çeşitli örgütlenmeler yoluyla yapılan ulusçuluk çalışmalarıyla hazırlanmış; Türk Derneği

³⁰⁸ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 44-45.

³⁰⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976), 148.

³¹⁰ Gökalp, *age.*, 167.

³¹¹ Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 215-16.

³¹² Köken, "Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)", 38.

(1908-1911), Tarih-i Osmanî Encümeni (1909-1928), Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni (1915), Türk Ocakları (1912-1930) gibi derneklerin çalışmalarıyla Türklüğün tarih malzemesi olarak ele alınması işi gelişim göstermiştir. "Türk Tarih Tezi"nin meşruiyetini sağlayacak nitelikteki ilk araştırmalar bu derneklerde yapılmış ve bu yayınlarda işlenen fikirlerin çoğu, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturmuştur.³¹³

2.2. Cumhuriyet Dönemi

2.2.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Ulusçuluğu ve Türk Ulus Kimliğinin İnşası

Osmanlının son dönemlerinde yaşanan gelişmelerle paralel gelişen ulusçu fikirler, Türk düşüncesinde altmış yıl boyunca biçimlenerek Kemalistleri de etkilemiştir.³¹⁴ Jön Türk iktidar elitinin zamanla gerçekleştirdiği bazı gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı biçimi belirlemiştir.³¹⁵ Birinci Dünya Savaşı sürecindeki gelişmeler ve iktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yaptığı toplumsal reformlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal temellerinin oluşturulmasında etkili olmuştur.³¹⁶ Birinci Dünya savaşı yenilgisi, Yunan çıkarması ve Sevr Antlaşması yeni ve etkin bir siyasi ve askeri direnişe sebep olmuş; bu zaferin ardından yeni Kemalist iktidar tarafından yazılan resmi tarih yazımına da siyasi ve toplumsal çalkantılar sürecinde oluşan ulusçu fikirler etki etmiştir.³¹⁷

Osmanlı toplumunun çözülüş ve çöküş yılları olan II. Meşrutiyet döneminde Batıyla olan ilişkiler sonucunda yetişen bazı aydınlar, sorunu idealist terimlerle, “*Devlet nasıl kurtulur?*” şeklinde tanımlamışlardır. Atatürk'ün içinde yer aldığı fikir çizgisi sorunun çözümü olarak “*medenileşme*” gerekliliğini öne sürmüştür. II. Meşrutiyet'in medeniyet ve kültür tartışmaları içinde yaşayan Atatürk,³¹⁸ Ziya Gökalp'in Doğu ve Batı

³¹³ Seyfullah Kara, “Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23 (2004), 325.

³¹⁴ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 30-35.

³¹⁵ Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, 80.

³¹⁶ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 54.

³¹⁷ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 38.

³¹⁸ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1993), 155.

zihniyetleriyle ilgili düşüncelerinden önemli ilhamlar almış;³¹⁹ ancak Gökalp gibi medeniyet-kültür ayrımı yerine, her ikisini bir bütün olarak ele almıştır.³²⁰

Cumhuriyet kurulduktan sonra *Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık* akımlarına alternatif olarak *Türk ulusçuluğu*, kaçınılmaz şekilde resmi ideoloji olarak benimsenmiştir. Felsefi temelleri ulusçuluk, pozitivism ve laiklik olan devrimci ve otoriter özellikteki Kemalist ideoloji, 1930-1946 yılları arasında yönetimdeki tek parti döneminde olgunlaşmış ve hayata geçirilmiştir.³²¹ Türk ulusçuluğunun ilk belirlediği hal olan Türkçülük, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sürecinde gelişim gösteren ve cumhuriyet döneminin "siyasal ulusu" ile özdeşleştirilen bir Türklük anlayışına yerini bırakmıştır. Türk ulusçuluğu, ulusal devletin kurulmasıyla birlikte Türkçülükten daha kapsamlı bir kavrama dönüşmüştür. Türkçülük ise Turancılık gibi ulusçuluğun biçimlerinden biri haline gelmiştir.³²²

Osmanlı imparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında devletin bürokratik ve askeri aygıtları düzeyinde belirgin bir devamlılık olmasına karşılık; genç cumhuriyetin kurucusu olan siyasal ve kültürel elit kendi kimliklerini *Türk* olarak tanımlamışlardır. Türklüğü yeni ulusal devletin temeli sayan Cumhuriyet yönetimi, sonraki ulus inşa etme sürecinde aşamalı olarak topluma bu yeni kimliği empoze etmiştir. Bu süreçte alternatif kimliklerin ve alt kimliklerin bastırılması ile tarih yazımı ve dil politikaları anahtar rol işlevi görmüştür.³²³ 1920'de Birinci Meclis döneminin ilk Millî Eğitim Bakanı olan Rıza Nur, anılarında öğretmen ve öğrencilerin *Oğuz, Tuğrul* gibi öz Türkçe isimlerini kullanmalarını emrettiğini; bununla ilgili Milletvekili Besim Atalay'a isim listesi hazırlattığını; böylece Türkçe isimlerin aile adlarını dahi kapsayacak şekilde yayıldığını ve Atatürk'ün iki yıl sonra ziyaret ettiği şehirlerde bu uygulamanın başarısı karşısında kendisine şaşkınlığını ifade ettiğini anlatmıştır.³²⁴

³¹⁹ Kara, "Millî Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları", 326.

³²⁰ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 155.

³²¹ Erganlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 103.

³²² Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, (İstanbul: İletişim Yay., 4. bs. 2015), 13.

³²³ Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*, 333.

³²⁴ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, (İstanbul: Altındağ Yay., 1967), III: 629.

Atatürk, Türk dili ve tarihi ile ilgili kültürel açıdan yapılan araştırmalara dönük ulusçu çalışmalarla bizzat ilgilenmiştir. 1929 Dünya ekonomik krizi dış ticaret yoluyla Türkiye'deki iktidarın paydaşları olan ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin durumunu olumsuz etkileyince, bürokratik kadronun siyasi ağırlığı daha da artmıştır. Ancak, *Takrir-i Sükûn* kanunundan itibaren burjuva kesimin demokratik hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması ve ekonomi politikasının vergiler ve tekeller aracılığıyla yoksul kesimin yükünün artırılması yoluyla yürütülmesi halk nezdinde siyasi iktidarın görünürdeki sahipleri olan bürokratların itibarını zedelemiştir. Bundan dolayı 1929 yılı ekonomik krizi baş gösterdiğinde iktidar, demokratik hak ve özgürlüklerin önünü daha da açıp rejimi yumuşatmak yerine rejimde ve ideolojide geçmişe oranla daha da sertleşmeyi tercih etmiştir.³²⁵

Cumhuriyetin kuruluşundan beri nispeten varlığını koruyan üniversite özerkliği de 1933 yılında çıkarılan bir kanunla belli oranda kısıtlanmıştır. Rejimin sertleşmesi ile sınıf mücadelesine karşı yoğun ideolojik savaşın verilmesi birlikte yürütülmüştür. Pozitivizme dayanan dönemin ideolojisinin anahtar kavramları "*halkçılık*" ve "*bilim*" olmuştur. Halkçılık gibi ulusçuluk da sınıf çelişkileri yerine toplumun ahenkli bütünlüğünü meydana getirip savunan bir ideoloji olduğundan bu savaşta ideolojik araç olarak ulusçuluk kullanılmıştır. Büyük krizin yaşandığı yıllarda halkçılık ilkesi devletçiliğe yol açmış, aynı zamanda ulusçulukla özdeşleşmiştir. Bu gelişmeler, pozitivist tabanlı uyumlu toplum fikri için uygun koşullar yaratmıştır. 1930'lu yıllardaki aşırı ulusçuluğun gelişmesinde hem Avrupa'daki ırkçı rejimlerin varlığı hem de bürokratik kadronun egemen sınıflar karşısında giderek artmış bağımsızlığı teşvik edici olmuştur. Bütün bu faktörler, Türkçü tezlerin daha da ağırlık kazanmasını sağlamıştır.³²⁶

Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti ideologlarından ve aynı zamanda genel sekreterlik ve içişleri bakanlığı görevlerini üstlenmiş Recep Peker 1935 yılında yayımlanan *İnkılâp Dersleri* adlı kitabında, Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı görüşlerin uzlaşmasına dayanan bir liberal devlet değil; aksine ülkede yaşayanların ulusun kuvvet ve değerlerini bir araya getirerek ortak faydalar üstünde birleşmesine dayalı bir ulusal

---

³²⁵ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 149-54.

³²⁶ Timur, *age.*, 149-54.

devlet olduğunu vurgulamıştır.³²⁷ Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programında, tarih bilgisinin Türkün kapasite ve enerjisini, özgüven duygusunu ve ulusal varlığına zarar getirecek bütün akımlara karşı koyma gücünü besleyen kutsal bir öz olarak görüldüğü; bunun için vatandaşların, Türkün derin tarihini öğrenmesine olağanüstü bir önem verdiği belirtilerek; Türk tarihi, ulusal eğitimin biricik kaynağı olarak görülmüştür.³²⁸ Modern Dünyada olduğu gibi ulusçuluk yoluyla ilerlemek, Türk kimliğinin yaratılması için çabalayan Türk ulusçuluğu için de son derece işlevsel ve çekici bir araç olarak görülmüştür.³²⁹

2.2.2. Atatürk'ün “Türk Tarih Tezi”

Atatürk'ün hayatı boyunca yaptığı tüm çalışmalarda tarihten ilham alarak sorunları tarihi bilgiler ışığında incelediğini söyleyen Akurgal'a göre, *Doğu ve Batı* kültürleri ile ilgili açık ve kesin düşüncelere sahip olan Atatürk, tarihi örneklerden aldığı ilhamla Türk ulusunun gerek maddi değerleriyle gerekse kültürel olarak *Batılılaşmasının* bir zorunluluk olduğunu anlamış ve ancak radikal uygulamalarla bunun gerçekleşebileceğinin bilinciyle hareket ederek başarıya ulaşmıştır. Atatürk, yeni bir ulus meydana getirmek için başladığı harekette, kurulacak yeni devletin coğrafi birliğini ve jeopolitik durumu ile ilgili tarihi tecrübeleri detaylıca incelemiştir. Böylece Atatürk, yaptığı siyaset ve inkılapları, tarih boyunca Doğu ve Batı kültürlerinin birbirleriyle ilişkilerine ve Anadolu'nun tarih boyunca ifade ettiği jeopolitik duruma göre ayarlamıştır. Atatürk, Anadolu'da yaşayan bir ulusun, egemenlik alanını diğer coğrafyalara sarkıttığı takdirde içerden sarsılacağını ve Anadolu'daki hakimiyetini de kaybedeceğini; Helen döneminde olduğu gibi Batı kültürü ile Doğu kültürünün iç içe geçmesi durumunda, Doğu kültürünün pasif yöntemlerle dahi olsa galip gelerek Batı kültürünü değişime uğrattığını düşünmüştür. Atatürk, bu sebeple Türkiye'nin siyasi sınırlarının şimdiki haliyle tespitinde karar kılmış; Anadolu içindeki insanların Batılılaşması için başlattığı inkılapları da “*Doğu-Batı dualizmi*” yerine tamamen Batılı referanslar ekseninde oluşturarak kesin sonuç almak istemiştir.³³⁰

³²⁷ Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, (İstanbul: İletişim Yay., 4. bs., 1984), 60-61.

³²⁸ Şeref Aykut, *Kamâlizm (C.H. Partisi Programının İzahı)*, (İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, 1936), 69..

³²⁹ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 45.

³³⁰ Ekrem Akurgal, “Tarih İlmi ve Atatürk”, *Bellekten*, 80/XX (1956), 571-79.

Arın Engin, Atatürk'ün sentez kültüre karşıt olduğunu vurgulayarak, bu görüşüne de 1932 yılında Atatürk'ün dil devrimi çalışmalarına katıldığı sırada bizzat kendisinden duyduğu şu sözlerini örnek olarak vermiştir: “-Eskiye, (Osmanlıca) temelinden dinamitle söküp atmalı ki, onun yerine yenisi (öz Türkçe) kurulabilsin.”³³¹ Engin, bir başka eserinde de Atatürkçülüğün Türkleşmek ve Batılılaşmak olarak iki hedefi olduğunu ve her ikisinin de aslında bölünmez bir bütünlük oluşturduğunu söyleyerek, Türkleşmenin gerçekleşmesi için dil ve tarih devrimlerinin yapılması gerekliliğini; Batılılaşmanın aracı olarak ise kökenlerini “Sümer ve Hitit Türkleri”ne dayandırdığı Grek-Latin kültürünün okullara ve tüm yaşantıya sokulmasının ve laikliğin uygulanmasının gerekliliğini vurgulamıştır.³³²

Atatürk, siyasi hayatının birçok evresinde tarih bilgisinden büyük ölçüde yararlanmış ve gerek TBMM’de gerekse halka yönelik yaptığı konuşmalarında en heyecanlı hitabelerini tarihi konular oluşturmuştur. Kurtuluş Savaşı boyunca çeşitli sebeplerle yaptığı konuşmalarında verdiği tarihi örnekler, bazen ulusal bir heyecan yarattığı gibi bazen de bilimsel bir içerik sergilemiştir. Özellikle TBMM’de yapacağı devrimlerle ilgili kanunlaştırmak istediği konularda tarihten örnekler vermek ve eski kurumların tarihi sonuçlarına ikna edici kanıtlar sunmak gibi yöntemlere başvurmuştur.³³³

Günaltay, henüz 19 Eylül 1923’te İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi’nin Atatürk’e vermeyi kararlaştırdığı fahri profesörlük belgesini Ankara’da kendisine takdim ettiği sırada Atatürk’ün, okul sıralarından itibaren tarih ilmiyle meşgul olduğunu, fahri profesörlüğü de tarih alanında kabul etmeyi tercih ettiğini ve bundan sonra da tarihçiler ile çok konuşacaklarını ifade ettiğini aktararak; Atatürk’ün tarih alanında yapılan çalışmaları çok önceden planladığını ve Atatürk’ün başkanlığında gerçekleşen tarih çalışmalarında özellikle ulusal kültüre yönelik ulusal tarihe ilişkin yaptığı

---

³³¹ Arın Engin, *Atatürkçülük Savaşımızda Türk Uygarlığı Tarihi Sümer Türkleri*, (İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yay., 1968), 6.

³³² Arın Engin, *Atatürkçülük Savaşımızda Promete Türk-Avrupa Kültür Güneşleri Nasıl Doğdu? Nasıl Parladı?*, (İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yay., 1969), 3-20.

³³³ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, haz. Arı İnan, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 8. bs., 2009), 255-56.

açıklamaların, bu alanda son derece kapsayıcı, bilimsel ve detaylı bilgiye sahip olduğunun ispatı şeklinde yorumlamıştır.³³⁴

Atatürk, zamanın değişkenliği karşısında ancak geleneklerinin, geçmişinin, atalarının ve toprağının tarihinin bilincinde olan bir ulusun varlığını devam ettirebileceğinin farkında olarak; ulusunun, kültürünün ve üstünde yaşadığı memleketin tarihi geçmişinin araştırılmasını kendisine görev edinmiştir. Böylece, arkeoloji, tarih ve dil araştırmalarının hem destekleyicisi hem de büyük bir heyecanla fiili olarak bu çalışmaların içinde bulunmuştur.³³⁵ Türk tarihine ilişkin eksik ve yanlış bilgilerin mevcut olduğu düşüncesi, ulusçu bir ruha sahip Atatürk'te bu duruma karşı bir hoşnutsuzluk yaratmış; bu duyguyla Türk Tarih Kurumu'nu kurmuş ve yapılan çalışmalara da yedi yıl boyunca katılarak herkesten fazla çaba göstermiştir.³³⁶ Baykal, Atatürk'ün Türk tarihi üstüne yapılan çalışmalardan ne sonuçlar beklediğini bizzat kendisinin şu sözünü doğrudan aktarmakla göstermektedir:

Büyük devletler kuran atalarımız, büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.³³⁷

Atatürk, Türk ulusu için ideal vatan sınırları olarak tespit ettiği Anadolu'nun insanları arasında kültür birliği oluşturmak ve yeniden şekillendirdiği Türk ulusuna moral değer olarak övünebileceği bir geçmiş oluşturmak için yeni bir tarih tezi ortaya koymuştur.³³⁸ Ulusal kurtuluş savaşı biterken yeni kurulacak devletin tarih içindeki yerini düşünen Atatürk, bu devletin Osmanlı'nın bir devamı olmaması gerektiğine karar vermiştir. Atatürk, Osmanlı tarihinin baştan sonuna kadar sultanların, seçilmiş kişilerin ve sınıfların hal ve hareketlerini kaydeden bir destandan ibaret olduğu kanaatini paylaşmıştır. Atatürk'e göre, Osmanlı tarihinde yapılan bütün işler ve çabalar ulusun rızası, isteği ve ihtiyaçları yerine birilerinin kişisel istek ve arzularını tatmin etmek için gerçekleştirilmiştir. Osmanlı sultanlarının memleketin "asli unsuru" olan Türk halkını kendi emelleri uğruna başka diyarlara sürükleyerek kendi ülkelerini ihmal ettiklerini

³³⁴ Şemsettin Günaltay, "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939), 273-74.

³³⁵ Kurt Bittel, "Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları", *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939), 205.

³³⁶ Muzaffer Göker, "Atatürk'ün Huzurunda", *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939), 385-88.

³³⁷ Bekir Sıtkı Baykal, "Atatürk ve Tarih", *Bellekten*, 140/XXXV (Ekim 1971), 538.

³³⁸ Akurgal, "Tarih İlmi ve Atatürk", 579-83.

anlatan Atatürk, yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bir Türk devleti olacağından Osmanlıya değil eski Türk medeniyetlerine yönelmek gerektiğini savunmuştur.³³⁹

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Ermeni ve Rumlar tehcir ya da mübadele yoluyla Anadolu'dan çıkarılarak, Devletin elinde kalan bu son toprak parçası “*Türklerin ebedi vatanı*” olarak dokunulmaz sayılmıştır. Bazı kesimlerin *Anadolu* ismini önermesine karşılık, Cumhuriyetin kurucu kadroları ulusçu bir yaklaşımla *Türkiye* ismini tercih etmişlerdir. Zaten dönemin Türkçü tarih yazımı da uzak Asyalı kökenler vurgusu yapmıştır. Ancak, bu girişimin Anadolu'da yaşayan diğer etnik grupların Anadolu'nun kendi vatanları olduğu gerekçesiyle hak iddia etmeleri karşısında riskler barındırdığı ortaya çıkmıştır. Böylece, “ilk işgal eden haklıdır” söyleminden yola çıkılarak Anadolu'nun diğer etnik gruplardan önce Türk yurdu olduğunu kanıtlayarak onların tarihsel dayanaklarını boşa çıkarmak için Anadolu'da “tarihsel Türk atalar” keşfetme gerekliliği duyulmuştur.³⁴⁰

Afet İnan, 1928 yılında İstanbul'da Fransız Notre Dame de Sion okulunda gördüğü bir coğrafya kitabında Eugène Pittard'ın *Irklar ve Tarih* adlı kitabındaki bilgilerle çelişir şekilde, “*Türk ırkının Sarı ırka mensup bulunduğu ve ikinci (secondaire) tür bir insan tipi olduğu*”nun yazıldığını Atatürk'e göstermiş; ayrıca Avrupalıların Türkleri istilacı bir kavim olarak kaydettiklerini belirterek,³⁴¹ “-*bu böyle midir?*” diye sorduğunu; bunun üzerine Atatürk'ün, “- *Hayır olmaz, bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış*” diye cevap verdiğini yazar.³⁴² Bunu söylemekle yetinmeyen Atatürk, yeni kitaplar temin ettirerek bu konuda bizzat çalışmaya, etrafındakileri de çalıştırmaya başlamış ve 1929 yılından sonra çalışmalar yoğunlaşmıştır. Esas olarak, Türklerin dünya tarihinde gerçek konumları ve dünya medeniyetindeki rollerinin neler olması gerektiği konusu üzerinde durulmuştur. O dönemde İstanbul Üniversitesi'nde verilen tarih ders notlarını da okuyan Atatürk, daha önceleri H.G. Wells'in *Dünya Tarihi* eseri ile de ilgilenmiş ve tercüme ettirmiştir. Özellikle 1930 yılında yeni kitapların

³³⁹ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 156.

³⁴⁰ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 50-51.

³⁴¹ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 256-57.

³⁴² Âfetinan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten*, 10/III (Nisan 1939), 243-46.

getirilmesi ve çevresindeki devlet ve bilim adamlarının da Türk tarihi üzerine ilgilerini çekmek yoluyla geniş bir tarih araştırmaları dönemi başlamıştır.³⁴³

Avrupa’da Türklerin *sarı ırktan* gösterilmesinin bir sonucu olarak medeni yetenekten yoksun oldukları kabul edilmiş; Avrupalı birçok tarihçi ve siyasetçi Osmanlı İmparatorluğu’nun yakın zamanlarda yaptığı ıslahat hareketlerini dahi beğenmeyerek Türkleri askerlikten başka yetenekleri bulunmayan ve medeni hiçbir eser yaratmayan insanlar olmakla itham etmişlerdir. Türkiye’de zaman zaman gelişen tatsız siyasi olaylardan sonra, Avrupa’da bazı çevrelerce Türklerin Asya’ya geri gönderilmesi gereken “barbarlar” olduğu şeklindeki ithamlara varacak kadar söylemlerin dozu aşırıya kaçaabilmiştir. Bu çerçevede Atatürk’ün, açıklanmasının gerekli olduğuna inandığı tarihi sorunlar şu şekildeydi:

(1) Türkiye’nin en eski yerli halkı kimlerdir? (2) Türkiye’de ilk medeniyet nasıl kurulmuş veya kimler tarafından getirilmiştir? (3) Türklerin cihan tarihinde ve dünya medeniyetinde yeri nedir? (4) Türklerin bir aşiret olarak, Anadolu’da devlet kurmaları bir tarih efsanesidir. şu halde bu devletin kuruluğu için başka bir izah bulmak lāzımdır. (5) İslam tarihinin gerçek hüviyeti nedir? Türklerin İslām tarihinde rolü ne olmuştur?

Atatürk, bu sorulara hem Türk ulusunun hem de Dünyanın sahip olduğu eski tarih anlayışlarını geçersiz kılacak cevaplar bulmanın kolay olmadığını düşünerek; bunun için teşkilatlı, sistemli, devamlı ve sabırlı bir çalışmayı gerekli görmüştür. Böylece Atatürk, tarih çalışmalarını büyük devlet işleri arasına almış ve zamanının bir kısmını bu işle uğraşmaya ayırmıştır.³⁴⁴

Atatürk, o yıllarda Türk tarihi üzerinde hem kendisi okumalar yapmış hem de başkalarına da okuma görevi vererek tartışmalar gerçekleştirmiş ve fikirlerini aktarmıştır. Bütün uğraşlarının sonucunda Türkiye coğrafyasında bugün yaşayan halkın kökenlerini bulmayı hedeflemiştir.³⁴⁵ Atatürk, Türklerin bir aşiret olarak Anadolu’da imparatorluk kurduğu düşüncesini ikna edici bulmadığını; yakın zamanda göç etmiş olmakla bu vatanın gerçek sahipleri olunamayacağını; bu fikrin tarihi ve bilimsel olarak

³⁴³ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 256-57.

³⁴⁴ Karal, “Atatürk’ün Türk Tarihi Tezi”, 157-64.

³⁴⁵ Afetinan, “Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair”, *Belleten*, 42/XI (1947), 179.

yanlış olduğunu; dolayısıyla bu durumun başka bir açıklamasının olması gerektiğini düşünmüştür.³⁴⁶

Önceleri, Akdeniz medeniyeti çerçevesine oturtulacak şekilde Anadolu halkının otokton olduğu görüşünü işlemek istemiş; fakat Anadolu'ya çeşitli çağlarda göçler ve istilalar olduğu gerçeğinden hareketle bu göç zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türklerle olan ilgisini bulmak gerektiği kanaatine varmıştır. Böylece, Türklerin Anadolu'daki tarihlerinin başlangıcını çok daha derinlerde aramak gerektiği düşüncesi oluşmuştur.³⁴⁷ Hititlerin Anadolu'nun en eski devlet ve medeniyet kurucuları olması sebebiyle tarihçilerin, Hititlerin Türklerle olan ilgileri üzerinde çalışmalarını istemiştir. Bununla birlikte Dünyanın çeşitli yerlerinde özellikle de Anadolu'da otokton ve medeniyet getiren halkların kim olduğu, Türklerin dünya ve medeniyet tarihindeki rollerinin ne olduğu konularına cevap aranmaya koyulmuştur.³⁴⁸

Bu çerçevede, bütün dünya uluslarının Orta Asya'dan yayılan bir kültür birliğine sahip olduğu; Türk ırkının da bu kültürün yaratıcıları ve yayıcıları olarak kabul edilmesi düşüncesini hem Türklere hem de bütün Dünya uluslarına hissettirmek istemiş; tarih alanında yaptığı inkılapları ve çalışmaları bu esas üzerinden şekillendirmiştir.³⁴⁹ Atatürk, henüz çözülememiş bu problematiğin mantıki cevaplarını bulmakla beraber; çözümün bilimsel ve detaylı incelemeler ve yayınlar yoluyla güçlendirilip tamamlanması için bir kurul oluşturmak istemiştir.³⁵⁰ Tarihi, ulusal eğitimin en önemli unsuru olarak gören Atatürk, tarih çalışmalarının teşviki, geliştirilmesi ve bilimsel esaslara dayandırılması için kurduğu Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne,³⁵¹ tarihin bu esas üzerinden yazılması görevini vermiştir.³⁵²

Türk Tarih Kurumu'nun ilk günlerinden itibaren baş sekreterliğini ve sonradan da uzun yıllar genel müdürlüğünü yapan Uluğ İğdemir,³⁵³ 23 Nisan 1930'da Ankara'da toplanan ve Atatürk'ün yönlendirmeleri sayesinde Afet İnan'ın, Atatürk'ün de hazır

³⁴⁶ Âfetinan, "Atatürk ve Tarih Tezi", 243-46.

³⁴⁷ Afetinan, "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair", 179.

³⁴⁸ Âfetinan, "Atatürk ve Tarih Tezi", 243-46.

³⁴⁹ Hasan Cemil Çambel, "Atatürk ve Tarih", *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939), 270-72.

³⁵⁰ Afetinan, "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair", 179.

³⁵¹ Akurgal, "Tarih İlmi ve Atatürk", 579-83.

³⁵² Çambel, "Atatürk ve Tarih", 270-72.

³⁵³ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 257.

bulunduğu 28 Nisan'daki toplantıda Türk tarihinin eskiliği ve Türk ulusunun kurmuş olduğu büyük medeniyetlerden bahseden bir konuşma yaparak önerge verdiği 6. Türk Ocakları Kurultayı'nın Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunda ilk temel taş niteliğinde olduğunu vurgulamıştır.³⁵⁴

Atatürk, tarihi ulusal varlığın esas kaynağı olarak gören ve Türklerin uygarlık niteliğine öteden beri vurgu yapan Afet İnan'dan, okuttuğu tarih dersleri için hazırlanmış olduğu ders notlarından faydalanarak bir konuşma metni hazırlamasını ve kurultayda Türk tarihinden bahsetmesini istemiştir. Sadri Maksudi ve Reşit Galip kurultaydan önceki gün Çankaya Köşkü'nde konuşma metnini dinlemiş; görüşlerini bildirmekle beraber onayladıklarını belirterek kurultayda verilecek önerge için onlar da görev almışlardır. Böylece, 28 Nisan 1930'da kurultayın dördüncü ve son toplantısında söz alan Afet İnan nutkunu okumuş ve kürsüden indiği sırada önergesini vermiştir.³⁵⁵

Afet İnan'ın, yeni yayınlarda Türklerin uygarlığın kökenindeki yerinin ne olduğu ve ne olması gerektiğiyle ilgili bildirisinin ilk kısmında, Türk Ocakları yasasının ikinci ve üçüncü maddelerinden yola çıkarak; Türklüğü anlamak ve bu anlayışı kuvvetlendirmenin yolunun Türk'ün kökenini, medeniyetini ve büyüklüğünü tanıtan tarihten geçtiğini vurgulayarak; bunu bilmek ve dünyaya bildirmek gerektiğini söylemiştir. Geçmişini bilmeyenlerin günümüzü bilmesi ve geleceğe ulaşmasının imkânsız olduğu; aslını bilmeyen bir varlığın içinde yaşadığı dünyaya yeniden kendisini tanıttacak hayat yapıtlarını sununcaya kadar meçhul bir varlık olarak kalmaya mahkûm olduğu sözleri üzerinde durmuştur. Türk tarihiyle ilgili şimdiye kadar öğretilen bilgilerin yanlış ve eksik olduğunu söyleyen İnan, Türk milletini ve Türk çocuklarını parlak bir geleceğe ancak yeni bir tarih anlayışı ve bilgisiyle eriştirebileceklerini öne sürerek; Türk tarihini öğrenmek ve öğretmek için kurultayın özel radikal önlemler geliştirmesini teklif etmiştir.³⁵⁶

İnan, yasanın üçüncü maddesinde geçen “*muasır medeniyet*”in anlaşılabilmesi ve kavranabilmesinin eski medeniyetlerin tüm dünyada doğru tanınabilmesiyle mümkün

---

³⁵⁴ Uluğ İğdemir, “Türk Tarih Kururumu'nun Kısa Tarihi”, *Ülkü*, 75 (1944), 19-20.

³⁵⁵ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 259-60.

³⁵⁶ İnan, *age.*, 261-62.

olduğunu vurguladığı bildirisinin ikinci kısmında özetle; insanlığın en yüksek ve medeni ulusunun vatanı Altaylar ve Orta Asya olan Türkler olduğunu belirterek; “*Türk medeniyettir, Türk tarihtir*” ifadesini kullanmıştır. Sonrasında söz alan Sadri Maksudi, eski medeniyetlerin kökenleri araştırıldığında, Türk olduğu tahmin edilen bir kavime ulaşıldığını vurgulayarak Afet İnan’ın düşüncelerine katıldığını ifade etmiştir. Mezopotamya medeniyetinin kurucusu olan Sümerlerin, Latin medeniyetinin kurucusu olan Etrüsklerin ve Anadolu medeniyetinin kurucusu olan Hititlerin Türk kökenli oldukları iddiasının bazı Avrupalı tarihçiler tarafından da kabul edildiğini belirten Sadri Maksudi, Afet İnan’ın “*Türk medeniyettir*” sözünü ise “*Türkler nerede uygun koşullar bulmuşlarsa orada mutlaka bağımsız bir medeniyet kurmuşlardır*” sözleriyle örneklendirmiştir.

Reşit Galip’in de konuşma yapmasından sonra³⁵⁷ ortak verilen önergede Türk tarihini ve medeniyetini bilimsel olarak incelemek için özel ve sürekli bir heyetin kurulması ve seçilecek üyelerin Merkez Heyeti’nin yetkisine bırakılması teklif edilmiştir. Aynı gün kararlaştırılan 84. yasada “*Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini bilimsel olarak incelemek ve araştırmak göreviyle yükümlü olmak üzere bir 'Türk Tarih Heyeti' teşkil eder*” hükmü getirilmiştir. Böylece oluşturulan “Türk Tarihi Tetkik Heyeti”nin 4 Haziran 1930’daki ilk toplantısında Heyet Başkanı Tefvik Bıyıklıoğlu, Atatürk’ün Türk tarihinin tespiti ve yazılmasının gerekliliğinden dolayı Türk Tarih Tetkik Heyeti’ni himayesi altına alarak yapılacak çalışmalarını destekleyeceğini ifade etmiştir.³⁵⁸

---

³⁵⁷ Adile Ayda, Celaleddin’in kullandığı yöntemlerle Etrüsklerin Türk olduğunu kanıtlamaya çalıştığı 1974 yılında yayımlanan *Etrüskler Türk Mü İdi?* adlı eserinin önsözünde, Atatürk’ün Sümerler ile Hititlerin Türk olduğunu düşündüğü için isimlerini Sümerbank ve Etibank’a verdiğini ayrıca önemli bir gemiye de Etrüsk adını vermesinin Etrüskler hakkındaki kanaatini gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca, Atatürk’ün tarih alanındaki çalışma arkadaşlarından Dr. Reşit Galip’in, Atatürk’ün inandığı görüşleri yansıtan Birinci Türk Tarih Kongresi’nde Etrüsklerin Türkler gibi brakisefal ırktan olduklarını hatırlatarak, Etrüsk kelimesinin bir başka biçimi olduğunu iddia ettiği Tursk sözcüğünün Türk sözcüğüyle olan dikkat çekici yakınlığı belirttiğini ifade ederek, Hititlerin dilinin çözülerek Hint-Avrupalı bir medeniyet olduklarının ispat edilmesinden sonra, babası Sadri Maksudi’nin kendisine: “-Hititleri bilmem amma, Sümerlerle Etrüsklerin Türk olduklarından eminim” dediğini aktarmıştır. Ayda, önsözünde Etrüsklerin ve Türklerin yeni vatanlar bulmak için uzun mesafeler kat etmeleri noktasında benzeştiğini, bu benzerliğin dikkatini çektiğini ve böylece Etrüsklerin Türk oldukları kanaatine vardığını belirtmiştir. Adile Ayda, *Etrüskler Türk Mü İdi?*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974).

³⁵⁸ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 262-65.

Kurumun çalışma programına göre çeşitli konularda araştırma görevi alanlar incelemelerini bitirdikçe taslak halinde basılarak genel kurulun huzurunda okunup tartışılmıştır. Atatürk, yapılan tarih çalışmalarının kişisel bir başarı için değil, ulusun faydası için yapılması gerektiğini; incelemeler sonucu elde edilecek bilgi ve bulguların tek başına değil, kurul üyelerince tartışılarak sonuca ulaştırılmasının daha verimli olacağını her fırsatta yanındakilere tembih etmiştir.³⁵⁹ *Türk Tarihinin Ana Hatları* ile orta sınıflar ve liseler için hazırlanan *Tarih* kitapları bu çalışmalar sonucunda hazırlanmıştır.³⁶⁰

Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının birinci kısmının görüşme ve tartışmaları bir ay sürmüştür.³⁶¹ *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının yazılma amacı bizzat yazarları tarafından, “*asırlarca çok haksız iftiralara uğratılmış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Ulusuna, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktadır*” şeklinde ifade edilmiş ve ardından da Atatürk’ün şu sözlerine yer verilmiştir:

Ey Türk Ulsu! Sen yalnız kahramanlık ve savaşıklıkta değil, fikirde ve medeniyette de insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun medeniyetlerin övgüleriyle doludur. Varlığına kasteden siyasi ve sosyal sebepler birkaç yüzyıldır yolunu kesmiş yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da on bin yıllık fikir ve kültür mirası, ruhunda işlenmemiş ve tükenmez bir güç halinde yaşıyor. Hafızasındaki binlerce ve binlerce yılın hatırasını taşıyan tarih, medeniyet safında layık olduğu konumu sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel! Bu, senin için hem bir hak hem bir görevdir!³⁶²

Türk tarihinin Dünya tarihi içindeki konumunu göstermeye çalışan *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabı birçok hatalı görüş barındırır da Atatürk’ün tarihçileri bilimsel bir Türk tarihi yazmaları konusunda teşvik etmesi sonucunda yapılan ilk deneme olmuştur. Atatürk, bu eserin sınırlı sayıda ve bir taslak olarak bastırılmasını isteyerek tarihçilerin görüş ve eleştirilerine sunmuş; ancak yayımlanmasını onaylamamıştır. Eserin gerek yazılması ve gerekse incelenip eleştirilmesi noktasında seçilen kadrolar Atatürk’ün tarih konusunda belirlediği amaçlardan ve bilimsel ölçütlerden uzak bir şekilde konuya yaklaştıklarından bu deneme istenilen başarıya

³⁵⁹ Göker, “Atatürk’ün Huzurunda”, 385-88.

³⁶⁰ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 271.

³⁶¹ Göker, “Atatürk’ün Huzurunda”, 385-88.

³⁶² Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), 68-69.

ulaşmamıştır.³⁶³ Atatürk'ün kendi el yazısı ile *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının bazı sayfaları üzerinde yaptığı değişikliklerin fotoğrafları daha sonra *Bellekten* dergisinde yayımlanmıştır.³⁶⁴

Atatürk'ün tarihe olan ilgisini geçici zanneden ve bazı konularda yetersiz olan yazarların cesaretle kalem oynatması sonucu olarak tarihi belgelere pek dayanmayan, yanlışları ve eksiklikleri çok fazla olan yüzeysel bir eser ortaya çıkmıştır. Atatürk, *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabını sayılan bu olumsuzluklarından dolayı beğenmemiş ve bu ilk tecrübeden sonra aceleyle getirilmeyecek şekilde ve daha çok tarihi kaynak ve belgeye dayandırılarak bilimsel bir Türk tarihinin yazılabileceğine kanaat getirerek bu yönde yeniden çalışılması talimatı vermiş ve hayatının son anlarına kadar yapılan çalışmaların birçok aşamasına bizzat katılarak kontrol etmiştir.³⁶⁵

Türk Ocakları'nın Cumhuriyet Halk Partisi bünyesine alınmasından sonra 29 Mart 1931'de 7. Türk Ocakları Kurultayı'nda Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin sonlandırılması kararı alınmış; 12 Nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adıyla yeniden kurulmuş ve ilk kuruluşundaki temel ilkelerle faaliyetlerine devam etmiştir.³⁶⁶ Atatürk'ün tarih tezi her ne kadar siyasi ve toplumsal sebeplerden doğmuş olsa da Atatürk, tarih yazımının bilimsel yöntem ve mantıktan ayrılmamasına büyük önem vermiştir. 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu'na yazdığı mektubunda bu konudaki uyarıları tarihin bilimsel yöntemlerle yazılması gerektiğiyle ilgili hassasiyetini ortaya koyar:

*Tarih yazmak için tutulan yolun mantıklı ve özellikle bilimsel olması şarttır. Bu sebeple yüksek heyetinizin reisi bulunan zat-ı âlinize hatırlatırım ki yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Son anda düşünülerek yapılan bir eser vücuda getirerek ertesinde pişman olmaktansa hiçbir eser vücuda getirmemek, beceriksizliğini itiraf etmek daha iyidir. Bilim alanında kuşkucu olmak, miskin kurumların mezunlarına inanmaktan daha iyidir.*³⁶⁷

³⁶³ Semavi Eyice, "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", *Bellekten*, 128/XXXII (Ekim 1968), 509-22.

³⁶⁴ *Bellekten*, 10/III (1939), Lev. LXXXIII- Lev. XCI.

³⁶⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dâir Hatıralar", *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939), 349-53.

³⁶⁶ "Tarihçe", erişim 21 Ağustos 2017, <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/>.

³⁶⁷ Akurgal, "Tarih İlimi ve Atatürk", 583.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyeleri, Atatürk'ün yakın ilgisi ve bazen de kendisiyle birlikte bir yıl boyunca devamlı olarak çalışmışlardır.³⁶⁸ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'yle birlikte tarih çalışmalarında kuramsal çerçevede de bir dönüşüm yaşanarak iki özellik belirginlik kazanmıştır. Birincisi ırk unsurunun ayrıştırıcı değil birleştirici bir boyutta kullanılma eğilimi ortaya çıkmış; ikincisi ise dikkatler Anadolu coğrafyası üstünde yoğunlaştırılmıştır.³⁶⁹

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından 1931 yılında tarih müfredatındaki boşluğu doldurmak üzere yayımlanan 4 ciltlik *Tarih* kitabında Türk ırkı ve dilinin önemi vurgulanarak Türklerin binlerce yıl öncesinden başlayarak ana yurtlarından göç edip dünyanın çeşitli yerlerine yerleşerek onlarca devlet kurdukları ve tarihi çağlardaki bazı uygarlıkların Türk ya da Türk kökenli oldukları vurgulanmıştır.³⁷⁰ Örneğin; Hititlerin isim benzerliğinden dolayı Hata Türkleri oldukları kabul edilmiş,³⁷¹ Fenikelilerin de Türk ırkına mensup oldukları ve Orta Asya'dan gelip Lübnan dağlarına yerleştikleri iddia edilmiştir.³⁷²

Bu örneklerde zaman ve mekandaki belirsizlik hem coğrafi hem de kronolojik açıdan Türklükle kurulan bağlantıda da görülmüştür. Bu kitaplar tarihte çok fazla Türk Devletinin varlığını gösterme dürtüsüyle yazıldığından, haklarında pek az bilgi bulunan bu devletlerin çoğu, haklarında birbirini tamamlamayan bilgi kırıntıları ile anlatılmıştır. Bu çeşitli insan toplulukları arasında tarihi bağlantılar kurulamamış; farklı kültürlerin birbirleri üzerindeki etkileri anlatılırken zaman kavramı vurgulanmamış; bahsi geçen medeniyetler zamanlar üstü fitri bir özelliğe sahipmişçesine sunulmuş; anlatımlar mantık hataları barındırdığından fikir bütünlüğünden yoksun olmuştur.³⁷³

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında tarih bilgisi ile ulus bilgisi bir bütünlük ve iç içe geçişken bir hal almış; ancak ulusal tarihin destansı özelliği yazılan bu kitaplardaki bağlantısız ve abartılı bilgilerle oluşturulamamıştır. Tarih tezi detaylı bir araştırma

---

³⁶⁸ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 271.

³⁶⁹ Mete Tunçay, *T.C. 'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, (İstanbul: Cem Yay., 3. bs., 1992), 295-300.

³⁷⁰ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *Tarih*, (İstanbul: Maarif Vekaleti, 1931).

³⁷¹ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *age.*, 1: 127.

³⁷² Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *age.*, 1: 147.

³⁷³ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 128-30.

gerektirmesine rağmen bu çalışmaların kısa zamanda yapılması ve çocuk, genç, yetişkin toplumun her kesimine hitap edebilmesi istenmiştir. Tarih tezinin hem sıradan kişileri hem de uzman tarihçileri ikna edebilecek bilimsel bir temellendirmeyle tüm dünyaya Türk ulusçuluğunun niteliğini duyurması ve bununla beraber yurttaşlık eğitiminin özünü oluşturacak şekilde devrimci ve pedagojik nitelikte olması amaçlanmıştır. Tüm bu amaçların bir arada gerçekleştirilmesi kaygısı, acelecilik ve pragmatizme yol açmış; acil ve devrimci kökten değişimi sağlayacak bir eylem planı ile bir ulusun geçmişini fiziki doğa güçlerine dayandırma olarak görülen bilimsel tarih arasında bağlantı kurulmak istendiğinden tarihe yaklaşımda kavramsal, teorik ve metodolojik bakış büyük ölçüde iskanmıştır.³⁷⁴

Yeni tarih tezini öğrenmek üzere 1932 yılı Temmuz’unda orta ve yüksek öğrenimdeki bütün tarih öğretmenleri Ankara Halkevi’nde yapılacak bir kursa çağrılmış ve sonradan bu kurs, “Birinci Türk Tarih Kongresi” adını almıştır.³⁷⁵ Bu kongre ile toplumda güçlü bir yurttaşlık bilincinin oluşturulması için tarih tezinin tarih ders kitaplarıyla bütünleştirilmesi amaçlanmıştır.³⁷⁶ Öğretmenlerin yanı sıra bazı üniversite profesörleri ve asistanlarıyla birlikte çoğu milletvekili olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyeleri de katılmıştır. Bu ilk kongrede paralel oturumlar bulunmadığından Atatürk, bütün oturumları baştan sona izleme imkânı bulmuştur.³⁷⁷

Birinci Türk Tarih Kongresinin açılış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esat Bey, uygarlıkların beşiğinin Orta Asya olduğunu, Orta Asya’nın yerleşik kavimlerinin de Türkler olduğunu vurgulayarak Dünya uygarlığının Orta Asya’dan ve Türklerden diğer coğrafyalara ve insanlara geçtiğinin en büyük kanıtı olarak da Türk dilini göstermiş; Türkçe ve diğer diller arasında sözcük benzerlikleri kurarak Türkçenin bir “anadil” olduğunu iddia etmiştir. Esat Bey, Türk çocuğunun kendisini ve büyük Türk ulusunun yüksek uygarlığını, kabiliyetini ve diğer uluslar içindeki seçkin yerini öğrenerek atalarından miras aldığı bu ulusal ve tarihi karakterle kişiliğini yükselteceğini

---

³⁷⁴ Ersanlı, *age.*, 137-38.

³⁷⁵ Tunçay, *T.C. 'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 302.

³⁷⁶ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 137.

³⁷⁷ Kara, “Millî Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları”, 329.

ve dünya uygarlığına da eskisi gibi onurlu hizmetlere devam edeceğini ifade etmekle³⁷⁸ ulus inşa sürecinde tarihin ne derece önemli bir işlevi olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁹

Daha önce yabancı dil uzmanlarının Türkçeye yeterince odaklanmadıklarını, bu açığın kendi dil uzmanlarımızca giderileceğini ifade eden Esat Bey, antropolojik, etnografik, arkeolojik incelemelerle yapılan ırk sınıflandırmalarının, Türkçe temelli dünya dillerinin karşılaştırılmasıyla yapılacak daha genel etimolojik, morfolojik ve fonetik incelemelerle güçlendirilmesini gerektiğini belirten konuşmasında;³⁸⁰ hem tarih biliminin sınırlarını olabildiğince genişletmiş hem de tarihin pedagojik yönünü vurgulamıştır. 20. yüzyılın başından beri Fransa’da Henri Berr’in başını çekmesiyle gündeme gelen “sentez” tarihçiliğinin bu geniş tarih anlayışında katkısı büyüktür. Zira Fransız yapısalcı tarih anlayışının temelini oluşturan ve Atatürk’ün kitaplığında da bulunan Fransızca adı *L’évolution de l’humanité*, Türkçesiyle “*Uygarlığın Evrimi*” olan bu alandaki bir dizi kitap 20. yüzyıl tarihçiliğine damgasını vurmuş; Atatürk’ün temel referans kaynağı Eugène Pittard’ın *Irklar ve Tarih* adlı eseri de bu diziden çıkmıştır.³⁸¹

Eugène Pittard, Anadolu ve çevresi ile Hazar Denizinin doğusuna ve Orta Asya’ya yaklaşan alanlarla sınırlandığı coğrafyada yaşayan modern insanların çoğunluğunun brakisefal kafatası yapısına sahip olduğu düşüncesiyle morfolojik olarak benzerlik gösterdiği çıkarımından hareketle; Hititlerin de kafatası yapısı itibariyle bu bölgedeki modern insanlara benzemesinin tesadüf olmadığını varsaymış; varsayımdaki bu rahatlığı da bölgenin antropolojik geleneğine dayandırmıştır. Böylece 1930’lu yıllarda Anadolu’da yaşayan brakisefal insanların, Asya’nın bu bölgesinin yerlileri olan ataları ile aynı geniş sahada yaşayan insanlar olarak düşünülebileceğini; günümüzde Pers veya Türk olarak adlandırılan bu insanların aynı ırki kökenden çıktıklarının düşünülebileceğini söylemiştir. Geçmişte Orta ve Batı Asya’nın bir kısmında morfolojik diğer özelliklerinin yanında brakisefal ırktan bir insan grubunun yaşadığı ve bunlardan bir kısmının ilkin neolitik çağı takip eden devirde, daha sonra proto-historik çağda henüz

---

³⁷⁸ “Maarif Vekili Esat Beyefendinin Açma Nutku”, *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2. bs. (Tıpkıbasım) 2010), 7-8.

³⁷⁹ Zafer Toprak, “Âdem-Havva’dan Homo-Alpinus’a Eugène Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi”, *Toplumsal Tarih*, 206 (Şubat 2011), 17.

³⁸⁰ “Maarif Vekili Esat Beyefendinin Açma Nutku”, 8.

³⁸¹ Toprak, “Âdem-Havva’dan Homo-Alpinus’a Eugène Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi”, 17.

o zamanlar bile büyük bir uygarlığa sahip proto-Hititlerin ataları olduğunu varsaymıştır.³⁸²

Pittard'ın ırk kavramı aslında etnik değil, antropolojik bir içeriğe sahiptir. Anadolu'daki Rum, Ermeni, Kürt ve sair yaşayan tüm insanlar farklı dil ve dinlere mensup olsalar da aynı ırkın üyeleridirler. Pittard, bunların hepsini Türk olarak adlandırmıştır. Bu varsayım, Türk Tarih Tezinde pedagojik amaçlarla kesin bir yasa olarak kabul edilmiştir.³⁸³ Pittard, aslında bir sonuç çıkarmayarak sadece bir perspektif açmış olsa da bu durum Türk ulusçularının tarihteki bazı toplulukların “Türklüğünü” kanıtlamak için teşvik edici olmuştur.³⁸⁴

Afet İnan, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Avrupalı araştırmacıların birçok Avrupa halkının kökenini Orta Asya bölgesinden Avrupa'ya göç ederek oraya yüksek düzeyli kültür götüren ve “ari”, “Hint-Avrupalı” olarak adlandırılan kabilelere dayandığını belirttiikten sonra, Türklerin Orta Asya'nın otokton halkı olduğunu³⁸⁵ ve eski çağlarda buraya “erler yurdu” dendiğini; buna rağmen Avrupalıların “ari” ve “er” sözcüklerinin aynı kökenden geldiklerini fark edemediklerini iddia etmiştir. Türklerin yüksek bir kültür mertebesinde yaşadıkları çağlarda Avrupa halklarının vahşi ve cahil bir yaşam sürdüklerini öne sürmüştür. Türklerin geçmişi binlerce yıla dayanan ari, medeni, üstün bir ırktan gelen çok yetenekli bir millet olduğunu belirten Afet İnan,³⁸⁶ ırkın fiziki olarak benzer halklara ait bir özellik mi yoksa kültür ve dil birliğine sahip

---

³⁸² Eugène Pittard, “Neolitik Devirde Küçük Asya İle Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler”, *Belleten*, 5-6/II (Nisan 1938), 26.

³⁸³ Toprak, “Âdem-Havva'dan Homo-Alpinus'a Eugène Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi”, 29.

³⁸⁴ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 51-54

³⁸⁵ Orta Asya ile ilgili Batılı görüşü yansıtan Jean-Paul Roux, Orta Asya uygarlığının yaratıcılarının Hint-Avrupalılar yani Aryanlar (Ari) olduğunu; bu dönemde Türkleri, Moğolları ve Tunguz-Mançuları içeren dil ailesine mensup Altaylıların henüz tarih sahnesine çıkmadığını ve Sibiry ormanlarının en kuzeyinde veya en doğusunda yaşadıklarının düşünüldüğünü söyler. Jean-Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, çev. Lale Arslan, (İstanbul: Kabalcı Yay., 2006), 36-37. Yine İskitler, Masagetler ve Partlar gibi Orta Asya'daki göçebe İrani topluluklara Turanlılar dendiğini; zaten *Şehname*'de de bu halkların Orta Asya'yı miras alan Kral Feridun'un üç oğlundan biri olan *Tur*'un soyundan geldiğinin efsanevi bir şekilde aktarıldığını belirtmiştir. 6. yüzyıldan itibaren Turan'ın Türkistan, Turanlıların da Türkler olarak adlandırılmasıyla sonuçlanacak bir sürecin başladığını; 11. yüzyılda yazılan *Şehname*'nin eski İrani topluluklar olan Turanlılarla ilgili söylenceleri, yazıldığı dönemde artık o bölgenin yeni sakinleri olan Türklerle özdeşleştirmesinin bu anlam kaymasında önemli rol oynadığını vurgulayarak, Türklerin de kendilerine ait olmayan bu geçmişi sahiplenmekte şaşırtıcı bir enerji harcadıklarını ileri sürer. Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, 44.

³⁸⁶ Afet Hanımefendi, “Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde”, *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2. bs. (Tıpkıbasım), 2010), 36-41.

halklara atfedilen bir özellik mi olduğu konusunda *Eugene Pittard*'ın kararsızlığını yansıtan bir tutum göstermiştir.³⁸⁷

Tarihi, jeoloji ve ulusal coğrafya ile ilişkilendiren René Gérin, Fransızların köklerini Orta Asya'ya bağlayan Henri Martin ve kafatası incelemeleri yapan Eugene Pittard gibi göç, asimilasyon ve Türk ırkının tarih öncesindeki varlığı konularına ağırlık veren çalışmalarını kaynak gösteren Afet İnan,³⁸⁸ “tarihi ele geçirilemeyecek kadar çok eski köklerde ya da kaynaklarda arayarak bilimselci ve tarihselci bir üsluba bürünerek pre-historya ve proto-historya eğilimini romantik bir tutumla sergilemiştir.³⁸⁹ Fuat Köprülü ise, Orta Asya ile ilgili antropoloji ve arkeoloji araştırmaların yeni başladığını ve bulunan eserlerin henüz incelenmediğini belirterek Afet İnan'ın yararlandığı kaynakları yetersiz bulmuş;³⁹⁰ pozitivistin son derece kaba ve yalın bir şekilde kavranışını sergileyen yaklaşımını eleştirmiştir.³⁹¹

Afet İnan, acil bir şekilde ulusal bilincin güçlendirilmesi kaygısını taşıdığından ve bu amaç için tarih esas araç olarak görüldüğünden, titizlikle incelenmesi gereken tarihi konuların çokluğunu ve karmaşıklığını görevlendirilmiş tarihçi olmanın verdiği yetkinlikle basitleştirme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Türklük, eski Türk tarihi ve medeniyet konularında bilinçli olarak abartılı iddialarda bulunmuştur. Bunun dışında katılımcıların yaptığı eleştirileri budamak ya da etkisiz kılmak noktasında etkili bir rol üstlenerek tarihçilikte bilimselliği öteleyen ve eleştirel tarihin meşruluğunu zedeleyen bir etki bırakmıştır.³⁹²

Kara, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*'nde kaydedilen bilgilere dayanarak, Atatürk'ün hem Türk Tarih Tezindeki hem de Güneş Dil Teorisindeki abartılı önermelerle ilgili şakada bulunmasının bu tezlerdeki bazı iddiaları pek ciddiye almadığının göstergesi olduğunu söyler. Buna rağmen böyle bir tezin bir bütün olarak resmi devlet tezi olarak

³⁸⁷ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 152-53.

³⁸⁸ Afet Hanımefendi, “Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde”.

³⁸⁹ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 150-51.

³⁹⁰ Köprülüzade Fuat Bey, “Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumî Meseleler”, *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2. bs. (Tıpkıbasım), 2010), 43.

³⁹¹ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 150-51.

³⁹² Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 148.

kabul edilmesini isteyerek kurduğu ulus devletin vatandaşlarında ulus fikrinin gelişmesini amaçlamıştır.³⁹³

Tarihin ulusal fayda sağlamak için öğrenilmesi ve çalışılması eğilimi Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’deki tarihçileri de etkilemiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi Başkanı Yusuf Akçura’nın, Türkiye’deki siyasi etkinliği ve Kurtuluş Savaşına aktif katılımı ile gelişen Türk ulusçuluğundaki pratiğe dayalı etkin rolü, en belirgin özelliğinin “ulusçuluk öğretmeni” oluşu, onu tarihçilik alanında nispeten daha uzman ve daha iyi yetişmiş olan Fuat Köprülü ve Zeki Velidi Togan gibi isimlerin önüne çıkararak kongre başkanlığına getirmiştir. Siyasal otoritenin, “ulusal kimliği ırk ve ırka bağlı dil olgularıyla açıklamak” istediği Birinci Türk Tarih Kongresi’nde açıkça görülmüştür. Bununla birlikte sorunun nasıl ve hangi yöntemlerle ele alınacağı henüz kestirememekle birlikte fiziki coğrafyanın katkı sağlayabileceği görüşü hâkim olmuştur.³⁹⁴ Yusuf Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı eserinde savunduğu Türk ırkına dayalı Türk ulusal politikası düşüncesi de Atatürk’ün idealiyle örtüşmüştür.³⁹⁵ Ulusçu tarihçiler cephesinin hâkim görüş olarak öne sürdükleri Türk ırkı ile ilgili aşırı ve yüzeysel yorumlara çağdaş tarihçilik yönünde getirilen eleştiriler etkili olamamıştır.³⁹⁶

1933 yılında yapılan Üniversite Reformunun ardından çoğunluğunu Alman göçmenlerin ya da Alman tarih yazıcılığının etkisinde kalmış ve ağırlıklı olarak dilbilim ve arkeoloji uzmanlarının oluşan akademisyenler İstanbul Üniversitesi’nin boşalan kadrolarına yerleştirilmiştir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin adı 1935 yılında “Türk Tarihi Araştırma Kurumu” olarak değiştirilmiş, sonrasında ise “Türk Tarih Kurumu”na çevrilmiştir.³⁹⁷ 1935’te kurulan Ankara Dil tarih Coğrafya Fakültesi’nin adı Türk Tarih Tezinin ana unsurlarını barındıran şu amaçları içermiştir:

I. *Dil* Sümer, Akad, Sankrit, Çin ve Hitit dillerinin yani Türkçeye akraba olarak görülen dillerin karşılaştırmalı bir incelemesi; II. *Tarih* Orta Asya’dan gelen Türklerin tarihi zamanları da aşan uzun varlığını ve diğer uygarlıklara olan katkılarının kanıtlanması; III. *Coğrafya* uygarlıkların beşiği olarak görülen ve Türklerin derin izlerini taşıdığı öne sürülen Anadolu toprakları üzerinde çalışmalar yapılması ve bunların belgelenmesi.³⁹⁸

³⁹³ Kara, “Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları”, 329.

³⁹⁴ Erganlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 160-88.

³⁹⁵ Kara, “Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları”, 325.

³⁹⁶ *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2. bs. (Tıpkıbasım), 2010).

³⁹⁷ “Tarihçe”.

³⁹⁸ Erganlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 199.

İkinci Türk Tarih Kongresine Başkanlık eden Maarif Bakanı Saffet Arıkan açılış konuşmasında, Türk Tarih Kurumu'nun yapacağı araştırmaların arkeoloji ve antropoloji alanındaki bilimsel bulgulara ve Türk linguistiğine dayandığını, böylece Türk Tarih Tezinin pozitif bilimlere dayalı olarak oluşturulacağından reddedilmesinin mümkün olmayacağını bildirmiştir.³⁹⁹ O dönemde pozitivizm, kaba ve kolaycı bir şekilde sadece doğa bilimlerine indirgenen bir bilim felsefesi olarak ele alındığından; sosyal bilimlerin de ancak arkeoloji ve antropoloji temelinde kavranması gerekliliğini duyan bir anlayış hâkim olmuştur. İkinci Türk Tarih Kongresi de bu durumun belirgin bir göstergesine dönüşmüştür. İkinci kongrede en çok ilgi gösterilen ve üzerinde en çok çalışılan bilim dalı arkeoloji olmuş; antropoloji, genellikle tek pozitif bilim olarak ele alınmış; fiziki antropoloji ise Türk ırkının belirlenmesi için daha da gerekli görülmüştür.⁴⁰⁰

Türk Tarih Tezinin, sarsılmaz bir inançla bağlı kalınması gereken gerçek ve bilim üstü bir hakikat olarak kavrandığı ve tartışılmasına imkân verilmediğini belirten Ahmet Şimşek'e göre yapılan kongrelerde tezin bilimsel olarak ispatlanması girişiminin, Tez'in bilime uyması olarak değil de bilimin Tez'e uydurulması şeklinde olmuştur. Bu konuda Türk Tarih Tezine yönelik bilimsel eleştirileri olduğunu söylediği Nihal Atsız'ın Köprülü'den aktardığı bir bilginin bu tespiti desteklediğini aktarmıştır:

Türk Tarih Tezi'nin ana kurgularından biri olan "Türklerin brakisefal kafatasına sahip olduğu, bu tespiti dayalı olarak da Hititlerle bu yönden ırki akrabalıklar tesisine" ilişkin görüşü kanıtlamak için Anadolu'da kafatası araştırmaları yapılmıştır. İşte bu kazılardan birinde Hattilerin brakisefal kafa yapısı dolayısıyla Türk olduklarını iddia için çıkarılan iki Hatti kafatasının brakisefal olmamasından dolayı ilgili bilim adamı (?) tarafından imha edildiğini Fuat Köprülü, Nihal Atsız'a, bahsetmiştir.⁴⁰¹

Etnik ulusçuluğun ulus-devlet mantalitesiyle merkezileşme yönündeki gelişimi aynı zamanda ulusun toprakları için bilimsel tanım çalışmalarını gündeme getirdiğinden coğrafyanın tarih içindeki rolünün belirleyici olacağı düşünülmüştür. Türkler Balkanlardan çekilirken, Anadolu'yu kendileri için sabit bir referans noktası olarak görmüştür. Pozitif bilimlerin kurtuluş olarak görülmesinin etkisiyle fiziki coğrafya

³⁹⁹ "Kongre başkanı, Maarif Vekili SAFFET ARIKAN'ın nutku", *İkinci Türk Tarih Kongresi Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2. bs. (Tıpkıbasım), 2010), 1-3.

⁴⁰⁰ Erganlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 205-13

⁴⁰¹ Şimşek, "Türk Tarih Tezi" Üzerine Bir Değerlendirme", 7.

vazgeçilmez bir gereklilik olarak görülmüştür. Fiziki coğrafya, fiziki antropoloji ve arkeolojiyi başlıca bilim dalları olarak seçen Türk tarihçileri, Avrupalı tarihçi ve arkeologların Anadolu’da yapılacak arkeolojik kazılara olan ilgisinden de yararlanarak daha fazla arkeoloji, dilbilim ve folkloru vurgulamışlardır.

Böylece Anadolu ve Orta Asya arasında coğrafik tarih benzerliği oluşturmak için zemin hazırlanarak, Türk Tarih Tezi ile iddia edilen Anadolu Türkleri ile Orta Asya Türkleri arasındaki benzerlikleri arkeolojik kazılarla coğrafi tarih haline getirmeyi amaçlamışlardır. Anadolu’nun birçok uygarlığın izlerini taşıması arkeologları ve tarihçileri bazı durumlarda kesin yorumlardan sakındırırken, Türk Tarih Tezi savunucuları pragmatik kaygılarla Anadolu’da birçok uygarlığın yaşadığı gerçeğini mutlak bir Türk kökenine bağlamaya çalışmışlardır.

Anadolu’daki arkeolojik kalıntılar burada Türklerle irtibatlandırılmayan birçok ırk, uygarlık ve kültürün yaşadığını gösteriyordu. 1932-1943 yılları arasında yapılan arkeolojik kazılarla bu durum açıklığa kavuşmakla birlikte ortaya çıkan durum tarih tezinin kanıtlamak istediğinin tam tersiydi. Batılı arkeologların Anadolu’da arkeolojik kazılara olan ilginin kaynağı *klasisist akım* yani Yunan, Roma ve Bizans uygarlıklarının köklerine ilişkin kanıtların bulunmasıydı. Türk arkeologlar ise Anadolu topraklarından kazılarla çıkacak her şeyin eski Türk tarihine ait olacağına inanarak bu bulguların kısmen ya da tamamen “Türk uygarlığı” ya da tarih öncesi ve tarihin ilk dönemlerindeki “Türk ulusu”nun mirası olarak adlandırıyorlardı.⁴⁰²

Erol Güngör, Türk Tarih Tezinin asıl olarak iki amacı bulunduğunu; bunlardan ilkinin Anadolu’nun tarih öncesinden beri bir Türk ülkesi olduğunu ispat etmeye çalışarak Türkleri bu topraklarda işgalci olarak gören düşünceye karşılık vermek olduğu; ikincisinin ise Türklerin eski ve medeni bir kavim olduğunu ispatlayarak Türklerde kuvvetli bir benlik bilinci oluşturmak olduğunu vurgulayarak, böyle bir tarih anlayışının o zaman için amaca uygun olsa bile temelden yanlış olduğunu ve zaten kısa zamanda çürüklüğünün ortaya çıktığını belirtmiştir.⁴⁰³

---

⁴⁰² Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 213-16.

⁴⁰³ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, (İstanbul: HİSAR Gazetesi, 2003), 76-77.

Baykal, yapılan çalışmaların sonucunda ortaya çıkan Türk Tarih Tezini, Osmanlı tarihinin şimdiye kadar tanıtıldığı gibi Türk ulusunun tarihinin tamamını oluşturmadığı; Türk'ün tarihinin çok daha eskiye dayandığı; Türklerin sarı ırka mensup olmadığı, aksine beyaz ırktan oldukları; bugünkü yurdumuzun sahipleri olan Türklerin, eski kültür kurucuları ile aynı vasıfları taşıdıkları; modern Türklerin Orta Asyalıların torunları olmakla birlikte insanlığın ortak malı olan dünya uygarlığını yaratan insanların soyundan geldikleri ve bu uygarlığa önemli katkılarda bulduklarının ortaya çıkarılması şeklinde özetlemiştir.⁴⁰⁴

Akurgal'a göre, Türk Tarih Tezinin en önemli ve dikkat çekici özelliği Türklerin kökeninin Osmanlı, Selçuklu ve Uygur medeniyetleri yerine Hitit, İskit ve Sümerlere dayandırılmasıdır. Avrupalı ve Türk çevrelerce eleştirilen bu bakış açısının esaslı sebepleri vardır. Birincisi, Atatürk büyük bir devrim yapmıştı ve bu durum daha çok Osmanlı'nın son yüzyıllardaki dünya görüşüne karşı yapılan bir mücadelenin ürünü olduğundan Osmanlı'nın yeni Türk ulusuna örnek gösterilmesinin yanlış bir karar olacağı düşünülmüştür. Osmanlı'nın siyaseti ve anlayışı ortadan kaldırıldığına göre, eleştiriden uzak biraz da destansı ve mitolojik yeni bir tarihe ihtiyaç görüldüğünden daha geçmiş devirlerden referans vermek gerekmiştir. İkinci olarak, böyle bir tercih işgalci güçlere karşı da manevi bir savunma silah olarak kullanılabilirdi. Çünkü Batılılar, Anadolu'nun tarihi Yunan ve Roma medeniyetinin bir parçası olarak görerek Yunan ve Ermenilerin Anadolu'nun gerçek sahipleri oldukları iddiasında bulunmuştur. Bunun karşısında Atatürk, düşmanı kendi silahıyla vurmak isteğiyle Türklerin, Anadolu'da daha eski bir medeniyet kurmuş olan Hititlerin kökeninden olduğunu iddia ederek Anadolu'nun ilk ve gerçek sahiplerinin Türkler olduğunu ispatlamak istemiştir.⁴⁰⁵ Şaban Sitembölükbaşı'na göre ise, "bu teorilerin pratik amaçlarından biri, Batı kültürünün gerçekte Türk kültüründen türediği tezinden hareketle Batılılaşma yönündeki reformları, Türk toplumunun gözünde meşru ve kabul edilebilir kılmaktır."⁴⁰⁶

Ersanlı'ya göre, ulus-devlet aşamasına geçilmesiyle eş zamanlı olarak yeniden yazılmaya başlanan Türk resmi tarih yazımı Fransız ve Alman tarihçiliğindeki romantik,

---

⁴⁰⁴ Baykal, "Atatürk ve Tarih", 539.

⁴⁰⁵ Akurgal, "Tarih İlmî ve Atatürk", 579-83.

⁴⁰⁶ Şaban Sitembölükbaşı, "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları", *Türkiye Günlüğü*, 56 (1999), 64.

idealist, pozitivist ve tarihselci historiografi akımlarından özellikle etkilemiştir. Bu etki “kendi kaderini tayin” hakkı ile “egemenlik ulusundur” jakobenizminin birleştiği noktada tesir etmiştir. Pozitivist tarihçilerin ürettiği tarihçilik akımı Türk reformcuların öncelikli amaçlarında kullanılabilir özellikler taşıdığından, 19. yüzyılın sonlarından beri bilim ve bilimsel ilerleme ile uğraşan Türk seçkin sınıfı kendilerini en rahat şekilde pozitivist düşünce akımlarıyla ifade edebilmiştir. Aydınlanma filozoflarının ve Fransız romantik tarihçilerin etkileri özellikle Cumhuriyet’in ilk on yılında ağırlık kazanmıştır.

Ağırlıklı olarak Fransız etkisi hissedilmesinin yanında Almanların tarihi çok geriden başlatıp bir destansı durum yaratma teşebbüsleri de Türk tarih yazımını etkilemiştir. Almanlara olan ilgi özellikle otuzlu yılların ikinci yarısında devlet gücüne destansı bir nitelik kazandırmak adına daha da artmıştır. Fransızların pozitivist ve ahlaki tarihçiliği ile Almanların idealist ve devletçi tarihçiliği otuzlu yıllarda etkisini güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Romantizm, tarihçilerin ulusal ülküleri için iyi bir moral değer işlevi görmüş; pozitivism, öncelik arz eden siyasetin pragmatik ve laik hedefleri için ihtiyaç olarak algılanmıştır. Alman tarihselciliği ise; “*ideal-devlet-iktidar*” özdeşliğini hafızalara kazımak için iyi bir yöntem olarak görülmüştür.⁴⁰⁷

Bünyesinde çok miktarda çağdaş metafizik görüş de barındıran Alman tarihçiliği,⁴⁰⁸ Cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğini etkileyen üçüncü akımdır. Devleti her şeye kadir bir kuvvet olarak gören Alman tarihçiliğinin idealist ve devletçi özellikleri Türkiye Cumhuriyeti tarihçiliğini en az 1940’lı yıllara kadar etkilemiştir. Devleti yüceltmenin yanında ulusu da yücelten Alman tarihçiliği, geçmişin araştırılması konusunda zengin bir yöntem geliştirmiştir. Almanların, Anadolu topraklarındaki arkeolojik ve antropolojik araştırma ve yöntemleri, Türklerde ulusal geçmişlerini ispat etme yönünde yeni bir ilgi alanı yaratmıştır. Alman tarihselciliğinde tarih öncesi dönemin ve klasik dönemlerin tarihe entegre edilmeye çalışılması ile yaratılan ikilik Türk tarihinde de gün yüzüne çıkmıştır.

Romantizm, pozitivism ve Alman idealizmiyle bütünleşen tarihselcilik, Türk ulusçu tarih yazımında en çok etkili Batılı akımlar olmuştur. Romantizmin geçmişe

---

⁴⁰⁷ Erganlı, *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 21-33.

⁴⁰⁸ Breisach, *Tarih yazımı*, 294.

hayranlığı, pozitivistimin kolaycılığı, tarihselciliğin ve idealizmin otoriter gücü Türk ulusçularının tarih anlayışları için çekici, zengin, ancak üst üste bindirildiğinde oldukça karmaşık ve içinden çıkılmaz hale gelebilen bazı özellikler içermiştir.⁴⁰⁹ Mete Tuncay, Şarkiyatçı Dr. Kurt Köhler'in Türk Tarih Tezi için, Türklere yeni bir dünya görüşü aşılacak için yazıldığı ve tarihi her olayın Türklerin gururunu okşayacak şekilde yorumlandığı görüşünde olduğunu aktarır.⁴¹⁰

2.2.3. Türk Ulusçuluğu ve Türk Tarih Yazımında “Türk-İslam Sentezi”

Atatürk'ün ölümünden sonra, Türk Tarih Tezine üstü kapalı bir şekilde karşı çıkarak Batı okulu ile bütünleşen ve “*Hümanist*” olarak adlandırılan bir tarih yazımı hareketi yükselmiştir. 1940'tan sonra Kemalist devrimi sürükleyen coşkunun sönmeye başlamasıyla Türk merkezli tarih araştırmaları da artık entelektüelleri tatmin etmediğinden yüzlerini yeniden Batı'ya dönmüşlerdir. Grek-Latin uygarlığını Anadolu kültürünün gerçek kaynağı olarak gören “*Klasikler Hareketi*”, Türklerin etnik geçmişi yerine Anadolu geçmişini baz alan çevrelerce de kısmen desteklenmiş ve böylece Yunan, Latin ve Batı klasikleri çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Lise birinci sınıf tarih müfredatının neredeyse bütünüyle Yunan ve Roma uygarlıklarına ayrılması boyutunda okul kitaplarına da yansıyan bu akım yine de mutlak egemen olamamıştır.⁴¹¹

Güngör, 1980 yılında yazdığı eserinde, artık hiçbir tarihçinin Hititlerin, Etrüsklerin, Mısırlıların ve benzeri medeniyetlerin Orta Asya'dan gelmiş Türkler olduğunu iddia edemeyeceğini; ancak Hititlerle Türkler arasındaki akrabalık davasının bu noktada bitmediğini söylemiştir. Ağırlıklı olarak Yunan medeniyetini sahiplenmekten çekinen bazı tarihçilerin yeni bir tez ortaya attıklarını öne sürerek ve bu yeni tezin Hititleri Türklerin atası saymakla birlikte Türk Tarih Tezi savunucularından tamamen ayrı bir hareket noktasına sahip olduğunu belirtmiştir. Yeni tezin savunucularına göre Orta Asya'dan gelen Türkler burada bir medeniyet kurmamış; ancak hem Türkler hem de başka kavimler Anadolu'ya yerleşerek birbiriyle kaynaşmış yeni bir ulus ve medeniyet geliştirmişlerdir. Dolayısıyla, onlara göre ülkemizde Türk değil,

⁴⁰⁹ Ersanlı, *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, 39-46.

⁴¹⁰ Tunçay, *T.C. 'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 302-303.

⁴¹¹ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 79-82.

Anadolu ulusu diye bir ulusun var olduğu ve bu ulusun Türklerin de dahil olduğu bir karışımından meydana geldiğinin savunulduğunu belirten Güngör, bu görüşü şu şekilde aktarmıştır:

Türkler bu topraklara geldiklerinde, elbette ki Anadolu boş değildi; bir halk ve onun yaşattığı bir kültür vardı. Türkler bunlarla hem soy, hem kültür bakımından kaynaştılar. Bu yüzden mesela Hitit milliyetçisi olduğunu söyleyen birinin kanında Hitit, Lidyalı, Frikyalı, Romalı ve bu arada belki Türk kanı bulunması pek tabiidir.⁴¹²

Aynı dönemde bu Hümanist akıma duyulan Türkçü tepki, “ulusal kültür” kavramını yaşatmaya çalışan akım ile ulusçuların ittifakı şeklinde ortaya çıkmıştır. Böylece Maarif Bakanlığı’nın aynı dönemde çıkardığı *İslam Ansiklopedisi* İslam uygarlığı hakkında daha Türkçü bir yaklaşımla oluşturulmuş ve “Türk-İslam Sentezi” için ortam hazırlamıştır. Hümanist hareket 1986’ya kadar bazı okul kitaplarında etkisini hissettirse de zamanla Kemalizm, ulusçuluk ve İslam’ın bir sentezi olan ve “ulusal kültür” olarak adlandırılan yeni tarih görüşüne yerini bırakmıştır.⁴¹³

Hümanist olarak adlandırılan akımın seçkinlerine Batıcı oldukları gerekçesiyle tepki gösteren ideologlar, Türk tarihinin Asyalı ve Müslüman özelliğine dayanan Türk-İslam Sentezi akımını oluşturmuşlardır.⁴¹⁴ Gökalp’in 1923 yılında çizdiği yeni çerçevede Türkleşmek ilk olarak Türkiye Türklerinin, sonrasında Türkiye, Azerbaycan ve İran’da yaşayan Oğuz Türklerinin son olarak da bütün Türklerin birleşmesini amaçlamak anlamına gelmiştir. Bu öneri radikal, sağ ve Turancı eğilimdeki Türk-İslam Sentezi akımını besleyen ana fikirlerden biri haline gelmiştir. 1970’li yıllardaki Milliyetçi Cephe hükümetleri ile 1980 yılındaki darbeye uygulanması mümkün hale gelen ve Aydınlar Ocağı tarafından hazırlanarak bu yıllardaki devlet politikasına damga vuran Türk-İslam Sentezi düşüncesi Gökalp’in eserlerine dayanmıştır.⁴¹⁵

Türk-İslam Sentezi, resmi devlet ideolojisi olarak açıklanmamakla beraber ve siyasi iktidarlarla açıkça ilişkilendirilmese de bazı devlet kurumlarınca üretilen söyleme sızmıştır. Kısmen Batı karşıtı bir tepki olarak tanımlanabileceği gibi İslam’ın ideolojik

⁴¹² Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 77.

⁴¹³ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 79-82.

⁴¹⁴ Copeaux, *age.*, 79-83.

⁴¹⁵ Bozarslan, “M. Ziya Gökalp” 314-19.

bir çeşit kalıba sokulması olarak da tarif edilmiştir. Ancak, sadece Kur'an'daki değerlerle yetinmek yerine hem Türklerin kendi geçmişlerini hem de İslamiyet'i buluşturan sentezin ürünü olarak görülen "Türk ulusal kültürü"nü⁴¹⁶ yaşatmayı esas almıştır. İslam'ı Türk kültüründen üstün ve onu yaşatan; Türk kültürünü ise İslam'ı koruyan ve güçlendiren değerler olarak gören bu akımın temel söylemi de ağırlıklı olarak tarihe, özellikle de Türklük ile İslamiyet arasındaki buluşmanın yaşandığı dönemlerin ve coğrafyaların tarihine dayanmıştır. Din adamlarından oluşan bir iktidar istemeyen; ancak İslam'ın dinsel, ahlaki ve kimliksel kaynağı aracılığıyla Türk kişiliğini tanımlayan ulusçu bir ideoloji olarak görülmüştür.

Türk-İslam Sentezi kuramcıları, Türk kişiliğine yeniden inanç aşılması noktasında Kemalizm'in haklılığına katılmışlardır; fakat Hümanist döneme karşı çok katı bir tutum sergilemişlerdir.⁴¹⁷ Türk-İslam Sentezi'nin önde gelen kuramcısı İbrahim Kafesoğlu'nun hümanizm ile ilgili görüşleri durumu özetler niteliktedir:

...bizdeki hümanizm hareketi süratle sosyalist-materyalist vasıf kazanmış, tercüme faaliyeti ile Batının tefsiri materyalistlerin ve marksistlerin kontrolü altında işleyen bir propaganda aleti halini almıştır... Kısacası, hümanizmin insanlığa faydalar sağladığı ve Rönesansın toplulukları millileştirmekteki büyük hissesi şüphe götürmemekle beraber, Avrupalının izinde yürütme gayretleri ile Türk milletini, milli bütünlüğü muhafaza etmek şartıyla "medenileştirmek" herhalde mümkün olmayacaktır. Batı tarihinin bu altın çağı'ndan bizim istifade edebileceğimiz husus, onun milletçe kalkınmak, medeniyetçe yükselmek için milli kültürün temellerine inme zarureti gözlerimiz önüne sermesidir ve esasen Avrupa hümanizminin bize verdiği ders de bundan ibarettir. Türk milleti ancak kendi "kayıbolmuş milli kültür hazinelerinin" üzerine eğilmek, Türk hukukunu, Türk ve Türk-islam düşüncesini işlemek ve milli seciyeyi kuvvetlendirmek suretiyle ileri hamleler yapabilecektir. Yoksa, memleketin bu kadar enerjisine ve milyonlarca lirasına mal olan hümanizm cereyanında yarı aydın hümanistlerin tasarladıkları gibi asil Türk milletini Yunanlılaştırmak, hristiyanlaştırmak ve materyalistleştirmek yolu ile değil!⁴¹⁸

⁴¹⁶ Buradaki "ulusal kültür"den kasıt orijinal kullanımı olan "milli kültür"dür. Gökalp'in kültür-medeniyet ayrımına dayanan; medeniyetin evrensel nitelikte, nesnel doğruları, bilimsel kavramları ve teknolojiyi ifade ettiği; kültürün ise ulusal nitelikte, dini, ahlaki, sanatsal değerler ile kişisel inanç ve idealleri ifade ettiği; Batı'nın medeniyetini kabul edip Batı'nın kültürünü reddeden "Türk milli kültürü" kavramını ifade eder. Bu açıdan, bilimsel ve teknik olarak gelişmiş Batı medeniyetinin, Batı kültürünün bir eseri olduğu; geleneksel kültürün ise geri kalmışlığın baş sorumlusu görülerek, sanayi çağının gereklerine cevap veremediği düşüncesiyle, kültür-medeniyet ayrımı yapmaksızın Batı'nın hem kültürünün hem de medeniyetinin alınarak bir bütün olarak "Batılılaşma"yı öngören "Kemalist ulusal kültür"den farklıdır. Sitebölükbaşı, "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları". Türk-İslam Sentezi kuramcıları, Kemalizm'in bu yönünü "Müslüman Türk"ü yabancılaştıran, özünden koparan ve bütünüyle kendisi olmaktan alıkoyan bir engel olarak görmüşlerdir. Zira Türk-İslam Sentezi'ne göre Müslümanlık, Türk olmanın ve Türk kalabilmenin koşullarından biridir. Dursun, "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi", 62.

⁴¹⁷ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 79-83.

⁴¹⁸ İbrahim Kafesoğlu, "Hümanizm ve Milliyetçilik", *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* içinde, yaz. İbrahim Kafesoğlu, (İstanbul: M.E.B. Devlet Yay., 1970), 198-99.

Gökalp'in Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük arasında oluşturduğu sentez, 1923'te *Türkçülüğün Esasları*⁴¹⁹ başlığıyla daha da derinleştirilerek, özellikle Birinci Dünya Savaşı süresince hezimete uğrayan İttihatçıların Turan idealinden sonra Türk ulusçuluğuna yeni bir yön göstermiştir. Gökalp için Türklük bilinci, bir hedef niteliğinde olup; ırksal bir temele dayanmamakla birlikte tarihe de bağlı olmayan ulusal kimliğin tek değişmez unsuru olmuştur. Türkleşmek için bir kültürün oluşmasını şart gören Gökalp'e göre Türkleşmek, bütün kurumlarıyla Türk olacak bir ülkenin siyasi bütünlüğünü temsil etmiştir.

Gökalp tarafından, devlete itaat etmeyi felsefe edinerek rejimin sürekliliğini sağlayacak ve aynı zamanda halkı birleştiren bir unsur olarak düşünülen din, 20. yüzyılda Türklerin varlığını sürdürebilme şartı olarak kabul ettiği Batı medeniyetinin bir parçası olması aşamasında, toplumun maruz kalabileceği olumsuz etkenlere karşı bir denge unsuru olması sebebiyle de gerekli görülmüştür. Dini özellikle toplumun alt tabakası için düşünen Gökalp, medeniyet konusunu ise daha önemli görerek bu konuda seçilmişlerin karar verici olması gerektiğini savunmuştur. Gökalp, sosyolojiyi ise elit kesimin medenileşmesi ve medeniyeti toplumun alt katmanlarına dayatmasını sağlayacak bir araç olarak görmüştür.⁴²⁰

Türk modernleşmesi için Batılılaşma toplumsal, siyasal ve teknolojik değişim sorununun yanında aynı zamanda Batı'ya karşı duyulan önyargılarla mücadele etme sorunu olmuştur. Batı'ya duyulan geleneksel husumet, Türk halkının belirli kesiminde Batı'nın kültüründen ve toplumsal değerlerinden arındırılmış olarak katıksız bir teknoloji transferini gerçekleştirme çabalarına veya Batılılaşma dışında alternatif model arayışlarına itmiştir. Hem Cumhuriyet öncesi hem de Cumhuriyet sonrasında bu sorunun ciddiyetinin ve Batılılaşma politikalarını geciktirmesinin farkına varılmasıyla, Batılılaşmayı topluma kabul edilebilir kılacak bazı düşüncelerin teorik düzeyde geliştirilmesini gerektirmiştir. Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet arasında yaptığı ayırım da bu düşüncelerden biridir. "Gökalp'in bu yaklaşımı bilimsel motifli değil pratik ihtiyaçların zorlamasının bir ürünüdür."⁴²¹

---

⁴¹⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976).

⁴²⁰ Bozarslan, "M. Ziya Gökalp" 314-19.

⁴²¹ Sitembölükbaşı, "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları", 64.

Gökalp, kültürün bir ulusun dini, ahlaki, hukuki, entelektüel, dilsel, ekonomik ve teknik hayatlarının uyumlu birikimi olduğu ve ulusal bir karakter taşıdığını; medeniyetin ise bir çok ulusun bahsi geçen alanlardaki toplumsal hayatlarının ortak birikimi olduğunu ve uluslararası bir karakter taşıdığını vurgulayarak kültür ve medeniyet arasında ayırım yapmıştır.⁴²² Gökalp'in kültür-medeniyet ayırımına katılan İbrahim Kafesoğlu, kültürün özel medeniyetin ise genel bir karakter taşıdığını; medeniyetin kültürlerden doğduğunu; kültür ve ulus kavramlarının karşılıklı olarak birbirlerinin varlığının göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Kafesoğlu, Türk ulusunun yüzyıllardan beri dili, töresi, dini, hukuku, düşüncesi ve olaylar karşısındaki özel davranışlarıyla yaşamasının bir ulusal Türk kültürünün var olduğunun delili sayar.⁴²³

1945'te çok partili hayata geçişle beraber, ulusçu ve "mukaddesatçı" bir akım, sayıları giderek çoğalan *Millet*, *Orhun*, *Kopuz*, *Büyük Doğu*, *Hareket* gibi dergilerle kendini ifade imkânı bulmuştur. 1945-1950 arasında özellikle Necip Fazıl Kısakürek'in şahsıyla özdeşleşen resmi ideolojiye karşı niteliği taşıyan, nispeten dinsel bir eğilim belirmiş; 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti tarafından dinsel hareketler teşvik edilmiştir.⁴²⁴ 1960'ların ulusçu muhafazakâr düşünceleri, büyük ölçüde 1940'lardan beri sürekli olarak yükselişe geçen "anti-komünist" söylem ve tavırlarla şekillenmiştir.⁴²⁵ Komünizm ile mücadele yayınları yaparak bu faaliyetleri ulusal mücadele olarak adlandıran Fethi Tevetoğlu, komünistleri Türklüğün düşmanı olarak nitelendirerek ağır hakaretlerde bulunmuştur.⁴²⁶

1961'de kurulan Aydınlar Kulübü, tutucu iki akımın yani ulusçular ile "dinciler" in fikirlerini karşılaştırebildikleri tartışma mekânı olmuş;⁴²⁷ Osman Turan ve İsmail Hami Danişmend gibi tarihçiler de kulübün devamlı katılımcıları arasında bulunmuşlardır. 1965'te Aydınlar Kulübü kapanmış; ancak 1968'deki sol hareketlere tepki olarak Ülkü Ocakları kurulmuştur. Üniversitelerde büyüyerek devam eden siyasi

⁴²² Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 25.

⁴²³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), 16.

⁴²⁴ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 83-84.

⁴²⁵ Ali Çağlar ve Mustafa Uluçakar, "Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihani: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26 (2017), 128.

⁴²⁶ Fethi Tevetoğlu, *Faşist Yok Komünist Var*, (Ankara: Komünizmle Mücadele Yay., 3. bs. 1963), 54-55, 80.

⁴²⁷ Dursun, "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi", 61.

çalkantılar nedeniyle ulusçular iki kongrede bir araya gelirler ve İbrahim Kafesoğlu'nun başkanlığında çoğu üniversite ve bilim adamı olan üyeler tarafından 1970'de Aydınlar Ocağı kurulmuş; böylelikle Kafesoğlu'nun parolası gerçekleşmiştir: “*Büyük tehlikelerle karşı karşıya olan Türklerin, cesur bir atılıma ve inanca dayalı bir harekete gereksinimleri vardır.*”⁴²⁸ Aydınlar Kulübü ile bağlantılı bir şekilde kurulan Aydınlar Ocağı,⁴²⁹ Türkiye'nin istikrarın tehlikede görüldüğü bu dönemde ulusçuların ve “dinciler”in fikirlerini Türk-İslam Sentezi etrafında birleştirmiştir. Öyle ki sentez, Türk insanının ve Türk ulusunun kişilik ve varlığının temel kaynağı olarak görülmüştür.⁴³⁰ Kafesoğlu'nun dışında Muharrem Ergin, Ahmet Kabaklı, Süleyman Yalçın ve sonraki başkanlardan Nevzat Yalçın Ocağın en dikkat çekici isimleri olarak öne çıkmıştır.⁴³¹

Öğrenimini Kemalist düşüncelere göre aydınlar yetiştirmesi için tasarlanan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yapan İbrahim Kafesoğlu, orada Fuat Köprülü'nün etkisinde kalmış; daha sonra öğretim görevlisi olarak birlikte çalıştığı Zeki Velidi Togan'ın İstanbul Üniversitesi'ndeki kürsüsünü devralmıştır.⁴³² Osmanlı öncesi Türk kültürlerine ilişkin olarak *İslam Ansiklopedisi*'nde Selçuklular⁴³³ ve Türkler⁴³⁴ üzerine iki makalesi ve bunun dışında çok miktarda yazısı bulunan Kafesoğlu, Türkiye Öğretmenler Birliği'ne başkanlık ederek ve Birliğin yayın organı *Bilgi*'nin yazı kurulunda yer alarak Türk eğitim sistemi üzerinde etkisini hissettirmiştir.

Bazı makaleleri *Türk Ulusçuluğunun Meseleleri* başlığıyla bir derlemede toplanmış ve bu politik yapıt, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan ve “hümanizm”e karşı mücadele çerçevesinde değerlendirilen⁴³⁵ *1000 Temel Eser* dizisi içinde yer almıştır. Bu eser dizisi için yazdığı önsözde Başbakan Süleyman Demirel, “...böylece milli kültür mirasımızın yeni kuşaklara intikali sağlanacaktır” ifadesini kullanmıştır.⁴³⁶ Bunun dışında liseler için hazırlanan ve 1976'da devlet tarafından basılan bir tarih dersi

⁴²⁸ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 83-84.

⁴²⁹ Dursun, “Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi”, 61.

⁴³⁰ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 84.

⁴³¹ Dursun, “Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi”, 61.

⁴³² Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 91-93.

⁴³³ İbrahim Kafesoğlu, “Selçuklular”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 10 (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978), 353-416.

⁴³⁴ İbrahim Kafesoğlu, “Türkler”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12/2 (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978), 142-280.

⁴³⁵ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 91-93.

⁴³⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, (İstanbul: M.E.B. Devlet Yay., 1970),

dizisinin de yazarlarından biri olmuştur. Kendinden öncekiler gibi Türkoloji'den politikaya doğru kayan Kafesoğlu, Fuat Köprülü'nün etkisiyle Türkoloji; Sovyetlerden gelen Türki halklara mensup aydınların etkisiyle anti-komünist politik eylem ve geçmişte *Atsız* dergisine katılarak gösterdiği ulusçu tepki gibi ilişkiye girdiği siyasal ve kültürel eylemleri kendi şahsında buluşturmuştur.⁴³⁷

Aydınlar Ocağı Genel Başkanı Süleyman Yalçın, Kafesoğlu'nun *Türk-İslam Sentezi* adlı eserinde yazdığı takdim yazısında, Kafesoğlu'nda romantik Türkçülük devrinin sona erdiğini ve 1970-1980 yıllarında daha ileri ve bilimsel seviyede kültür ulusçuluğu seviyesine ulaşıldığını belirtmiştir.⁴³⁸ Kafesoğlu da kendi Türklük anlayışının romantik idealler taşımadığını belirtmiştir:

"Bütün Türklük" meselesi ne romantik bir mevzu, ne temelsiz bir fantezi değil, fakat Türkiye'nin hayat davasıdır. Ama aynı mesele hiç bir zaman bir siyasi genişleme, bir irredantizm de değildir ve olmayacaktır. Türkiye maceralar devrini artık kapamıştır. Türkiye dünya Türklüğünün saadet ve rafağını ancak mânen destekler ve her kardeş topluluğun kendi yurdunda hür yaşamasını diler. İstenen şey, makul ölçüde kültür bağlarını muhafaza yoluyla beraberlik şuurunu uyanık tutmaktan ibarettir. Bu kadarlık arzu bile Türk dünyasında "ışık" ve "kuvvet" unsurlarının devamını sağlamağa kafidir.⁴³⁹

Kafesoğlu'nun yazılarında, cihan hakimiyeti fikri için dayanak sağlayan ve metinsel haritalar oluşturan coğrafi göndermeler bolca bulunmuştur. Selçuklu İmparatorluğu dönemini İslam ile sentez hale gelen Türk kişiliğinin tamamlanışı ve İslam dünyasının kültürel olarak zenginleştiği tarihi aşama olarak gören Kafesoğlu, Selçuklu İmparatorluğunu cihan hakimiyeti ve egemen ulus çerçevesine oturtmuştur. Selçukluların başarısını Hunlardan ve Göktürklerden süregelen Türklerin devlet kurma yeteneği, vatan fikri ve vatana bağlılık duygusuna, dilin kutsanmasına ve Türk kişiliğinin sağlamlığına dayandırmıştır. Malazgirt zaferini, Türklerin özünde barındırdığı dinamizm ile Müslüman inancının ideal kaynaşmasının meyvesi ve yeni bir Türk vatani varlığının başlangıcı olarak gören Kafesoğlu, bu vatanın sadece parlak bir askeri zafer değil aynı zamanda Alparslan'ın Türklerin özünde olan yeniliklere karşı gösterilen yüce gönüllülük, hoşgörü ve bağlılık gibi erdemlerin ifadesiyle oluştuğunu

⁴³⁷ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 91-93.

⁴³⁸ Süleyman Yalçın, "Takdim", *Türk-İslam Sentezi* içinde, yaz. İbrahim Kafesoğlu, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2014), 9.

⁴³⁹ İbrahim Kafesoğlu, "Bütün Türklük", *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* içinde, yaz. İbrahim Kafesoğlu, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970), 220.

vurgulamıştır. Bu zafer, Atatürk'ün 1922'de Yunan ordularına karşı kazandığı zaferle birlikte kapanan bir sürecin başlangıcı olarak görülmüştür.⁴⁴⁰

Kafesoğlu'nun otuz yılı aşkın çalışmaları 1977 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından *Türk Millî Kültürü* adlı eserde toplanarak yayımlanmıştır.⁴⁴¹ Abdülkadir Donuk, eserin 2011 yılında yapılan 33. baskısı için yazdığı önsözde eserin ilk basıldığı yılda büyük yankılar uyandırdığını ve büyük rağbet gördüğünü belirterek; Cumhuriyet tarihi boyunca ilk defa bu eserle "Türk ulusal kültürü"nü bilimsel temeller üzerine oturtulduğunu vurgulamıştır. Eserin yayımlanmasından sonra yazılan tarih kitaplarında hiçbir yazarın Kafesoğlu'nun ortaya koyduğu çerçevenin dışına çıkma cesaretini gösteremediğini vurgulayan Donuk, ayrıca eserin tüm Fakültelerdeki Tarih bölümlerinde ders kitabı olarak okutulduğunu öne sürmüştür.⁴⁴²

Kafesoğlu'nun makaleleri tarihsel görünümü olsa da ardındaki siyasi kaygılar kendini her zaman belli eder. Eski Türklerin özelliklerini ve değerini kanıtlama, cumhuriyet, laiklik, kadın özgürlüğü gibi Kemalist ilkelerin eski Türklerdeki köklerini kanıtlama, Türklerin dünya tarihi içindeki önemini gösterme ve Türklerdeki ulusal duygunun Hun İmparatorluğu zamanına gidecek kadar eski olduğunu ispat etme çabaları Kemalist tarih yazımıyla belli oranda süreklilik içermiştir. Türk Tarih Tezi ile Türk-İslam Sentezi dönemleri arasında köprü işlevi üstlenen Kafesoğlu, Kemalist tarih yazımını bazı öğelerinden arındırarak iç kullanıma yönelik bir söylemle eğitilmiş okuyucu kitlesini Türk-İslam Sentezi fikrine alıştırmıştır.⁴⁴³ Türk-İslam Sentezi, 14 Mayıs 1970 yılında ulusal kültür ve bilinci geliştirerek Türk ulusçuluğu fikrini yaymak için kurulan Aydınlar Ocağı çevresinde bir araya gelen sağ görüşlü siyasetçi ve fikir adamlarının birkaç yıl sonra ortaya koyduğu; kendi deyişleriyle "terkib", "ülkü" ya da "sentez" olarak adlandırdıkları bir düşünce hareketidir. Aydınlar Ocağı, 1973 yılında hazırladığı kültür raporuyla bu sentezin sistematik çerçevesini belirlemiştir.⁴⁴⁴ Necip Fazıl Kısakürek, 1975'te Milliyetçi Hareket Partisi'ne verdiği destekle ülkücüler

⁴⁴⁰ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 99-100.

⁴⁴¹ Yalçın, "Takdim", 8., Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*.

⁴⁴² Abdülkadir Donuk, "Önsöz", *Türk Millî Kültürü* içinde, yaz. İbrahim Kafesoğlu, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2011), 9.

⁴⁴³ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 93-98

⁴⁴⁴ Dursun, "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi", 61.

arasında en çok okunan yazarlar arasında yer almış ve bu tavrın etkisi 12 Eylül 1980 sonrasında özellikle kendisinin de yakın olduğu Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam Sentezi tezinde iyice belirginleşmiştir.⁴⁴⁵

Türk-İslam Sentezi, Türkiye'yi etkileyen Marksist hareketlerle savaşmak için oluşturulmasına rağmen, Sovyetlerin yıkılması ve Türki cumhuriyetlerin bağımsızlık kazanması Aydınlar Ocağı ve sempatanları için yeni bir eylem alanı hali oluşturmuştur. Sentez yandaşları, Türkiye'yi bu bölgede kültürel denge modeli olarak önermeyi hedefleyerek Türkiye'nin kültürel etkisinin bu bölgede ağırlık kazanması için çabalamışlardır.⁴⁴⁶

Türk-İslam Sentezi yandaşları, Türkleri tek Tanrı'ya inandıklarından dolayı yazgıları Müslümanlık olan ve öz benliklerini İslam'da bulan insanlar şeklinde tanıtmışlardır. Türk olabilmenin ve Türk kalabilmenin koşulunun İslamiyet'te görülmesi senteze karakteristiğini veren en önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla, Müslümanlık ve Türklük arasındaki seçeneksiz ve makbul tarihsel birliktelik bu ideolojiye özelliğini veren temel düşüncedir.⁴⁴⁷ Geniş ve uzak coğrafyaları yönetme yetenekleri sayesinde İslam'daki "cihad" fikrine hızla ve hevesle sarıldıklarından İslam adına fetihler yapabilecek tek ulus olarak tanıtılma, dolayısıyla Arapların başarısız gösterildiği bu dava için 1517 yılında "Halifelik" makamına el koymaları meşru gösterilmiştir.⁴⁴⁸

Anti-komünist söylem ve tavırlar Aydınlar Ocağı'nın kuruluşunda da ciddi anlamda etkili olmuş,⁴⁴⁹ buna ilave olarak başka kaygılar da taşımışlardır. Örneğin Ahmet Kabaklı'ya göre aşırı sol olarak tarif ettiği komünizm, "Kızıl Çin" ve Sovyet Rusya'nın çıkarlarını savunan, İslam dünyası ile bağları kopmuş, Türkiye dışındaki Türkleri yok sayan bir ideal taşırlar. Kapitalist ve kozmopolist çevrelerin ise Dış sermayeyi ürkütme kaygısını taşıyan, "sola göz kırpan", vatandaşları hesaba katmayan ve İslam alemine düşmanca yaklaşan bir sömürge korkaklığını sergilediğini; her

---

⁴⁴⁵ Murat Güzel, "Necip Fazıl Kısakürek", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce* içinde, haz. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yay., 2006), 5: 388.

⁴⁴⁶ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 110.

⁴⁴⁷ Dursun, "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi", 60.

⁴⁴⁸ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 93-98.

⁴⁴⁹ Çağlar ve Uluçakar, "Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihanı: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı", 128.

kesimden görülebilen devrimcilerin ise, tek sloganlarının “yurtta sulh cihanda sulh” olduğu ve İslam ile ilgili her şeye düşman olduklarını ileri sürmüştür. Kendi ulusçu tutumlarını ise şu şekilde aktarmıştır:

Biz milliyetçiler ise: Bağımsız dış siyaset sözünden iki esas anlıyoruz: a) Bin yıllık devletimizin tarihi tecrübelerine dayalı bir dünya siyaseti izlemek... b) Demokrasi şartları içinde millet çoğunluğu neyi istiyorsa, hariciyenin rotasını o yönere çevirmek. Bu iki şarta eğilince Türkiye'nin menfaatleri kendiliğinden belirir. Milli menfaatin en basit hakları ise: Bin yıldan beri olduğu gibi müteceviz Rusyaya karşı kuşkulu ve uyanık... Batı devletleri ile mutlaka ittifak halinde... İslâm milletlerin hem öncüsü hem en yakın dostu... Dış Türkler ve dış menfaatlerimiz konusunda akıllı, iddialı, kaygılı olmamızı gerektirir. Halkın isteği de bundan ibarettir.⁴⁵⁰

Sentez, 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde Türk siyasal hayatındaki hareketlenmelere ve toplumsal yapıdaki çalkantılara ulusal kültürün önemini vurgulayarak yanıt vermeye çalışmıştır. 12 Eylül darbesinin siyasal ve toplumsal yapıya müdahalesiyle yarattığı tahribat, sentezin geçmişteki karşıtlıkları ve bölünmüşlükleri gidermek için uygulanabilir en güçlü ideolojik proje olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. 12 Eylül darbesinin Türkiye'nin kuruluşundan beri "iç ve dış düşmanlardan gelen saldırılar" sonucunda yaşadığı "beka kaygısı"na dayanan söyleminin önermeleri ile sentezin "birlik ve bütünlüğün ulusal kültür sayesinde sağlanabileceği" yönündeki hakim önermesi arasındaki örtüşme ve eklemlenmenin, 1980 sonrasında sentezin devlet katında kabul ve itibar görmesini sağladığını bizzat sentezin önemli teorisyenlerinden ve Aydınlar Ocağı'nın ilk genel başkanı Süleyman Yalçın tarafından ifade edildiği söylenir. Türk İslam Sentezi ideolojisi, 12 Eylül darbesi sonrasında siyasal ve toplumsal alanda kazandığı güçle hegemonya kurmaya yönelmiştir.⁴⁵¹

Aydınlar Ocağı ideolojisinin resmileştirilmesi olarak görülen, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) 1983'te kültür politikası üzerindeki devletin denetimini daimi olarak artırmak için önerdiği *Milli Kültür Raporu*'nda devletin kültür politikasının temelini gerçek Orta Asya değerleri ile İslami değerlerin oluşturduğu “ulusal kültür”e yeniden yer vermesi ve koruması gerekliliği belirtilerek, “*din kültürün özü, kültür ise dinin formudur*” şeklindeki ifade kullanılmıştır.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Ahmet Kabaklı, *Müslüman Türkiye*. (İstanbul: Toker Yay., 3. bs., 1978), 140-41.

⁴⁵¹ Dursun, “Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi”, 59-60.

⁴⁵² Güvenç v.dğr., *Türk-İslam Sentezi*, 54-55.

Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun etkinliklerinin eşgüdümünü sağlayan ve resmi kültürel yaşamı merkezileştiren Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu (AKDITYK), bu görüşleri somutlaştırmış ve resmileştirmiştir. AKDITYK'nin 1986 yılında yapılan 10. oturumunda kabul edilen raporda, tarih tezlerinin mirasını da üstü kapalı biçimde koruyarak Türk kültürünün Asyalı ve Müslüman iki unsuru vurgulanmıştır:⁴⁵³

Türkiye dünyanın en zengin kültür mirasına sahip ülkelerinden biridir. Türk milleti bozkır ve İslam medeniyetlerinin ve sentezlerinin kurucusu ve temsilcisidir. Bu medeniyetlerin asırlarca liderliğini yapmış ve sorumluluğunu taşımıştır. Rönesans'tan önce Anadolu medeniyetini tanıtmış ve tanıtmıştır. Çin, Mısır, İndus, Mezopotamya gibi birçok medeniyet ile en azından temas halinde olmuştur.⁴⁵⁴

Aydınlar Ocağı'nın çalışmaları yeni iktidar tarafından da onay görmüş; 1982 Anayasası ile kurulan AKDITYK'nin 1986'da kabul ettiği bu politika, dönemin basını tarafından Aydınlar Ocağı fikirlerinin onaylanması olarak değerlendirilmiştir. 1980'deki askeri darbe Kemalist bağlılığı güçlendirdiği gibi diğer taraftan ilk ve orta öğretim okullarında zorunlu din eğitimi uygulaması getirilerek dinin toplumdaki yeri resmileştirilmiştir. 1980'den sonraki okul kitaplarında, hem Atatürkçü düşünceyi referans verme zorunluluğundan Kemalizm, hem de yeni biçimlenen bir ideoloji olan Türk-İslam Sentezi, anlatımda çokseslilik olarak üst üste binmiştir.⁴⁵⁵ AKDITYK ve DPT başta olmak üzere devlet kurumları tarafından sentezin uygulanabilir politikalara dönüştürülmesi senteze ciddi bir güç kazandırmıştır.⁴⁵⁶

1961'de kurulan Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü (TKAE), resmi bir statüsü olmamakla beraber başlangıçta devlet desteğinden yararlanmış, 1968'de ise kamu yararlılığı olan kuruluş olarak tanınmış ve Türk-İslam Senteziyle ilgili yayın yapan başlıca yayıncılardan biri olmuştur. Kurucu ve üyelerinin çoğunun üniversitede öğretim üyesi olması ve etkinlik gösterdiği alanlardan dolayı "para-üniversiter" bir kuruluş olarak görülmüştür. Aydınlar Ocağı ve *Türkiye* gazetesiyle birlikte Türk-İslam Sentezinin en önemli taşıyıcılarından biri olan TKAE, yayınlarında Kafesoğlu'nun

---

⁴⁵³ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 86-87.

⁴⁵⁴ Güvenç v.dğr., *Türk-İslam Sentezi*, 90.

⁴⁵⁵ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 84-86.

⁴⁵⁶ Dursun, "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi", 60.

yazılarına geniş yer vermiştir.⁴⁵⁷ Yarı-resmi bir kurum görünümü veren TKAE,⁴⁵⁸ tüm Türki alanı kapsayacak şekilde farklı coğrafyalardaki Türk kültürünü işlediği ve 1961 yılından beri aylık olarak çıkan *Türk Kültürü* dergisi; 1964'te başlatılan *Türk Kültürü Araştırmaları* dergisi ve Fransızca, İngilizce ve Almanca olarak üç dilde basılan ve düzenli çıkmayan *Cultura Turcica* olmak üzere üç dergi ile çeşitli alan ve düzeylerde yüzden fazla kitap yayınlamıştır.

Türk Kültürü dergisi, tarihsel bir içerikle geçmiş Türk toplumlarını sistematik olarak yüceltmeye yönelik bir söylem kullanmış; dergiyi çıkaranların resmi tarih alanındaki otoriteleri, ders kitapları ile derginin söylemi arasındaki benzerlikten açığa çıkmıştır. TKAE'nin Türkiye dışındaki Türk toplumlarına olan etkin ilgisi onu ortodoks Kemalizm'den net biçimde ayırmıştır. *Türk Kültürü* kültürel bir dergiden öte Türk-İslam Sentezinin açıkça ifade edildiği alan olmuştur. Bu ifadenin dili bazen de aşırı sağın üslubunu hatırlatacak tarzda sertleşerek genellikle tarihsel, yazınsal veya etnografik savlar içinde dillendirilen siyasi düşünce niteliği kazanmıştır. Bu söylemler, sentez yandaşlarının her ne kadar resmiyette Kemalizm'e sahip çıkıyor gibi görünseler de aslında ondan oldukça uzaklaşmış inançlara sahip olduklarını ele veren nitelikte olmuştur.⁴⁵⁹

Soğuk Savaş süresince Aydınlar Ocağı'nda beraber bulunan İslamcı ve Türkçü kanatlar, sonraları “siyasal İslam” şeklinde ifade edilen İslami hareketleri temsil eden partilerin güç kazanarak⁴⁶⁰ etkili iktidar konumlarına gelmeleriyle ciddi ayrışmalar yaşamıştır. Türkçüler, Türk Ocakları ekseninde daha çok MHP ile yakınlaşırken; İslamcı

---

⁴⁵⁷ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 103.

⁴⁵⁸ Martin van Bruinessen, *Kürdolojinin Bahçesinde*, çev. Mustafa Topal, (İstanbul: İletişim Yay., 2012), 74.

⁴⁵⁹ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 103-108.

⁴⁶⁰ 1970'li yılların sonuna doğru Milli Selamet Partisi'nin milletvekillerinin çoğu Kürtlerden oluşmuş; ancak bu Kürtler için henüz Kürt meselesi bir anlam ifade etmemiştir. Kürtlerin politize olmaları ve PKK'nın yükselişiyle birlikte Refah Partisi (RP) için sadece İslami kardeşlikten bahsederek, Kürt meselesi hakkında sessiz kalmak yetmemeye başlamıştır. Refah Partisi İstanbul İl Teşkilatı, Kürt meselesiyle ilgili bir rapor hazırlamış; raporda, Türkiye'nin Güneydoğusundaki bu çatışmanın Kemalist ideolojinin iflasının göstergesi olduğu; Kürt kimliği ve kültürünün kabul edilmesine engel olan tüm kanunların iptal edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Böylece, ilk defa Kürt meselesinin politik olarak çözülebileceği ifade edilmiştir. Bu durum Refah Partisi'ni çoğu Kürt için de seçilebilir tek seçenek yapmıştır. Nitekim 27 Mart 1994 seçimlerinde Halkın Demokrasi Partisi'nin (HADEP) seçimleri boykot etmesiyle Refah Partisi Güneydoğu'da en yüksek oy oranlarına kavuşmuştur. Rainer Hermann, “Türkiye'de Siyasal İslam'ın Üç Boyutu”, *Akademya*, 4 (1996): 19-26.

kimlikleri baskın olanlar ise ulusal sınırları aşan İslami ideallere yönelmişlerdir.⁴⁶¹ Böylece Aydınlar Ocağı, bir döneme damgasını vuran bir fikir taşıyıcısı olarak zamanla işlevini yitirmiş; ancak Ocak ile özdeşleşen Türk- İslam Sentezi düşüncesi geçerliliğini korumuştur.⁴⁶² 1980'lerin güçlü ideolojisi konumundaki Türk-İslam sentezi, bugün için ikincil hale gelmiş gibi görünse de sunduğu çerçevenin toplumsal bilinci derinden etkilemesi ve iktidara gelen siyasal partilerin, sentezin çerçevesi dışında başka bir kurucu çerçeve geliştirmekteki başarısızlıkları da dikkate alındığında bu ideolojinin aslında kendini fiilen gerçekleştirmiş olduğu⁴⁶³ ve bir hegemonya projesi olarak artık kendi döneminden bile daha fazla Türk toplumunun dünyaya bakışını etkilemeye başladığı öne sürülmektedir.⁴⁶⁴

---

⁴⁶¹ Yüksel Taşkın, “Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslâm Sentezi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce* içinde, haz. Tanel Bora ve Murat Gültekinil, (İstanbul: İletişim Yay., 2006), 401.

⁴⁶² Çağlar ve Uluçakar, “Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihani: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı”, 128.

⁴⁶³ Dursun, “Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi”, 60.

⁴⁶⁴ Çağlar ve Uluçakar, “Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihani: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı”, 119.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK ULUSÇULUĞU ETKİSİNDEKİ KÜRT POLİTİKASI VE TÜRK TARİH YAZIMINDA KÜRTLER

3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Türk Ulusçuluğunun Etkisindeki Kürt Politikası ve Söylem Pratiği

Osmanlı yönetimi ve Osmanlı aydınları özellikle Tanzimat döneminden itibaren imparatorlukta ulusal birlik oluşturma çabalarına girişmişlerdir. Vatan ve vatanseverlik kavramları da 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıdaki özgürlükçü hareketin temel taşlarından olmuştur. Bu dönemde “Osmanlı vatanında” en azından Müslüman unsurların oluşturacağı “Osmanlı ulusunun” özgürlük ve eşitliğini isteyen vatanseverlerden biri olan Namık Kemal’in 1878 yılında yazdığı mektuplardan birinde; dilin, bir ulusun başka bir ulusa dönüşmesini engellemek için dinden daha önemli bir set olabileceğini; Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılmasının gerekliliğini savunmanın yanında, ülkede Türkçenin dışındaki dilleri yok etmek gerekirken Arnavutlara, Lazlara ve Kürtlere bölücü ve ayrıştırıcı bir ruha bürünmelerini sağlayacak şekilde ellerine manevi bir silah vermek anlamına gelen kendi dillerini kullanma imkanını sorgulamıştır. Başka bir mektubunda ise, Türkçeyi Rumlara ve Bulgarlara genellemenin mümkün olmadığı; ancak Arnavutlara, Lazlara ve diğer Müslümanlar için bu durumun mümkün olduğu; o bölgelerin uygun yöntemlerle yönetilmesi ve yapılacak okullarda *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi* hükümlerinin uygulanmasıyla yirmi yıl sonra Lazca ve Arnavutçanın tamamen unutulacağını düşündüğünü belirtmiştir.⁴⁶⁵

Dündar’a göre Sultan II. Abdülhamid, imparatorluğun çöküşünü durdurmak ve gücünü artırmak için imparatorluğun modernleşmesini ve Müslüman ve Türk nüfusunu artırmayı amaçlamıştır. Bunun için Balkan ve Kafkas bölgelerinden gelen Müslüman

---

⁴⁶⁵ Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, 17-18.

nüfusun ve yerleşik hale getirilmesi sağlanacak olan imparatorluğun bazı bölgelerindeki göçebe Müslümanların gayrimüslim nüfus arasına dağıtılması suretiyle gayrimüslimleri dengelemek istemiştir. Bu ikinci durum daha çok Kürtlerle ilgili olmuş; Ermeni bölgelerindeki idari meclislerde Müslümanların oranını artırarak Ermenilerin otonomi taleplerinin önüne geçme gerekçesi Kürtler açısından da makul görüldüğünden, Kürtlerin iskân çağrısına yönelik olumlu tepkilerini hızlandıran bir etken olmuştur.⁴⁶⁶

Kürtlerin iskânının bir diğer hedefi ise, Sultan II. Abdülhamid'in⁴⁶⁷ “*Kürtleri yoğurup kendimize mal etmemiz gerekiyor*” sözüyle özetlenen ve *Hamidiye Alaylarını* kurarak özünde aşiret yapısına sahip Kürt toplumu içerisinde “devlet ve dinin muhataplarını yaratmak” işlevini görecektir. askeri politikalar ve “Kürt aşiret çocuklarını eğitim yoluyla işleme ve devlete bağımlılıklarını artırarak” yetiştirilen bu temsilcileri merkeze almak şeklinde tanımlanabilecek amaçlarla uygulanan eğitim politikaları olmuştur.⁴⁶⁸ Kutlay, Sultan II. Abdülhamid'in, anılarında “Kürtleri geri bir çizgide eriyebildikleri ölçüde erimelerine gayret ettiğini” söylediğini aktarır.⁴⁶⁹ Bruinessen ise, sultan II. Abdülhamid'in Hamidiye Alaylarını oluştururken amaçladığı Ermeni faaliyetlerini bastırma ve Kürtleri kendine bağlı hale getirip denetlenmelerini sağlama hedeflerinde başarılı olduğunu vurgular.⁴⁷⁰

İttihat ve Terakki'nin Sultan II. Abdülhamid'i devirmesiyle birlikte, Birinci Dünya Savaşına kadar yaşanan süreçte Kürt aşiret reisleri ve şeyhleri, Sultanın Hamidiye Alaylarını oluşturarak kendilerine tanıdığı ayrıcalıklı konumlarını yitirmiştir. Yeni hükümetin Halifelik makamı ve dine karşı sergilediği olumsuz tutumlar Kürtler ile Osmanlı hükümeti arasındaki en güçlü bağın yıkılmasına sebep olmuştur. İdarenin merkezileştirilmesi ile zorla Türkleştirme politikaları,⁴⁷¹ Kürt toplumunun üzerinde

---

⁴⁶⁶ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 400-401.

⁴⁶⁷ Kutlay'a göre, İslamcılığı ile ünlü olan Sultan II. Abdülhamid aynı zamanda Türkçüdür. Ancak o, kendisini İttihat ve Terakki'nin temsil ettiği ve diğer ulusların ayrılmasına zemin hazırlayan Türkçülükten farklı olarak “makul Türk” olarak nitelemiştir. Naci Kutlay, *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, (İstanbul: Peri Yay., 2002), 50.

⁴⁶⁸ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 400-401.

⁴⁶⁹ Kutlay, *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, 52.

⁴⁷⁰ Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, (İstanbul: İletişim Yay., 8. bs., 2013), 286.

⁴⁷¹ İttihat ve Terakki hükümeti, Hamidiye Alaylarını kaldırmak istemiş; ancak bu konuda karşılaşılan güçlükler sonucu yapısında değişikliklere gidilmiş; bu iş için görevlendirilen Fahrettin Altay ilk iş olarak Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya alaylarının isminin “Oğuz Alayları” olarak değiştirilmesini önermiştir. Kutlay, *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, 62.

kurulduğu temel değerlerle çatışma doğurmuştur. Yaşanan bu gelişmeler ve Osmanlı'nın askeri ve diplomatik yenilgilerinin yaratmış olduğu belirsizlik ile baskı ve kötü yönetimin etkisiyle bazı aşiret reisleri ve şeyhleri Kürt ulusçuluğu fikrini benimsemiştir. Kürtler ile Osmanlı hükümeti arasındaki bu kopuş 1908 yılında Süleymaniye'de gerçekleşen Şeyh Said Berzenci ayaklanması, 1909 yılında gerçekleşen Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa ayaklanması ile Şeyh Abdüsselam Barzani ayaklanması ve 1913'te Şeyh Salim'in Bitlis'te başlattığı isyan hareketlerinde açığa çıkmıştır.⁴⁷²

Beşikçi, İttihat Terakki'nin Osmanlı İmparatorluğunu Türk esası üzerinden ve ulusal bir ekonomiye sahip olarak yeniden şekillendirme hedeflerinde karşılarında sorun olarak algıladıkları Rumlar, Ermeniler ve Kürtler gibi unsurların ortadan kaldırılması için özellikle Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım ve Ziya Gökalp gibi isimlerin üzerinde çalıştıkları projeler tasarlandığı ve sonuç olarak Rumların sürgün edilmesi, Ermenilerin tehcir edilmesi ve Kürtlerin ise Türklüğe asimile edilmelerine karar verildiğini savunur.⁴⁷³ Dündar, İttihat ve Terakki'nin Kürtleri asimile etme politikasının tüm süreçlerinde Ziya Gökalp'in merkezi bir rol üstlendiği; bu sürecin, sorunun tanımlanması, sosyolojik araştırmalar, politikanın uygulanması ve resmi ideolojinin inşasından oluşan dört aşamadan oluştuğunu savunur.⁴⁷⁴

Gökalp, 1909 yılında *Peyman* gazetesinde yazdığı *Ziraat ve Zeâmet* başlıklı yazısında Diyarbakır vilayetinin ne merkez ne de çevresinde kişisel etkiye sahip kimsenin bulunmadığını, nüfuzlu olanların ise memuriyet ve azalıklara girerek devlet nüfuzunu gasp eden köy ağaları olarak bilinen köy sahipleri olduğunu belirtmiştir. Çoğunlukla Kürtlerden oluşan bu köylülerin, cahil ve aşiret ahlakına sahip; vatani köy veya aşiretten ibaret saydığından vatan ve ulus duygusundan mahrum olduğu için askerlikten kaçan; devlet giderlerine katılmanın verdiği şeref duygusundan habersiz olduklarından dini zekatlarını molla ya da şeyhlere, aşar vergisini de ağalara vererek devlete vergi vermemeyi kendilerinde hak gören; kanunun yazıldığı dili bilmediğinden mahkeme celplerine katılmayan ve tüm bunlar için de kendilerine bir koruyucu bulma

⁴⁷² Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 213-30.

⁴⁷³ İsmail Beşikçi, "'Alman Şarkiyatçı Dr. Friç" ve Kitabı Üzerine", *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat* içinde, yaz. Doktor Friç, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2014), 209-14.

⁴⁷⁴ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 401.

ihtiyacı duyduklarından bunun sonucu olarak köy ağalarının ortaya çıktığını tespit etmiştir.⁴⁷⁵

Köy ağasının, hükümet nüfuzunun bir kısmını ele geçirinca yükümlüleri askerden, icralıları mahkemedan, vergi mükelleflerini tahsildardan kurtarmaya çalışarak kendi köylüleri nezdinde bağımsız bir otorite olarak kabul edildiğini belirten Gökalp, bu durumu bir hastalık olarak görmüş; çözüm için ise mahkeme üyelerinin yerel insanlardan seçilmeyerek diğer vilayetlerden atanması, arazi sahiplerinin devlet memuriyetine alınmaması, davalı köylülerin bizzat kendilerinin mahkemeye gelmesinin sağlanması, köylülerin vatan duygusu ve ulus fikrine sahip olmaları için köy okullarının kurulmasını içeren “toplumsal tedaviler” önermiştir.⁴⁷⁶

Gökalp, *Aşiretlerin Nizamnâme-i Mahsusla Takyîdi* başlıklı yazısında ise aşiretlerin, toplumun can ve mal güvenliğini tehdit eden; memleketin asayiş ve refahını ihlal eden; devletin nüfuzu altına alınamayan; hükümet merkezinde para ile memur ve eşrafa yasadışı işler yaptırdıklarından ulusal ahlakı bozan ve her zaman eşkıyalık ve isyana hazır silahlı topluluklar şeklinde toplumsal organizmaya yayılmış zararlı urlar niteliğinde olduklarını belirtmiştir. Bu sebeple bunların toplumdaki bir bütün olarak koparılamayacağını; ancak asimilasyon yoluyla etkisiz kılınabileceklerini belirterek bunun için de resmi bir “Aşâir Nizâmname-i” (Aşiretler Nizamnamesi) önermiştir. Bu nizamname ile aşiretler içindeki cinayet zanlıları ve asker kaçaklarının devlete teslimi ile vergi yükümlülüklerini yerine getirilmemesinden aşiret reislerinin sorumlu tutularak askeri hareketle yola getirilmelerinin öngörülmesi gerektiği; böylece aşiret reislerinin ya aşiretleri dağıtacakları ya da sorumluluktan kaçmak adına reislikten vazgeçeceklerini belirterek bunun sonucunda aşiretlerin devletin göstereceği bölgelere yerleştirilerek aşiret yapılarının dağıtılması gerektiğini önermiştir.⁴⁷⁷

İttihatçıların 1913 yılında yapılan “Bâb- Âli Baskını” ile iktidarı tamamen ele geçirmeleriyle uygulamaya koydukları Türkleştirme politikasıyla birlikte Ziya Gökalp

---

⁴⁷⁵ Ziya Gökalp, “Ziraat ve Zeâmet”, *Makaleler I* içinde, yaz. Ziya Gökalp, haz. Şevket Beysanoğlu, (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976), 66-68.

⁴⁷⁶ Gökalp, agm., 66-68.

⁴⁷⁷ Ziya Gökalp, “Aşiretlerin Nizamnâme-i Mahsusla Takyîdi”, *Makaleler I* içinde, yaz. Ziya Gökalp, haz. Şevket Beysanoğlu, (İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976), 50-53.

de Kürtlerin asimile edilmesine yönelik politikaları etkileme imkânı bulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1913 yılında yapılan toplantısında Gökalp'in etkisiyle aşiretlerin idaresi ve iskanıyla ilgili kararlar alınmış; 13 Mayıs 1913'te Kürtler için de uygulanacak olan *İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi* çıkarılmış ve arkasından Kürtler için de çalışmalar yapacak olan İskân-ı Aşâir Muhacirîn Müdüriyeti kurulmuştur. Dünder, Gökalp'in "*Bir Kaza Dahilindeki İçtima-i Teşkilat*" başlıklı bir sosyolojik anket hazırladığını ve bu anketin 1914 yılından itibaren tüm Kürt bölgelerindeki idari makamlara gönderildiğine işaret eder. Kürt aşiretlerinin nüfus, yaşam alanları, dini ve siyasi önderlerinin kimler olduğu, siyasi ve ekonomik güçleri, seçilme şekilleri, diğer aşiretler ile devlete ve hükümete olan sadakatleri gibi soruları içeren bu anket, aşiretlerin mevcut durumlarına, etnik, dinsel, mezhepsel, lehçe farklılıkları ve içerisindeki Kürt ulusçularının tespiti gibi sosyolojik yapılarına ilişkin bilgiler edinmeyi amaçlamıştır.⁴⁷⁸

Gökalp'in Kürt aşiretlerinin otonomisinin en büyük dayanağı ve İttihatçıların ulusal ekonomi projesine aykırı görerek Anadolu ve İstanbul pazarına bağlamak istediği Kürt bölgelerinin ekonomisini oluşturan bölgesel tarım ekonomisine ilişkin bilgi, belge ve materyal toplama amacını da taşıyan anketin amaçlarından biri de Kürt aşiretlerinin haritalandırılmasıdır. Ayrıca anketin sonunda ilgili mülki idare amirlerine yerleşim yerleri ile dağ, ırmak gibi topografik isimlerin Kürtçelerinin kaydedilmesi; Kürtlerin tarihine, etnisitelerine, örf ve adetlerine ilişkin her türlü bilgi belge ve materyalin gönderilmesi ile Kürtlüğe ilişkin tarihi, edebi basılmış ve yazma kitap ve belgelerin toplatılması talimatı verilmiştir. Dünder, anketin gerçekleştiği sıralarda da Gökalp'in "*Bir Kavmin Tetkikinde Takip Olunacak Usûl*" başlıklı bir makale yazarak burada aydınlara halk ile aralarındaki mesafenin kapanması için folklorik araştırmalar yapmalarını öğütlediğine dikkat çekmiştir.⁴⁷⁹

Dünder'a göre İskân-ı Aşâir Muhacirîn Müdüriyeti, "aşiretlerin medenileşmesi" amacıyla 14 Mart 1916'da Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi şeklinde yeniden organize edilerek teknik haritalama, rapor ve politikalar hazırlamıştır. Bu politikaların bizzat Talat Paşa tarafından şifreli ve gizli telgraf ve raporlar şeklinde Valilere gönderilen talimatlarla uygulandığını; özellikle Rus işgalinden kaçarak

⁴⁷⁸ Dünder, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 403-409.

⁴⁷⁹ Dünder, *age.*, 403-409.

memleket içlerine doğru göç eden başta aşiret mensupları olmak üzere Kürtlerin aşiret reisleri, şeyh ve diğer nüfuz sahibi kişilerden ayrıştırılarak farklı Türk bölgelerine nüfusları düşük oranda tutularak serpiştirilmesi suretiyle kalıcı olarak yerleştirilmelerini amaçladığını belirten Dünder, böylece dil ve adetlerini terk etmelerinin sağlanıp “yararlı bir unsur” haline gelmeleri için İttihat ve Terakki tarafından bir “etnisite mühendisliği” içeren asimilasyon politikasının uygulandığını savunur.⁴⁸⁰

İttihat ve Terakki içinde büyük ağırlığı olan ve partinin ideolojisini belirleyen Ziya Gökalp, Fransız Sosyolog Emil Durkheim’ın yöntemlerini benimsemiş ve her türlü ulusal sorunların ancak bu yöntemlerle çözülebileceğine inanmış; bu inanç kendisi için adeta bir bilimsel mezhebe dönüşmüştür.⁴⁸¹ Gökalp’in kurduğu ve temel çalışma alanı Kürt ve Türkmen meselesi olan İstanbul Darülfünun Sosyoloji Kürsüsünün 1917 yılında çıkarmış olduğu *İçtimaiyyat* dergisinin altı sayısında aktarılan fikirler Türk sosyolojisinin temel taşlarını oluşturmuştur.⁴⁸²

1917 yılında İttihat ve Terakki Partisinin lideri Talat Paşa’nın sadrazam olduğu ilk günlerde parti genel meclisi toplantısındaki “-*Bu milletin başına geçtik. Fakat Anadolu bizim için kapalı bir kutudur. Önce bunun içini tanımamız, sonra bu millete layık hizmetlerde bulunmamız lazım geldiğine inanıyorum.*” sözleri üzerine Ziya Gökalp, genel merkezin hocası sıfatıyla şu tespitte bulunur:

-Biz siyasi bir inkılap yaptık. Yani meşruti bir idare vücuda getirmekle kalıp değiştirdik. Halbuki en büyük inkılap içtimai inkılaptır. İçtimai bünyemizde, kültür sahasında yapabileceğimiz inkılaplar en büyüğü ve en verimli olacaktır. Bu da ancak Türk cemiyetinin morfolojik ve fizyolojik yapısını tanımakla olur. Bunların başında Anadolu'nun muhtelif dini inançları, tarikatlar, sekt'ler [=cemaatlar] ve Türkmen aşiretleri gelir. Bu kurumları incelemek üzere bilim gücü tam olan arkadaşları, bu kutuyu açmaları için gönderelim.

Bunun üzerine, Kızılbaş ve Bektaşileri incelemek üzere Baha Said Bey, Ahileri incelemek üzere Bursalı Mehmed Tahir ve Hasan Fehmi, Ermenileri incelemek üzere de Esat Bey parti genel merkezi tarafından görevlendirilmiştir.⁴⁸³ Savaş sebebiyle

⁴⁸⁰ Dünder, *age.*, 411-18.

⁴⁸¹ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, haz. Erol Şadi Erdinç, (İstanbul: Pera Yay., 2. bs., 1997). 1: 317.

⁴⁸² Dünder, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 122, 404.

⁴⁸³ Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*, haz. İsmail Görkem, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2000), 11-12.

Anadolu'ya gelen göçmenlerin ülkenin gerekli bölgelerine yerleştirilmesi, kendilerine toprak ve iş verilmesi ile halen ülkenin çeşitli bölgelerinde göçebe olarak yaşayan aşiretleri köy ve şehirlerde yerleşik hale getirmek için kurulan Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi altında bir şube olarak kurulan İskân-ı Aşâir Muhacirîn Müdüriyeti'ne atanan Zekeriya Bey ise, aşiretler, tarikatlar ve Alevilerin sayıları, gelenek ve adetlerine ilişkin bilimsel çalışmalar yapmak üzere görevlendirilmiş; iki yıl içerisinde de biri aşiretler hakkında diğeri tarikatlar hakkında olmak üzere iki detaylı dosya hazırlamıştır.⁴⁸⁴

1917 yılındaki kongrede “Aşiretlerin iskân biçimi ve aşiretlerle meskun mahallerin idare biçimi hakkında hükümetçe kanun ve nizamnameler tanzim edilmesi;” Etnografi/Kavmiyet Müzesi, Milli Müze, Milli Hazine-i Evrak, Milli Kütüphane-i Vesaik ve Asar-ı Milliye Müdüriyet-i Umumiyesi gibi ulusal kurumların oluşturulması için karar alınmıştır. Aşiretlerin o zamana kadar yerleşik hale getirilememesi ve medenileştirilememesinin sebepleri olarak bilimsel ve etkili yöntemlerin kullanılmamış olması vurgulanmıştır. Böylece Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi bünyesinde Gökalp'in yönetiminde içinde ordu mensubu üyelerin de yer alacağı Encümen-i İlmiyye Heyeti kurularak, diğeri ülkelerin göç ve iskân politikalarının incelenmesi ve Osmanlıdaki etnik gruplar hakkında yazılmış yabancı eserlerin çevrilmesi gibi bilimsel çalışmaların yapılması amaçlanmıştır. Heyetin konuyla ilgili yabancı ülkelerdeki kanun ve yönetmeliklerin çevirisini yapmasıyla birlikte *İskan-ı Aşair Kanunu* ile bu kanunun uygulanmasına yönelik *Talimatname* ve *Aşair ve Muhacirun Kanunu* hazırlanmıştır.⁴⁸⁵

Suavi Aydın, Osmanlı hükümeti için o dönemde var olan iskan sorununun savaşlar sebebiyle Kafkasya ve Balkanlardan Anadolu'ya göç eden muhacirler için değil, göçebe ya da yarı göçebe Kürt ve Türkmen aşiretlerinin yerleştirmesiyle ilgili olduğunu; geniş sahalara yayılan bu iki etnik grup hakkında inceleme ve araştırmalara diğeri göre öncelik verildiğini; Kürtlerin Türkleştirilmesi ve Türkmenlerin yerleşik hale getirilerek diğeri Türklerle her bakımdan aynı toplumsal düzene sokulmasına yönelik çalışmaların sadece bir kültür değiştirme politikası anlamı taşımadığı, aynı

⁴⁸⁴ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. bs., 2001), 71-72.

⁴⁸⁵ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 128-30.

zamanda Tanzimat'tan itibaren süre gelen medenileştirme projesinin de bir parçası olarak uygulandığı görüşündedir.⁴⁸⁶

3.1.2. Cumhuriyet Öncesi Türk Tarih Yazımının Kürtlerle İlgili Misyonu ve Kürtlerin Kökenlerine Yönelik Tezler

Zekeriya Bey, 1917 yılında *İçtimâiyât* dergisinde yayınladığı *Kürtler Hakkında Tedkikat 1- Kürtlerin Menşei* adlı makalesinde Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan uluslar arasında Türklerden başka özellikle Araplar ve Kürtlerin bulunduğunu; bu iki ulusun sosyolojik yapısını bilmeden ülkenin sosyolojik, siyasi ve idari teşkilatı hakkında yapılacak incelemelerde varılacak sonuçların eksik kalacağını savunduktan sonra; verilen bilgilerin yöntem olarak Durkheim'in Sosyolojisinin takip edildiği "Almanca büyük eser"den özet olarak alındığını ifade ederek Kürtlerin kökeninin efsaneler, dil, edebiyat, tarihsel kronoloji ve Kürt isminin incelenmesi bakımından ele alındığını belirtmiştir.⁴⁸⁷

Kürtlerin kökeninin efsaneler bakımından incelediği bölümlerde; Kürtler arasında yaygın olan bir efsaneye göre aslında bir ova halkı olan Kürtlerin güneyden kuzeydeki dağlık araziye göç ettikleri ve böylece dağlı bir toplum oldukları düşüncesinin var olduğunu belirten yazar, "Cambridge Üniversitesi'nden Doktor Senic"nin bu iddiayı Asur taş levhalarıyla karşılaştırdığını ve Asurilerin, şimdiki Kürdistan coğrafyasında egemen olan *Lo Hordo* adındaki Turani devletin saldırılarına karşı set görevi görmeleri için Kürtleri İran coğrafyasından getirerek Kürdistan dağlarına yerleştirdiği sonucunu çıkardığını belirtmiştir.

Kürt tarihçi Şeref Han'ın da Kürtlerin aslen İran halkı olduğunu ve *Dahhak* ismiyle bilinen *Buhuresp*'in zulmünden kaçarak Kürdistan dağlarına yerleştikleri görüşünü yansıtan bir efsane aktardığını belirten yazar, Kürtlerin bu olayı her yıl 31 Ağustos günü Demavend şehrinde *Kürt Bayramı* ismiyle kutlayarak geleneklerinde yaşatmalarının bu düşünceyi güçlendirdiğini belirtmiştir. Yazar, böylece her iki

⁴⁸⁶ Suavi Aydın, "'Kürtler" ve Hâbil Adem", *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat* içinde, yaz. Dokror Friç, çev. Tuba Akekmekçi, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2014), vii-xiii.

⁴⁸⁷ M. Zekeriya, "Kürtlerin Menşei (Almanca'dan)", *İçtimâiyât Mecmuası (Sosyoloji Dergisi) 1917 Sayı 1-6* içinde, haz. Mehmet Kanar, (İstanbul: Sosyoloji Araştırma Merkezi, 2003), 169-70.

efsaneye göre de Kürtlerin şimdiki Kürdistan coğrafyasına farklı zamanlarda çeşitli aşiretler halinde göç ettiklerini, dağınık halde gelen bu yeni yerleşimcilerin dağınık olarak yaşamaya devam ettiklerini ve asıl Kürdistanlıların gelen bu yeni yerleşimciler olmadığı sonucunu çıkarmıştır.⁴⁸⁸

Kürtlerin kökenini dil bakımından incelediği bölümde yazar, Petersburg Akademisi tarafından yayımlanan Kürtçe-Rusça-Almanca sözlükte 8307 kelime olduğunu; bu kelimelerin çoğunun köken olarak farklı dillere ait olduğunu ve kelimelerin sayısal dağılımının ise, 370 Pehlevî (eski), 1240 Zend, 3080 Türk (Eski Türkmen) 220 Ermeni, 2000 Arap (yeni lisan), 1030 Fârisî (yeni lisan), 300 Asıl Kürtçe, 60 Çerkes, 20 Gürcü, 108 Keldânî şeklinde olduğunu belirtmiştir. Türkçe kelimelerin yüksek bir kesir kapladığını; Kürtçe kelimelerin ise daha çok dağ ve yaylaları ifade ettiğini; ancak bunların kullanımında dahi çeşitli kabileler arasında birlik olmadığını ve bazılarında dağ isimlerinin Tatarca, Acemce ve Çerkezçe'den alıntı yapılarak kullanıldığını; çeşitli Kürt kabileleri arasında kullanılan ortak kelimelerin çoğunun Türkçe ve Türkçeleşmiş Arapça kelimeler olduğunu vurgulamıştır.⁴⁸⁹

Kürtçe fiiller arasında da farklılık olduğunu, asıl Kürtçe fiillerin diğerleriyle ilişkisiz ve tarifsiz kelimeler olduğunu ve bunların fiilden daha çok isim sayılabileceğini belirten yazar, Kürtçenin şeklini kaybettiğini ve işgallerin etkisi altında dillerin karışımından meydana gelen bir yeni yapının oluştuğu görüşünü paylaşarak, Profesör Webb adında bir araştırmacının “Kürtçe bir dil karışımı değil, bir kelime karışımıdır. Yalnız Kürtçenin dil bilgisi ve sözdizimi biraz bağımsızdır ve Ari grubuna mensuptur” şeklindeki tespitini aktarmıştır. Bu görüşün Kürtlerin kökenine ilişkin bir çıkarsama yapmaya yetmediğini, bu konuda en çok işe yarayacak olan fiillerin belirsiz olduğunu, dolayısıyla sadece dil bilgisi ve sözdiziminin Ari grubuna ait olmasıyla Kürtlerin kökenini tespit etmenin imkânsız olduğu sonucunu çıkarmıştır.⁴⁹⁰

Kürtlerin kökenini edebiyat bakımından incelediği bölümde yazar, Kürt edebiyatının Arap ve İran etkisi altında oluşmuş ve çoğunlukla şehirleşmiş mollaların

---

⁴⁸⁸ M. Zekeriya, agm., 171-72.

⁴⁸⁹ M. Zekeriya, agm., 172-73.

⁴⁹⁰ M. Zekeriya, agm., 172-73.

eseri olduğunu, şarkılarının ise İslamiyet'ten sonraki devirlerde özellikle Türklerin bu coğrafyaya gelmesinden sonraki dönemlerde oluşmuş ve şive, tabir, teşbih ve duygu yönünden çeşitli kabileler arasında farklılıkların olması sebebiyle ne edebiyat bakımından ne de şarkılardan Kürtlerin kökenine ulaşmanın imkânsız olduğu sonucunu çıkarmıştır.⁴⁹¹

Tarih biliminin ulus isimlerine özel bir önem verdiğini belirterek Kürtlerin kökenini Kürt isminin analiz edilmesi yöntemiyle inceleyen Zekeriya Bey, bu ismin ilk olarak Yunan tarihçileri olan Strabon ve Ksenofanes'in eserlerinde görüldüğünü; Ksenofanes'in Kürtlerin kendilerini *Gurdi* olarak isimlendirdiğini aktardığını; bu ismin halk arasında kullanıldığını ve Ksenofanes'den sonraki tarihçilerin de bu ismi çok az telaffuz farklılığıyla kullandıklarını; ancak bu ismin ve benzerlerinin Asur kayıtlarında geçmediğini belirtmiştir. O dönemde Kürdistan dağlarında geçen olaylarda Turani asıllı bir ulustan bahsedildiğini belirterek Asurilerin o dönemlerde Kürdistan dağlarına yerleştirilen Kürtlerden habersiz olmalarının mümkün olmadığını; Asurilerin Kürtlerden başka isimler altında bahsettiklerini düşünerek bu durumun da Kürt isminin bir ulus ismi olduğu görüşünü çürüttüğü sonucuna varmıştır.⁴⁹²

Petersburg Fen Akademisi'nin Kürt kelimesinin Hint-Avrupa dillerinde bulunmadığını; ancak Cengiz Han'ın batıda egemenlik kurduğu kabilelere "Kert" adında yöneticiler tayin ettiğini bu ismin Kürt olarak dönüşme ihtimali olduğu gibi Asurlular zamanında *Lo Hordo* adındaki Turani devletin de "Kert" ismini kullandığını, zaten *Lo Hordo* beylerinin isimlerinin de "Kert" olduğu ve Kürtlerin bu bölgeye yerleşerek mevki sahibi olmaya başlamalarıyla birlikte onların beylerine de bu ismin verildiği yönündeki araştırmasının mevcut olduğunu belirtmiştir. Üstelik yeni tarihçilerin hemen hepsi tarafından bu görüşün kabul edildiğini belirterek görüşlerini desteklemeye çalışan Yazar, Kürtlerin isimleri ile kökenleri arasında bir bağ kurulamadığı ve dolayısıyla isimleri noktasında da bağımsız olmayan Kürtlerin, isimlerini Kürtlük dışındaki bir alemde aldıkları sonucunu çıkarmıştır.⁴⁹³

---

⁴⁹¹ M. Zekeriya, agm., 172-73.

⁴⁹² M. Zekeriya, agm., 173-74.

⁴⁹³ M. Zekeriya, agm., 173-74.

Kürtlerin kökenini bir de tarihsel kronoloji çerçevesinde inceleyen Zekeriya Bey, ilk olarak Ksenofanes'in Kürtlerden bahsettiğini ve onları sınırları belli bir coğrafyada bağımsız bir ulus olarak gösterdiğini; Şeref Han'ın ise Basra'dan Maraş ve Karadeniz'e uzayan coğrafyayı Kürtlerin yurdu olarak gösterdiğini aktarmıştır. Bu sahada önceleri *Asur, Medya, Sümer-Akad, Hitit ve Lo Hordo* devletlerinin bulunduğunu ve Kürtlerin ise bunların nesli olmadığını belirtmiş; Kürtlerin bağımsız oldukları iddiasının da doğru olmadığı ve başka devletlerin egemenliğinde yaşamış olduklarına dair birçok tarihi kaydın mevcut olduğunu, zaten nüfuslarının çevredeki diğer uluslara göre daima azınlıkta kalmış olmasının da bağımsız olmadıklarının delili olduğunu savunmuştur.⁴⁹⁴

Kürtlerin bu coğrafyaya gelişleri hakkında sadece iki ihtimal bulunduğunu; birinci ihtimalin *Dahhak*'ın *Asur, Medya, Sümer-Akad, Hitit ve Lo Hordo* devletlerini işgal ettiği sıralarda buralara İran'dan getirdiği halkın Kürtler olabileceği; ikinci ihtimalin ise Asur devletinin yıkılışından sonra bu geniş coğrafyada genel bir bozulma yaşandığı ve birçok yönden bu bölgeye aralarında Türk ve Türkmenlerinde bulunduğu çeşitli aşiretlerin geldiği; Kürtlerin de bu sırada İran'dan gelmiş olabileceğini savunmuştur. Şeref Han'ın aktardığı tarihi olayların şimdiki Kürdistan'a ait olduğu ve Kürtlerin kökenine ilişkin bir bilgi içermediğini; Kürtlerle sınırdaş ve aynı asırlarda yaşamış diğer ulusların tarihlerinde de Kürtlerin kökenini tespit edecek herhangi bir bilgi bulunmadığını savunarak sonuç olarak Kürtlerin kökeni hakkında hiçbir tarihi kaydın olmadığı sonucunu çıkarmıştır.⁴⁹⁵

Yazar sonuç olarak, Kürtlerin geçmişini kaybettiklerini ve Avrupa'daki Avarlar, Seltler ve Keltler gibi küçük uluslarla aynı akıbeti takip ettiklerini ve çağdaş tarihin Kürtleri bağımsız bir tarihe sahipmiş gibi kabul edemeyeceğini, bunun için Kürtlere ait araştırmalarda geçmiş yerine şimdiki durumlarına önem verip bugünkü yaşayan kurumlarını incelemek gerektiğini savunmuştur.⁴⁹⁶ Böylece Zekeriya Bey, Kürt aşiretlerinin sayıları, yerleşik olduğu bölgeler, konuştukları lehçeler, inanç durumları,

---

⁴⁹⁴ M. Zekeriya, agm., 174-75.

⁴⁹⁵ M. Zekeriya, agm., 174-75.

⁴⁹⁶ M. Zekeriya, agm., 175.

kültürleri gibi bir çok güncel bilgiyi içeren bir araştırmayı ikinci makale olarak yayınlamıştır.⁴⁹⁷

Bu makalede M. Zekeriya, Hard isimli yazara atfen Kürt ve Türkmen tarihlerinin iki kısma ayrılabilceğini, ancak Türkmensiz Kürdün düşünölemeyeceğini;⁴⁹⁸ Kürtlerin ancak İslamiyet'ten sonraki hayatlarının görölebildiğini ve bunun da Türk idaresinden ibaret olduğunu; Türklerin askeri ve siyasi uğraşlarından dolayı Kürtleri asimile etmekten vazgeçtiklerini belirtmiştir. İslamiyet'ten önce de Kürtlerin Türk idaresi altında kaldığını ve Hititlerin bu durumu ispat ettiğini; Kürtlerin daimi olarak Türk idaresin altında kalmış olmasının iki ulusun birbirine karışmasına sebep olduğunu vurgulamıştır. İran'da yerli Acem ile fatih Türk'ten başka bir ulus olmadığı halde İranlı olan Kürtlerin neden Acem değil de Kürt oldukları sorusuna cevaben bir çok araştırmacının etnografik inceleme ve görüşlerde buldukları; ancak Kürtler, Acemlerle Türklerin karışımından meydana gelmiş bir ulus mudur? sorusunun burada önemli bir nokta olarak ihmal edildiği, bunların karakter ve aile hayatlarında gerekse geçişlerdeki süreklilik böyle bir karışımın eseri olabileceğinden hareketle bu meselenin bir teori olarak incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Tarihin henüz bu ulusu tayin edememiş olmasından dolayı bu sorunun güzel bir cevapla karşılık bulabileceği zannına sahip olduğu şeklindeki sözlerini aktarmıştır.⁴⁹⁹

Almanya'da felsefe eğitimi alan ve İngilizce, Almanca ve Fransızca bilen Arnavut kökenli Hâbil Âdem, 1908 yılı II. Meşrutiyet sonrasında Talat Paşa tarafından Emniyet Teşkilatının tercüme bölümünde görevlendirilmiş;⁵⁰⁰ 1913 yılında Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kurulmasıyla birlikte bu müdüriyet bünyesindeki "Aşiretler Masası"nın "Türkmenler Bölümü"nde görev yapmıştır.⁵⁰¹ Müdüriyet bünyesinde birçok Alman uzman çalıştırılmış ve Kürtler ve Türkmenler başta olmak üzere Anadolu'daki bir çok etnik grubun tarihini ve o dönemdeki durumlarını araştırmak üzere Almanca ve diğer dillerden çeviriler yapılmıştır.

---

⁴⁹⁷ M. Zekeriya, "Kürtlere Dair Tedkikat (Almancadan)", *İçtimâiyât Mecmuası (Sosyoloji Dergisi) 1917 Sayı 1-6* içinde, haz. Mehmet Kanar, (İstanbul: Sosyoloji Araştırma Merkezi, 2003), 197-207.

⁴⁹⁸ M. Zekeriya, agm., 198.

⁴⁹⁹ M. Zekeriya, agm., 207.

⁵⁰⁰ Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, (İstanbul: Gözlem Yay., 1977), 109-11.

⁵⁰¹ Hasan Babacan ve Servet Avşar, "Hâbil Âdem'in Hayatı", *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?* içinde, yaz. M. V. L. Johnes, haz. Hasan Babacan ve Servet Avşar, çev. Hâbil Âdem (Pelister), (İstanbul: Geçit Kitabevi & Yay., 2011), 18.

Hâbil Âdem kendi yazdığı ve yayınladığı kitaplarda genellikle kendini “çevireni Hâbil Âdem” diye tanıtarak, yazarlarına da Prof. Johnes Moul, Prof. Libah (Habil’in tersten okunuşundan ibarettir) gibi uydurma profesör adları koymuştur.⁵⁰² Hâbil Âdem, 1923 yılında yazdığı bir kitapta geçmişte 12 eserini hayali bir Avrupalı yazara atfederek yazdığını, kendisini sadece çevirmen olarak belirttiğini itiraf etmiştir.⁵⁰³ Hâbil Âdem’in kendisini çevirmen, yazarını da Prof. Johns Moul uydurma ismiyle yayınladığı *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?* adlı eserinde Osmanlı'nın Balkanlar ve Arap bölgelerinden çekileceği, Anadolu'da bir Türk devletinin kurulacağı ve hükümet merkezinin de Anadolu içlerine kaydırılacağı tezini savunmuştur.⁵⁰⁴

Dündar, Hâbil Âdem'in 1916'da dört adet, 1918'de üç adet olmak üzere bazılarında isminin bile yer almadığı; farklı etnik gruplar üzerine çok sayıda eser yayınladığını ve bunların tek kişilik bir performansın ürünü olamayacağı düşüncesinden ve ayrıca 1918'de yayımlanan *Kürdler Tarihi ve İctimai Tedkikat* adlı eserdeki ana fikirlerin bir yıl önce Zekeriya Bey tarafından *İctimâiyât* dergisinde iki makale halinde yayımlanmış olmasından hareketle bu eserlerin Encümen-i İlmiyye Heyeti'nin ortak çalışması olduklarını düşünür.⁵⁰⁵ Suavi Aydın ise, kitaptaki ifadelerin Fransız, İngiliz ve Alman araştırmacılardan edinilen bilgilerin, İttihat ve Terakki tarafından görevlendirilmiş ve içinde Ziya Gökalp ile Fuat Köprülü gibi isimlerin de bulunmuş olabileceği Kürtler üzerine araştırma yapan bir komisyon tarafından masa başı çalışması olarak derlendiği ve sonrasında ise Hâbil Âdem tarafından bu bilgilerin bazılarının dipnot olarak doğrulandığı veya yanlış bulunduğu şeklinde ikinci bir müdahaleye maruz kaldığı görüntüsünü verdiği yönündeki analizinden yola çıkarak Dündar'ın bu tahmininin aslında kuşkuya yer bırakmayacak bir gerçeklik olduğu görüşündedir.⁵⁰⁶

⁵⁰² Nesimi, *Yılların İçinden*, 109-11.

⁵⁰³ Mustafa Şahin ve Yaşar Akyol, “Habil Adem Ya Da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında”, *Toplumsal Tarih*, 11 (Kasım 1994), 8.

⁵⁰⁴ M. V. L. Johnes, *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?*, haz. Hasan Babacan ve Servet Avşar, çev. Hâbil Âdem (Pelister), (İstanbul: Geçit Kitabevi & Yay., 2011)

⁵⁰⁵ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 130-36.

⁵⁰⁶ Aydın, ““Kürdler” ve Hâbil Adem”, x.

Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından 1918 yılında İttihatçı hükümetin düşüşünden önce *İskân-ı Muhacirin, Türkmen Aşiretleri ve Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat* adlı kitaplar yayımlanmıştır.⁵⁰⁷ Yazarı Van P. Goç, çevirmeni ise Hâbil Âdem olduğu belirtilen *İskân-ı Muhacirin (Beynelmilel Usûl-ü Temsil)*⁵⁰⁸ adlı kitabının *Usûl-i Temsil* başlıklı ilk kısmında asimilasyon yöntemleri anlatılmış; Amerika, Britanya, Rusya, Fransa ve Hollanda gibi devletlerdeki kolonizasyon ve asimilasyon yöntemleri incelenmiştir. *Muhacirine Aid Kanun-i Teşriye* başlıklı ikinci kısımda Avustralya, Britanya, Kanada, Brezilya, Arjantin, Paraguay, Uruguay, Şili, Venezüella, Panama ve Almanya gibi ülkelere ait göç ve kolonizasyonla ilgili kanun ve diğer teknik ve hukuki düzenlemeler incelenmiştir. Ülke içindeki nüfusun homojenleştirilmesi için bir bölgeden diğer bölgelere nüfus nakledilmesi, dış ülkelere soydaş nüfus getirilmesi ve göçmen işçilerin asimile edilmesi gibi üç yöntemin anlatıldığı eserde bu uygulamalar için Amerikan yöntemi önerilmiştir.⁵⁰⁹

Hâbil Âdem'in adı görülmemekle birlikte ona atfedilen ve yazarlarının Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling olarak belirtildiği *Türkmen Aşiretleri* kitabında,⁵¹⁰ Türkmenlerin Anadolu'daki Türklerle aynı kökenden olmalarına rağmen Türklerin yerleşik hayata geçmeleri ve medenileşmiş olmalarına karşın Türkmenlerin ise tarihte birçok devlet kurmasına rağmen bu devletlerin yıkılmasıyla birlikte göçebe hayata döndüklerinden dolayı Türklerle aralarında bazı sosyolojik farklar olduğu tespitinin yapılmıştır. Türkmenlerin Anadolu'daki nüfusun üçte birini oluşturduğunu, bu sayının Türkiye ekonomisi için çok önemli bir payı olduğu, Kürtler ve Araplar arasında da bulunan Türkmenlerin Kürdistan ve Arabistan'daki Türk hakimiyetine destek olacak bir kütle olacağından dolayı Türklüğe asimile edilmelerinin gerekliliği vurgulanmıştır.⁵¹¹

Türkmen Aşiretleri kitabındaki yazım tercihlerinin tekrar edildiği ve Dr. Friç şeklinde uydurma bir yazar ismin verilerek⁵¹² Hâbil Âdem'in çevirmen olarak müdahale

⁵⁰⁷ Çiğdem Önal, "Sunuş", *Türkmen Aşiretleri* içinde, yaz. Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling, çev. Çiğdem Önal, (Ankara: Aşına Kitaplar, 2008), 8-9.

⁵⁰⁸ Mustafa Şahin ve Yaşar Akyol, "Habil Adem Ya Da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında II", *Toplumsal Tarih*, 12 (1994), 19.

⁵⁰⁹ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 137.

⁵¹⁰ Şahin ve Akyol, "Habil Adem Ya Da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında II", 20.

⁵¹¹ Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling, *Türkmen Aşiretleri*, çev. Çiğdem Önal, (Ankara: Aşına Kitaplar, 2008), 17-23.

⁵¹² Aydın, "'Kürdler" ve Hâbil Adem", ix.

edip tasarladığı anlaşılan⁵¹³ *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat* kitabında bir yıl öncesinde Zekeriya Bey tarafından *İçtimâiyât* dergisinde iki makale halinde yayımlanan yukarıda detayları aktarılan Kürtlerin kökeniyle ilgili görüşler ana fikir olarak alınmış ve kullanılan cümleler dahi çoğunlukla bire bir alıntı yapılarak yayımlanmıştır.⁵¹⁴ Aydın, odak noktası olarak Kürtlerin tarihi ve tarihsel corafyasının seçildiği bu kitapta 20. yüzyılın başlarındaki etnisitelerin kökenini aramaya yönelik *etnogenesis* akımının etkisiyle ilk olarak Kürtlerin kökeninin analizine gidildiği; bu yapılırken de öncelikle romantik “Turan” kuramı üzerinden Türk bir kökene sahipmiş gibi gösterilmeye çalışıldığı; sonrasında da bu tutumun biraz daha yumuşatılarak Anadolu ve Mezopotamya’ya Türkler ve Türkmenlerle birlikte gelen ve onlarla karışan bir kavim gibi gösterilerek bir şekilde Türklüğe bağlama çabasının açıkça görüldüğü düşüncesindedir.⁵¹⁵

Dündar, bu kitapta belirtilen ve Alman bir bilim adamının bilimsel tespitleri gibi sunulan politik görüşlerin İttihatçıların ve sonrasında Cumhuriyet rejiminin temel çerçevesini oluşturduğunu savunur.⁵¹⁶ Beşikçi ise, asimilasyon politikası çerçevesinde hazırlanan ve “Türkiye’de Kürt diye bir ulusun, Kürtçe diye bir dilin olmadığı anlayışını temellendirmek için” Hâbil Âdem’e hazırlatılan *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat* kitabının inandırıcılık kazanması için “şarkiyatçı”, “Alman bilim adamı”, “Alman Bilimler Akademisi Üyesi” ve “Alman Şarkiyatçı” gibi unvanlarla anılan Dr. Friç imzasıyla ve “Berlin Şark Akademisi” tarafından basılmış gibi gösterildiğini belirterek; Cumhuriyetin yakın tarihlerine kadar Kürtçülük suçlamalarıyla yapılan yargılamalarda dahi Dr. Friç’den gerçek bir kişiymiş gibi bahsedilerek kitaptaki görüşlerinin “Kürt denenenlerin Türk, Kürtçenin Türk dili” olduğu şeklindeki savcılık iddialarına dayanak yapıldığını aktarmıştır.⁵¹⁷

---

⁵¹³ Nesimi, *Yılların İçinden*, 111.

⁵¹⁴ Doktor Friç, *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat*, çev. Tuba Akekmekçi, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2014).

⁵¹⁵ Aydın, ““Kürdler” ve Hâbil Adem”, xvii.

⁵¹⁶ Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İthhat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 139.

⁵¹⁷ Beşikçi, ““Alman Şarkiyatçı Dr. Friç” ve Kitabı Üzerine”, 209-14.

3.2. Cumhuriyet Dönemi

3.2.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Ulusçuluğunun Etkisindeki Kürt Politikası ve Söylem Pratiği

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Kürt illerinde yaşanan yıkım İstanbul merkezli Kürdistan Teâli ve Terakki Cemiyeti, Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi örgütlenmelerde bulunan Kürt aydınları ile şeyhler ve aşiret reislerinin yakınlaşmalarını sağlamış ve savaş sonrasında iş birliği yapmaları imkânı oluşmuştur.⁵¹⁸ Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra Türk yetkililer ile İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yapılan ve 6. Ordunun eski Komutanı Ali İhsan Paşa tarafından yönetilen kışkırtmalarla aşiretlerin kendi saflarına çekilerek Kürt bölgelerinde ittifak kuvvetlerini zor durumda bırakmak ve İngiliz işgalinin bu bölgeye genişlemesini engellemek için para, silah ve mühimmat desteğinde bulunduğu; hatta Kürtlere Ocak 1919 yılında yapılacak Paris Barış Konferansında bağımsızlık talep etmeleri konusunda telkinde bulunduğu aktaran Jwaideh,, bu gelişmelerin Ulusal Kürt hareketinin doğmasında etkili olduğunu vurgulayarak Ali İhsan Paşa'nın gerçek niyetinin ise resmi İngiliz raporlarında şu şekilde geçtiğini aktarmıştır:

Onun bütün bunları bağımsız Kürdistan için yaptığı ve amacının Müttefik devletleri zor durumda bırakmak olduğu görülse de; gerçek amacı Müttefik devletlerin Kürdistan'ı kontrol etmesini engelleyerek, burada kontrolü sağladıktan sonra tekrar Türkiye'ye bağlanmaktır.⁵¹⁹

Ulusçu bir modernleşme hareketinin etkisinde başlayan bir sürecin ürünü olarak doğan Cumhuriyet'in⁵²⁰ kuruluşu sürecinde Kürtlerin ulusal kimlikleri tanınabilir bir etnik grup oldukları algısının oluşturulduğu birçok resmi beyan ve yaşanan gelişmelerden anlaşılmaktadır.⁵²¹ Mustafa Kemal, İstiklal Savaşı yıllarında Türkiye'deki Müslüman nüfusun çok etnikli yapısının farkındalığıyla bu grupların kardeşliğe dayalı birliğini sıklıkla vurgulamıştır. Bu süreçte Kürtlerin özerk bir statüye

⁵¹⁸ Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırac, (Ankara: Öz-Ge Yay., 1992), 37-38.

⁵¹⁹ Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 267-68.

⁵²⁰ Aydın, "İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset", 127-28.

⁵²¹ Mesut Yeğen, *Müstakbel Türkten Sözde Vatandaş Cumhuriyet ve Kürtler*, (İstanbul: İletişim Yay., 2014), 51.

kavuşacağına dair yaptığı belli belirsiz vurgularla kendi döneminden önce başlamış politik bir sorun olan Kürt meselesini başarıyla yönetmiştir.⁵²²

Olson, ulusalcı Türk hareketinin Kürtlerin desteğini almadan başarıya ulaşmasının pek mümkün olmadığı, Kürtlerin Erzurum'da Kemalistlere karşı askeri ve siyasi olarak meydan okumaları durumunda ulusalcı Türk hareketinin en azından Ruslara ve Ermenilere karşı elde ettikleri başarıların ciddi şekilde gecikmiş olacağı görüşündedir.⁵²³

Mustafa Kemal, 11 Haziran 1919'da Diyarbakır'ın ileri gelenlerinden Cemilpaşazade Kâzım Bey'e çektiği telgrafta bağımsız bir Kürdistan kurma düşüncesinin Ermenilerin faydasına tasarlanmış bir İngiliz planı olduğunu duyurarak, Kürtlerin ve Türklerin birbirlerinden ayrılamayacak öz kardeşler olduğunu; ülke bağımsızlığının savunulması ve vatanın parçalanmasının önüne geçilmesi için Kürtlerin, Türklerin ve diğer Müslüman unsurların birlikte savaşmalarının zorunlu hale geldiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal sözlerinin devamında ise; “-Kürt kardeşlerimizin bağlılığını, zenginliğini ve ilerleyişini güvence altına almak için Osmanlı Devleti bölünmediği sürece her tür hukuk ve ayrıcalığı verme yanlıyım” şeklinde açık bir mesaj vermiştir.⁵²⁴

Kurucularının çoğunun İttihat ve Terakki Cemiyetinin aktif üyesi olduğu iddia edilen Diyarbakır ve Mardin'de İngiliz egemenliğine karşı kurularak faaliyet gösteren ve görünüşte Osmanlıya bağlı özerk Kürdistan fikrini savunan Kürt Kulübü, yaşanan uluslararası gelişmeler ve halkların kendi kaderlerini tayinini öngören Wilson ilkelerinin etkisiyle giderek Türk egemenliğini sorgulayarak bağımsız politikalar izlemeye başlamıştır. Bundan dolayı Kulübün silahları toplanmış, birlikleri dağıtılmış, lider kadrosu tutuklanarak Haziran'ın başlarında Kulüp feshedilmiştir.⁵²⁵

Mustafa Kemal, 16 Haziran 1919'da Osmanlı'nın Anadolu'daki en büyük askeri birliği olan Erzurum'daki 15. Kolordunun Komutanı olan Kazım Karabekir'e çektiği

⁵²² Andrew Mango, “Atatürk ve Kürtler”, *Derin Tarih*, 32 (Kasım 2014), 68.

⁵²³ Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, 65.

⁵²⁴ Mango, “Atatürk ve Kürtler”, 56.

⁵²⁵ Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 270-73.

telgrafta, İngiliz himayesinde bağımsız bir Kürdistan kurulmasını amaçlayan ve Kürtleri temsil etmeyen kişilerce kurulan Diyarbakır'daki Kürt Kulübünün kapatıldığını; “Kürtleri öz kardeşi gibi kucaklamaya” ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri aracılığıyla bütün ulusu birleştirmeye hazır olduğunu söylemiştir. 18 Haziran da ise Edirne'deki 1. Kolordunun Komutanı Albay Cafer Tayyar'a gönderdiği telgrafta İngilizlerin kendi himayelerinde olacak bağımsız Kürdistan devleti kurma projesinin destekçileriyle birlikte ortadan kaldırıldığını ve “Kürtlerin Türk güçlerine katıldığını” haber vermiştir. 23 Haziran da ise, İstanbul'daki Genelkurmay Başkanı General Cevat Bey'e de aynı haberi paylaştığı telgrafını “-Kürdistan'ın refahını ve mutluluğunu teminat altına alacak bir idareyi sağlamaya her zaman hazırız. Bölgenin ileri gelenlerinin kısa bir süre sonra Sivas'a gelmelerini umuyoruz” mesajıyla bitirmiştir.⁵²⁶

Bu telgrafları yorumlayan Mango, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresine Kürtlerin katılımını beklemediğini; Kürt Teali Cemiyetinin özellikle Diyarbakır ve Elazığ vilayetlerinden temsilcilerin kongreye katılmasına engel olduğu, Bitlis ve Van gibi diğer Kürt vilayetleri ile Erzurum'un Kürt ilçelerinden de sadece emekli memurlar ve din adamları gibi sıradan vatandaşların katılmasının Mustafa Kemal'i bu düşüncesinde haklı çıkardığına işaret eder.⁵²⁷

23 Temmuz 1919 da başlayan ve Mustafa Kemal'in başkan seçildiği Erzurum Kongresinin 7 Ağustos tarihli sonuç beyannamesinin ilk maddesinde, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin Osmanlı topluluğundan ayrılamayacak derecede bütünlük oluşturduğu, bu bölgelerdeki Müslüman unsurların birbirlerine karşılıklı fedakârlık duygularıyla bağlı, birbirlerinin etnik ve toplumsal halklarını kabul eden ve her şartta kader birliği etmiş “öz kardeşler” oldukları belirtilmiştir. Altıncı maddede ise; İtilaf Devletlerinden Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlar içindeki büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ve birbirlerinden ayrılamayacak “öz kardeş” olan dindaş ve aynı etnik gruptan insanların yaşadığı Osmanlı vatanının parçalanması düşüncesinden vazgeçilerek varlıklarına, tarihi, etnik ve dini haklarına saygı gösterilmesinin beklendiği ifade edilmiştir.⁵²⁸ Mango, bu

---

⁵²⁶ Mango, “Atatürk ve Kürtler”, 57-58.

⁵²⁷ Mango, agm., 57-58.

⁵²⁸ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi - I Erzurum Kongresi*, haz. Emre Yalçın, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2008), Ek 17.

ifadenin Kürtlerin hem tek başına bir etnik topluluk olarak sayılması hem de Anadolu ve Trakya'daki Türkler ve diğer Müslümanlarla aynı etnik grubu oluşturduğunun varsayılması karmaşıklığını gizlediğine işaret etmiştir.⁵²⁹

Eylül 1919'da Erzurum'dan Sivas'a geçen Mustafa Kemal, Dersim, Erzincan ve Sivas arasındaki bölgede yaşayan ve Sevr Antlaşmasıyla birlikte özerk Kürdistan Devletinin kurulması beklentisi içinde olan Kürt Teali Cemiyeti ile ilişkileri bulunan Koçgiri aşiretleri reislerinin bölgedeki faaliyetlerinden haberi olmuştur. Onları Sivas'a davet ederek görüştüğü Koçgiri aşiretleri reislerinden Alişan Beyin, Wilson ilkeleri çerçevesinde Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde Osmanlıya bağlı özerk Kürdistan Devleti kurmak için çalıştıklarını söylemesi üzerine Mustafa Kemal, "*Wilson ilkelerinin Doğu uluslarının azim ve iradesi karşısında paçavra döndüğünü ve yırtılıp atıldığını*" ve Damat Ferid Paşa hükümetinin özerk Kürdistan devletini kurmada başarılı olamayacağını; üstelik Erzurum Kongresinde Kürtlerin çoğunun desteğini aldığını söyleyerek tepki göstermiş ve onların da Dersim temsilcileri sıfatıyla kendi hareketine katılmalarını istemiştir.⁵³⁰

11 Eylül 1919'da Sivas Kongresi tarafından yayımlanan beyannamede Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlar içerisinde kalan ve tamamen Müslüman çoğunluktan oluşan bölgelerden meydana gelen Osmanlı vatanında yaşayan Müslüman unsurların, ne birbirlerinden ne de Osmanlı toplumundan ayrılamayacak bir bütünü oluşturan; karşılıklı saygı ve fedakarlık duygularına sahip; birbirlerinin etnik, sosyal, siyasal haklarına ve bölgesel kurallarına saygılı "öz kardeşler" oldukları vurgulanmıştır.⁵³¹ Mango, bu cümlelerin Kürtlerin etnik kimliğine ve haklarına saygı gösterileceği yönde ve Erzurum Kongresine göre daha inceltmiş ifadeler olduğu görüşündedir.⁵³²

Yeğen, İstanbul Hükümetini temsilen Salih Paşa ile Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetini temsilen Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Bey'in katıldığı

---

⁵²⁹ Mango, "Atatürk ve Kürtler", 58.

⁵³⁰ M. Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, (Diyarbakır: Dilan Yay., 4. bs., 1992), 120-23.

⁵³¹ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi - II Sivas Kongresi*, haz. Emre Yalçın, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2008), Ek 4.

⁵³² Mango, "Atatürk ve Kürtler", 59.

20-22 Ekim 1919 tarihlerinde yapılan Amasya görüşmeleri sonucunda karşılıklı imzalanan *Amasya Protokolü*'nde, Osmanlı Devletinin tasarlanan ve kabul edilen sınırlarının Türkler ve Kürtlerin yaşadığı coğrafyayı içerdiğinin kaydedildiğini; Kürtlerin Osmanlı toplumundan ayrılmasının mümkün olmadığını savunularak Kürtlerin özgürlük arayışlarını temin edecek şekilde etnik ve toplumsal haklara sahip olmalarının kabul edildiğini ve Yabancılar tarafından Kürtlerin bağımsızlığına destek vermeye yönelik yapılan propagandanın önüne geçmek için Kürtlerin bu durumu bilmelerinin önemini vurgulandığını aktarır.⁵³³

Mustafa Kemal'in Sivas'ta taleplerini reddettiği Koçgiri aşiretleri, Kürtler için sınırlı bir otonomiye savunan Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyyid Abdülkadir⁵³⁴ ile iletişiminin kesilmesinin de etkisiyle Kemalist hareketi Sevr Antlaşmasını uygulamaya zorlayarak öncelikli olarak bağımsızlık isteğiyle, mümkün olmaması durumunda da en azından özerk bir Kürdistan kurulması amacıyla 1920 yılı başlarında isyan hareketine girişmişlerdir. İsyân hareketinin liderlerinin, kışın bitmesiyle birlikte Dersim aşiretlerinin desteğinin kendilerine ulaşacağı ve Sivas'a doğru büyük bir askeri hareket düzenleyecekleri, böylece tüm Kürdistan'ın desteğini kazanacakları hesabıyla başlattıkları hareket, 1921 yılı ortalarına doğru Mustafa Kemal'in siyasi ve askeri hamleleri ile boşa çıkarılmıştır.⁵³⁵

Koçgiri isyanının henüz başladığı sıralarda Sivas'ta bulunan Rıza Nur, Belediye Başkan yardımcısı Halis Turgut Bey ile görüşerek bölgedeki Alevi Türkler arasında mezhebi farklılığın önemsiz olduğu ve kendilerinin aslında öz Türk oldukları konusunda propaganda faaliyetinde bulunmasını istemiş; isyan sırasında Koçgiri aşiretlerinin alevi Türklerden destek istediği sırada bazılarının destek verdiği halde Halis Turgut Beyin ziyaret ettiği Alevi Türk köylerinin Türk kimliklerini vurgulayarak destekten kaçındıklarını anılarında anlatmıştır.⁵³⁶

---

⁵³³ Yeğen, *Müstakbel Türkten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*, 50-51.

⁵³⁴ Jwaideh, Seyyid Abdülkadir'in Mondros Mütarekesinden sonra bölgeye temsilciler göndererek İngiliz işgalinin engellenip Kürtlerin yabancı egemenliğinde yaşamamaları için aşiretler arasında propaganda faaliyetinde bulunduğunu aktarmıştır. Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, 270.

⁵³⁵ Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, 120-72.

⁵³⁶ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, III: 709.

Olson, ulusalcı Türk hareketinin, İstanbul hükümeti ile işgal kuvvetlerine karşı siyasi ve askeri olarak karşı koyma hareketlerinin Türk ve Kürt nüfusun birlikte yaşadığı bölgelerde başlayıp, Mustafa Kemal'in Kürtleri Erzurum ve Sivas Kongrelerine davet edip Heyet-i Temsiliye üyeliklerine seçilmelerini sağlayarak desteklerini almasının, bazı Kürtlerin sonrasında Koçgiri isyanında olduğu gibi Ankara hükümetine karşı askeri ve siyasi olarak yaptıkları hareketlerin başarısız olmasında etkili olduğunu savunmuştur.⁵³⁷

Mustafa Kemal, 6 Kasım 1919'da Doğu Anadolu'daki valilere telgraf gönderip Kürtlerin ulusal mücadele hareketine karşı oldukları iddialarını üzüntüyle karşıladığını belirttiikten sonra, “-Doğu Anadolu halklarının en asil ve kurucu unsurlarından biri olan Kürt kardeşlerimiz Kuvay-ı Milliye kuvvetlerine olan desteklerini de Kürt Teali Cemiyeti'ne karşı olduklarını bildirmelidirler” sözlerinin yer aldığı genelgenin ardından destek mesajları gelmeye başlamıştır. Mustafa Kemal, 3 Aralık 1919'da bu mesajlardan birine verdiği cevapta, “-bütün dünya bilmektedir ki Kürt soylu ulusu kutsal Halifelik kurumuna karşı dini bir bağlılık duymakta ve Türk kardeşleri ile birlikte bölünmez bir kahraman yığın meydana getirmektedir” ifadesini kullanmış; 15 Ocak 1920'de hükümete ve İstanbul'daki dış ülke temsilciliklerine gönderdiği telgraflarda kendisine destek mesajları gönderen bazı Kürt aşiret liderlerine teşekkürlerini belirttiikten sonra “Kürdistan, Osmanlı topluluğunun ayrılmaz bir parçasıdır” mesajını vermiş; “Türklerin ve Kürtlerin kutsal birliklerini savunmak için kararlılıkla el ele veren iki öz kardeş olduğunu” vurgulamıştır.⁵³⁸

Mustafa Kemal, 20 Şubat 1920'de Talat Paşa'ya gönderdiği mektubundaki ifadeleriyle Kürtleri Türklerle beraber Türkiye'yi oluşturan iki ulustan biri olarak tarif etmektedir:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında oluşturulan ulusal birlik Erzurum ve ardından Sivas genel kongrelerinde belirlenen esaslara göre Türk ve Kürt ulusal sınırları ile sınırlandırılan Türkiye'yi parçalanmaktan kurtarmak ve Osmanlı Devleti ve uluslarının bağımsızlığını temin etmek amacını hedefledi.⁵³⁹

⁵³⁷ Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, 65.

⁵³⁸ Mango, “Atatürk ve Kürtler”, 59-60.

⁵³⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, “Kurtuluş Savaşında Talat Paşa İle Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları”, *Bellekten*, 174/XLIV (Nisan 1980), 321.

Mustafa Kemal 24 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki (TBMM) konuşmasında, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması sırasında çizilen sınırların esas alınıp Erzurum Kongresinde vatan sınırları olarak kabul edildiğini belirterek; Musul, Süleymaniye ve Kerkük'ün de içinde yer aldığı bu sınırların sadece askeri düşüncelerle değil aynı zamanda ulusal sınır olmak üzere tespit edildiğini vurgulamıştır. Devamında bu sınırlar içerisinde kalan Müslüman unsurun tek bir ulustan oluşmadığı, farklı Müslüman unsurların var olduğunu, bu sınırın kaynaşmış halde yaşayan ve bütün amaçlarını birleştirmiş kardeş ulusların ulusal sınırı olduğunu; bu vatan sınırları içerisinde yaşayan Müslüman unsurların her birinin yörelerine, adetlerine ve etnisitelerine özel hak ve ayrıcalıklarının karşılıklı olarak kabul edilerek onaylanmasının sınır meselesini tespit eden maddenin esası olduğunu vurgulamıştır. Uygun zamanın henüz oluşmadığından bu duruma ilişkin ayrıntılara henüz girilmediğini, ülke varlığının kurtarılmasından sonra kardeşler arasında halledilerek sonuçlandırılacağından ayrıntıların sonraya bırakıldığını belirtmiştir.⁵⁴⁰

Mustafa Kemal, 1 Mayıs 1920'de ulusal sınırların kapsamı ve ulusu oluşturan etnik unsurlar hakkında yaptığı detaylı konuşmasında Kürtlerle ilgili özel ifadeler kullanmıştır:

Burada amaçlanan ve yüce meclisinizi oluşturan şahıslar yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden oluşmuş İslami unsurlardır, samimi bir topluluktur... ulusal sınırimız İskenderun'un güneyinden geçer, doğuya doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi Kerkük'ü içine alır. İşte ulusal sınırimız budur dedik! Halbuki Kerkük kuzeyinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları ayırmadık. Dolayısıyla korumaya ve savunmaya çalıştığımız ulus, tabi ki bir unsurdan ibaret değildir. Çeşitli Müslüman unsurlardan meydana gelmektedir... Bu çeşitli Müslüman unsurlar ki: Vatandaşlar, aralarında karşılıklı saygı vardır, birbirlerinin her türlü etnik, toplumsal ve coğrafi hukukuna daima saygılı olduklarını tekrarladık, teyit ettik ve hepimiz bugün samimiyetle kabul ettik.⁵⁴¹

Uriel Heyd, 1919-24 yılları arasındaki yazıları ile İttihat ve Terakki'nin fikirlerinden uzaklaşarak altı ilkeye dayanan Kemalizm'in yolunu açacak olan ideolojik geçişi sağladığını ileri sürdüğü Ziya Gökalp'in, Atatürk'ün yaptığı devrim sürecinde gerçekleştirdiği birçok uygulamanın ve belirlediği politikanın da ideoloğu olduğunu

⁵⁴⁰ Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), I: 30.

⁵⁴¹ Atatürk Araştırma Merkezi, *age.*, 74-75.

savunur.⁵⁴² 1921 Nisan ayında Malta'dan dönüp Samsun üzerinden Ankara'ya giderken Rıza Nur ile birlikte yolculuk eden Gökalp, ulusal hareketin savaş sonrasında sosyolojik kalkınma faaliyetlerine girişmesinin gerekliliğini belirterek, ilk başta da aşiretlerin tarihi ve sosyolojik bir incelemeye tabi tutulmasının, özellikle iktisadi ve coğrafi nedenlerden dolayı Türklüklerini terk eden aşiretlerin ortaya çıkarılmasının önemini vurgulamıştır. Bu çalışmalar için sosyolojik metod ve bilgilerle donanmış gençlerin yetiştirilerek çalışmaların geliştirilmesiyle birlikte ileride bu konuda kurulacak İlmi Araştırma Enstitüsü aracılığıyla daha rasyonel çalışmaların yapılması konusunda Ankara'daki hükümet yetkililerini bilgilendirmesini Rıza Nur'dan istemiştir.⁵⁴³

Rıza Nur, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olduğu dönemde Kürt meselesinin kendisini üzdüğünü ve bir gün ulusal davaya kalkışacaklarından endişelendiğini; o bölgenin de henüz bir "Makedonya" olmadan Kürtlerin asimile edilerek meselenin kökünden halledilmesi gerektiğini düşündüğünden asimilasyon usulleri ile Kürtler hakkında kitaplar temin ettiğini ve Diyarbakır'da bulunan Ziya Gökalp'e para göndererek daha önce aralarında bahsi geçen Kürtlerin coğrafi, dilsel, ulusal ve sosyolojik durumlarına ilişkin incelemeyi yaptırdığını ve böylece Gökalp'in bu çalışma sonucunda kendisine rapor gönderdiğini anlatmıştır.⁵⁴⁴ Atatürk'ün beğenip devamı için teşvik ettiği⁵⁴⁵ Gökalp'in iki rapordan oluşan incelemesi daha sonra *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* adıyla yayımlanmıştır.⁵⁴⁶

Meclis tarafından Koçgiri isyanının sebeplerini araştırmak üzere görevlendirilen Soruşturma Heyeti'nin çalışmalarını tamamlamasından sonra başka bir heyetin de Kürdistan'ın idaresi ile ilgili bir kanun tasarısı hazırladığını, muhtemelen bu tasarının görüşmeye açıldığını ve kapalı oturum kararı alındığını aktaran Olson, 10 Şubat 1922'de kapalı oturumla görüşülen "*Muhtar Kürdistan Bölgesi*" kanun teklifinde milletvekillerinin 64 oya karşılık 373 oyla kanun teklifinin lehinde görüş belirttikleri; milletvekillerinin bu tutumlarında başta hilafet konusu olmak üzere 1922 yılı başlarında

⁵⁴² Uriel Heyd, *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*, çev. Cemil Meriç, (İstanbul: Sebil Yay., 1980), 65-127.

⁵⁴³ Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları*, (İstanbul: Diyarbakırı Tanıtma Demeği Neşriyatı, 1956), 8-9.

⁵⁴⁴ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, III: 906.

⁵⁴⁵ Kutlay, *21. Yüzyıla Giren Kürtler*, 326-27.

⁵⁴⁶ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (İstanbul: Kaynak Yay., 3. bs., 2011), 13-14.

giderek artan bir dozda muhalefet ettikleri Mustafa Kemal'e karşı Kürtlerin desteğini alma kaygısının etkili olduğu iddiasında bulunmuştur.⁵⁴⁷ Mango ise, TBMM tutanaklarına göre bu tarihte herhangi bir gizli oturumun yapılmadığını belirterek, İngiliz raporlarına dayandırılan bu bilgiyi aksi yönde bir kanıt ortaya çıkmadığı sürece güvenilmez bulmuştur.⁵⁴⁸ Olson'un, İngiliz istihbarat raporlarına dayandırarak aktardığı kanun tasarısının bazı maddeleri ise şu şekildedir:

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi, medeniyetin icapları gereğince Türk milletinin ilerlemesini sağlama hedefi doğrultusunda, Kürt milleti için kendi milli ananeleriyle ahenk içinde bir muhtar idare kurma mesuliyetini üzerine almaktadır.
2. Ekseriyetini Kürtlerin oluşturduğu havali için, Büyük Millet Meclisi'nin karar vereceği şekilde Türk veya Kürt olabilecek bir Genel Vali Vekili ve bir müfettişle birlikte bir Genel Vali, Kürt milletinin ileri gelenleri tarafından seçilebilecektir...
6. Kürt Millet Meclisi, Doğu vilayetlerinde genel seçim yoluyla kurulacak, Meclis'in görev süresi üç sene olacaktır...
7. ...Meclis, ülkenin ilerlemesini ve refahını ilgilendiren kesin kararlar alabilecek ve bu kararların tamamı, Büyük Millet Meclisi'nin bilgisi için Ankara Hükümeti'ne iletilecektir...
9. Karma Komisyon tarafından hudutların tesbitine bağlı olmak üzere, Kürdistan idari bölgesi, Van, Bitlis, Diyarbakır vilayetleri ile Dersim sancağı ve mahdut kaza ve nahiyelerden mürekkep olacaktır...
12. Doğu vilayetlerinde nizamı tesis etmek için bir jandarma kumandanlığı tesis edilecektir. Kürt meclisi, bu teşkilatı idare edecek kanun hazırlamakla yükümlüdür. Fakat, jandarma kuvvetlerinin genel kumandanlığı, barış tesis edilip isteyen herkes kendi ülkesine dönünceye kadar kıdemli Türk subaylarının idaresi altında olacaktır...
15. Türk lisanı, yalnızca Kürt Millet Meclisi, valilik hizmetleri ve Hükümet idaresinde kullanılacaktır. Ancak, okullarda Kürt lisanı ile öğrenim yapılabilir ve Vali de kullanımı teşvik edebilir. Fakat bu gelecekte Kürt lisanının hükümetin resmi lisanı olması yönünde bir talebe temel teşkil etmemelidir.
16. Kürt Millet Meclisi'nin birinci vazifesi, hukuk ve tıbbiye fakülteleri olan bir üniversite kurulması olmalıdır...⁵⁴⁹

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de meclisin üçüncü toplanma yılının açılış konuşmasındaki “-Türkiye halkı etnik veya dini ve kültürel olarak birleşmiş, bir diğerine karşı karşılıklı saygı ve fedakârlık duygusuyla dolu ve yazgısı ve menfaatleri ortak bir toplumsal kuruldur” cümlesinde ulus yerine “Türkiye halkı” tabirini kullanmasının yanında geçmiştekilerine nispeten daha homojen bir kimlik tarifi sezilmektedir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, 68-72.

⁵⁴⁸ Mango, “Atatürk ve Kürtler”, 62-63.

⁵⁴⁹ Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, 244-46.

⁵⁵⁰ Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, 236.

Gökalp, Mustafa Kemal'i ve politikalarını desteklemek amacıyla çıkardığı *Küçük Mecmua* dergisinde⁵⁵¹ 5 Haziran 1922'de yayımlanan *Türklerle Kürtler* başlıklı makalesinde, “milli misakımız bize etnografik bir hudut çiziyor” diyerek bu sınırların Türkler ve Kürtlerin yaşadığı yerleri kapsadığını belirtmiştir. O gün için Musul ve Bağdat vilayetlerindeki Türk ya da Kürt sancak ve kazaların anavatanından ayrı kaldığını, Anadolu toplumunun koparılamaz organları niteliğindeki bu insanları anavatanla birleştirmenin en önemli vatani görev olduğunu, ulusal programın nasıl ki herhangi bir Türk köyünün dahi anavatan dışında kalmasına razı olmadığı gibi bu bölgedeki Kürtlerin de buradaki Kürt ulusundan ayrı düşmesine razı olamayacağını savunmuştur.

Kürt aşiretlerinin tarih boyunca asla devlete karşı isyan etmediklerini; Kürtlerin tarih boyunca Türk ulusunun en zor zamanlarında dostluk elini uzatan sadık ve vefalı bir ulus olduğunu; üstelik bu sadakatin, hiçbir zaman akılcı bir siyaset izleyip menfaatlerine uygun hareket etme kaygısından kaynaklanmayarak tamamen “doğru, imanlı, dürüst ve vicdanlı” olmalarından dolayı sergiledikleri mertçe davranışlarından kaynaklandığını söylemiştir. Selahattin Eyyubi'nin haçlılarla mücadelesini ve Eyyubi Devletinin Mısır'da “Fatımi Rafiziliği”ni ortadan kaldırmasını ve yine Kürtlerin Osmanlıyla birlikte “Safevi Kızılbaşları” ile savaşmalarını örnek göstererek “*Türklerle Kürtler, aziz vatanımızı birlikte düşmandan, mukaddes dinimizi fesattan esirgemek için daima birlikte cihada atılmış iki dost ulustur*” ifadesini kullanarak şu çağrıyla yapımıştır:

Türklerle Kürtler bin senelik ortak din, ortak tarih, ortak bir coğrafya neticesi olarak hem maddi, hem manevi bir surette birleşmişlerdir. Bugün ise ortak düşmanlar, ortak tehlikeler karşısında bulunuyorlar. Bu tehlikelerden ancak ortak bir azim ile kurtulabilirler. O halde büyük bir kanaatle diyebiliriz ki bu iki milletin birbirini sevmesi her iki taraf için hem dini, hem siyasi bir borçtur. Kürtleri sevmeyen bir Türk varsa Türk değildir, Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa Kürt değildir.⁵⁵²

Gökalp, 25 Aralık 1922 yılında *Küçük Mecmua* dergisinde yayımlanan *Millet Nedir?* başlıklı makalesinde ulusun aynı coğrafyada yaşayanlar, ortak ırk veya kavime mensup olanlar, bir imparatorluk dahilinde ortak bir siyasi hayat yaşayanlar veya bir insanın keyfiyetine ve menfaatine uygun olarak mensubiyet hissettiği topluluk

⁵⁵¹ Heyd, *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*, 30.

⁵⁵² Ziya Gökalp, “Türklerle Kürtler”, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* içinde, yaz. Ziya Gökalp, (İstanbul: Kaynak Yay., 2011), 119-22.

anlamalarına gelmediğini ifade ederek; Sosyoloji bilimine göre, ulusun ortak lisana sahip ve aynı terbiyeyi almış insanlardan oluşan kültürel bir topluluk olduğunu savunmuştur. Bu sebeple, ulusallığa şecere değil terbiye aranması gerektiğini, bireyin sadece terbiyesini aldığı toplumun ideali için çalışabileceğini ve bundan sevgi, heyecan ve mutluluk duyacağını dolayısıyla sadece terbiyesini aldığı toplumun ideali için hayatını feda edebileceğini savunmuştur.

Gökalp, kendisini zaten Türk hissettiğini; ancak bunu bilimsel olarak ispat etmek için hem Türklüğü hem de Kürtlüğü incelediğini; doğup büyüdüğü Diyarbakir şehir merkezindeki insanların Türkçe konuşmayı tercih eden ve Hanefi mezhebinden insanlardan oluştuğunu ve şehir çevresindeki kırsal kesimde yaşayıp Kürtçe konuşan ve çoğunlukla Şafi mezhebine mensup Kürtlerden dil ve mezhep yönünden farklı oldukları gibi yemek, giyim, bina ve mobilya kültürü bakımından da farklı olduklarından dolayı Diyarbakir şehir merkezinde yaşayan insanların “bilimsel olarak” Türk sayılması gerektiğini savunmuştur.

Gökalp, yaptığı araştırma sonucu ailesinin soy olarak da Türk olduğunu tespit ettiğini;⁵⁵³ ancak bu durumun kendisini Türk saymasında etkisinin olmadığı, soy olarak Türk olmasaydı bile Türk kültürüyle yetiştiği için kendisini yine de Türk saymaktan tereddüt etmeyeceğini vurgulayarak, Kürtlerin de Türk kültürüne sahip olarak kendilerini Türk ulusundan saymalarının kolaylığı ve “bilimsel kesinliği” üzerinde durmuştur.⁵⁵⁴ Gökalp, Türkleşmeyi kabullendirmekte son derece kararlı bir tutum sergilemiştir. Öyle ki; Gökalp şahsen tanıyarak etkilendiği ve önceleri İttihatçı olan İshak Sukuti ve Abdullah Cevdet’in daha sonraları Kürt kimliklerini ön plana çıkarmalarını şu sözleriyle yadırgamıştır:⁵⁵⁵ “-Türk olduklarına asla şüphe olmayan bazı Diyarbakirli ve Harputlu doktorlar da kendilerini Kürt sanıyorlardı. Tarihte bu acıklı hale bir ikinci misal gösterilemez.”⁵⁵⁶ İttihat ve Terakki Cemiyetini kuran ilk dört kişiden olan Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti’nin ulusçu olmaktan ziyade

---

⁵⁵³ Birçok kaynak Gökalp’in köken olarak Kürt olduğunu ve kendisinin de bunu kabul ettiğine dair anılar aktarmıştır. Kutlay, *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, 317.

⁵⁵⁴ Ziya Gökalp, “Millet Nedir?”, *Makaleler VII* içinde, yaz. Ziya Gökalp, haz. M. Abdülhalük Çay, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1982), 226-31.

⁵⁵⁵ Kutlay, *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, 319.

⁵⁵⁶ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, haz. İbrahim Kutluk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yay., 1976), 47.

imparatorluğun bütününde reform yapmak isteyen Kürt aydınlarının ilk örnekleri olduklarını vurgulayan McDowall, bu iki kişinin aynı zamanda eğitimli Kürtlerin bu düşünceden Kürt halkını kurtarma fikrine doğru giden entelektüel gelişimde önemli bir halka oluşturdukları görüşündedir.⁵⁵⁷ Rıza Nur ise, Abdullah Cevdet'i Kürt Teali Cemiyetindeki faaliyetlerinden dolayı vatan hainliğiyle suçlamıştır.⁵⁵⁸

Gökalp, 1 Ocak 1923 yılında *Küçük Mecmua* dergisinde yayımlanan *İstimlâl* başlıklı makalesinde ise, aynı dine mensup iki ulusun yan yana yaşamaları durumunda birinin diğerini yutarak asimile ettiğini; asimilasyonun da bir ulusun dilini yok ederek kendi dilini ona kabul ettirmek şeklinde gerçekleştiği tespitini yapmıştır. Asimilasyonun bazen egemen ulusların yönettiği bir ulusu asimile etmesi ya da tersi olarak yönetilen ulusun yöneten ulusu asimile etmesi şeklinde gerçekleştiğine dair Avrupa başta olmak üzere Dünya tarihinden örnekler vermiştir. Anadolu'nun güney bölgelerinde Arap şehirlerinde yaşayan Türklerin Araplaştığını buna karşılık çöl bölgelerinde Arap aşiretlerle birlikte yaşayan Türkmen aşiretlerin ya da Arap köylerine komşu Türk köylerinin ise Araplaşmayarak varlıklarını koruduğunu belirterek, bunda Arapların kendi soylarında olmayan kişileri Araplığa kabul etmemelerinin etkisinin olduğunu savunmuştur.

Buna karşılık Kürtlerle beraber yaşayan Türkmen aşiretlerin zamanla Kürtleştini savunarak, bölgede bazı aşiret ve köylerin isimlerini belirtip, bunları Kürtleşen Türkmenlere örnek olarak vermiştir. Yine tersi bir durum olarak, doğu ve güney illerinde “köy ve çadır hayatında Kürtleşmeyi istemeyen Türkler, çoğunlukla şehirlerde toplandıkları gibi, bu Türklük merkezlerine gelen Kürt ailelerini de Türkleştirmektedirler” tespitini yapmıştır. Sünni Kürt bölgelerinde yaşayan sadece on Türkmen köyünün Şii oldukları için asimile olmadıklarını, Dersim'de ise sadece Şii Türkmenlerin Kürtleştini belirterek asimilasyonda dinin etkisini vurgulamıştır.

Buna rağmen Kürtleşen Türkmenlerin aynı zamanda Şafi mezhebine geçtiğini, Türkleşen Kürtlerin ise Hanefi mezhebine geçtiğini ifade eden Gökalp, asimilasyonla beraber mezhebin, adetlerin ve ahlakı da içeren ulusal kültürün bir bütün olarak

⁵⁵⁷ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç, (İstanbul: Doruk Yay., 2004), 134.

⁵⁵⁸ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, III: 557.

değiştirdiğini vurgulamıştır. Araplarla asimilasyonda zorluklar yaşanırken, Türklerin ve Kürtlerin fizyonomi ve sima olarak da birbirine benzeyen ve birbirlerine karşı sevgi besleyen iki ulus olduklarından dolayı birbirlerini kolaylıkla asimile ettikleri tespitini yapan Gökalp, bu iki ulusun bir arada yaşamaları için asimilasyonun çok önemli bir sosyal olgu olduğu tezini işlemiştir.⁵⁵⁹

Koçgiri isyanı sırasında yapılan propaganda faaliyetlerinin olumlu etkisini tecrübe ettiğini söyleyen Rıza Nur ise, 1922-1923 yıllarında Sağlık Bakanı olarak görev yaptığı sürede iskan işlerinin de kendi sorumluluğuna verildiğini; Kürdistan'ın ilerde sorun çıkaracağını öngördüğü için oraya yönelik propaganda teşkilatı kurulmasının gerekliliğine inandığını; bunun için Kürdistan'da okullar açılması ve öğretmenler aracılığıyla sonradan Kürtleşmiş Türkler başta olmak üzere Kürtlerin aslında Türk olduklarına yönelik propaganda faaliyetinde bulunmayı o yıllarda birçok defa Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya teklif ettiğini; ancak onların asker kökenli olması ve sorunları silahlı yöntemlerle hallini gerekli gördüklerinden bu tekliflerine ilgisiz kaldıklarını anlatmıştır.⁵⁶⁰

McDowall, Mustafa Kemal'in, İzmit'te 16-17 Ocak 1923 tarihlerinde yerel gazetelerde yayımlanan demecinde Kürtler ve Türklerin arasında belirli coğrafi sınırlar çizmenin zorluğuna işaret ederek, anayasa ile ülke genelinde hayata geçirilecek bir tür yerel özerklik modeli çerçevesinde Kürt kimliğinin “siyasi güçten arındırılmış” şekilde de olsa yaşatılması eğiliminde olduğunu aktarır.⁵⁶¹ Yeğen'in de Cumhuriyetin kuruluşu sürecinde Kürtlerin, ulusal kimlikleri tanınabilir bir etnik grup oldukları algısının oluşturulduğunu savunarak ve bu görüşünü temellendirmek için örnek gösterdiği resmi kayıtlardan biri olarak aktardığı Atatürk'ün demeci şu şekildedir:

Başlı başına bir Kürtlük düşünmektense, bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince zaten bir tür yerel özerklikler oluşacaktır. O halde hangi livanın halkı Kürt ise, onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendilerine ait sorun yaratmaları daima mümkündür. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi hem Kürtlerin hem de Türklerin yetki sahibi vekillerinden oluşmuştur ve bu iki unsur, bütün çıkarlarını ve

⁵⁵⁹ Ziya Gökalp, “İstimlâl”, *Makaleler VII* içinde, yaz. Ziya Gökalp, haz. M. Abdülhalûk Çay, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1982), 232-37.

⁵⁶⁰ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, III: 709-10., Kutlay, 21. *Yüzyıla Girerken Kürtler*, 327.

⁵⁶¹ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, 264.

kaderlerini birleştirmişlerdir. Yani onlar bilirler ki, bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmeye kalkışmak doğru olmaz.⁵⁶²

Mustafa Kemal, 2 Şubat 1923'te İzmir'de halka yaptığı konuşmada Türkiye'de Cumhuriyeti kuran asli unsurla aynı yönde hareket eden ve aynı duygulara sahip farklı etnik grupların var olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶³ Ancak tüm bu süreçte Kürtlerin ulusal haklarının tanındığı ve tanınacağı yönündeki resmi açıklamalara rağmen Mustafa Kemal'in asıl amacının Avrupalı, otoriter ve Türk kimliğine dayalı bir ulus devlet kurmak olduğu 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşmasında İngiltere'nin Kürtlerin ulusal azınlık olarak tanınması yönündeki ısrarlarını kesin bir kararlılıkla reddetmesi ile anlaşılmıştır.⁵⁶⁴

1923 yılından sonra ise Kürtlerin özerkliği Cumhuriyetin siyasi gündeminden çıkmıştır. Bu tarihten sonra modern ulus-devlet kurmanın Cumhuriyet yönetimine dayattığı ihtiyaç ve hedefler öncelik kazandığından, Mustafa Kemal bütün enerjisini iktidarını pekiştirmeye ve ulusu için tasarladığı kültür devrimine ayırmıştır. Üstelik yeni kültür devriminde yerel özerk yönetimler ve hatta farklı etnik kimliklerin yaşatılması bile sorun olarak görülmüştür. Böylece, Türkiye'de tek etnik grup olduğu ve tarihteki birçok medeniyetin ve halkın Türk kökenli olduğu söyleminden hareketle Kürtler de bu potanın içine sokulmuştur.⁵⁶⁵

Dünyada azınlık statüsü için standart olarak kabul gören etnik, dilsel ve dinsel ölçütlere göre Türkiye'de Kürt, Arap, Balkan ve Kafkas kökenli halklar gibi dilsel ve aleviler gibi mezhepsel etnik gruplar azınlık statüsünde bulunabilecekken; Türkiye, Osmanlı'nın 15. yüzyılda oluşturduğu "uluslar sistemi"nin bir devamı olarak sadece Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler için Lozan'da azınlık statüsünü kabul etmiştir.⁵⁶⁶ Lozan antlaşmasında isimleri belirtilmeyen bu gruplar dinsel aidiyetlerine göre ve Osmanlı ulus sisteminin bir sonucu olarak azınlık haklarına sahip olmuşlardır. Görüşmelerin başında bütün etnik gruplar için azınlık haklarının tanınmasını talep eden İtilaf

⁵⁶² Yeğen, *Müstakbel Türkten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*, 51.

⁵⁶³ Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş, Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler*, (Ankara: Kırmızı Beyaz Yay., 2004), 281.

⁵⁶⁴ David McDowall, *Kürtler (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu)*, haz. Abdullah Keskin, çev. Zeri İnanç, (İstanbul: Avesta Basın Yay., 2000), 54.

⁵⁶⁵ Mango, "Atatürk ve Kürtler", 68.

⁵⁶⁶ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, (İstanbul: İletişim Yay., 7. bs., 2015), 47-61.

Devletleri sonrasında sadece gayrimüslim olan üç grup için azınlık statüsünün verilmesiyle yetinmiş; Türkler dışındaki diğer Müslüman etnik gruplar için ise yargı önünde anadillerini konuşabilme hakkı sağlamış; ancak bu hak gayrimüslim azınlıkların sahip olduklarının aksine Milletler Cemiyeti güvencesi altına alınmamıştır.⁵⁶⁷

Osmanlıda bütün Müslüman unsurlar dilsel ve mezhepsel ayrıma tabi tutulmaksızın tek ulus sayılmış; İttihat ve Terakki Cemiyeti de tüm Müslümanları Türk olarak varsaymakla birlikte gayrimüslimleri “öteki” olarak görmüş; Türkiye Cumhuriyeti de bu siyasi geleneği sürdürmüştür.⁵⁶⁸ 1924 Anayasasında ülkede Türk’ten başka etnik grupların varlığına karşı çıkılmamakla beraber varlıklarının hukuki boyut kazanmasına izin verilmeyeceğinin beyan edildiğini aktaran Yeğen, böylece Kürtlerin etnik ve toplumsal hakları tanınabilir bir grup olduğu algısının 1924 Anayasası ile birlikte değişerek, Kürtlerin varlığı bilinen ancak toplumsal kültürel hakları tanınamayacak bir etnik grup oldukları algısının yerleşerek hukuki ve siyasi olarak Türk sayıldıklarına işaret eder.⁵⁶⁹

Gökalp, 20 Temmuz 1924’te *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan *Kürtlerin Menfaati* başlıklı yazısında, Musul’da Kürtlerin nüfus çoğunluğu oluşturmalarından dolayı İngilizlerin Musul meselesinin Kürtlerin yararına olacak şekilde çözülmesi gerektiği şeklinde bir söylem kullandıklarını ifade ettikten sonra, yıllar önce Kürtlerin bir kısmının yerleşik ve aşiret halinde örgütlenmediği halde neden bazı Kürtlerin göçebelik ve aşiret hayatı yaşadığı sorusunu sosyolojik olarak incelediğinde bunun sebebinin Suriye ve Irak’ta çöl bölgesinde bedevi ve silahlı olarak yaşayarak komşu bölgelere de saldırılarda bulunan Arap aşiretlerinin varlığından kaynaklı olduğunun tespit ettiğini belirtir. Çöl kıyısında yaşayan Kürtlerin de Arap aşiretlerinin bu tehditleri karşısında aynı yöntemlerle karşı koymak adına aşiret olarak örgütlendiklerine ve böylece bu Kürt aşiretlerin de Kuzey bölgelerinde bulunan diğer Kürtlere tehdit oluşturmalarıyla onların da aynı yöntemle örgütlenmelerine sebep oldukları savunmuştur.

570

---

⁵⁶⁷ Martin Strohmeier ve Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür*, haz. Bülent Bilmez, çev. Atilla Dirim, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2013), 62.

⁵⁶⁸ Oran, *Türkiye’de Azınlıklar Kavramları, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İttihat, Uygulama*, 47-61.

⁵⁶⁹ Yeğen, *Müstakbel Türkten Sözde Vatandaş Cumhuriyet ve Kürtler*, 52-53.

⁵⁷⁰ Ziya Gökalp, “Kürtlerin Menfaati”, *Makaleler IX* içinde, yaz. Ziya Gökalp, haz. Şevket Beysanoğlu, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 1980), 129-33.

Bu durumun sadece Kürtlerin kusuru olmayıp, aynı bölgede çöl kıyısında Araplarla komşu olarak yaşayan Türkmenlerin de aynı sebeple aşiret olarak örgütlendiğini vurgulayan Gökalp, Kürt ve Türkmen aşiretlerin çöl kültürünü yaşayan Araplardan ayırıp temaslarını keserek yerleşik hayata geçmelerini sağlayacak bir askeri sınırın gerekliliğini vurgulamıştır.⁵⁷¹ Türk şehirlerine komşu olarak yaşayan Kürtlerin ise göçebelik, aşiret hayati ve tüm feodal unsurlardan kurtularak medeni bir hayat yaşadıklarını; dolayısıyla yerleşik ve medeni bir hayat yaşamaya yatkın olan Kürtlerin menfaatlerinin, yerleşik hayata geçme kabiliyetleri olmayan ve göçebelik ve aşiretçiliğe dayanan cahil bir toplum olma ısrarında bulunan Araplarla değil Türklerle beraber ve vatandaşlığında yaşamakta olduğunu savunmuştur.⁵⁷²

Lozan Antlaşmasıyla birlikte Kemalist harekete destek vermiş olan ordudaki bazı Kürt subaylar, aşiret liderleri, şeyhler ve aydınların başlangıçtaki Kürtlere ulusal haklarının tanınacağına ilişkin beklentileri boşa çıkmış; bir kısmı İtilaf devletleriyle olan temaslarından dolayı ceza soruşturmalarına uğrayacakları kaygısıyla yurt dışına çıkmıştır. Yurt içinde kalanların kurmuş olduğu *Azadî*⁵⁷³ örgütü ise, 1925 yılında Şeyh Sait liderliğinde dini özellikleri öne çıkan ama aslında ulusalcı nitelikte olan bir isyan hareketi başlatmıştır. İsyanın bastırılmasıyla birlikte isyanla ilgileri bulunanların yanında, ilgileri bulunmayan fakat hükümetçe tehlikeli görülen birçok kişi İstiklal Mahkemeleri'nde idam cezasıyla mahkûm edilmiş; aşiretler silahsızlandırılmış ve birçok aile mal varlıklarına el konularak ülkenin batısına göç ettirilmiştir. Kemalist hükümet, isyana bir dini önderin liderlik etmesini ve o esnada kullanılan dini söylemleri isyanın ulusalcı karakterini görünmez kılacak şekilde propaganda faaliyetinde kullanmış; isyanı dinci ve gerici unsurların modernizm ve ilerlemeye karşı ayaklanmaları şeklinde göstermeye çalışmıştır. Kemalist hükümetin isyan bahanesiyle çıkardığı *Takrir-i Sükûn* kanunu hükümete olağanüstü yetkiler tanımış ve böylece İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürecek olan otoriter bir dönem başlamıştır.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Gökalp, "Türklerle Kürtler", 121-22.

⁵⁷² Gökalp, "Kürtlerin Menfaati", 129-33.

⁵⁷³ Kürtçede "özgürlük" anlamı taşır.

⁵⁷⁴ Strohmeier ve Yalçın-Heckmann, *Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür*, 61-67.

1927 yılında Lübnan'da kurulan *Xoybûn*⁵⁷⁵ örgütünün 1930 yılında Ağrı'da başlattığı isyan da Fransa ve İran ile geliştirilen siyasi ilişkilerle eş güdümlü olarak yapılan askeri operasyonlarla bastırılmıştır. Öyle ki isyanın bastırılması faaliyetlerine katılan asker, memur, milis ve vatandaşların bu esnada uyguladıkları suç kapsamına giren eylemlerin suç sayılmayacağına dair 1850 sayılı kanun 1931 yılında çıkarılmıştır.⁵⁷⁶

1932 yılında Meclis gündemine alınıp 1934 yılında yürürlüğe giren ve metninde sık sık “ırk” ve “Türk kültürüne bağlılık” sözleri geçen 2510 sayılı *İskan Kanunu* ise tespit edilen bazı bölgelerde “ırk”⁵⁷⁷ esasına dayalı yeni bir yerleştirme politikası öngörmüştür. Kanunun amacının anlatıldığı gerekçe bölümü şu şekildedir: “*Ana dili Türkçe olmayan nüfus birikimlerinin engeline ve mevcutlarının dağıtılması şekillerine ve bu suretle kültür birliğinin korunmasına ait tedbirlerin alınması ve uygulanması için Hükümete kanuni yetki alınması düşünülmüştür.*” Meclisteki görüşmelerde bir milletvekilinin kanunu savunmaya yönelik sözleri ise şu şekildedir: “*-Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanların iliklerine kadar işletecek olan Yerleştirme Kanunu, İnkılabın ana kanunlarından bir belli başlısı olmak seçkinliğindedir.*”⁵⁷⁸

Kanun, ülkeyi “Türk kültürüne sahip insanların yerleşim yerleri; Türk kültürüne sahip olmayan nüfusa Türk dili ve kültürünün benimsetileceği bölgeler; bütünüyle boşaltılacak bölgeler” şeklinde üç bölgeye ayırmıştır. Asimilasyona tabi tutulacak olan Kürtlerin köy ve mahallelerinin dağıtılması; geçmişte özellikle ağalar, şeyhler ve aşiret reislerine tanınan imtiyazların kaldırılıp sahip oldukları mal varlıklarına el konularak aileleriyle birlikte gittikleri bölgelerde Türk kültürünü benimsemeleri için Türkçe konuşan nüfusun yüzde beşini geçmeyecek şekilde yerleştirilmelerini öngören kanun, Kürtlerin zorunlu göçe tabi tutulmaları için idareye yetki vermiştir. 1937-1938 yıllarında Kemalist hükümete karşı gerçekleşen son aşiret ayaklanması olan Dersim İsyanını da hükümet önceki isyanlarda uyguladığı aynı yöntemlerle bastırmış ve isyan sonrasında

---

⁵⁷⁵ Kürtçede “bağımsızlık” anlamı taşır.

⁵⁷⁶ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, 281-86.

⁵⁷⁷ O dönemlerde ırk kelimesi etnik grupları ifade etmek için de kullanılmıştır. Mango, “Atatürk ve Kürtler”, 56.

⁵⁷⁸ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 150-54.

da zorunlu göç ve asimilasyon politikaları uygulamıştır. Hatta, Tunceli 1946 yılına kadar olağanüstü hal uygulamaları ile yönetilmiştir.⁵⁷⁹

1924 Anayasası ile Kürtlerin hukuki varlığını reddeden Cumhuriyetin, 1930'lu yıllardan itibaren Kürtlerin fiziki varlığını da reddettiğini vurgulayan Yeğen, 1990'lara kadar devam eden bu algının “Türk vatanında Kürt yoktur” ilkesiyle yaşatıldığını söyler. Cumhuriyet dönemi boyunca yurttaşlık açısından Türklüğün içinde görülen Kürtlerin, Türkiye'nin ulusal siyasi kimliği içindeki statülerinin tamamen sabit olmamakla birlikte genel kural olarak “müstakbel Türkler” şeklinde algılanıp, etno-kültürel Türklük dairesinin içinde yer alabilecek bir unsur olarak görülerek asimilasyona dayalı yurttaşlık uygulamalarına tabi tutulduklarını vurgular. Yeğen, Kürtlerin asimilasyona karşı ortaya koydukları dirençle birlikte zaman zaman Türklük dairesinin dışında algılanarak nadiren de olsa ayrımcı yurttaşlık uygulamalarına maruz kaldıklarını da belirtmiştir.⁵⁸⁰ Resmi ideoloji 1930'lu yıllardan itibaren Kürtleri “Dağ Türkleri” olarak adlandırmaya başlamıştır.⁵⁸¹

1950'li yıllarda Kürt nüfus üzerinde nispeten askeri kontroller azaltılmış; otuzlu yıllarda ülkenin batısına sürgün edilen ileri gelen Kürt ailelerinin geri dönüş imkânı oluşmuş; aşiret reisleri, büyük toprak sahipleri ve şeyhler laik reformların yumuşatılması ve toplum üzerinde dini değerlerin etkisinin artırılması için çabalayan Demokrat Partiye katılmışlardır. Bu durum, 27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri müdahalenin sebepleri arasına partinin antidemokratik uygulamalarının yanında “doğuculuk” olarak adlandırılan bölgesel kayırmacılık suçlamasını eklemiştir. Askeri darbeden sonra, Kürtçenin kamusal alanda konuşulmasına getirilen yasakların kapsamı genişletilmiş; Doğu Anadolu'da Kürt çocuklarına Türk dili ve kültürünün benimsetildiği yatılı okullar kurulmuş ve Kürtlerin aslında Türk kökenli olduklarını ispata çalışan eserler devlet tarafından yayımlanmıştır.⁵⁸²

---

⁵⁷⁹ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, 286-90.

⁵⁸⁰ Yeğen, *Müstakbel Türkten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*, 47-53.

⁵⁸¹ Thomas Bois, “Kürtler ve Yurtları”, *Kürt Milliyetçiliği* içinde, yaz, Viladimir Minorsky ve Thomas Bois, haz. Ö. Andaç Uğurlu, çev. E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu, (İstanbul: Örgün Yay., 2008), 120.

⁵⁸² Strohmeier ve Yalçın-Heckmann, *Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür*, 70.

Yardımcı ve Arslan, 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından iktidara gelen İnkılap Hükümetinin, vatanın bütünlüğünü korumak ve muhtemel bir Kürt sorununu önlemek amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde bir “Doğu Grubu” oluşturulmasına karar verdiğini belgelere göre dayandırarak öne sürmüşlerdir. Bu grubun, bir dokümantasyon merkezi kurarak bölgeyle ilgili bilgileri toplamak, bölgenin nüfus yapısını değiştirme ve asimilasyon bakımından gerekli politikaları saptamakla görevlendirildiğini belirtmiştir. Bu amaçla, bölgede çalışmış ve çalışmakta olan önemli idareci ve siyasetçiler bir araya getirilerek önerileri bir rapor halinde hükümete sunulduğu; Gürsel kabinesinin, raporu 18 Nisan 1961'de görüşerek kabul ettiğini; ancak o yılın ekim ayında yapılan seçimle İnönü başkanlığında kurulan Adalet Partisi-Cumhuriyet Halk Partisi koalisyonunun iktidara gelmesiyle, söz konusu dosyanın Politika Dairesi Başkanı Kurmay Albay Haşim Tosun imzasıyla yeni hükümete iletilmiş olduğunu belirtmiştir. Yeni kabinenin çalışma bakanı olan Bülent Ecevit'in aktardığı bilgilere göre, raporun "*Devletin Doğu ve Güneydoğu'da Uygulayacağı Kalkınma Program Esasları*" başlığını taşıdığı ve programdan beklenenin bölgenin nüfus kompozisyonunun değiştirilmesi olduğu; nüfusunun bir kısmının ekonomik teşvik tedbirleriyle başka bölgelere gönderilmesinin önerildiğini belirten Yazarlar, programda sunulan diğer tedbirlerin de daha önce denenmiş yöntemlere benzer olduğunu vurgulamışlardır.⁵⁸³

Yeğen'e göre, Cumhuriyet yönetimi Kürtlerin varlığının reddine dayalı üst algısını korumakla birlikte, Kürtleri sıklıkla ayrımcı politikalara maruz bıraktığı gayrimüslim vatandaşların aksine, çoğunlukla ülkenin diğer Müslüman grupları gibi Türklüğe asimile etmeye çalışmıştır. Yeğen, asimilasyonun gönüllü ve kendiliğinden gerçekleşmesi imkanının nadiren gerçekleştiği ve sıklıkla zorunlu asimilasyon uygulamalarının devreye konulduğu bu süreçte, Devlet bürokrasisi ve karar alıcıları tarafından birçok kez Kürtlerin asimile edilmelerinin koşul ve yöntemlerine dair raporlar hazırlandığını ve belirlenen politikaların uygulanmaya çalışılarak kayda değer oranda başarı sağlandığını vurgulamıştır.

---

⁵⁸³ Sibel Yardımcı ve Şükrü Aslan, “1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskan ve Ulusun İnşası”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 44 (2008), 146.

Bu raporlarla Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu Fırat'ın doğusundaki bölgelerden Türk nüfusun yoğun olduğu batı bölgelerine zorunlu iskân ile dağıtılması, bir kısım Türklerin de Kürtlerden boşaltılan bölgelere yerleştirilmesi suretiyle Türk nüfusunun coğrafik hakimiyetini sağlamak ve Türkçenin hâkim kılınması amaçlanmıştır. Kürtçe konuşmanın yasaklanması, Kürt çocuklarının yatılı okullar ve eğitim yoluyla Türkleştirilmesi, bölgeye ulaşım ağının sağlanarak karakollar kurulması, nüfus sayımının yapılarak askere alınanların vazifelerini batı illerinde yapması, askerlik ve iş bulma amacıyla batıya sevk edilen Kürtlerin oradaki Türk kızlarıyla evlenmelerinin teşvik edilmesi, bölgeye atanan memurların Kürt kızlarıyla evlenmelerinin teşvik edilmesi, bölgedeki memurların Türkçe bilmeyenlerle Kürtçe anlaşmaya çalışmayıp tercüman bulmaları zorunluluğu getirilerek Kürtlerin Türkçe öğrenmeye mecbur bırakılması, medrese ve diğer geleneksel Kürt kurumlarının tasfiye edilmesi gibi teknik ve detaylı uygulamaların önerilerek uygulamaya konulduğunu aktaran Yeğen; böylece Kürtlerin önemli bir kesiminin Türkleştiğini öne sürmüştür.⁵⁸⁴ McDowal ise, bu sürecin bir ürünü olarak 1960'ların başlarından itibaren batı kentlerinde Kürt proletaryasının doğduğunu ve bu sınıf arasından çıkan Kürt uyanışının ise özellikle devletin asimile edilmeleri için özenle seçtiği Kürt gençleri arasında meydana gelmesini ironik bulmuştur.⁵⁸⁵

Kemalist hareketin kadroları, İttihat ve Terakki'den devraldığı esaslarla Birinci Dünya Savaşının dayattığı sınırlar içerisinde kalan coğrafyada muktedir merkezi bir devlet, Osmanlıdan miras kalan paralel, yerel, özerk ve izole oluşumların entegrasyonunu sağlayan sosyo-ekonomik bir yapı ve bu yapıyla uyumlu homojen bir kültürel sisteme sahip bir ulus inşasını amaçlamış; resmî ideolojiyi de yine bu esaslar üzerine kurmuştur. Resmî ideolojinin hem dayanağını hem de amaçlarını oluşturan bu hedeflerin her üçü açısından da Kürtler problem oluşturan bir grup durumunda kalmıştır.

Kürtlerin, Osmanlı döneminde sahip oldukları kısmi özerk yapıları merkezileşmiş bir devlet sistemi kurma fikriyle çelişmiş; Kürtlerin aşiret toplumu olmasından kaynaklı toprak ağalığı sistemine dayalı ve aynı nitelikteki kırsal ekonomileri Cumhuriyetin tasarladığı sosyo-ekonomik yapı ve kurumlara

⁵⁸⁴ Yeğen, *Müstakbel Türkten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*, 55-69.

⁵⁸⁵ McDowal, *Kürtler (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu)*, 57-58.

entegrasyonunda sorun teşkil ederek ulusal pazar oluşturma projesi için türlü engeller çıkarmıştır. En büyük problem ise homojen bir kültürel sisteme sahip ulus kimliğinin yaratılmasıyla ilgili olmuştur. Kürtler, Cumhuriyetin inşa etmek istediği Türk ulus kimliğinden farklı bir dil ve kültüre sahip, belli bir coğrafi bölgede homojen ve yoğun biçimde yaşayan ve nüfus olarak nispeten büyük bir kütle oluşturan bir topluluk olduğundan; bu niteliklere sahip bir etnik grubun asimilasyona tabi tutularak Türk kimliği içinde tamamen eritilmeleri Cumhuriyet yönetimi için zor hatta sonuç itibariyle imkânsız bir politika olmuştur. Dolayısıyla, Cumhuriyetin resmî ideolojisinin dayanağı niteliğindeki ve hedeflerinin belirleyicisi olan hemen hemen tüm konu ve alanlar Kürtler özelinde çatışma sebebi olmuştur.⁵⁸⁶

Yeğen, Devletin Kürt meselesi ile ilgili söylem pratiğinin, meseleyi Kürdi esasından arındırarak tarihi bir sorun olarak irtica, geleneksel bir sorun olarak aşiret direnci ve eşkıyalık, ekonomik bütünleşmeyle ilgili bölgesel geri kalmışlık sorunu olarak yeniden kurguladığını; dolayısıyla Kürtlerin inkârıyla sınırlı kalmayarak özel bir söylem pratiğiyle meseleyi özünden farklı bir durum olarak yeniden kurduğunu savunur. Bu söylemle Kürt meselesinin İslam ve sekülerizm arasındaki gerilime dayalı olarak geçmişte ısrarcı olma, gelenek ve modernlik arasındaki gerilime dayalı olarak geleneğin savunulması, taşra ile merkez arasında yaşanan gerilimlere dayalı olarak ulusal bütünlüğe karşı taşranın ekonomik ve siyasi direnci şeklinde özdeşleştirilmiştir.

Yeğen, böylece bir etno-politik kimlik olan Kürtlüğe karşı, geçmişine ait simgeler olan hilafet, şeyh ve tarikat; geleneksel simgeleri olan beylik ve aşiret; taşra ekonomisinin simgesi olarak kaçakçılık ve özerk ekonomi üzerinden kapsamlı olarak tahribatını amaçlayan yoğun bir “saldırımın” Devlet söylemiyle gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.⁵⁸⁷ Bu söylemin başlıca işlevlerinden biri de etnik ve siyasi bir sorun olan Kürt meselesini her gündeme geldiği sırada tanımının yanlış yapılmasını sağlayıp konu ile ilgili yapılan tartışmaların özünden saptırılmasını sağlayarak çözüm yolunu tıkamak olmuştur.⁵⁸⁸ Üstelik ulusçuluğu sadece Türk ulusçuluğu ile bağdaştıran resmi ideoloji

---

⁵⁸⁶ Cemil Gündoğan, “Resmî İdeoloji ve Kürtler”, *Resmî Tarih Tartışmaları - 8 - Türkiye’de Azınlıklar*, haz. Fikret Başkaya ve Sait Çetinoğlu, (Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, 2009), 54-55.

⁵⁸⁷ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, (İstanbul: İletişim Yay., 2003), 263.

⁵⁸⁸ Kutlay, *21. Yüzyıla Gिरerken Kürtler*, 373.

yanlısı aydınlar, Kürt ulusçu hareketlerini çoğunlukla bir “emperyalist oyuna” hizmet eden “maşalar” şeklinde tanımlamışlardır.⁵⁸⁹

Gökalp’in sentezi Cumhuriyet yıllarında uygulanmış; ancak sentezin belirli kalıplarda şekillendirilmiş hedeflerinden her biri toplumun bir kesimini devletin meşrutiyet dayanaklarından biri haline getirirken diğer kesimini sistematik olarak dışlamış ve düşman olarak tanımlamıştır. Türkleşmek politikası, Türklerin sisteme entegre edilmesi karşısında Kürtlerin dışlanmasına sebep olmuş; İslamlaşmak politikası, Sünnileri meşrulaştırmakla birlikte Alevileri düşmanlaştırmış; muasırlaşmak ise, Batılılaşmış bir elit kesimin meşru kitle olarak kabul edilmesiyle birlikte medeniyet dayatması karşısında direnç gösteren alt katmanları düşmanlaştırması ile sonuçlanmıştır.⁵⁹⁰

Cumhuriyet kurumları, devlet söyleminin hem taşıyıcıları hem de aynı zamanda kurucuları olduklarını söyleyen Beşikçi’ye göre bu kurumlar Türk ulusal kimliğinin inşa sürecinde katkı sağladıkları gibi Kürt kimliğinin reddedilmesi sürecinde etkili olmayı da görev edinmişlerdir. Bunda Türkiye’nin ulusal kimliğinin Türklük üzerine inşa edilmesinin diğer etnik kimliklerin reddedilmesine bağlı olarak gerçekleştirilmesi başat etken olmuştur. Sonuç itibariyle Türk Ocakları, Halkevleri, Türk Tarih Kurumu ve Köy Enstitüleri gibi kurumlar devlet söyleminin kuruluşu, Türk ulusal kimliğinin inşası ve Kürt etno-politik kimliğin reddi gibi birbiriyle ilintili üç farklı süreç için ortak bir kurumsal bağlam oluşturmuşlardır.⁵⁹¹

Beşikçi’ye göre, Devletin hemen hemen bütün kurumları Kürtlerin Türk olduğunu anlatmış; bunun yanında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü benzeri kurumlar ve bazı kişiler bu faaliyeti özel bir görev olarak sürdürmüştür. TKAE yayınları devlet tarafından il, okul, üniversite kütüphanelerine, cezaevi kitaplıklarına, köy ve kasabalara ücretsiz olarak dağıtılmıştır.⁵⁹² Bunun yanında Beşikçi’nin bahsettiği kişisel faaliyetlere örnek teşkil edeceklerden biri, Türk Tarih Kurumu ve Kültür Bakanlığı Ulusal Öğretim ve Eğitim Kurulu Üyesi Arın Engin’dir.

---

⁵⁸⁹ Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, (Ankara: Özge Yay., 2. bs., 2014), 18.

⁵⁹⁰ Bozarslan, “M. Ziya Gökalp” 314-19.

⁵⁹¹ Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 206-207.

⁵⁹² İsmail Beşikçi, *Bilim-Resmî İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), 10-16.

Engin, “Atatürk Soyculuğu” olarak adlandırdığı ve “Türk soyunun, Antropolojiye dayanan yüksek yeteneklerini ve tarihsel üstünlüklerini belirtmek, bizi şimdiye kadar aşağı ve hor gören bütün dünyaya tanıtmak, kendi benliğimizi öğrenmek ve öğretmek uğrunda bilimsel bir akım” şeklinde tarif ettiği bir tür “kültürel ırkçılık” önermiştir. Bu yolla aynı zamanda düşman olarak gördüğü “azınlık ırkçılığının” da önüne geçilerek gayrimüslim azınlıkların yanında “azınlıkların en korkunç olanları” şeklinde nitelendirdiği Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Kürtler ve Çerkezlerin de⁵⁹³ asimile olmasıyla gerçek Türk bütünlüğünün sağlanabileceğini savunmuştur.

Bu amaçla ilk okullarda “Eritme Kazanı” (Melting Pot) olarak isimlendirilen ve Batı ülkelerinde başarıyla uygulandığını belirttiği sert bir eğitim yönteminin Türkiye’de de uygulanması gerektiğini savunmuştur. Özellikle 1947-1949 yılları arasında yerinde incelediğini söylediği İngiltere’deki “Brownny usulü”nün Türkiye’de uygulanması gerekliliği üzerinde durmuştur. Engin, “Brownny usulü”nü, oluşturulan bir kurul tarafından ilk okul çocuklarına haftada bir gün İngiliz bayrakları ve Kralın resminin bulunduğu özel bir alanda çeşitli toplu oyunların oynatıldığı; ulusal marşların söyletildiği; ulusal masalların anlatıldığı ve çocuklara öğütlerin verildiği bir törende çocuklara gözleri yaşaracak kadar yoğun bir duygu içerisinde şu yemin metninin okutulduğunu aktarmıştır: *“Ben bir İngilizim, İngilizliği her şeyin üstünde, canımdan, evimden barkımdan da üstün tutarım. Gönlümde ve kafamda İngiliz onurunu yaşatırım, onun korunması ve yükselmesi uğrunda her an ölmeye diziliyorum...”* Engin, Kurul üyeleriyle yaptığı görüşmede bu törenin İngiliz ulusalcılığını kalplere kazıdığını, yabancı çocukların dahi bu sayede tümünden İngilizleştiklerini ve böylece ulusal birlik ve bütünlüklerini sağladıkları bilgisini aldığını söyler.⁵⁹⁴

“Azınlıklar, Kürtçüler böylesine korkunç sülüklerdir, kökünden kazınmalıdır”, “eşsiz uygarlıklar yaratan atalarımıza yaraşır olmak için, bu kanser azınlıklardan kesinlikle kurtulmalıyız” sözleriyle görüşünü yansıtan Engin, bu idealinin gerçekleşmesi için de Brownny eğitim usulünün uygulanmasının yanında Kürtlerin deprem bahanesiyle

⁵⁹³ Arın Engin, başka bir eserinde ise, “Kürt, Laz, Çerkez, Gürcü Türktürler” şeklinde çelişkili bir ifade kullanmıştır. Engin, *Atatürkçülük Savaşımızda Türk Uygarlığı Tarihi Sümer Türkleri*, 7.

⁵⁹⁴ Arın Engin, *Atatürkçülük Savaşımızda Avrupa Kültürü Nedir Ne Değildir?*, (İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yay., 1960), 21, 45, 138-43.

Almanya'ya ve Batı illerine zorla gönderilerek dağıtılması, Doğuya Türk nüfusun gönderilip buradaki toprakların bu göçmen Türklere dağıtılması gibi uygulamalar önermiştir.⁵⁹⁵

1980'li yılların güçlü ideolojisi olan Türk-İslam Sentezi düşüncesinin, iddia edildiği gibi Türk sağının geleneksel iki kanadını birleştirmek ve/veya Müslümanlığı ulus fikri içine sığdırmak gayesine değil; yerine göre kültür, ırk, etnisite ve ulus gibi farklı kavramlarla ifade edilen Türk ve Kürt kimliklerini İslam potası içinde birleştirmeyi amaçladığı da iddia edilmektedir.⁵⁹⁶ İlimli pan-Türkçü yaklaşımla akademik araştırmacılığı birleştiren başlıca dergi olan *Türk Kültürü* 'nde⁵⁹⁷ 1984'ten beri ağırlıklı olarak Kürtlerin Türk olduğunu kanıtlamak veya Güneydoğu olayları üzerindeki yabancı parmağını açığa çıkarmak adına yayınlar yapan TKAE, Kürt meselesi üzerine de son derece özel bir söylem kullanmıştır.⁵⁹⁸

Örneğin F.K. Timurtaş'ın 1978'de *Türk Kültürü* dergisinde yayımlanan *Ulusçuluk ve Türk Milliyetçilerinin Vasıfları* adlı yazısındaki “*Türk ulusçuları vatanın bölünmezliğine, parçalanmazlığına candan inanır... Türklerin toplu olarak bulunduğu her yer vatanıdır. Türk milliyetçileri anavatan dışındaki Türk ülkeleri ile de ilgilenirler.*” sözlerini değerlendiren Copeaux, burada “Dış Türkler”e ilgi ve destek gerekçesi sayılabilecek sınırlar üstü ve etnik kökene dayalı ulus tanımının önerilmekle birlikte aynı zamanda “Kürt ayrılıkçılığı”na karşı kaleme alındığını söyler. Bu söylem aradan geçen zaman boyunca güncelliğini korumuştur.⁵⁹⁹ Bunun yanında, 1980'li yıllarda Kürtlerin Türk kökenli olduklarını kanıtlama çabasının görüldüğü birçok kitap TKAE tarafından yayımlanmıştır.⁶⁰⁰

---

⁵⁹⁵ Arın Engin, *Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Ko Vadis? (Nereye Doğru?)*, (İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yay., 1972), 17, 42, 124-26.

⁵⁹⁶ Çağlar ve Uluçakar, “Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihanı: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı”, 119.

⁵⁹⁷ Jakob M Landau, *Pantürkizm*, çev. Mesut Akın, (İstanbul: Sarmal Yay., 1999), 234..

⁵⁹⁸ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*, 104.

⁵⁹⁹ Copeaux, *age.*, 104-107.

⁶⁰⁰ Bu kitaplardan bazıları şunlardır: M. Fahrettin Kırzioğlu, *Dağıstan-Aras-Dicle-Altay ve Türkistan Türk Boylarından Kürtler*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1984)., İsmet Parmaksızoğlu, *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1983)., Süleyman Sabri Paşa, *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*, haz. Gamze Gayeoglu, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 3. bs., 1982)., M. Salih San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, haz. Gürsan Öner, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1982)., Şükrü Kaya Seferoğlu, *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler*, (Ankara:

3.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Tarih Yazımının Kürtlerle İlgili Misyonu ve Kürtlerin Kökenlerine Yönelik Tezler

Cumhuriyetin kurucuları modern Türkiye için yeni bir ulusal kimlik oluşturma kaygısıyla yeni bir tarih yazımına ihtiyaç duydular. Yeni Türkiye tarihinin başlangıcı olan 19 Mayıs 1919'dan önce varlık gösteren ve Cumhuriyetin düşünce ve programına aykırı olan tüm aktör ve programları meşru bir geçmiş olarak değil, farklı bir düzlemin parçaları olarak gördüler. Kurulan bir ulus-devlet idi ve farklı bir rejim benimsemişti. Dolayısıyla onlar için Osmanlı, padişah, saltanat, halifelik gibi kurumlar ile Kürt, Çerkez gibi kimlikler farklı bir düzleme aittiler ve reddedilmeliydiler. Böylece Türklerin Anadolu'da varlık gösterdikleri asıl tarihler olan 1919'dan önceki bin yıllık süreçte bir boşluk oluşmuştur. Üstelik toplumsal hafızada oluşacak böyle bir boşluk Türklerin Anadolu'da ulusal bir devlet kurma meşrutiyetini de tehlikeye atabilirdi. Tarihteki bu boşluğun yaratacağı sorunları çözmeye ihtiyacı, Anadolu'nun çok daha eski tarihlerden beri Türklere ait olduğunun ispatına dayanan iddialarla oluşturulacak yeni bir tarih yazımıyla giderilecekti. Böylece Anadolu'da varlık göstermiş antik uygarlıkların Türk oldukları iddia edilerek Türkler ile Anadolu arasında daha eski köklerle bağlantı kurulacaktı.⁶⁰¹

Devlet söylemi, 1980'e kadar Kürt adında bir kavmin ve Kürtçe diye bir dilin var olmadığını vurgulanarak inkâr ve yok sayma şeklinde gelişirken; Türk aydın çevresinde ise Kürtler konusu daha karmaşık olmakla birlikte sonuç itibarıyla Devlet söylemini destekleyen bir söylemle ele alınmıştır.⁶⁰²

Kadri Perk, *Cenub Doğu Anadolunun Eski Zamanları* adlı kitabı için 1941 yılında Kurmay Binbaşı iken yazdığı önsözde, 1938 yılında doğu görevi için bölgeye gittiğinde büyük bir hevesle bu bölgenin tarihini araştırmak istediğini; bu amaçla edindiği Türkçe kaynakları kapsam ve kaynak yönünden eksik bulduğundan Avrupa'dan temin ettiği Fransızca ve Almanca eserlerde ise bölgeye hala Kürdistan ve Ermenistan

---

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1982)., Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Sorunu*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 4. bs., 1981).

⁶⁰¹ Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 193-94.

⁶⁰² Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, 12.

gibi “yabancı isimlerin” verildiğini gördüğünde bu durumu şaşkınlıkla karşıladığını belirterek sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:

Büyük neslimiz doğuda türemiş ve üremiş ve asırlarca batıya doğru akmıştı. Bu akış yolları üzerinde olan bu bölge bizim ilk durağımız olmuştu. O halde burada neslimize ait eski ve kıymetli eserler ve izler bulacaktım. Bulduklarımı tespit ise ayrıca benim ulusal bir görevimdi... bu diyarın eski ve ayrılmaz bir Türk ili, içinde yaşayanların da hatta katıksız denecek şekilde Türk soyundan olduklarını ve Kürt diye bir kavim olmadığını, Ermenilerin ise buraya yalnız bir göç sonucu gelerek tarihin derinlikleri içinde pek uzun denmeyecek bir zamanda kaybolduklarını tarihi olarak inceledim.⁶⁰³

Beşikçi, yazarın tarih yazmayı ulusal görevi olduğunu ifade etmesinden yola çıkarak bölgeye atanan bu Subayların, Devletin resmî ideolojisinin uygulanması ve resmi tarih tezinin yazılması amacıyla gerçekten de görevlendirilmiş olabileceğini düşünmektedir.⁶⁰⁴

Mehmet Şerif Fırat, 1948 yılında ilk baskısı yapılan *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* kitabı için 1945 yılında yazdığı önsözde kitabını hangi amaçla yazdığına ilişkin şu ifadelerde bulunmuştur:

...bu eserde, ilkönce, doğu illerimizde oturan dağlı Türk aşiretlerine niçin Kürt denildiğini...bu dağlı Türklerin tarihi ve gerçek soylarını ve bu halkın sonradan hangi çeşit zorlamalar altında kalarak Kurmanci ve Zaza dillerini vücuda getirdiklerini ve niçin öz Türkçe dillerini yitirmek veya bozmak zararına uğradıklarını ve bu halkın birkaç yüzyıl önce neden kendilerini Türk'ten ayrı bir yığın sandıklarını... anlatacağım. ...bu kitabı yazmaya beni zorlayan biricik ülkü, gerçekte asıl Türk kanını taşıyan ve Türk oğlu Türk olan Varto halkıyla doğu illerimizin çeşitli bölgelerinde oturan Türk ve Türkmen boylarına mensup halkın ve bu çiftçi köylümüzün halen Kurmanci ve Zaza dil hamurlarıyla konuşmaları derdi olmuştur... Büyük Atatürk, Millî Şef İnönü ve millî Cumhuriyetin açtığı millî çağır üzerinde millî birlik ve bütünlüğe doğru yürümek, bu dağlı Türk kardeşlerimizin de yurdu ve millî ödevleridir. Bu ödev, bize en doğru yol ve tarikatı, Cumhuriyet ve yurt sevgisini, millî birlik ve bütünlüğün korunmasını buyruklamışlardır. Türküz, Türkçe konuşacağız...⁶⁰⁵

Kürt kökenli bir yazar olan Mehmet Şerif Fırat'ın eseri, 27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri müdahalenin ardından Kürtlerin asimilasyonu için alınan tedbirlerden biri olarak devlet tarafından ve bizzat Cemal Gürsel'in ön sözüyle yayımlanmıştır.⁶⁰⁶ Fırat'ın *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* kitabının ikinci baskısında “Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 29 Eylül 1960 tarih ve 335 sayılı kararları ile yayımlanması uygun

⁶⁰³ Kadri Perk, *Cenub Doğu Anadolunun Eski Zamanları*, (Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1943), 3.

⁶⁰⁴ İsmail Beşikçi, *Türk Tarih Tezi "Güneş-Dil Teorisi" ve Kürd Sorunu*, haz. Ahmet Önal, (İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yay., 2013), 185.

⁶⁰⁵ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 2. bs., 1961), 5-6.

⁶⁰⁶ Strohmeier ve Yalçın-Heckmann, *Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür*, 70.

görülmüş ve Yayım Müdürlüğünün '27 Ekim 1960 tarih ve 613/14206 sayılı emirleriyle 5000 sayı basılmıştır” ibaresiyle birlikte “Devlet Başkanı ve Başbakan” sıfatıyla Cemal Gürsel’in aşağıdaki ifadeleriyle sunumuna yer verilmiştir:

...bu eser. Doğu Anadolu’da oturan, Türkçeye benzemeyen bir dil konuştukları için kendilerini Türk’ten ayrı sayan; bilgisizliğimiz yüzünden bizim de öyle sandığımız vatandaşlarımızın su katılmamış Türk olduklarını bir defa daha ispat etmektedir... Dünya üzerinde “Kürt” diye adlandırılabilir müstakil hüviyetli bir ırk yoktur. Kürtler, yalnız vatandaşımız değil, soydaşımızdır da... Bütün Türk aydınları, şunu kesin olarak bilmelidirler ki, “Kürtlük” tahriki düşman kaynaklardan fişkırmakta ve millî bütünlüğümüzü sarsarak bizi yıkmayı hedef tutmaktadır. Buna elbette müsaade etmemeliyiz... Çünkü, Doğu illeri vatanımızın hem kapısı hem kalesidir. Biz ihmal eder, gerçekleri bu öz kardeşlerimize götürmez, onları aydınlatmazsak, düşman propagandası karşısında silâhsız ve müdafaasız kalırlar. Sonunda alçakça yapılan bu propagandaların tesiriyle ikiye bölünürüz... aslı astarı olmayan propagandalara kanmış, aldanmış, neticede yollarını şaşırılmış Doğu Türklerinin kendilerini aydınlığa çıkaracak bu kitabı dikkatle okumaları, can evine çekilip derin derin düşünmeleri lâzımdır. Bu takdirde hakiki ve doğru yolu bulacaklarına inanıyorum. Tarihin karanlıklarına ilmin ışığını tutarak bize millî benliğimizi gösteren ve öğreten büyük Türk mütefekkeri Ziya Gökalp nerelidir? Tahrikçilerin, propagandacıların “Kürtlük”ün merkezi saydıkları Diyarbakırlı değil mi?...⁶⁰⁷

Kürt adında bir ulusun olmadığı, Kürtçe olarak isimlendirilen bir dilin var olmadığı şeklinde özetlenebilecek bu görüş her askeri darbeden sonra daha yoğun bir çabayla işlenmiştir. Mehmet Şerif Fırat’ın *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* adlı kitabı 27 Mayıs darbesinin hemen ardından Cemal Gürsel’in sunumuyla yeniden yayımlandığı gibi 12 Eylül darbesinden sonra da devlet tarafından tekrar basılmış ve ülke çapında merkez ve taşradaki irili ufaklı neredeyse tüm kütüphanelere dağıtılmıştır.⁶⁰⁸

Edip Yavuz, 1968 yılında yayımlan *Tarih Boyunca Türk Kavimleri* isimli kitabında baştan sona Kürtlerin aslında Türklerin bir kolu olduğunu anlatmış;⁶⁰⁹ aynı yıl Kürtler ile ilgili yazı dizisi hazırlayan Nazmi Sevgen, dizinin birinci ve ikinci bölümlerini sırasıyla şu sözlerle sunmuştur:

Kürtlerin, doğudan batıya doğru yayıldıkları bugün kabul edilmiş bulunmaktadır. Tarih ve dil bakımından yerli olduklarına dair yeni ve güvenilir deliller ve belgeler meydana çıkıncaya kadar, onların doğudan göçtükleri hakkındaki tez kıymetini muhafaza edecektir...⁶¹⁰

Yıllar boyu devam eden araştırma ve çalışmalarla meydana gelen bu yazı serisi, Kürtlerin tarih, etnografya, antropoloji, etnoloji, sosyoloji, folklor, filoloji, ve din bakımlarından Türk olduklarını tespit amacıyla hazırlanmış bulunmaktadır.⁶¹¹

⁶⁰⁷ Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, 3-4.

⁶⁰⁸ Beşikçi, *Bilim-Resmî İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, 12.

⁶⁰⁹ Edip Yavuz, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*, (Ankara: Kurtuluş Matbaası, 1968).

⁶¹⁰ Nazmi Sevgen, “Kürtler I”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 5 (1968), 27.

⁶¹¹ Nazmi Sevgen, “Kürtler II”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 6 (1968), 44.

Mehmet Eröz, 1973 yılında yayınladığı *Doğu Anadolu Hakkında* adlı kitabını genişletilmiş bir baskıyla iki yıl sonra *Doğu Anadolunun Türklüğü* başlığıyla yeniden yayınlamıştır.⁶¹²

Türk aydın çevresinin Kürtler konusundaki söylemi 12 Eylül darbesinden sonraki süreçte ise “Kürttürkleri” diye bir nitelemeyle Kürtlerin aslında Türk olduklarının ispatına çalışılması şeklinde işlenmiştir. Bu söylemin somut halini TKAE yayınlarında görülmektedir. Üstelik TKAE’nin eski yayınlarındaki metinlerde geçen “Kürt” sözcükleri “Kürttürkleri” şeklinde değiştirilerek bu çalışmalar yeniden yayımlanmıştır.⁶¹³

Süleyman Sabri Paşa’nın 1928 yılında eski harflerle yayımlanan *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebbuat* adlı eseri, 1960 yılında *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebbular* adıyla yeni alfabede tekrar basılmış; 1982 yılında ise, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler* adıyla başlıktaki Kürt kelimesi “Kürt Türkleri” şeklinde değiştirilerek dönemin trendine uygun bir isimlendirme tercih edilmiştir.⁶¹⁴ Yine M. Salih San tarafından ilk olarak 1966 yılında yayımlanan *Doğu Anadolu ve Muş’un İzahlı Kronolojik Tarihi* adlı eser, 1982 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından kapak sayfasına *Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri* alt başlığı eklenerek yeniden yayımlanmıştır.⁶¹⁵

Şükrü Mehmet Sekban’ın 1933 yılında Fransızca olarak yayınladığı ve Kürtlerin Turani bir boy olduğunu kanıtlamaya çalıştığı⁶¹⁶ *La Question Kurde – Des Problèmes*

---

⁶¹² Mehmet Eröz, *Doğu Anadolu Hakkında*, (Ankara: Baylan Matbaası, 1973)., Mehmet Eröz, *Doğu Anadolunun Türklüğü*, (İstanbul: Türk Kültür Yay., 1975).

⁶¹³ Beşikçi, *Bilim-Resmi İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, 12.

⁶¹⁴ Süleyman Sabri Paşa, *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebbuat*, (İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1928)., Süleyman Sabri Paşa, *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tettebbular*, (Ankara: Altınok Matbaası, 1960)., Paşa, *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*,.

⁶¹⁵ M. Salih San, *Doğu Anadolu ve Muş’un İzahlı Kronolojik Tarihi*, (Ankara: Ankara Özel Yükseliş Koleji, 1966)., San, *Doğu Anadolu ve Muş’un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*,.

⁶¹⁶ Oysaki ulusalcı Kürt hareketinin uzun yıllar önemli bir üyesi olarak faaliyetlerde bulunan Mehmet Şükrü Sekban, 1923 yılında Lozan antlaşmasından birkaç gün sonra Diyarbakırlı Milletvekili Feyzi Pirinççizade’ye yazdığı mektubunda dilsel olarak Türklerden farklı olan Kürtler için özerk bir yönetim kurulmasını ve Kürtçenin idare ve eğitim dili olmasını talep ederek Kürtlerin asimilasyonuna engel olmak istemiştir. Strohmeier ve Yalçın-Heckmann, *Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür*, 63-64.

Des Minoritès (Kürt Sorunu – Azınlıkların Problemleri) adlı eseri 50 yıl sonra Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından *Kürt Sorunu* başlığıyla Türkçe olarak tekrar yayımlanmış; T.K.A.E. imzasını taşıyan önsözde, yazarın yeni nesiller tarafından Kürtlerin Türklüğünü iddia eden sözleriyle anılması gerektiği vurgulanmıştır.⁶¹⁷

Bruinessen'a göre, gerek TKAE yayınlarında gerekse aynı söylemi kullanan diğer kurum ve kişilerin yayınlarında Kürtlerin ırksal ve dilsel olarak saf Türk olduklarını kanıtlamaya çalışanlar, Türkleri ve Türk dilini bütün uygarlıkların kaynağı olarak gören Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi ekolünden beslenen yazarlardır.⁶¹⁸ Beşikçi'ye göre, Kürtlerin Türk olduğunu ispatlamaya çalışan bu yayınlar Türk Üniversite çevrelerince oldukça bilimsel bulunmuştur.⁶¹⁹

3.2.2.1. Kürtler “Turani” Bir Kavimdir Tezi

Sekban, M.Ö. 2800 yıllarında *Lulu* Kürtlerinin, M.Ö. 1900-1800 yılları arasında *Guti* Kürtlerinin, M.Ö. 2000 yıllarında *Kardaka* Kürtlerinin bu coğrafyada yaşadıklarına ilişkin yazıtların bulunduğunu ve bu durumun Kürtlerin 5000 yıldan beri şu an Kürdistan olarak adlandırılan ülkede yaşadıklarını ispat eden belgelerden bazıları olduğunu vurgulamıştır. Kürdistan'ın, M.Ö. 9. ve 10. yüzyıllar arasında Hazar Denizinin güneyinden göç edip gelen ari ırktan olan *Medler* tarafından ilhak edildiğini böylece *Medlerin* kendi dillerini asıl Kürtçeye aşılmasıyla Kürtçenin bu tarihlerden itibaren *İrani* bir nitelik kazanarak *Hint-Avrupa* dili olduğunu ifade eden Sekban, Kürtlerin kökenlerinin *ari* ya da *sami* olmadığını; Kürtlerin aslen *Turani* olduğunu iddia etmiştir.⁶²⁰

Nazmi Sevgen de Kürtlerin *Turani* bir boy olarak İran yaylalarına gelip yerleştiği ve geçen yüzyıllar boyunca dillerinde meydana gelen değişiklikten dolayı bazı çevrelerce *ari* ve *İrani* olarak tanımlandıklarını vurgulamıştır.⁶²¹ Sekban'ın tezine katılarak değerlendirme yapan San da “Turan menşeli Kürtlerin” modern Kürt

⁶¹⁷ Sekban, *Kürt Sorunu*, 5-12.

⁶¹⁸ Bruinessen, *Kürdolojinin Bahçesinde*, 74.

⁶¹⁹ Beşikçi, *Bilim-Resmî İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, 15.

⁶²⁰ Sekban, *Kürt Sorunu*, 13-17.

⁶²¹ Sevgen, “Kürtler I”, 29.

coğrafyasına geldiklerinde burada özellikle M.Ö. 2000 yılında Sümer eşik taşında belirtilen *Kardaka* memleketi ile sonraki antik dönemlerde *Kardu* ve *Kurtie* gibi isimlerle anılan isimleri kendi isimlerine benzemekle birlikte farklı menşeli bir kavim olan yerli bir halkla karıştıklarının da öne sürülebilir bir tez olduğunu eklemiştir.⁶²²

Sekban Kürtlerin göç rotasını ise; Orta Asya'daki *Karakurum* ovalarından güneye doğru ilerleyen bir kolun *Herat* civarında küçük bir topluluk bırakarak oradan *Belucistan*'a geldiği ve yoğunluğu *Kelat*'ta olacak şekilde bu bölgeye yerleştiği; daha sonra batıya yönelen bu kolun Umman Denizi boyunca ilerleyerek *Bender Abbas*'ta konakladığı, buradan ayrılan küçük bir grubun *Kerman* yakınlarına yerleştiği; Batıya ilerleyen başka bir kolun ise, İran kuzeyinde *Meşhed* civarında bazı Kürt kabilelerini bırakarak Tahran ile Hazar Denizi arasındaki dağlar üzerinden Kafkasya'nın güney batı sınırına kadar ilerlemiş, buradan yine İran batısındaki dağ sırası boyunca İran körfezindeki *Bender-Buşir*'e ulaştığı; Kürtlerin bir kısmının Kürdistan'a, bir kısmının da Adana'nın dağlık kesimleri ile Ankara civarına yerleştiği şeklinde tarif etmektedir.⁶²³ Sekban'ın anlatımıyla belirtilen Kürtlerin göç rotasını gösteren harita, hem Sekban'ın Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan eserinde hem de Şükrü Kaya Seferoğlu'nun eserinde yayımlanmıştır.⁶²⁴

3.2.2.2. Kürtler, “Türk Irkının” Bir Koludur Tezi

Kadri Perk, Nuh efsanesinden hareketle Türk'ün, Nuh'un üç oğlundan biri olan *Yâfes*'in, içlerinde “*Rusların Babası*”nın da bulunduğu sekiz oğlundan biri olduğunu ve içlerindeki “*en akıllı kardeş*” olmasından dolayı Yâfes tarafından kabile reisi yapıldığını tespit etmekle tarih tezlerine başlamıştır. Pittard'ın yakın doğuda yaşayan insanların brakisefal kafa taslarına sahip olduklarına ilişkin görüşlerini paylaşan Perk, bu görüşlere ilaveten Asya'ya ilk Neolitik kültürü getiren brakisefal insanların dolikosefal olan Sami ve Hint-Avrupa halklarından farklı olduğu ve bilim çevrelerince bu insanlara *Asianik* veya *Yafetite* (Yâfesi) denildiğini iddia ederek, antik çağda yakın doğuda yaşamış

⁶²² San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, 25.

⁶²³ Sekban, *Kürt Sorunu*, 15.

⁶²⁴ Seferoğlu, *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler*,.

Sümer, Elam, Akad, Kalde, Hitit uygarlıklarını çeşitli varsayımlarla Orta Asya'dan gelen brakisefal Türklerin soyundan saymıştır.

Bu insanların bölgede yerli insanları da medenileştirdiklerini, hatta *Hunlar* ile son bin yıl içinde gerçekleşen *Oğuz* ve *Peçenek* Türklerinin batıya yaptığı göçleri de tarih öncesi devirlerde ve antik çağdaki göç silsilesinin bir parçası olarak görmüştür. Çoğunluğu modern Kürt coğrafyasında yaşamış Antik çağdaki *Hitit, Hurri, Mitanni, Elam, Urartu, Lidya* ve *Kilikya* uygarlıklarının konuştukları dilleri de “büyük Türk dili grubu”nun içinde sayan Perk, “Kürt ırkı diye bir ırkın olmadığı bununla birlikte Laz ve Çerkez diye anılan kavimlerin de bulunmadığı” iddiasında bulunmuş ve bölgenin tarihini tamamen Türk tarihi olarak anlatmıştır.⁶²⁵

İsmet Parmaksızoğlu da, Kürtler için belirli bir anavatanın ileri sürülemediğini; zaten bu topluluk için Suriye, Arabistan, güney Mezopotamya, Sistan ve Horasan gibi uzak ve bağlantısız ülkelerin asıl vatan olarak ileri sürülüyor olmasının Kürtlerin ırk, dil, gelenek ve görenek açısından bir kavimler karışımı yapıya sahip oldukları görüşünü kuvvetlendirdiğini savunmuştur.⁶²⁶ Perk, modern Kürt coğrafyasında yaşamış bazı uygarlıkları Türk kökenli saymakla birlikte bu uygarlıkları akla mantığa sığmayacak efsanevi bir savla adeta Basra Körfezi ve Kızıldeniz'in oluştuğu milyonlarca yıl önceki uzak jeolojik zamanlara tarihlendirmektedir.⁶²⁷

Çok eski zamanlarda Asya ortasında büyük bir deniz, bunun zengin bir havzası ve bundan istifade ile medeni hayatlarını yükseltmiş yerli bir halk vardı. Bunlar bizim büyük atalarımız Türklerdi. Bu zamanlarda Arabistan yarımadası bir taraftan Afrika'ya diğer taraftan Hindistan'a birleşik ve ortasında büyücek bir göl, bu gölün havzasında da ayrı bir insan kütlesi yaşıyordu. Bunlar sami ırkın atalarıydılar. Bu zamanlarda henüz yer ve iklim değişiklikleri başlamamış olduğundan Arabistan sulak ve zengin toprağa sahipti. Binlerce yıl süren yer ve iklim değişiklikleri önce Türkleri yurtlarından ayrılmaya ve göçe mecbur etti ve yukarıda belirtildiği gibi özellikle batıya büyük akın ve göçler başladı. Türkler yeni getirdikleri ülkelerde getirdikleri medeniyeti uygulamışlar ve toplumlarını burada ilerletmeye koyulmuşlardı. Fakat tabiat, yapmakta olduğu değişikliklerde ısrar etmişti. Arabistan'daki göl ve sular kaybolmuş sağ ve solu çökmüş ve Basra Körfezi ile Kızıldeniz meydana çıkmış ve her taraf çöl haline gelmişti. İklim, burada yaşamakta ısrar eden yerlilerin toplumlarını dağıtmış, bunları perişan bir hale sokmuştu. Bu insan kütlesi de yurtlarını terk etmeye mecbur kaldılar, yakınlarında zengin Nil vadisi ile zengin ve medeni Mezopotamya ve Suriye ülkeleri vardı. Fakat bu ülkelerin büyük kısmı daha önce Türk ırkı tarafından tutulmuş bulunuyordu. (İran yaylasından Akdeniz'e kadar, Anadolu, Suriye, Filistin, Mezopotamya ön Sümerler tarafından tutulmuş; bunlardan sonra Sümerler gelmiş, aşağı

⁶²⁵ Perk, *Cenub Doğu Anadolunun Eski Zamanları*, 26, 29-31, 38-39.

⁶²⁶ Parmaksızoğlu, *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*, 1-2.

⁶²⁷ Perk, *Cenub Doğu Anadolunun Eski Zamanları*, 52.

Mezopotamya’da yurtlanmışlar, Bu suretle; Huzistan’da Elamlar, bunların kuzeyindeki dağlık bölgede Lulubiler ve Gutiler, kuzey Mezopotamya’da Hurriler, Subariler, Zagros dağları bölgesinde Kassitler; Urfa, Halep, Antakya ve güneyinde Mitanniler; Anadolu’da Hititler; kuzey Suriye’de Hittilerle aynı ırktan olan ve sonraları ön Asya tarihinde önemli roller oynayan Mitannilerle yakın akraba kabileler).⁶²⁸

Perk, *Hurrilerin* bir kısmı olarak belirttiği *Nairiler’in Manay, Kirhi (Kurhi-Gurdo-Gurt, Kürt), Nirbo, Koboş, Urartu ve Dainai* isimli küçük krallıklar halinde yaşadığını belirterek bunların aynı soydan olduğunu; bunlardan özellikle *Kürtlerin Medler’e* iltihak ederek varlıklarını sürdürdükleri görüşünü paylaşan ve *Medlerin* ise “geldikleri yön ve Türk ırkının yüksek vasıflarına sahip olmalarından dolayı büyük Türk ırkının bir kolundan geldiklerini” varsaymıştır. Bilim çevrelerince *Ari-İrani* kavimler olarak kabul edilen *Medler, İskitler, Persler ve Partları* Türk ırkından sayan⁶²⁹ Perk, *Urartuların* dillerinin *Gürcü ve Laz* dilleriyle benzeştiğini de vurgulamıştır. Böylece kitabın başlarında Kürtlerin ve Lazların varlığını inkâr ettiği cümleleriyle de aslında çelişkiye düşmüştür.⁶³⁰

Nazmi Sevgen, bazı tarihçilerin Kürtlerin ve *Kartveli Gürcülerin* aynı kökenden geldiklerini ve bilinmeyen sebeplerle birbirlerinden uzak kaldıklarını, Kürtlerin bu ayrılıkla birlikte Farsçaya yakın bir dil kullanmaya başladıkları tezini benimsediklerini aktarır.⁶³¹ Parmaksızoğlu ise, tarihte *Kardu, Gurti, Gurtu, Kur-ti-e, Bes-Kardu, Bakarda* ve *Cyrtili* isimli tarihi topluluk ve coğrafyaların sadece isim benzerliğinden dolayı Kürtlerle ilişkilendirildiğini; bu durumun Kürtler için Türklerden ayrı ve Türklere yabancı bir köken tespit etmek amacıyla siyasi olarak tercih edildiğini ileri sürmüştür.⁶³²

3.2.2.3. Kürtler, “Dağlı Türklerdir” Tezi

Mehmet Şerif Fırat, *Kurmanç ve Zaza* dilleriyle konuştukları için Kürt olarak bilinen insanların Türk soyundan “dağlı Türkler” olduğunu, Türklerin zaten yedi bin yıldır orta ve doğu Anadolu’nun otokton halkı olduğunun, “gerçek tarihimiz” diye ifade ettiği *Türk Tarihinin Anahatları* kitabıyla da ispat edildiğini vurgulamıştır. *Baba-*

⁶²⁸ Bahsi geçen uygarlıkların tamamının modern Kürtlerin tarihsel atalarından olduklarına yönelik tezler için bakınız: Mehrdad R. Izady, *Kürtler Bir El Kitabı*, çev. Cemal Atilla, (İstanbul: Doz Yay., 2004).

⁶²⁹Bahsi geçen kavimlerin Ari-İrani oldukları dair tezler ve Kürtlerle ilişkilerine dair iddialar için bakınız: Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, 44., Izady, *Kürtler Bir El Kitabı*,.

⁶³⁰ Perk, *Cenub Doğu Anadolunun Eski Zamanları*, 70, 77, 110-17, 137.

⁶³¹ Sevgen, “Kürtler I”, 28.

⁶³² Parmaksızoğlu, *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*, 2.

Kürdiler, Kurmanclar ve Zazalar olarak üç kısma ayırdığı “dağlı Türklerin” Yavuz Sultan Selim zamanında Kürt olarak adlandırıldığını iddia etmiştir. *Baba-Kürdilerin* dört bin yıl önceki *Kussilerin* torunları olukları, *Kussilerin* ise *Hitit* Türklerinden kopan ve milattan binlerce yıl önce *Urartu* yöresine yerleşen ve devlet kuran *Haldiler*⁶³³ olduğunu iddia ederek, milattan önce altı yüz yıllarında bölgeye gelen Ermenilerle ortak bir devlet kuran bu halkın, Roma tarafından Ermenilerin hakimiyetine son verilmesiyle birlikte İran hakimiyetine girdiğini belirtmiştir.

Haldilerin bir parçası olan *Lohorto-Kurtbaba* kısmının öz Türkçe olan dillerine İran ve diğer çeşitli dillerden öğeler karıştırarak *Kurmanci* dilini oluşturduklarını; İslamiyeti kabulleriyle birlikte dillerine bir de Arapça öğeler kattıklarını; böylece ulusal benliklerinden uzaklaştıklarını belirtmiştir.⁶³⁴ *Kardu* ve *Urartu* isimlerinin yakınlığına işaret eden Sevgen ise, *Haldi*'nin aynı zamanda Urartuların baş tanrısı olduğunun kabul edildiğini, milattan önce yedinci yüzyılda bölgeye Ermenilerin gelmesiyle birlikte *Haldilerin* dağlara çekildiklerini aktarmıştır.⁶³⁵

Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında İdris-i Bitlisi'nin girişimleriyle *Haldi-Lohorto* dağlı Türk aşiretlerini başı olan *Kurtbaba* aşiretine *Baba-Kürdi* adını verdiğini; ve tüm bu aşiretleri Kürt adı altında gruplandırarak Şah İsmail ve Şiiliğe karşı bir cephe oluşturduğunu; böylece ayrıcalıklı haklara sahip olan bu aşiretlerin ulusal birlik ve Türklük duygusundan uzaklaştırılmasıyla kendilerini gerçekten *Kürt* ve *Baba-Kürdi* sandıklarını söyleyen Fırat, Yavuz Sultan Selim'den önce Türk yurdu olan bölgeyle ilgili yazılan tarihi kayıtlar ve haritalarda *Urartu* ismi kullanılmaktayken bu tarihten sonra bölgeye *Kürdistan*, bölge halkına da *Kürt* denildiğini iddia etmiştir.⁶³⁶ Sevgen de, Urmiye gölünden Fırat nehrine kadar uzanan bölgenin *Kürdistan* olarak adlandırılması ve resmi kayıtların bu isimle tutulmasının bu “bölücü” ismin kökleşmesini sağladığını ve bu durumdan tamamen Osmanlı idaresinin sorumlu olduğundan yakınmıştır.⁶³⁷

---

⁶³³ Fırat, bir sonraki paragrafında ise *Haldi* Türklerinin milattan binlerce yıl önce Çin'in kuzeyi olan *Hatay* bölgesinden gelerek *Urartu* yöresine yerleştiklerini ifade ederek bir önceki varsayımıyla çelişen belirsiz bir durum yaratmıştır. Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, 8.

⁶³⁴ Fırat, *age.*, 7-8.

⁶³⁵ Sevgen, “Kürtler I”, 30.

⁶³⁶ Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, 9.

⁶³⁷ Sevgen, “Kürtler II”, 59.

Fırat, Yavuz Sultan Selim'in doğu seferinden dönüşü esnasında *Baba-Kürdilerle* takviye etmek amacıyla Anadoludaki bazı Türk aşiretlerini de doğuya naklettiğini; bunların da *Baba-Kürdilerle* kaynaşarak öz Türkçe dillerini ve ulusal varlıklarını "Kürdistan unvanına feda ederek" *Kurmanc* adını aldıklarını; dolayısıyla *Kurmancların* doğuya gönderilen bu yakın dönem Türkmen aşiretlerinden geldiklerini vurgulamıştır. *Zazaların* ise milattan önceki yüzyılda İrana gelen *Part* Türklerinin torunlarından olduklarını, bir kısmının ise *Hitit* Türklerinin İran sınırlarına göç eden boylarından geldiklerini, dillerinin İran dili etkisinde kalarak bozulduğunu, Yavuz Sultan Selim'in *Zaza* aşiretlerini de *Baba-Kürdi* aşiretlerinin reisleri aracılığıyla elde ederek diğer Kürt gruplara dahil ettiğini vurgulamıştır.⁶³⁸ M. Salih San da Fırat'ın görüşlerine temel referanslarından biri olarak genişçe yer vermiştir.⁶³⁹

3.2.2.4. Kürtler, "İskit Türklerinin" Bir Boyudur Tezi

M. Fahrettin Kırzioğlu, bir çok tarihçinin *İskitleri*, *Hint-Avrupalı* ve *İrani* bir kavim kabul etmesinin aksine *İskitlerin* Türk soyundan olduğunu savunarak Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya'daki bir çok yerleşim yeri isminin ve *Kurmanc Kürtlerinin* isminin *İskitlerden* kalma isimler olduğunu savunmuştur.⁶⁴⁰ *İskitlerin*, *Medlerin* saldırıları sonucunda bir kısmının Yukarı Zap ve Botan suları boyunca yerleşerek buradaki *Paktuk* (*Paktya*) ve *Karduk* adlarıyla bilinen kabileleri oluşturduğunu bu isimlerin zamanla *Bokhti* (*Boti*) ve *Kürt* olarak anıldığını belirtmiştir.⁶⁴¹ Sevgen de, Kürtlerin daha önce o bölgede olmadıkları halde *İskitlerin* istilası sırasında Anadolu'da görünmediklerini; dolayısıyla Kürtlerin ya *İskit* soyundan olduklarını ya da *İskitlerle* beraber doğudan göç ederek önce İran'a sonrasında da Anadolu'ya yerleşen bir Türk boyu olduklarının anlaşıldığını savunmuştur.⁶⁴²

Kırzioğlu, Ksenofon'un *Onbinlerin Dönüşü* adlı eserinde bahsettiği M.Ö. 400-401 yıllarında Yunanlıların bu bölgeden geçerken karşılaştıkları

⁶³⁸ Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, 9-11.

⁶³⁹ San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, 14-20.

⁶⁴⁰ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, (İstanbul: Işıl Matbaası, 1953), I: 69-70.

⁶⁴¹ Kırzioğlu, *age.*, 80, 104.

⁶⁴² Sevgen, "Kürtler II", 48.

Karduklar/Kardukhlar'ın Kürtlerin ataları olduğunu vurgular.⁶⁴³ Sevgen de, Botan suyunun kuzeyindeki dağlık arazinin klasik eserlerde *Kardukların memleketi* olarak adlandırıldığını, bugünkü Cizre'ye eskiden *Kardu Gazartası* denildiğini, dolayısıyla Dicle'nin kuzeyindeki dağlık araziye kapsayan ve sınırları belirsiz olan bölgenin "*Kardukların diyarı*" olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴⁴ M.Ö. 331 yılında Büyük İskender'in seferi sırasında Dicle nehrinin doğusundaki dağların *Gordiya dağları* olarak adlandırıldığını, bu bölgenin Strabon'un *Gordyen*, Ammien Marcellin'in *Korduen*, Ptolemeus'un *Gorduea* olarak adlandırdığını ve yine M.Ö. 1. yüzyılda *Karduene* olarak bilindiğini belirtmiştir.⁶⁴⁵ *Kardukların*, Kürtlerin ataları olduğu görüşüne katılmayan Sevgen, Yenisey Elegeş yazıtlarında geçen Kürt isminin o bölgede Kürt adında bir Türk boyunun yaşadığına ilişkin kesin bir delil olduğunu belirterek, bu durumun Kürtlerin doğudan geldiklerinin bir ispatı olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴⁶ Elegeş yazıtının tarihinin Kürtlerin İskit istilası sırasında Anadolu'da ve İran'da göründükleri tarihe uyduğunu söylemiş; ancak Elegeş yazıtının tarihini Kırzioğlu'nun belirttiğinden yaklaşık bin yıl öncesine tarihlendirerek M.Ö. 7. yüzyıl olarak vermiştir.⁶⁴⁷

Kırzioğlu, 6. yüzyılda Yenisey yazıtlarında Altay-Sayan dağları bölgesinde yaşadığını iddia ettiği *Kürt* adındaki Türk boyunu; 950 yılında yazılan Bizans kaynaklarına dayandırarak Dağıstan bölgesinden Macaristan'a göç eden sekiz kabileden en güçlülerinden saydığı *Kürt-Gyarmat* isimindeki kabileyi; 1245-1383 yılları arasında Afganistan'da hüküm süren *Benî Kürt (Kürtoğulları)* hanedanı ile Doğu Anadolu'da yaşayan Kürtleri; *Altay Kürdü*, *Macar Kürdü*, *Afgan Kürdü* ve *Dicle Kürdü* olarak sınıflandırarak, bu halk gruplarının aynı zamanda *Karluk Türklerine* de ismini veren ve karlı dağlar bölgesinde yaşadıklarından dolayı bu şekilde adlandırılan *Karduk/Kürt* adındaki büyük bir *İskit* boyunun uzak bölgelere yayılmış kolları olduğunu varsayar.⁶⁴⁸ Şükrü Kaya Seferoğlu da Kırzioğlu'nun görüşlerini aktarmakla birlikte, Kürtlerin coğrafik sınıflandırmasını, Yenisey bölgesindeki Kürt boyu, Batı Türkistan (Horasan-Afgan) bölgesindeki Kürt boyu, Dağıstan-Macaristan (Tuna Boyu) bölgesindeki Kürt

⁶⁴³ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, 86-87, 96.

⁶⁴⁴ Sevgen, "Kürtler I", 27.

⁶⁴⁵ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, 98.

⁶⁴⁶ Sevgen, "Kürtler I", 30.

⁶⁴⁷ Sevgen, "Kürtler II", 48.

⁶⁴⁸ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, 102.

boyu, Kuzey Azerbaycan (Kür-Aras/Atan) bölgesindeki Kürt boyu, Dicle bölgesinde yaşayan Kürt boyu ve Batı İran'da bölgesindeki *Lur Kürtleri* şeklinde yapmıştır.⁶⁴⁹

Mehmet Eröz ise, Macar araştırmacıların *Kürt-Gyarmat* isimli Macar kabilesini Göktürk kitabelerindeki Elegeş yazıtındaki “*Kürt elinin hanı Alp Urungu altunlu okluğumu bağladım belde...*” cümlesiyle varlığı bilinen Kürt adındaki Türk kabilesine dayandırdıklarını aktarmıştır.⁶⁵⁰ Şükrü Kaya Seferoğlu, Macaristan'da Kürtlerle ilgili küçümsenmeyecek oranda iz bulunduğunu; bu durumun Macar dilbilimcilerini ve Türkologlarını Kürt isminin anlamı ve kökeni konusunda araştırmalar yapmaya teşvik ettiğini ve Macar araştırmacıların, Kürt sözünün Türkçede “yatkın kar”, “sertleşmiş kar”, “zor eriyen kar” anlamlarında kullanıldığını tespit ettiklerini aktarmıştır.⁶⁵¹

Ortaçağda Nahçıvan, Ani, Divin, Tiflis, Gence ve Karabağ coğrafyasında devlet kuran *Şeddadiler* ile Güney Azerbaycan bölgesinde devlet kuran ve aynı zamanda Selahaddin Eyyubi'nin ataları olan *Revadiler*'in Kürt olduğunu vurgulayan Kırzioğlu, özellikle Eyyubilerin ihtişamlı dönemlerinde kökenleri ile ilgili silsilenameler uydurularak Araplaştırılmaya çalışıldıklarına işaret etmiştir.⁶⁵² Seferoğlu, da Zaloğlu Rüstem ve Behram Çobin gibi efsanevi kahramanların *Sistan (Sakaistan-Secistan)* bölgesindeki Kürtlerden olduklarını aktarmıştır.⁶⁵³

3.2.2.5. Kürtler, “Gur Türklerinin” Bir Koludur Tezi

Edip Yavuz, *Kardukların* bugünkü Kürtler olmadığını; ancak *Kardukların* torunlarının çok az da olsa bugünkü Kürtler arasında hala yaşadığını savunmuş; Kürtlerin *Lur*, *Kelhur*, *Guran (Goran)*, *Gurmanç (Kurmanç)* olmak üzere dört kısımdan oluştuğunu, *Zazaların* da *Guranlara* dahil edildiğini belirttikten sonra *Guranlar* ile *Gurmançların* aynı soydan olduğunu ve bunların asıl olarak *Gur* isminden türetildiğini vurgulamıştır. Böylece Kürtlerin kendilerine *Gurt* dediğini, bu ismin de inceltilerek *Kürt*

⁶⁴⁹ Seferoğlu, *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler*, 5-21.

⁶⁵⁰ Eröz, *Doğu Anadolunun Türklüğü*, 12-13.

⁶⁵¹ Seferoğlu, *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler*, 1.

⁶⁵² Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, 304-307, 360.

⁶⁵³ Seferoğlu, *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler*, 9.

haline geldiğini savunmuştur.⁶⁵⁴ *Kardukların*, Kürtlerin ataları olmadığı ve Kürtlerin doğudan geldikleri görüşünü Sevgen de iddia etmiştir.⁶⁵⁵

Türkiye’de sadece *Guran* ve *Gurmanların* yaşadığını belirten Yavuz, daha önce çok az kişinin dikkatini çektiğini vurguladığı *Gur* konusunun özellikle Kürtlerin kökenini ortaya çıkarmak için önemini büyük olduğuna inandığını belirterek, *Gur* sözcüğünün hem Kürtlerin kökenini hem Türk tarihini hem de genel tarihi açıklığa kavuşturacak “sihirli bir anahtar” durumunda olduğunu belirtmiştir. Kürtlerin Türklüğünü kesin olarak ortaya çıkarmak için *Gur* ismiyle bağlantılı yirmi dört Türk boyunun araştırılması ve Kürtlerle ilişkilendirilmesi gibi uzun bir yol denenmesi gerektiğini savunmuştur. “*Gurlar* Doğu Türkistan’dan ve Çin sınırından çok eskiden *Gurşistan’a* gelmiş Türklerdir” ifadesini kullanan Yavuz, bilim çevrelerince konuştukları dil itibarıyla *Ari* ve *Hint-Avrupalı* sayılan ve içinde *Gur* kelimesi geçen yirmi dört “oymak” ismi sayarak bunların asıllarının Türk olduğunu, Kürtlerin de bu gruplarla aynı kökenden geldiğini uzun uzun anlatarak ispat etmeye çalışmıştır.⁶⁵⁶

Şükrü Kaya Seferoğlu da *Kurmanç*, *Goran*, *Zaza*, *Lur* ve *Soran* Kürt boylarının *Oğuz*, *Kıpçak*, *Gur* ve *Kumanlar* gibi Orta Asya kökenli ve Türk soyundan olduklarını ve bunun ispatına dair bir çok belge ve bulgunun olduğunu iddia etmiştir.⁶⁵⁷ Kırzioğlu da Orta Çağ’da Afganistan ve Pakistan coğrafyasında hüküm süren ve Gazneliler Devletini yıkararak tarih sahnesine çıkan *Gurlu* isminde bir Türk uruğundan bahsederek, miladın ilk yıllarında da Dicle ve Fırat bölgesine *Gurlu* Türklerinin gelmiş oluşunun anlaşıldığını belirtmiştir. Bu bölgeye göç eden *Gurlu* Türklerinin Bingöl, Tunceli ve Siverek’e yerleştiğinin bilindiğini belirten Kırzioğlu, günümüzde bu bölgede yaşayan *Zaza* ve *Dümbeli* isimleriyle anılan grupların halihazırda Türk olduklarının bilincinde olduklarını iddia ederek, bunların aslında *Guran* olarak bilindiğini belirtmiştir.⁶⁵⁸

---

⁶⁵⁴ Yavuz, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*, 1-4, 103-104.

⁶⁵⁵ Sevgen, “Kürtler I”, 30.

⁶⁵⁶ Yavuz, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*, 103-104, 111-260.

⁶⁵⁷ Seferoğlu, *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler*, 5.

⁶⁵⁸ Kırzioğlu, *Dağıstan-Aras-Dicle-Altay ve Türkistan Türk Boylarından Kürtler*, 7-8.

3.2.2.6. Kürtler, Türklerin “Kürt Türkleri” Uruğudur Tezi

Mehmet Eröz, Türklükten ayrı bir Kürt kavminin bulunmadığını, Kürt olarak bilinen topluluk ve aşiretlerin *İskitler, Kumanlar, Çigiller, Karahanlılar Göktürkler, Kanglılar, Oğuzlar* ile *Batı Hunlarının* bir kısmını oluşturan *Kürt Türkleri* gibi bir takım Türk uruk ve boylarının bir araya gelmeleriyle oluştuğunu savunmuştur. Kürtçe diye bir dilin mevcut olmadığını belirten Eröz, Kürtçenin lehçeleri olarak bilinen *Kurmanci* ve *Zazacan*ın birbirlerinden farklı diller olduğunu ve bu grupların eskiden Türkçe konuştuğunu daha sonraları ise dillerini Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerinden oluşan Osmanlıca'yı andıran bir yapıya dönüştürdüklerini ileri sürmüştür.⁶⁵⁹

Eröz, Orta Çağdan itibaren özellikle Anadolu ve çevre coğrafyada bazı Kürt aşiretleri ile Türkmen aşiretleri arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilerden kaynaklı yakınlaşmaları ile Kürtçenin ve Türkçenin ortak kelimeleri olduğunu savunduğu bazı dil öğelerini de tezlerini desteklemek için örnek olarak sunmuştur.⁶⁶⁰ “*Türkmensiz Kürdü düşünmek mümkün olamaz. İranlı olan bu ulus niçin Acem değildir de Kürttür?*” sözünü aktaran San,⁶⁶¹ “*Tarihin hangi çağını incelersek inceleyelim, çoğunlukla İran'da yerli bir Acemle, fatih bir Türkten başka ulus göremeyiz*” diyerek⁶⁶² Kürtlerin aile hayatlarının ve karakterlerinin inceleyenlerin, Acem ve Türklerin karışmasından oluşan bir ulus oldukları sonucuna vardıklarını iddia etmiştir.⁶⁶³

3.2.2.7. Kürtler, “Sümer ve Hitit Türklerinin” Soyundan Gelirler Tezi

Arın Engin, *Medlerin, Perslerden* farklı olduğunu ve *Sümerlerden* geldiklerini vurgulayarak,⁶⁶⁴ *Sümerler ve Hititlerin* Kürtlerin bulunduğu coğrafyada yaşadıklarını ve

⁶⁵⁹ Eröz, *Doğu Anadolu Hakkında*, 60-61.

⁶⁶⁰ Eröz, *age.*, 1-67.

⁶⁶¹ Abdürrahim Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, (İstanbul: Hamit Matbaası, 1932).’den aktaran San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, 14.

⁶⁶² Aslında bu iki sözün de geçtiği ilk kaynak 1917 yılında yayımlanan *Kürtlere Dair Tedkikat (Almancadan)* isimli makaledir. M. Zekeriya, “Kürtlere Dair Tedkikat (Almancadan)”, 197-207.

⁶⁶³ San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, 14.

⁶⁶⁴ Arın Engin, *Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Atatürkçülük Bildirisi*, (İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yay., 1972), 26-27., Engin, *Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Ko Vadis? (Nereye Doğru?)*, 98.

başka bir yere göç etmediklerini belirtmiştir. *Kürtler, Türkler ve Irak Araplarının Sümer ve Hitit Türklerinin* soyundan geldiğini iddia etmiştir. Kürt ırkı ve Kürtçenin tarihte ve filolojide bulunmadığını söyleyen Engin, bazı çevrelerin *Sümerleri* ve *Hititleri* Türk'ten ayrı olarak tamamen Kürt göstermek istediklerini belirterek, iddia edildiği gibi *Hititlerin Ari* veya *Hint-Avrupalı* bir topluluk olmadığını, Hititçenin *Ari* dil grubuna girmediğini belirtmiştir. Kürtçenin ise *Ari*, *Sami* ya da *Altay* dil gruplarından hiçbirinde yer almayan; ancak üç dil grubunun karışımından oluşan “esperanto bir ağız” olduğunu iddia etmiştir. Devletlerin, ayrı bir ulus olarak belirli dil, tarih ve coğrafik bölgede varlık gösteren ve başka ülkelere varlığı tanınmış siyasal yapılar olduğunu vurgulayan Engin, orta çağda kurulmuş olan Mervani Devleti'nin ise bu vasıflara sahip olmadığını ve bazı çevrelerce gösterildiği gibi Kürtlere ulus özelliği kazandıramayacak bir derebeylik statüsünde olduğunu iddia etmiştir.⁶⁶⁵

San ise, tarih boyunca Basra körfezinden Kars'a kadar uzanan bölgede *Asur*, *Midiyat*, *Sümer*, *Akad*, *Hitit* ve *Lohorto* devletlerinin kurulduğunu; bunlardan *Akad*, *Hitit*, ve *Lohorto* devletlerinin Türk olduğu iddiasından hareketle Türklerin ve Kürtlerin İslamiyet'ten önce de bir arada yaşadıklarını söylemenin mümkün olduğunu; Kürt diye bir ulusun düşünülmesi halinde dahi Kürtlerin ve Türklerin bu tarihsel birlikteliğinin görülüp bu iki ulusun karşılıklı evlilikler yoluyla ve çeşitli sebeplerle kanca karışıklarının kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁶⁶ Engin, Kürtlerin kökeniyle ilgili iddiasını şu şekilde hikayeleştirir:

Türkistan'da, Hazar denizi kuzeyinden yapılan bu Türk göçleri, bilindiği gibi, oradaki eski büyük iç denizin gitgide kuruması, Altaylardaki buzulların azalması üzerine ortaya çıkan korkunç kuraklık nedeniyle olmuştu. Nitekim eski Türklerin Göç Destanı da bunu belirtmektedir. Bu bir yerbilimsel (Jeololik) olaydır, yerküremiz gitgide kurumaktadır. Eskiden, buzullar Alplere değin uzanıyordu, Sümer-Eti ülkelerimiz serin ve ormanlık yemyeşildi, göller büyüktü ve çoktu. Aral Gölü Hazar'la ve Karadeniz'le birleşti.

Sümer-Eti Türkleri, İran ve Kafkaslar üzerinden ve deniz yoluyla Hindistan'dan göç etmişlerdi. Etilerin bir büyük kesimi, Hazar kuzeyinden Kafkasları aşarak gelmişlerdi. Bir kesimi de Kafkas Türklerinin atalarıdır. (Nogay, Kıpçak, Peçenek, Dağıstanlı, Çerkez, Karaçay, Gürcü, Azerbaycan Türkleri). Kürtler de bu Eti-Sümer Türklerindedir. Dilleri, Osmanlıca gibi bir esperantodur. Ayrı Kürt ırkı, ayrı Kürtçe, Dil ve Antropoloji bilimlerinde yoktur.⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ Engin, *Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Atatürkçülük Bildirisi*, 26-27.

⁶⁶⁶ San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, 14.

⁶⁶⁷ Engin, *Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Ko Vadis? (Nereye Doğru?)*, 43.

Süleyman Sabri Paşa, Van ve çevresinin eski zamanlarda *Urartu*, *Kirhu* ve *Nairi* bölgelerinin kesiştiği bir bölge olduğunu ve İbranicede *Urartu* için *Ararat* isminin kullandığını belirttiikten sonra bu bölgede vaktiyle *Lu-Hurdu* adında bir devletin bulunduğunu; bu devletin Asurlularla çarpışacak büyüklükte olduğunu, *Lu* önekinin de Asur çivi yazılarında bir kararlılık ifadesi olarak geçtiğini ve halk ve savaşçı anlamlarında kullandığını öne sürmüş ve *Lu-Hurdu* ismiyle aslında *Urartuların* kastedildiğini belirtmiştir.⁶⁶⁸

Süleyman Sabri Paşa, *Ansiklopedia Britannica*'da Kürtlerin, M.Ö. 5. yüzyılda Ksenofon'un *Onbinlerin Dönüşü* adlı eserinde geçen *Kardukhi* soyundan olmakla beraber varlıklarının bu devirlerden çok daha öncelere dayandığını araştırmalarca tespit edildiğini; tarihi devirlerin başlarında Asur ülkesinin çevresindeki dağlarda savaşçı anlamına gelen *Gutiu* olarak bilinen halkın ismi Asur dilinde *Gardu* veya *Kardu*'ya dönüştüğünü; konunun anlatıldığı metnin bazı yerlerinde *Gutiu* ve *Kurdu* isimlerinin birbirlerinin yerine kullanıldığını aktarmıştır. *Urartu*, *Lu-Hurdu*, *Gutiu*, *Kurdu* isimlerinin aynı esasa dayandığını ve daha çok Musul'un kuzeyindeki coğrafyayla ilgili olduğunu belirtmiştir.

Büyük Tarih-i Umumi adlı eserde ise bu bölgedeki halkın *Haldi* olarak isimlendirildiği ve bunların “*Hitit* artıklarından” olduğunu yazıldığını; Lord Curson'un *Iran* eserinde “vaktiyle *Hititlerin*, bugün Kürtlerin meskun ve Kürdistan denilen bölgeye hakim oldukları tarihçe sabittir” ifadesinin geçtiğini aktararak o bölgede *Hati*, *Kumukh* (*Komagene*), *Muşki*, *Haldi-Kardu-Karduk*, *Kirhu*, *Dayeni*, *Nairi*, *Urartu-Ararat-Lu-Hurdu*, *Gutiu* ve *Kassit* isimleriyle devletler ya da beylikler kurmuş halkların bugünkü Kürtlerin ataları olduklarını ve bunların da aslında Büyük *Hitit* devletinin dağılmasından sonra doğuya göç eden *Hitit Türklerinin* devamı olduklarını iddia etmiştir.⁶⁶⁹

---

⁶⁶⁸ Paşa, *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*, 9., San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, 26.

⁶⁶⁹ Paşa, *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*, 9-68.

SONUÇ

Batıda gerçekleşen düşünsel, sosyal ve ekonomik devrimler sonucunda ulus kavramının evrimi ve sonuç olarak ulus-devlet ile özdeşleşen modern anlamını kazandığı süreçte gelişen ulusçuluk akımlarının tek ve ortak bir ulusal kimlik inşasına yönelik söylem ve pratikleri belirleyici olmuştur. İster modernist yaklaşımla ele alınsın isterse etno-sembolcü yaklaşımla ele alınsın, tüm ulusçuluklar modern ulus-devlet kurgusu ekseninde tek ve ortak bir ulusal kimlik öngörürler. Bu tek ve ortak ulusal kimlik inşası sürecinde ulusun dayandırıldığı etnik grup söylem olarak ezeli kabul edilir ve bu bakış açısıyla geçmişinde altın çağların yaşatıldığı, duruma göre romantik, pozitivist ve tarihselci yaklaşımların egemen olduğu ulusçu bir tarih yazımı meydana getirilir. Bu tarih yazımında ulus ile ulus-devletin hüküm sürdüğü coğrafya arasında tarihsel bağlar kurulması da zorunlu görülür.

Bununla birlikte alt etnik gruplar ile inşa edilen ulus arasında kültürel ve tarihsel bağlantılar kurgulanır. Dilsel ya da coğrafik olarak farklılık gösteren diğer etnik grupların ya söz konusu farklılıkları yok sayılır ya da bu farklılıklar talihsizlikler sonucu gerçekleşen tarihsel sapmalara dayandırılır. Her iki durumda da farklı etnik gruplar ile ulusun dayandırıldığı etnik grup arasında ortak kökene dayanan farazi soy bağlarının oluşturulduğu bir tarih yazımı meydana getirilir. Böylece ortak ulusal kimlik, asimilasyonu öngörülen bu gruplar için tarihsel bir söylemle teşvik edilmeye çalışılır.

Batıdaki ulus-devletlerin oluşum sürecinde oluşan bu paradigma, Türk ulusçuluğunun bir eseri olan Türk ulus-devlet inşası sürecinde de model olmuştur. Batı'nın askeri, teknolojik ve ekonomik üstünlüğünü yakalama çabasında olan Osmanlı İmparatorluğu, özellikle son yüzyılında yoğunlaşan bir dizi askeri, ekonomik ve idari reform gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte Batı'da meydana gelen çoğu düşünsel ve sosyal devrimler Osmanlı'daki yönetici ve aydın sınıfını etkilemiştir. Osmanlı'daki farklı etnik gruplar da bu yeniliklerden etkilenmiş ve ulusçu hareketlerle özerklik ya da bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte Osmanlı'nın, imparatorluğun birlik ve bütünlüğünü korumak amacıyla başlattığı merkezileşme ve modernleşme çabaları beraberinde ortak

kimlik inşasının gerekliliğini dayatmıştır. Osmanlı yönetiminin farklı etnik grupların temsiline dayalı olarak tanıdığı bazı kültürel hakların yanında Osmanlı aydın ve yönetici sınıfının imparatorluktaki tüm etnik grupları kapsayacak ortak kimlik olarak önerdikleri “Osmanlılık” üst kimliğinin kabul görmediği Balkan halklarının imparatorluktan bağımsızlıklarını elde etmeleriyle anlaşılmıştır. Bunun akabinde imparatorluktaki Müslüman etnik grupların birlikteliğini sağlamaya dayalı “İslamcılık” politikası da Araplar ve Arnavutlar gibi Müslüman etnik grupların da imparatorluktan ayrılmasıyla başarısız olmuştur.

Yaşanan gelişmelerle birlikte paralel yürüyen “Türkçülük” akımının etkisiyle imparatorluğun bakiyesi olan Türklere dayalı ulus-devlet kurulması süreci yaşanmıştır. Türk ulusçu hareketin yürüttüğü Kurtuluş Savaşı sonucunda Anadolu coğrafyasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bünyesinde başta Kürtler olmak üzere farklı etnik gruplar bulunmasına rağmen “Türk” adı altında, anayasal vatandaşlık ilkesine dayalı bir ulusal kimlik inşasını esas almıştır. Bu süreçte Kürtlerin idari ve kültürel özerkliğine yönelik belli belirsiz bazı söylemler kullanılmışsa da asıl olarak Kürtlerin ve diğer etnik grupların Türk ulusal kimliği içerisinde eritilmesi amaçlanmış ve bu yönde idari, ekonomik ve kültürel politikalar geliştirilmiştir. Osmanlı’nın son yıllarında bazı aydın ve yöneticilerin başlattığı, sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadroları ve hükümetlerinin yürüttüğü Türk ulusal kimliği inşasında problem olarak görülen Kürtlerin, “Türk” adı altında bir ulusal kimlik benimsemeleri için bazı teşvik edici söylem ve politikalar geliştirilmiştir. Ulus isminin etnik bir kimlik ismiyle örtüşmesi dolayısıyla zaman zaman yoğun şekilde gündeme gelen kimlik tartışmalarının yaşanmasına neden olmuştur.

Türk tarih yazımı Türklerin Orta Asya kökenli brakisefal bir halk olduğu ve başta Sümer, Hitit, Mezopotamya ve Mısır gibi medeniyetler olmak üzere dünya üzerinde kurulan ve o çağlarda insanlığa ilerletmeler yaşatmış olan uygarlıkların Orta Asya’dan göç eden Türkler tarafından kurulduğu varsayımına dayanmıştır. Türk tarih yazımına eklenecek şekilde Kürtlerin de bazı durumlarda Turani bir kökene bağlandığı, bazı durumlarda da Anadolu ve Mezopotamya’da varlık göstermiş “Türk kökenli medeniyetlere” bağlandığı ve sonuç olarak Türk kökenli oldukları iddiasına dayalı bir tarih yazımı Türk aydın çevresi ve bazı devlet kuruluşları tarafından işlenmiştir.

Osmanlı'nın son yıllarında bazı aydın ve devlet kuruluşlarınca başlatılan bu tarih yazımı Cumhuriyet döneminde de bazı aydınlar ve devlet destekli kuruluşlar tarafından işlenmiştir.

Türk ulus-devlet paradigmasının inşasındaki etnik söylem Türk etniğine dayalı ulusal kimliği esas alırken, Kürtlerin bu kimlik potasında eritilmesi amacı üzerine kurulmuştur. Türk tarih yazımı ise, Türklerin medeniyet kurucu kadim bir ulus olduğu kabulü üzerinden Türk ulusuna modern çağa hitap edecek bir özgüven kazandırma ve aynı zamanda Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş en eski halk olduğu iddiasıyla bu coğrafya üzerinde hak iddia eden rakip gruplara cevap verme kaygısı taşımıştır. Bunun yanında Kürtlerin de “Turani bir kavim oldukları”, “Türk ırkının bir kolu oldukları”, “Dağlı Türkler oldukları”, “İskit Türklerinin bir boyu oldukları”, “Gur Türklerinin bir kolu oldukları”, “Türklerin ‘Kürt Türkleri’ uruğundan oldukları” ve “Sümer ve Hitit Türklerinin soyundan geldikleri” gibi karmaşık tezlerle Türk kökenli bir grup oldukları iddia edilerek Türk ulusal kimliği içerisinde asimile olmaları teşvik edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdürrahim Şerif. *Ahlat Kitabeleri*. İstanbul: Hamit Matbaası, 1932.
- Afet Hanımefendi. "Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde". *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları* içinde, 18-41. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı (Tıpkıbasım), 2010.
- Âfetinan. "Atatürk ve Tarih Tezi". *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939): 243-246.
- Âfetinan. "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (1957): 1-16.
- Afetinan. "Türk Tarih Kurumu'nun Kuruluşuna Dair". *Bellekten*. 42/XI (1947): 173-179.
- Ahmad, Feroz. *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 3. Baskı, 1996.
- . *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.
- Ahmed, Kemal Mazhar. *1. Dünya Savaşında Kürdistan*. Çev., M. Hüseyin. İstanbul: Doz Yayınları, 1996.
- Ahmed Rıza. *Anılar*. İstanbul: Cumhuriyet, 2001.
- Aksoy, Numan Durak, ve Halis Adnan Arslantaş. "Ulus, Ulusçuluk ve Ulus-Devlet". *TÜBAR Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXVIII (2010): 31-39. Erişim 23 Mayıs 2019 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/157023>
- Akurgal, Ekrem. "Tarih İlmi ve Atatürk". *Bellekten*. 80/XX (1956): 571-584.
- Alkan, Mehmet Ö. "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme". *Modern Türkiyede Siyasi Düşünce* içinde, Haz., Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 1: 377-407. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev., Yusuf Alp ve Mahmut Özışık. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çev., İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Arai, Masami. *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. Çev., Tansel Demirel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Atatürk Araştırma Merkezi. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.

- Ayda, Adile. *Etrüskler Türk Mü İdi?* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1974.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*. Cilt 1. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.
- Aydın, Suavi. "'Kürdler" ve Hâbil Adem". *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat* içinde, Yaz. Dokror Friç, Çev., Tuba Akekmekçi, vii-xxii. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Aydın, Suavi. "İki İttihat - Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, Haz., Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 1: 117-128. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- . "Kültür-Kimlik Modelleri Açısından Türk Tarih Yazımı". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1997.
- Ayktut, Şeref. *Kamâlizm (C.H. Partisi Programının İzahı)*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, 1936.
- Aysevener, Kubilay. "Antikçağ'dan Günümüze Tarih Tasarımları". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2009: 3-19.
- Babacan, Hasan, ve Servet Avşar. "Hâbil Âdem'in Hayatı". *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?* içinde, Yaz., M. V. L. Johnes, Haz., Hasan Babacan ve Servet Avşar, Çev., Hâbil Âdem (Pelister), 15-21. İstanbul: Geçit Kitabevi & Yayınları, 2011.
- Baha Said Bey. *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri*. Haz., İsmail Görkem. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Balibar, Etienne, ve Immanuel Wallerstein. *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*. Çev., Nazlı Ökten. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2007.
- Bauman, Zygmunt. *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Baykal, Bekir Sıtkı. "Atatürk ve Tarih". *Bellekten*, 140/XXXV (Ekim 1971): 531-540.
- Bayrak, Mehmet. *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*. Ankara: Özge Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Bekmen, Ahmet. "Türk Milliyetçiliği: Var Kalmanın Teyakkuz Hali". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, Haz., Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 4: 325-334. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Bellekten*. 10/III (1939): Lev. LXXXIII- Lev. XCI.

- Beşikçi, İsmail. "'Alman Şarkiyatçı Dr. Friç" ve Kitabı Üzerine". *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat* içinde, Yaz., Doktor Friç, 209-214. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- . *Bilim-Resmi İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991.
- . *Türk Tarih Tezi "Güneş-Dil Teorisi" ve Kürd Sorunu*. Haz., Ahmet Önal. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2013.
- Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, (Tıpkıbasım), 2010.
- Birinci, Ali. "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)". *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde, Haz., Güler Eren, 2: 401-409. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Bittel, Kurt. "Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları". *Bellekten*. 10/III (Nisan 1939): 203-205.
- Bloch, Marc. *Feodal Toplum*. Çev., Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Savaş Yayınları, 1983.
- Bois, Thomas. "Kürtler ve Yurtları". *Kürt Milliyetçiliği* içinde, Yaz. Viladimir Minorsky ve Thomas Bois, Haz., Ö. Andaç Uğurlu, Çev., E. Karahan, H. Akkuş ve N. Uğurlu, 81-207. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008.
- Borak, Sadi. *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş, Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler*. Ankara: Kırmızı Beyaz Yayınları, 2004.
- Bozarslan, Hamit. "M. Ziya Gökalp". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, Haz., Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 1: 314-319. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Boztemur, Recep. "Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 38 (Ağustos,Eylül, Ekim 2006): 161-179.
- Breisach, Ernst. *Tarihyazımı*. Çev., Hülya Kocaoluk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Bruinessen, Martin van. *Ağa, Şeyh, Devlet*. Çev., Banu Yalkut. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2013.
- . *Kürdolojinin Bahçesinde*. Çev., Mustafa Topal. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Burke, Peter. *Bilginin Toplumsal Tarihi*. Çev., Mete Tunçay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

- . *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*. Çeviren Mehmet Küçük. İstanbul: Doğu Batı, 2006.
- Carr, Edward Hallett. *Milliyetçilik ve Sonrası*. Çev., Osman Akınhay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Copeaux, Etienne. *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine*. Çev., Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Çağlar, Ali, ve Mustafa Uluçakar. "Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihani: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26 (2017): 119-139.
- Çambel, Hasan Cemil. "Atatürk ve Tarih". *Belleten*, 10/III (Nisan 1939): 269-272.
- Davutoğlu, Ahmed. "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 7 (Aralık 1999): 1-63.
- Delannoi, Gil. "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz". *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde, Haz., Jean Leca, Çev., Siren İdemen, 31-38. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Dersimi, M. Nuri. *Kürdistan Tarihinde Dersim*. Diyarbakır: Dilan Yayınları, 4. Baskı, 1992.
- Doktor Fraylıç, ve Mühendis Ravling. *Türkmen Aşiretleri*. Çev., Çiğdem Önal. Ankara: Aşına Kitaplar, 2008.
- Doktor Friç. *Kürdler Tarihi ve İçtimai Tedkikat*. Çev., Tuba Akekmekçi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Donuk, Abdülkadir. "Önsöz". *Türk Millî Kültürü* içinde, Yaz. İbrahim Kafesoğlu, 9-10. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Dursun, Çiler. "Türk-İslam Sentezi İdeolojisi ve Öznesi". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 25 (2003): 59-81.
- Dündar, Fuat. *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Emerson, Rupert. *From Empire To Nation The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples*. London: Harward University Press, 1962.
- Engin, Arın. *Atatürkçülük Savaşımızda Avrupa Kültürü Nedir Ne Değildir?* İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yayınları, 1960.
- . *Atatürkçülük Savaşımızda Promete Türk-Avrupa Kültür Güneşleri Nasıl Doğdu? Nasıl Parladı?* İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yayınları, 1969.

- . *Atatürkçülük Savaşımızda Türk Uygarlığı Tarihi Sümer Türkleri*. İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yayınları, 1968.
- . *Cumhuriğumuzun 50. Yıldönümünde Atatürkçülük Bildirisi*. İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yayınları, 1972.
- . *Cumhuriğumuzun 50. Yıldönümünde Ko Vadis? (Nereye Doğru?)*. İstanbul: Atatürkçülük Kültür Yayınları, 1972.
- Eriksen, Thomas Hylland. *Etnisite ve Milliyetçilik*. Çev., Ekin Uşaklı. İstanbul: Avesta Yayınları, 2002.
- Erkan, Ümmet. "Ulusçu Asimilasyon/Entegrasyon Politikalarından Medeniyet Perspektifine Dayalı Dirimsel Diyalojik Etkileşime". *Göç Sosyolojisi* içinde, Haz., Rıdvan Şimşek, 49-71. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Eröz, Mehmet. *Doğu Anadolu Hakkında*. Ankara: Baylan Matbaası, 1973.
- . *Doğu Anadolunun Türklüğü*. İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975.
- Ersanlı, Büşra. *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Eyice, Semavi. "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları". *Bellekten*, 128/XXXII (Ekim 1968): 509-526.
- Fenton, Steve. *Etnisite*. Çev., Nihat Şad. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2001.
- Fırat, M. Şerif. *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2. Baskı, 1961.
- Geertz, Clifford. *Kültürlerin yorumlanması*. Çev., Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi, 2010.
- Gellner, Ernest. *Milliyetçiliğe Bakmak*. Çev., Simten Coşar, Saltuk Özertürk ve Nalan Soyarik. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- . *Uluslar ve Ulusçuluk*. Çev., Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Georgen, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura-(1876-1935)*. Çev., Alev Er. Ankara: Yurt Yayınları, 1986.
- Giddens, Anthony. *Ulus Devket ve Şiddet*. Çev., Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi - I Erzurum Kongresi*. Haz., Emre Yalçın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

- . *Milli Mücadele Tarihi - II Sivas Kongresi*. Haz., Emre Yalçın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Gökalp, Ziya. "Aşiretlerin Nizamnâme-i Mahsusla Takyîdi". *Makaleler I* içinde, Yaz., Ziya Gökalp, Haz., Şevket Beysanoğlu, 50-3. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.
- . "İstimlâl". *Makaleler VII* içinde, Yaz., Ziya Gökalp, Haz., M. Abdülhalûk Çay, 232-237. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- . *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 3. Baskı, 2011.
- . "Kürtlerin Menfaati". *Makaleler IX* içinde, Yaz., Ziya Gökalp, Haz., Şevket Beysanoğlu, 129-133. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- . "Millet Nedir?". *Makaleler VII* içinde, Yaz., Ziya Gökalp, Haz., M. Abdülhalûk Çay, 226-231. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.
- . *Türkçülüğün Esasları*. Haz., Mehmet Kaplan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- . "Türklerle Kürtler". *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* içinde, Yaz., Ziya Gökalp, 119-122. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- . *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*. Haz., İbrahim Kutluk. Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, 1976.
- . "Ziraat ve Zeâmet". *Makaleler I* içinde, Yaz., Ziya Gökalp, Haz., Şevket Beysanoğlu, 66-8. İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976.
- Göker, Muzaffer. "Atatürk'ün Huzurunda". *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939): 385-388.
- Göksel, Ali Nüzhet. *Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Âile Mektupları*. İstanbul: Diyarbakır Tanıtma Demeği Neşriyatı, 1956.
- Günaltay, Şemsettin. "Atatürk'ün Tarihçiliği ve Fahrî Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra". *Bellekten*, 10/III (Nisan 1939): 273-274.
- Gündoğan, Cemil. "Resmi İdeoloji ve Kürtler". *Resmi Tarih Tartışmaları - 8 - Türkiye'de Azınlıklar* içinde, Haz., Fikret Başkaya ve Sait Çetinoğlu, 41-117. Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, 2009.
- Güngör, Erol. *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: HİSAR Gazetesi, 2003.
- Güvenç, Bozkurt, Gencay Şaylan, İlhan Tekeli, ve Şerafettin Turan. *Türk-İslam Sentezi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991.
- Güzel, Murat. *Necip Fazıl Kısakürek. Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce* içinde, Haz., Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 5: 334-345. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

- Halkin, Léon-E. *Tarih Tenkidinin Unsurları*. Çev., Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Hall, John A., ve G. John Ikenberry. *Devlet*. Çev., Yeşeren Olgu Alibeygil ve Murat Şipal. Ankara: Doruk Yayıncılık, 2000.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1986.
- Hanioğlu, Şükrü. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981.
- Hermann, Rainer. "Türkiye'de Siyasal İslam'ın Üç Boyutu". *Akademya*, 4 (1996): 19-26.
- Heyd, Uriel. *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*. Çev., Cemil Meriç. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1980.
- Hobsbawm, Eric J. *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*. Çev., Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Hobsbawm, Eric. *Tarih Üzerine*. Çev., Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Iggers, Georg G. *Bilimsel Nesnellikten PostModernizme Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*. Çev., Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- İbrahim Temo. *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları, 2. Baskı, 2000.
- İğdemir, Uluğ. "Türk Tarih Kururumu'nun Kısa Tarihi". *Ülkü*, 75 (1944): 19-20.
- İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Haz., Arı İnan. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, 2009.
- Izady, Mehrdad R. *Kürtler Bir El Kitabı*. Çev., Cemal Atila. İstanbul: Doz Yayınları, 2004.
- Jaffrelot, Christophe. "Bazı Ulus Teorileri". *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde, Haz., Jean Leca, Çev. Siren İdemen, 54-65. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Johnes, M. V. L. *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?* Haz., Hasan Babacan ve Servet Avşar, Çev., Hâbil Âdem. İstanbul: Geçit Kitabevi & Yayınları, 2011.
- Jwaideh, Wadie. *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*. Çev., İsmail Çekem ve Alper Duman. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı, 2014.
- Kabaklı, Ahmet. *Müslüman Türkiye*. İstanbul: Toker Yayınları, 3. Baskı, 1978.

- Kadıoğlu, Ayşe. *Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik*. Cilt 4 Milliyetçilik, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* içinde, düzenleyen: Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 284-292. İstanbul: İletişim yayınları, 2008.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Bütün Türklük". *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* içinde, Yaz., İbrahim Kafesoğlu, 214-220. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1970.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Hümanizm ve Milliyetçilik". *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* içinde, Yaz., İbrahim Kafesoğlu, 192-199. İstanbul: M.E.B. Devlet Yayınları, 1970.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Selçuklular". *İslâm Ansiklopedisi* içinde, 10: 353-416. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978.
- . *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- . *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. İstanbul: M.E.B. Devlet Yayınları, 1970.
- . "Türkler". *İslâm Ansiklopedisi* içinde, 12/2: 142-280. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1978.
- Kalaycı, Hüseyin. "Etnisite ve Ulus Karşılaştırması". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 44 (2008): 91-111.
- Kansu, Aykut. *1908 Devrimi*. Çev., Ayda Erbal. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Kara, Seyfullah. "Milli Tarih Anlayışının Romantik Devri: Cumhuriyetin İlk Yılları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23 (2004): 319-334.
- Karal, Enver Ziya. "Atatürk'ün Türk Tarihi Tezi". *Atatürkçülük (II. Kitap)* içinde, 157-164. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1988.
- Kedourie, Elie. *Avrupada Milliyetçilik*. Çev., M. Halûk Timurtaş. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Kirişçi, Kemal, ve Gareth M. Winrow. *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*. Çev., Ahmet Fethi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. *Dağıstan-Aras-Dicle-Altay ve Türkistan Türk Boylarından Kürtler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1984.
- . *Kars Tarihi*. Cilt I. İstanbul: Işıl Matbaası, 1953.
- "Kongre başkanı, Maarif Vekili SAFFET ARIKAN'ın nutku". *İkinci Türk Tarih Kongresi Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler* içinde, 1-3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı (Tıpkıbasım), 2010.
- Köken, Nevzat. "Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923 -1960)". Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002.

- Köprülüzade Fuat Bey. "Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumî Meseleler". *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları* içinde, 42-50. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı (Tıpkıbasım), 2010.
- Kurubaş, Erol. "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 44 (2008): 11-41.
- Kushner, David. *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*. Çev., Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem ve Fahri Erdem. İstanbul: Kervan Yayınları, 1979.
- Kutlay, Naci. *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*. İstanbul: Peri Yayınları, 2002.
- Landau, Jakob M. *Pantürkizm*. Çev., Mesut Akın. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Langlois, Charles Victor, ve Charles Seignobos. *Tarih Tetkiklerine Giriş*. Çev., Galip Ataç. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev., Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- M. Zekeriya. "Kürtlere Dair Tedkikat (Almancadan)". *İçtimâiyât Mecmuası (Sosyoloji Dergisi) 1917 Sayı 1-6* içinde, Haz., Mehmet Kanar, 197-207. İstanbul: Sosyoloji Araştırma Merkezi, 2003.
- M. Zekeriya. "Kürtlerin Menşei (Almanca'dan)". *İçtimâiyât Mecmuası (Sosyoloji Dergisi) 1917 Sayı 1-6* içinde, Haz., Mehmet Kanar, 169-175. İstanbul: Sosyoloji Araştırma Merkezi, 2003.
- "Maarif Vekili Esat Beyefendinin Açma Nutku". *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları* içinde, 5-14. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı (Tıpkıbasım), 2010.
- Mango, Andrew. "Atatürk ve Kürtler". *Derin Tarih*, 32 (Kasım 2014): 50-68.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Baskı, 1994.
- . *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- . *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. Haz., Ömer Laçiner. Çev., Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan ve İrfan Erdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- McDowall, David. *Kürtler (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu Raporu)*. Haz., Abdullah Keskin. Çev., Zeri İnanç. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2000.
- . *Modern Kürt Tarihi*. Çev., Neşenur Domaniç. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2004.
- Nesimi, Abidin. *Yılların İçinden*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977.

- Olson, Robert. *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*. Çev., Bülent Peker ve Nevzat Kıracı. Ankara: Öz-Ge Yayınları, 1992.
- Oran, Baskın. *Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2015.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler, Tarih Yazıcılık Üzerine*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2009.
- Önal, Çiğdem. "Sunuş". *Türkmen Aşiretleri içinde, Yaz. Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling, Çev., Çiğdem Önal, 7-12*. Ankara: Aşına Kitaplar, 2008.
- Özdoğan, Günay Göksu. *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2015.
- Özkırımlı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları "eleştirel bir bakış"*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 5. Baskı, 2015.
- Parla, Taha. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. Haz., Füsun Üstel ve Sabir Yücesoy. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1983.
- Peker, Recep. *İnkılâp Dersleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 1984.
- Perk, Kadri. *Cenub Doğu Anadolunun Eski Zamanları*. Ankara: İnkılâp Kitabevi, 1943.
- Petrosyan, Yuriy Aşatoviç. *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*. Çev., Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974.
- Pittard, Eugène. "Neolitik Devirde Küçük Asya İle Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler". *Bulleten*, 5-6/II (Nisan 1938): 19-38.
- Poggi, Gianfranco. *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Çev., Şule Kut ve Binnaz Toprak. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. Baskı, 2012.
- Poole, Ross. *Ahlak ve Modernlik*. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Ramsaur, Ernest Edmondson. *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*. Çev., Nuran Ülken. İstanbul: Sander Yayınları, 1972.
- Renan, Ernest. "Millet Nedir?". *Nutuklar ve Konferanslar (Discours et Conférences)* içinde, Yaz., Ernest Renan, Çev., Ziya İSHAN, 97-124. Ankara: Sakarya Basımevi, 1946.
- Rıza Nur. *Hayat ve Hatıratım*. Cilt III. İstanbul: Altındağ Yayınevi, 1967.

- Roux, Jean-Paul. *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*. Çev., Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.
- San, M. Salih. *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*. Ankara: Ankara Özel Yükseliş Koleji, 1966.
- . *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*. Haz., Gürsan Öner. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1982.
- Santamaria, Yves. "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi". *Uluslar ve Milliyetçilikler içinde*, Haz., Jean Leca, Çev., Siren İdemen, 20-30. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Schnapper, Dominique. *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*. Çev., Özlem Okur. İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995.
- Seferoğlu, Şükrü Kaya. *Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri Kürtler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1982.
- Sekban, Şükrü Mehmet. *Kürt Sorunu*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 4. Baskı, 1981.
- Sertel, Zekeriya. *Hatırladıklarım*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Baskı, 2001.
- Sevgen, Nazmi. "Kürtler I". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 5 (1968): 27-30.
- Sevgen, Nazmi. "Kürtler II". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 6 (1968): 44-61.
- Sitembölükbaşı, Şaban. "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları". *Türkiye Günlüğü*, 56 (1999): 62-73.
- Skocpol, Theda. *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. Çev., S. Erdem Türközü. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Smith, Anthony D. *Ulusların Etnik Kökeni*. Ankara: Dost Kitabevi, 2002.
- Smith, Anthony D. *Millî Kimlik*. Çev., Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Sönmez, Erdem. *Annales Okulu ve Türkiye'de Tarihyazımı*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010.
- Strohmeier, Martin ve Lale Yalçın-Heckmann. *Kürtler Tarih, Siyaset, Kültür*. Haz. Bülent Bilmez, Çev. Atilla Dirim. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Süleyman Sabri Paşa. *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*. Haz. Gamze Gayeoğlu. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 3. Baskı, 1982.

- . *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbuat*. İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1928.
- . *Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbular*. Ankara: Altınok Matbaası, 1960.
- Şahin, Mustafa ve Yaşar Akyol. "Habil Adem Ya Da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında". *Toplumsal Tarih*, 11 (Kasım 1994): 6-14.
- Şahin, Mustafa ve Yaşar Akyol. "Habil Adem Ya Da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında II". *Toplumsal Tarih*, 12 (1994): 17-23.
- Şehsuvaroğlu, Halûk Y. "Ahmed Rıza Bey Kimdir?". *Anılar içinde, Yaz.*, Ahmed Rıza. İstanbul: Cumhuriyet, 2001.
- Şimşek, Ahmet. "Türk Tarih Tezi" Üzerine Bir Değerlendirme.» *Türkiye Günlüğü Dergisi*, no. 111 (2012): 85-100. Erişim 21 Mayıs 2019 https://www.academia.edu/5081816/T%C3%BCrk_Tarih_Tezi_%C3%9Czerine_Bir_De%C4%9Ferlendirme
- "Tarihçe". *T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu*. Erişim 21 Ağustos 2017, <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/>.
- Taşkın, Yüksel. "Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslâm Sentezi". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce* içinde, Haz., Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 5: 381-401. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selânik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği". *Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi, 1071-1920: Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri* içinde, Haz., Osman Okyar ve Halil İnalçık, 1-65. Ankara: Meteksan, 1980.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. "Kurtuluş Savaşında Talat Paşa İle Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları". *Belleten*, 174/XLIV (Nisan 1980): 301-345.
- Tevetoğlu, Fethi. *Faşist Yok Kominist Var*. Ankara: Komünizmle Mücadele Yayınları, 3. Baskı, 1963.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Tarihte Usul*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1981.
- Toprak, Zafer. "Âdem-Havva'dan Homo-Alpinus'a Eugène Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi". *Toplumsal Tarih*, 206 (Şubat 2011): 16-29.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular*. Çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*. Cilt 1. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, 1988.

- Tunçay, Mete. *T.C. 'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Cem Yayınevi, 3. Baskı, 1992.
- Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti. *Türk Tarihinin Ana Hatları*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. *Tarih*. Cilt 1/4. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1931.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dâir Hatıralar". *Belleten* 10/III (Nisan 1939): 349-353.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Millet ve Tarih Şuuru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Yalçın, Süleyman. "Takdim". *Türk-İslam Sentezi içinde, Yaz.*, İbrahim Kafesoğlu, 7-11. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- Yalman, Ahmed Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*. Haz., Erol Şadi Erdinç. Cilt 1. İstanbul: Pera Yayınları, 2. Baskı, 1997.
- Yardımcı, Sibel ve Şükrü Aslan. "1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskan ve Ulusun İnşası". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 44 (2008): 131-149.
- Yavuz, Edip. *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*. Ankara: Kurtuluş Matbaası, 1968.
- Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- . *Müstakbel Türkten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Zürcher, Erik J. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası*. Çev., Lütfi Yalçın. Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2015.

ÖZGEÇMİŞ

Muhlis TURAN, 1987 yılında Kars'ta doğdu. Sultanbeyli Ticaret Meslek Lisesini bitirdikten sonra 2011 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümünden mezun oldu. 2010 yılında Karabük Üniversitesi'ne memur olarak atandı ve 2013 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Halen aynı kurumda şef kadrosunda görev yapan yazar, siyaset bilimi, tarih, uluslararası ilişkiler ve antropoloji konularıyla ilgilenmektedir.

